

منتدی إقرأ الثقافی

للکتب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

فهرمووده ناسی

پروونکردنه وهیه کی به سووده نه سهه
(هؤنراوهی به یقوونی) نه زانستی فهرمووده

نووسیئی

أمجد محمد زاهد شیخ محمد

منتدی إقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پراي داتلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

بۆدابهزاندنی جوهرها کتیب:سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للکتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

فهرمووده ناسی

روونکردنه وهیه کی به سووده له سهر

(هۆنراوهی به یقوونی) له زانستی فهرمووده

نـاوی کتـیب: فرموده ناسی
نـوسـیـنـسی: أمجد محمد زاهد شیخ محمد
نـه خـشـه سـازـی نـاوه وه: کومپیوته ری نارین (محمد علی)
سـالـی چـاـپ: ۲۰۱۱ ز
ژماره ی سپاردن: (۲۵۸۶) ی سالی (۲۰۱۰) ی پیدراوه

فهرمووده ناسی

پوونکردنه وهیه کی به سووده له سهر.
(هۆنراوهی به یقوونی) له زانستی فهرمووده

نووسینی

أمجد محمد زاهد شیخ محمد

پیشکشه به:

- چرای پروناکی بهخش به فرمووده وکردارهکانی، سرداری سرداران پیغمبهری ناخر زه مان (درودی خودای لسه بیت).
- هموو نهو زانایانهی که له خزمهتی فرموودهکانی حهزرتدا جینگه دهستیان دیاره، بهتایبهتی شیخ (ابن الصلاح)ی شارهزووری ومامۆستای بهیقوونی.
- شیخانی نهقشبهندی بیاره وههورامان، بهتایبهتی شیخ موحهمحمد عوسمان (سراج الدین)ی دووهم.
- باپیرهی خۆشهویستم زانای نوورانی، مهرحوومی مامۆستا شیخ موحهمحمدی خۆراسانی.
- مامۆستای گهورهم عدلامهی مهریوانی مهرحوومی مامۆستا مهلا موحهمحمد نهمیننی کانی سانانی.
- باوک ودایکی دلّسۆز و بهسۆزم.
- هموو فیترخووانی فرموودهناسی.

له سه ر نووسینی مامۆستای پایه بهرز (نوری فارس همه خان)

بسم الله الرحمن الرحيم

سوپاس بۆ خودا، دروود له هه زهت

پدزا له یاران، په ههت له نوممت

له پاش نه مه، عه رزم نه مه یه:

زۆر به وردی، له زۆر شوین، نه م کتیبه پیروژه م سه رنج دا، له نه نجامدا بۆم ده رکهوت:

(۱) که کتیبیکی زۆر زۆر جوانه، له بابهتی علمی هه دیسا، هه رچی عه بییکی
 رۆژگار بۆ نیهتی، جگه له وه که کوردیه، چونکه جینگه ی داخه که مامۆستا
 به ریزه کانی خۆمان هه تا نه لخال، به چاوی ریزی ته واو ته ماشای کوردی ناکه ن، په نا
 به خوا له هه ئه ی وا !

(۲) به راستی که ته ماشای زنجیره ی ناوی سه رچاوه کانی کتیبه که ده کهیت، نه وسا ده زانیت
 که زانستی فهرمووده چهنده گرنگی پی دراوه، وله ولاتی نیمه دا چهنده بی نازه !
 (۳) به هه ر حال نه م جو ره کتیبه پسه پۆر پسه پۆرتر ده کات، سوود به هه موو که س
 ده گه یه نی، زه خیره یه که بۆ رۆژی قیامهت.

له خوا ی گه و ره و سه ر وه ر داوا کارم که بیت و فه ر و به ره کهت بخاته ته مهن و قه له م
 و به ره مه ی مامۆستا مه لا (أحمد) ه وه. به پستی خودا هه روایش ده بی.
 سوپاس بۆ خودا که گه نجی وه ک کاک (أحمد) له ولاتماندا هه یه.
 خودایه له بیت و فه ری نه م به ره مه پیروژه بی به شان نه کهیت. آمین

خادم العلماء والمشايخ والفقراء

نوری فارس همه خان

۲۰۱۰ / ۱۱ / ۸

بهناوی خوای بهخشندهی میهره بان

خوایه هه‌رچی سوپاس وستایشه هه‌ر شایسته‌ی زاتی پاکی تۆیه، به‌دییه‌نه‌ر وپه‌روه‌ردگاری، ژیان و مردن به‌ده‌ستی تۆیه، نه‌وه‌نده‌ی که لیتمان رازی ده‌بیت سوپاست ده‌که‌ین، نه‌گه‌رچی بۆ ده‌سه‌لات و نه‌توانکارین له‌به‌رامبه‌ر شوکرانه‌بژێری ناز و به‌خششه‌کانت. هینه‌دی که پیت خۆشه، دروود و سه‌لام و سوۆز و میه‌رت ب‌رژینه به‌سه‌ر گه‌وره و سه‌ردار و پیشه‌وا و پینموویسکار، رووناکی دلی هه‌موو نیمانداران، پیشه‌وا و رابه‌ر و گه‌وره‌ی پینغه‌مبه‌ران، هه‌زرتی (مُحَمَّد) پینغه‌مبه‌ری ئاخ‌زه‌مان.

هه‌روا ب‌رێژه بارانی سوۆزت به‌سه‌ر ته‌واوی ئالویه‌یتی نه‌و سه‌روه‌ره، وهاوه‌لان و شوینکه‌وتوانی به‌رنامه و پ‌ی‌بازه‌که‌ی نه‌و گه‌وه‌ره، تا که‌سی پابه‌ندی دینه، له‌سه‌ر ته‌ختی نه‌م زه‌مینه.

زانایانی نه‌م ناینه‌ش، فیداکاران و دلسۆزانی نه‌م به‌رنامه‌یه، نه‌وانه‌ی که هه‌موو ته‌مه‌نیان خه‌رج کرد، له‌ریتی خه‌مه‌تکاری نه‌م پ‌ی‌بازه، و گه‌یانندی نه‌م جی‌گای ئومید و نیازه، نه‌وه له‌دوای نه‌وه، تاوه‌کو نینه، خوایه به‌خته‌وه‌ریان بکه‌یت، سه‌ربه‌رز و پایه‌دارترین بکه‌یت، له‌باخی پ‌ر به‌روبووم و رازاوه‌ی به‌هه‌شتا سه‌رفراز و ناسووده‌یان بکه‌یت.

آمین، یا مجیب السائلین

پیشه‌کی

سه‌رچاودی سه‌ره‌کی ده‌ره‌یتان وهه‌لتینجانی نه‌حکامه شه‌رعیه‌کان بریتیه له قورنانی پیرۆز که فرمایشتی خوای په‌روه‌ردگاره، وه فهرمووده وحه‌دیه‌کانی پتغه‌مبه‌ر، که نه‌ویش هه‌ر سه‌رچاوه‌ی له وه‌حیی خوایه‌وه وه‌رگرتوه.

بۆیه بایه‌خدارترین زانست که زانایان خۆیان پتوه خه‌ریک کردوه وته‌مه‌نی خۆیان له پیتاودا خه‌رج کردوه، بریتین له‌و زانستانه‌ی که په‌یوه‌ندیان به‌م دوو سه‌رچاوه سه‌ره‌کیه‌وه هه‌یه.

نه‌وه‌تا شانبه‌شانی نه‌و زانایانه‌ی که خۆیان به‌ زانسته تایبه‌ته‌کانی قورنانی پیرۆزه‌وه خه‌ریک کردوه، کۆمه‌لتیکی تر له زانایان خه‌ریک بوون به‌ کۆکردنه‌وه وروونکردنه‌وه وشیکردنه‌وه ولتیکۆلتیه‌وه‌ی فهرمووده‌کانی هه‌زره‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیت)، پاشان دانانی کۆمه‌لتیک یاسا ورتسا بۆ جیاکردنه‌وه‌ی هه‌دیسی (صحیح) له هه‌دیسی غه‌یره (صحیح)، وه بۆ زانیانی چۆنیتی پتوه‌رگرتن وه‌به‌لگه‌ حسیب کردنی هه‌دیسیک، یان پتۆ وه‌رنه‌گرتن وپه‌د کردنه‌وه‌ی نه‌و هه‌دیسه، وه بۆ زانیانی نه‌حوالی نه‌و که‌سانه‌ی که هه‌دیسیان رپوایه‌ت کردوه.

سه‌بارده‌ت به‌ دانانی نه‌و رتسا گشتیانه زانایان فهرموویانه: سه‌ره‌تاکه‌ی ده‌گه‌رتیه‌وه بۆ نیحامی شافیه‌ی، له هه‌ردوو کتیبی (الرساله، والام)، پاش نه‌ویش نیحامی موسلیم، که له پتیشه‌کی سه‌حیه‌که‌یدا هه‌ندیک له‌و رتسایانه‌ی باس کردوه، پاش نه‌ویش نیحامی نه‌بو داوودی سه‌جستانی، وپاش نه‌ویش نیحامی (ترمذی). نیتر هه‌ر له‌و سه‌رده‌مه‌دا چه‌ند زانایه‌کی تریش له کتیب ونوسراوه‌کانیاندا ناماژیه‌یان به‌ ژماره‌یه‌ک له‌و رتسایانه کردوه، تاکو گه‌یشته سالانی نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچی، نه‌وجا بۆ یه‌که‌م جار کتیبی سه‌ربه‌خۆ وتایبه‌ت به‌و رتسا گشتیانه وزاراوه تایبه‌ته‌کانی زانستی فهرمووده‌ناسی دانرا.

• یه‌که‌م کتیبیکی تایبه‌ت که له‌م زانسته‌دا دانراوه بریتیه له کتیبی^(۱): (المحدّث الفاصل بین الراوي والواعي)، که دانراوی (القاضي أبو محمد الحسن بن عبد الرحمن بن خلاد الرامه‌زمری)ه، که زۆرتیک له‌ بابه‌ته‌کانی نه‌م زانسته‌ی له‌خۆ گرتوه، به‌لام گشتگیر نیه.

(۱) پروانه: الرسالة المستطرفة لبيان مشهور كتب السنة المصنفة، محمد بن جعفر الكفاني / ۲۱۵ - ۲۱۷، والنكت على كتاب ابن الصلاح / ۱ / ۹، وتدريب الراوي شرح تقريب النواوي، الإمام السيوطي / ۲۱ - ۲۲، ومنحة المغيب شرح ألفية العراقي في الحديث، الشيخ محمد إدريس ألكاندهلوي / ۳۲ - ۴۰، وأصول الحديث، علومه ومصطلحه، الدكتور محمد عجاج الخطيب / ۴۸۰ - ۴۸۷.

- پاش ئەو نێمامی حاکیمی نەیسابووری خاوەنی کتێبی: (المستدرک)، هات وکتێبکی دانا بە ناوی: (معرفة علوم الحديث)، که باسی پەنجای جۆر زاراوه‌ی حەدیسی کردووه، بەلام نەمیش هەر گشتگیر نەبووه، وتایبەت وپوخت کراویش نەبووه.
- پاش ئەو زانای پایەبەرز (أبو نعيم الأصبهاني) خاوەنی کتێبی: (حلیة الأولیاء) هات، و لەسەر ئەو کتێبی نێمامی حاکیم (مستخرج)یککی دانا، وهەندیک بابەتی بۆ زیاد کرد، که لەودا نەبوون، بەلام هەندیک بابەتی تر که پێویستیان بە باس لێوه کردن هەبووه، ئەو باسی نەکردوون، بۆیە زانایانی پاشتر باسیان لێوه کردوون.
- پاش ئەویش زانای پایەدار (أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت) ناسراو بە (الخطیب البغدادي) هات، وکتێبکی دانا بە ناوی: (الكفاية في علم الرواية)، پاشان کتێبکی تری دانا لە باسی نادابی ئەو کەسانە کە حەدیس رێوایەت دەکەن، بە ناوی: (الجامع لأدب الشیخ والسامع)، نێتر هەر بەم جۆرە، کەم بابەتی نەم زانستی فەرمووده‌ناسییە هەیه که نەم کتێبکی تێدا دانەناویت، هەر بۆیە زانای ناودار (ابن نقطة الحنبلي) له وهسفیدا فەرموویەتی: ئەوهی که وێژدانی هەبیت، دەزانیت که هەموو فەرمووده‌ناسانی پاش (الخطیب البغدادي) نەرك بوون لەسەر کتێبەکانی ئەو، و سوودیان لەو کتێبانە بینیه.
- پاش ئەویش زانای گه‌وره (القاضي عیاض بن موسی الیحصبي) هات، وکتێبکی کورت و جوانی لەم باره‌یه‌وه دانا، بە ناوی: (الألماع إلى معرفة أصول الروایات وتقید السماع).
- پاش ئەویش زانای ناودار (أبو حفص المیانجي) هات، و کتێبکی دانا بە ناوی: (مالا یسع المحدث جهله)، پاشان زانای گه‌وره (أبو جعفر عمر بن عبد المجید المقدسی) پوونکردنه‌وه‌یه‌کی لەسەر نووسی، بە ناوی: (إيضاح مالا یسع المحدث جهله).
- نێتر هەر بەم شێوه‌یه کتێب دەنووسرا و دادەنرا لەسەر ئەم زانسته، هەندیک بە درێژی، تاوه‌کو تەواوی بابەتەکان بگریته‌وه، وهەندیکیش بە کورتی، بۆ ئەوهی بە باشی وه‌ربگریته‌وت و تێگه‌یشتنی ئاسان بێت، تاوه‌کو گه‌یشتە سەرده‌می زانای گه‌وره وشۆرە‌سواری نەم مه‌یدانه، گه‌نجینه‌ی زانست، فەرمووده‌ناس وشەر‌عزان وته‌فسیرزان، خووناسی پاسا، کوردی کوردستانی، شارە‌زووری بە‌ناوبانگ: (تقی الدین أبو عمرو عثمان بن صلاح الدین عبد الرحمن بن عثمان الکردي الشهرزوری الشافعي) هات، کتێبە بە‌ناوبانگه‌کی دانا بە ناوی: (علوم الحديث)، که دواتر به: (مقدمة ابن الصلاح) ناوی ده‌کرد، که زۆر به‌ی زۆری باسه‌کانی ئەم زانسته گه‌وره‌یه‌ی

له نموونهی کورتکراوهکان:

١) (إرشاد طلاب الحقائق إلى معرفة سنن خير الخلائق)، که نيمامی نهواوی دایناوه، پاشان نهویشی کورتتر کردۆتهوه وناوی ناوه: (التقريب والتيسير لمعرفة سنن البشير النذير)، که دواتر نيمامی (سيوطي) شهرحی کردووه به ناوی: (تدريب الراوي).

٢) الاقتراح في بيان الاصطلاح. که زانای ناودار (ابن دقيق العيد) دایناوه. پاشان نيمامی (ذهبي) ههستاوه به کورت کردنهوهی نهم کتیبه، وناوی ناوه (الموقظة في علم مصطلح الحديث).

٣) (الخلاصة في أصول الحديث) که دانراوی زانای گهوره (الحسين بن عبد الله الطيبي) به.

٤) (اختصار علوم الحديث)، که شیخی (ابن كثير) دایناوه، پاشان مامۆستای پایهبهرز (أحمد شاکر) شهرح وتهحقیقی کردووه، وناوی ناوه (الباعث الحثيث شرح اختصار علوم الحديث).

٥) (المهمل الروي في مختصر علوم الحديث النبوي) که زانای پایهبهرز (بدر الدين بن جماعة الكناني) دایناوه وچهند باسیکی تری بۆ زیاد کردووه.

٦) (المقنع في علوم الحديث)، که دانراوی زانای گهوره (سراج الدين عمر بن علي بن أحمد الأنصاري) ه، که به (ابن الملقن) بهناویانگه.

٧) (محاسن الإصلاح في تضمين كتاب ابن الصلاح) که زانای پایهدار (أبو حفص سراج الدين عمر بن رسلان البلقيني) دایناوه وچهند باسیکی تریشی بۆ زیاد کردووه.

٨) (نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر)، که شیخی عهسقهلانی دایناوه، که دواتر لهلایهن خۆی وکەسانی ترهوه چەندین شهرح وحاشیهی لهسهه نوسراوه، وکراویشه به هۆنراوه.

چەندین زانای گهورهش نوکەت وشەرحیان لهسهه کتیبهکهی شیخی شارهزوری نووسیوه،

لهوانه: (البدر الزركشي والحافظ العراقي وإبراهيم الأبناسي والحافظ ابن حجر العسقلاني)، به هەرچوار ناوینیشانی:

- النکت علی مقدمة ابن الصلاح. للزركشي.
- التقييد والإيضاح لما أطلق وأغلق من كتاب ابن الصلاح. للحافظ العراقي.

منیش بینیم که نهم هۆنراوهیه، له جیهانی نیسلامی و عهدهبیدا بایهختکی بهرچاوی پیندراوه، وچهندین شهرح وحاشیهی لهسهه نووسراوه،^(۱) وله زۆرتیک له مزگهوت و فیرگا

(۱) لهوانه:

- ۱) شهرحی زانای پایهبرز الحافظ محمد بن عبد الباقي بن يوسف الزُّرقاني الشافعي، که به گرنگترین شهرح ههژمار دهکرتیت. که دواتر یهکیتک له زانایان به ناوی عطیة بن عطیة الأجهوري حاشیهی لهسهه نووسیوه.
- ۲) شهرحی زانای پایهبرز عبد القادر بن جلال الدين المحلي الشافعي، به ناوی: فتح القادر المغیث بشرح منظومة البيقوني في علم الحديث .
- ۳) شهرحی زانای پایهبرز شهاب الدين أبو العباس احمد بن محمد الحسيني الحموي الحنفي المصري.
- ۴) شهرحی زانای پایهبرز شمس الدين محمد بن محمد البديري الدمياطي، که به ابن المیت بهناویانگه، به ناوی: صفة الملح بشرح البيقونية في المصطلح .
- ۵) شهرحی زانای پایهبرز الشيخ محمد بدر الدين بن يوسف المدني الدمشقي، به ناوی: الدرر البهية في شرح المنظومة البيقونية.
- ۶) شهرحی زانای پایهبرز الشيخ محمد بن خليفة بن حمد النبهاني الطائي المكي المالكي، به ناوی: النجدة النبهانية.
- ۷) شهرحی زانای پایهبرز الشيخ عبد الله سراج الدين الحلبي.
- ۸) زانایهکی کوردیش به ناوی مصطفى بن ملا محمد الكردي شهرحیکي کردوه به ناوی: كشف الظنون والدرالمصون بشرح متن البيقون، که تاوه کو ئیستاش هه دهستنوسه له (دار المخطوطات) له بهغداد.
- ۹) شهرحی زانای پایهبرز الشيخ العلامة الأثري السيد أبي الطيب صديق بن حسن خان القنوجي البخاري الهندي، به ناوی: العرجون في شرح البيقون.
- ۱۰) ههردوو زانای پایهبرز الشيخ عبد الرحمن بن سلمان بن يحيى الأهدل، ومحمود بن محمد بن عبد الدائم نشابة الطرابلسي الشامي حاشیهیان لهسهه کردوه.
- ۱۱) نهمانه وچهندین شهرحی تریش له لایهن ههیه که له زانایانهوه: (محمد عثمان بن محمد المكي المرغني، وحسن بن غالي الأزهری المالكي الحداوي المصري، وزین بن احمد بن زين الصياد المرصفي الأزهری الشافعي، وعبد الغني بن محمد السوداني البرهاني المالكي، ومحمد بن معدان الحاجري الشهر بمحمد جاد الملوي الفقيه الشافعي. نهم زانایاریانهم به کورتی له شهرحی (عبد الله جاسم الجنابي) نقل کردوه.
- ۱۲) ههروهها چهند شهرحیکي تریش کراوه له لایهن: (محمد بن صالح العثيمين، وعبد الله بن عبد الرحمن الجبرين، وحسن محمد المشاط، وعبد الله جاسم الجنابي، وأبو الحسن مصطفى بن إسماعيل السليمانی، وأحمد بن حمود الخالدي، وسليمان بن خالد الحربي، وعبد الكرم بن عبد الله الخضير). که هههمو نهم شهرحانه لهسهه (CD) المكتبة الشاملة له ریزی کتیبهکانی (مصطلح الحديث) دهست دهکمون. که به لای منعهه باشتیرینیان شهرحهکی (أبو الحسن مصطفى بن إسماعيل السليمانی) هه، به ناوی (الجواهر السليمانية على المنظومة البيقونية).

ناینیه‌کاندا و دکو کتیبیکێ مهنه‌جی به وانه ده‌وتریتته‌وه، به‌لام به‌داخه‌وه تاوه‌کو نیتسا نه‌مبینیوه که که‌سیک هه‌ولێ دابیت نه‌و هۆنراوه‌یه بکات به کوردی، وروونکردنه‌وه‌یه‌کی وده‌ای له‌سه‌ر بنوسیته که قوتابیانی نیتمه‌ش له‌ فه‌ر و به‌ره‌که‌تی نه‌و هۆنراوه‌یه و نه‌و زانسته‌ی که تیتیدا دانراوه بی به‌ش نه‌بن.

بۆیه به یارمه‌تی خوای گه‌وره ده‌ستم دا‌یه شه‌رح کردن وروونکردنه‌وه‌ی نه‌و هۆنراوه‌یه،^(١) به نامانجی ده‌ست خستنی چهند مه‌به‌ست وهیوایه‌ک:

(١) نومیدم هه‌یه نه‌م کاره خوای گه‌وره به که‌ره‌می خۆی به‌چاکه لیم و ده‌برگرت، و بۆ پاشه‌پۆژم ببیت به خیر. هه‌زه‌تی پیغه‌مه‌به‌ر (دروودی خودی له‌سه‌ر بیت) ده‌فه‌رمویته: (إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشْرَهُ...)^(٢).

(١) نه‌م بیروکه‌یم کاتیک بۆ دروست بوو که له‌ خانه‌قای پیروزی بیارده‌ا له‌ سالانی (١٩٩٩ - ٢٠٠١)ی زاینی، پاش نیجازه و ده‌رگرتنی خۆم له‌ خه‌مه‌ت زانای گه‌وره و خواناسی نوورانی (مه‌رحومی مامۆستا مه‌لا عه‌د نه‌مینی کانی سانانی)، له‌سه‌ر داوای جه‌نابی و داوای مه‌رحومی شیخ عبد‌الملك کوری شیخی سراج‌الدینی دووم، له‌مۆی مابروم‌وه، به‌هۆی بی توانایی و به‌سال‌چوون و نه‌خۆشی مامۆستاه، ده‌رم ده‌وتوه به‌ فه‌قیکان. به‌کێکیان رۆژیک نوسخه‌یه‌کی چاپی کۆنی شه‌رحیکێ نه‌م هۆنراوه‌یه‌ی بۆ هیتام که شیخی زورقانی کوردبوو، وه‌ حاشیه‌ی نه‌جه‌وریشی له‌سه‌ر بوو، داوای کرد که پینی بلیتم، سوپاس بۆ خوای گه‌وره که ته‌وفیقی دا‌ین، من به‌ وتنه‌وه و نه‌ویش به‌ خویندن هۆنراوه‌که‌مان ته‌واو کرد. نیت هه‌ر نه‌و کاته بیرم کرده‌وه که نه‌گه‌ر نه‌م هۆنراوه‌یه به‌ زه‌مانی کوردی روون بکرتته‌وه، سوودیکێ باشی ده‌بیت بۆ زانست خوازانی نه‌م و لانه‌ی نیتمه‌ش، به‌لام به‌هۆی بارودۆخی نه‌و کاته‌ی کوردستان، و چۆل‌بوونی ناوچه‌که بۆ ماوه‌یه‌ک، و دا‌یرانی نیتمه‌ و فه‌قیکانیش له‌ خانه‌قا، نیت بۆم نه‌کرا که نه‌و خه‌یاڵم بکه‌م به‌ واقع، و بیهیتمه‌ دنیای بوونه‌وه و به‌رجه‌سته‌ی بکه‌م. وا نیتسا به‌ یارمه‌تی خوا ده‌رفه‌تم ده‌ستگه‌م بۆ به‌ نه‌تجام گه‌یاندنی نه‌و پرۆژه‌یه.

هه‌زاران هه‌زار سوپاس و سه‌نا	بۆ پهمروه‌ر ده‌گه‌ر، خاوه‌نی په‌نا
هه‌روا دروود و سه‌لامی زۆری	بۆ سه‌ر پیغه‌مه‌به‌ر و ده‌ک تیشکی خۆری
پاش نه‌ویش له‌بۆ سه‌ر سال و یساران	برۆی به‌سه‌ریان و ده‌ک تاوی یساران
و ده‌ک شویتکه‌وتنه‌وان نیتمه‌ش به‌رکه‌مین	با ناسووده‌بین، تا ماوین له‌ ژین

(٢) سنن ابن‌ماجه / افتتاح‌الکتاب فی‌الإیمان و فضائل‌الصحابه‌ و العلم / باب‌ثواب‌المعلم‌الناس‌الخیر / هه‌دیسی ژماره ٢٤٢. شیخی (المندری) فه‌رموویته: رواه ابن‌ماجه‌ بإسناد حسن‌ و البیهقی رواه ابن‌خزیمه‌ فی‌ صحیحه‌ مثله. بروانه: الترغیب و الترہیب من‌ الحدیث‌ الشریف / ١ / ٥٥ / هه‌دیسی ژماره ١٢٣. عبد‌العظیم بن‌ عبد‌القوی‌ المندری، دار‌الکتب‌ العلمیة - بیروت، الطبعه‌ الأولى، ١٤١٧، تحقیق: إبراهیم شمس‌الدین. وه شیخی (العجلونی) پاش نه‌وه‌ی که ده‌قی هه‌دیسه‌که به‌ (عِلْمًا نَشْرَهُ) ده‌هیتته، ده‌فه‌رمویته: مانای نه‌م فه‌رمووده‌یه، هه‌م کتیب دانان، وه‌هم ده‌رس و تنه‌وه‌ش ده‌گرتته‌وه، به‌لام زیاتر کتیب دانانه‌که، چونکه زیاتر ده‌میتته‌وه، و وه‌ی (نشر)یش زیاتر بۆ نووسین و بلا‌ک‌کردنه‌وه به‌کار ده‌هتتیت، نه‌ک فیت‌کردن. بروانه: کشف‌الخفاء و مزیل‌الابلاس عما‌اشته‌ر من‌ الاحادیث‌ علی‌ألسنة‌الناس، العجلونی، إسماعیل بن‌عهد الخراحی / ١ / ٥.

(۲) بەلکو نەگەر بتوانم لەم بوارەدا، کە بەداخەوه لە کوردستاندا زۆر غەریب بوو، تەو بە سوودیک بە خۆتێندەواران و قوتاییانی کوردی موسولمان ونهوه کانی شیخی شارەزووری وشوینکەوتوانی قورنان و حەدیسی حەزرتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیت) بگەیهنم، نەگەر چی خۆشم بە نەهل نازانم، بەلام وەکو نەمانەتیکێ زانستی هەول ددەم کە تەواوی ئەو زانیاریانە لەم پوونکردنەوه دا دەیانھێنم، هەمووی لە سەرچاوە متمانەدارەکانی ئەم زانستەوه نقل بکەم.

(۳) بەلکو ئەم کارە من بێتە پالەنەر و هاندەرێک، هەم بۆ ئەو مامۆستایانە کە شارەزاو لێھاتوون لەم زانستەدا، بۆ ئەوەی کتیبی باشتی تیدا دابنێن، هەم هاندەرێکیشت بێت بۆ قوتاییان کە قۆلی مەردایەتی لێ هەلبمالن، و نازایانە بچنەوه مەیدان، تاوەکو بە لوتفی خۆی گەورە جاریکی تر خەلکانیکێ وەکو شیخی شارەزووری پەیدا ببنەوه، و بە زانستی خۆیان دووبارە دنیای کوردستان و جیھانی ئیسلامی پڕبکەنەوه لە نوور، و پرووی گەش و درەوشاوی زانایانی کورد جاریکی تر بەدەر بچنەوه.

ئەوەی کە ماوه بیلیم:

بە سوپاس و پێزانینیکی زۆرەوه بۆ مامۆستای قەلەم نوورین، گەورەو بەرێز مامۆستا (نوری فارس)، سەرەرای سەرقالی بە نووسینی خۆیەوه، هەندیک لە کاتی پڕبەهای خۆی تەرخان کرد بۆ پیاچوونەوهی ئەم بەرھەمە، تاوەکو بەم جۆرە دەریت، و بە تێبینیەکانی دەولەمەند تری کرد. خۆی گەورە لەبریتی ئیمە و موسولمانان پاداشتی خێری بداتەوه. بەرەکەتی زیاتریش بچاتە تەمەن و تەندرووستی و پێنووسە ڕەنگینەکە یەوه.

أحمد محمد زاهد شیخ محمد

دەربەندیخان

ڕەمەزانی سالی ١٤٣١ ی کۆچی

نابی سالی ٢٠١٠ ی زاینی

پەيرەوى من لەم روونکردنەوێدا

بى گومان ھەر كەسێك كە كارتێك نەنجام دەدات، پەيرەو و پرتبازتێكى تايبەتى خۆى ھەيە، كە رەنگدانەوێ بىر وقەناعەتى خۆيەتى بۆ چۆنتى جيبەجى كردن و بەپايان گەياندى نەو كارە، كە خۆى لەخۆيدا دەرئەنجامى جياوازى بىر وليكدانەوێ وىلەى عەقل و زانيارى كەسەكانە، كە خواى گەورە ھەر يەكێكى بە جۆرتێك خەلق كردووە.

منيش لەم روونکردنەوێدا بۆ ئەم ھۆنراوێ، ھەولم داوہ لەسەر ئەم چەند خالە برۆم:
 (١) سەرەتا بۆ ھەر نيوەدێر، يان دێرە ھۆنراوێەك يان زياتر كە تايبەت بىت بە جۆرتێك لە جۆرەكانى ھەديس زاراوہ فەرموودەناسيەكان، ھاتووم مانايەكى سادە و پوختم بۆ كردووە، بە مەبەستى نزيكکردنەوێ ماناكەى لە تىگەيشتنى خويەران.

(٢) باسى ھەر جۆرە ھەديس زاراوێەك، بەپى پىتويست، داھەش كردووە بۆ چەند لقە باسێك، لە پىناسە و جۆر و نمونە و ھوكم و جىگەى دەستكەوتنى نەو جۆرە ھەديسانە لە كىتەب و سەرچاوە ھەديسيەكاندا.

(٣) كاتێك فەرمايشت و بۆچوونى يەكێك لە زانايانم ھىنا بىت، ئەوہ نەگەر تەنھا خۆى بوو يان دووكەس يان سى كەس، زۆرجار ھەولم داوہ ناويان بەئىنم، و بۆچوونەكە بەدەمە پال خۆيان، نەگىنا نەگەر زياتر بوون، ئەوا دەئىم: زانايان فەرموويانە، يان بەلای زانايانەوہ، يان بەلای فەرموودەناسانەوہ.

(٤) ھەولم داوہ روونکردنەوێەكى مامناوہند بىت، نە كورتىكى زيانبەخشى مەبەست نەگەيەنەر، نە زۆر درىژىكى ماندووكەر، كورت و پوختە كاتێك كە بەس بىت، درىژ و تەفصیلە كاتێك كە پىتويست بىت.

(٥) بەو پىيەى كە ھەر زانستىك زاراوێ تايبەتى خۆى ھەيە، و ئەم كارەى منيش وەكو يەكێك لە بەرھەمە يەكەمىنە كوردیەكان وەھايە لەو بوارەدا، بۆيە ھاتووم ھەموو

زاراوه‌کاتم هەر وه‌کو خۆیان هیناوه، به‌بێ وه‌رگێرانیان بۆ زمانی کوردی، نه‌ویش
ته‌نها له‌بهر زیاده‌ پروونی.

(٦) سوودم له‌ ته‌واوی نه‌و شهرحانه‌ بینیوه که بۆ نه‌م هۆنراوه‌یه‌ کراون، نه‌وانه‌ی که
به‌رده‌ستم که‌وتوون، به‌تایبه‌تی شهرحی زورقانی به‌ حاشییه‌ی نه‌جه‌ورییه‌وه.
به‌رچا‌ور‌وونیم له‌ هه‌موویانه‌وه‌ وه‌رگرتووه‌، خوا پادا‌شتی خاوه‌نه‌کانیان ب‌داته‌وه‌، که
له‌م کاره‌مدا فه‌زلیکی تایبه‌تیان به‌سه‌رمه‌وه‌ هه‌یه‌. به‌لام بۆ زیاتر به‌هێزی وه‌پێزی
ومتمانه‌ی زانستی کاره‌که‌م، هه‌ولم داوه‌ ته‌واوی زانیاریه‌کان بگه‌رێنمه‌وه‌ بۆ سه‌رچاوه‌
سه‌ره‌کیه‌ متمانه‌داره‌کانی نه‌م زانسته‌ پیرۆزه‌، نه‌مه‌ش مانای ته‌قدیر نه‌کردن وه‌ه‌ست
پێنه‌کردن وکه‌مبایه‌خ کردنی نه‌و شهرحانه‌ نیه‌!!! په‌نا به‌خوا، به‌لکو منیش هەر نه‌وه
ده‌لێم وده‌لێمه‌وه‌، که زانای نه‌حوزان (ابن مالک) له‌ دێری شه‌شه‌می پێشه‌کی
نه‌لفیه‌که‌یدا فهرموویه‌تی:

وَهُوَ بِسِنِّ حَائِزٍ تَفْضِيلًا مُسْتَوْجِبٌ ثَنَائِي الْجَمِيلَا

(٧) له‌ هینانه‌وه‌ی نمونه‌ بۆ جوژه‌کانی هه‌دیس وزاراوه‌ فهرمووده‌ناسیه‌کان به‌گه‌شتی،
نمونه‌کاتم وه‌کو خۆی به‌ زمانی عه‌ره‌بی هیناوه‌ وه‌س، نێتر خۆم نه‌گه‌یاندووه‌ته
لێکدانه‌وه‌ وپاڤه‌کردنی مانا‌کانیان.

(٨) شانبه‌شانی هۆنراوه‌که‌ی مامۆستا، منیش هۆنراوه‌یه‌که‌م به‌ زمانی شیرینی کوردی
له‌سه‌ر هه‌مان نه‌و جوژه‌ هه‌دیس وزاراوانه‌ داناوه‌، که مامۆستا ناوی بردوون، هیوام
وايه‌ جینگه‌ی سوود بیته‌، وناوم لی ناوه‌: ((دیاری ده‌ره‌ندێخانی له‌ زانستی
فهرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ری نوورانی)).

(متن المنظومة البيقونية)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَبْدَأُ بِالْحَمْدِ، مُصَلِّيًا عَلَى	مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيِّ أُرْسِلَ
وَذِي مِنْ أَقْسَامِ الْحَدِيثِ عِدَّةٌ	وَكُلُّ وَاحِدٍ أَتَى وَخَدَّهُ
أَوْلَاهَا الصَّحِيحُ وَهُوَ مَا اتَّصَلَ	إِسْنَادُهُ، وَلَمْ يَشُدَّ، أَوْ يُعْلَنَ
يُرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنِ مِثْلِهِ	مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ
وَالْحَسَنُ الْمَعْرُوفُ طُرْقًا، وَعَدَّتْ	رِجَالُهُ، لِأَكَاالصَّحِيحِ اشْتَهَرَتْ
وَكُلُّ مَا عَنِ رُتْبَةِ الْحُسْنِ قَصُرُ	فَهُوَ الضَّعِيفُ، وَهُوَ أَقْسَامًا كَثُرُ
وَمَا أُضِيفَ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ	وَمَا لِتَابِعٍ هُوَ الْمُقْطُوعُ
وَ الْمُسْتَدُّ الْمُتَّصِلُ الْإِسْنَادِ مِنْ	رَاوِيهِ حَتَّى الْمُصْطَفَى، وَ لَمْ يَبْنِ
وَمَا يَسْمَعُ كُلُّ رَاوٍ يَتَّصِلُ	إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَى، فَالْمُتَّصِلُ
مَسْنُوسٌ قُلْ مَا عَلَى وَصْفٍ أَتَى	مِثْلُ أَمَّا وَاللَّهِ، أَنْبَانِي الْفَتَى
كَذَاكَ قَدْ حَدَّثَنِيهِ قَائِمًا	أَوْ بَعْدَ أَنْ حَدَّثَنِي تَبَسَّمَا
عَزِيزٌ مَرْوِي اثْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةَ	مَشْهُورٌ مَرْوِي فَوْقَ مَا ثَلَاثَةَ
مَعْنَعَنْ كَعَنْ سَعِيدٍ عَنْ كَرَمٍ	وَمُبْتَهَمٌ مَا فِيهِ رَاوٍ لَمْ يُسَمَّ
وَكُلُّ مَا قَلَّتْ رِجَالُهُ عَلَا	وَضِدُّهُ ذَاكَ الَّذِي قَدْ نَزَلَا
وَمَا أَضْفَقْتَهُ إِلَى الْأَصْحَابِ مِنْ	قَوْلٍ وَفَعَلٍ فَهُوَ مَوْقُوفٌ رُكْنٌ
وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصَّخَابِيُّ سَقَطُ	وَقُلٌّ غَرِيبٌ مَا رَوَى رَاوٍ فَقَطُ

وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالِ
 وَالْمَعْضَلِ السَّاقِطِ مِنْهُ اثْنَانِ
 الْأَوَّلُ الْإِسْقَاطُ لِلشَّيْخِ، وَأَنَّ
 وَالثَّانِي لَا يُسْقِطُهُ لَكِنْ يَصِفُ
 وَمَا يُحَالِفُ ثِقَةً بِهِ الْمَلَأَ
 إِبْدَالَ رَأَوْ مَا بَرَأَوْ قِسْمُ
 وَالْفَرْدُ مَا قَيَّدَتْهُ بِثِقَةٍ
 وَمَا بَعَلَّةٌ غُمُوضٍ أَوْ خَفَا
 وَذُو اخْتِلَافٍ سَنَدٍ أَوْ مَثَرٍ
 وَالْمَذْرَجَاتُ فِي الْحَدِيثِ مَا أَتَتْ
 وَمَا رَوَى كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أُخِيهِ
 مُتَّفِقٌ لَفْظًا وَخَطًّا مُتَّفِقٌ
 مُؤْتَلَفٌ مُتَّفِقٌ الْخَطُّ فَقَطُّ
 وَالْمُنْكَرُ الْفَرْدُ بِهِ رَأَوْ غَدَا
 مَثْرُوكُهُ مَا وَاحِدٌ بِهِ أَنْفَرْدُ
 وَالْكَذِبُ الْمُخْتَلَقُ الْمُصْنُوعُ
 وَقَدْ أَتَتْ كَالجَوْهَرِ الْمَكْنُونِ
 فَوْقَ الثَّلَاثِينَ بِأَرْبَعِ أَتَتْ

إِسْنَادُهُ مُنْقَطِعُ الْأَوْصَالِ
 وَمَا أَتَى مُدْلَسًا نَوْعَانِ
 يَنْقُلُ عَمَّنْ فَوْقَهُ بَعْنٌ وَأَنَّ
 أَوْصَافَهُ بِمَا بِهِ لَا يَنْعَرَفُ
 فَالشَّادُ، وَالْمَقْلُوبُ قِسْمَانِ تَلَا
 وَقَلْبُ إِسْنَادٍ لِمَنْ قِسْمُ
 أَوْ جَمْعٍ أَوْ قَصْرِ عَلَى رِوَايَةٍ
 مُعَلَّلٌ عِنْدَهُمْ قَدْ عُرِفَا
 مُضْطَرَّبٌ، عِنْدَ أَهْلِ الْفَرِّ
 مِنْ بَعْضِ أَلْفَاظِ الرِّوَاةِ اتَّصَلَتْ
 مُدَبَّجٌ، فَاعْرِفُهُ حَقًّا وَانْتَحِهْ
 وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا الْمُفْتَرِقُ
 وَضِدُّهُ مُخْتَلِفٌ، فَاخْشَ الْعَلَطُ
 تَعْدِيلُهُ لَا يَحْمِلُ التَّفَرُّدَا
 وَأَجْمَعُوا لِضَعْفِهِ، فَهُوَ كَرْدُ
 عَلَى النَّبِيِّ، فَذَلِكَ الْمَوْضُوعُ
 سَمِّيَتْهَا (مَنْظُومَةُ الْبَيْهَقُونِي)
 أَيَاتُهَا تَمَّتْ، بِحَيْثُ حُتِمَتْ

(دیاری دهربه ند یخانی)

له زانستی فهرموودهی پیغه مبهری نوورانی

<p>وا دهست پیده کات بهندهی دلسۆزت گه وره ی نیرراوان پابه ر و سه روه ر پیناسه ش بو گشت جورئ هینراوه که نابئ (شاذ) بی، وه نابئ (معلول) (عادل وضابط) بیرتیژ و به پرتیز که متر له راوی (صحیح) ی په سه ن گه لیک جورئ هه ن، ناسراو به (ضعیف) بو لای تایعیش، بلئی (مَقْطُوع) ه هه تاکو سه زره ت، پئی بلئی (مُشْنَد) راوی له راوی بیستییت خه به ر راوی هاوبه شن، یان وته تیکا یاخود شتیکی له ناو ده ستا بوو بو (مَشْهُور) ده بی زیاتری له سی تۆ به و هه دیسه بلئی: (مُعْنَعِن) یه ک له راویان ناو نه براوه فه رموده ناسان پئی ده لئین (مَوْقُوف) یه ک راوی هه بوو، (عَرِيب) ی ناوه بچیرانی تیا بوو، وه هایه ناوی به ته رتیب دوو که س لئی لابرایه وا ده یانه یهنم هه ردووک به نۆره</p>	<p>خوایه به ناوی پر میهر و سۆزت سویاس له بو تو، دروودیش له سه ر چه ندین جور هه دیس وا له م هۆنراوه یه که م (صحیح) ه، زنجیره ی مه وصول راویه کانیش هه موو به پاریز بیرتیژ راوی هه دیسی (حسن) که متر له پله ی (حسن) ی شه ریف پالدراو بو لای سه زره ت (مَرْفُوع) ه گه ر بچیرانیش نه بوو له سه نه د (مُتَّصِل) واته: هه تا پیغه مبه ر (مُسْتَسْلِل) بلئی: له سیفه تیکا وه ک: پیده که نی، یان راوه ستا بوو راوی هه دیسی (عَرِيز) دوو یاسئ له ریوایه تا گه ر و ته را: (عَنْ، عَنْ) (مُبْتَهَم) یش له بوو هه دیسک ناوه وته و کرداری به هاوه ل مه عرف (مُرْسَل) هاوه لئ تیا لابراوه (مُنْقَطِع) نه گه ر زنجیره ی راوی (مُعْضَل) یش بلئی هه دیسی وایه (مُدْلَس) ده لئین: نه ویش دوو جوره</p>
--	--

یه کهم نهوهیه کهه شیخ لایبری
 به (عَنْ) یاخود (أَنْ)، دووهمیش باسی
 پیتی بلی (شاذ)، گهر کهسی (مَثُوق)
 (مَقْلُوب) یش کهوا هاتووہ ناوی
 یاخود بی رشتہی حەدیسێ بیتی
 هەر حەدیسێکیش که تنها کهسی
 یان خەلکی شاری بێن و بیهینن
 نه گهر نه خۆش بوو، بهلام شاراوه
 جیاوازی له دهق یان له زنجیره
 (مُدْرَج) گهر وتە ی راوی بهینری
 ریوایهی حەدیس له نیتوان دوو کهس
 له راوی تەنیا گهر وەر نه گیرا
 حەدیسێ (مَثْرُوك) بلی به ناسان
 هینراوه له لای تەنھا یهک راوی
 درۆی هەلبەراو به دەم پیغه مەبەر
 له (۳۶) بهیتا تەواو بوو (دیاری

حەدیس له ژووړ نهو ریوایهت بکری
 شیخ وهها دهکا، رهنگه نهیناسی
 بیتی، موخالیف بو خەلکی (مَثْرُوق)
 واته: گۆرینی راوی به راوی
 به حەدیسێکی تری بلکینتی
 متمانه دار بی، یاخود هەر کهسی
 زانایان به (فَرْد) ناوی دهینن
 بلی: (مُعَلَّل)، وهکواراوه
 دهلتین (مُضْطَرَب)، چون ناچینیگیره
 له گهلا حەدیسێک تیهلکیش بکری
 کهوا هاورێ بن، (مُدْبَج)ه، وبهس
 بلی (مُنْكَر)هو بابی له بیرا
 ناسراوه له لای فهرمووده ناسان
 یه کدهنگن له سهر (ضَعِيف)ی ناوی
 پیتی دهلتین (مَوْضُوع) با ههتبی خه بهر
 ده ربه ندیخانی (مَوْضُوع) به باری

چهند زاراوهیهکی فهرموودهناسی^(۱)

الحديث	بریتیه له وته وکردار وتهقریر وسیفەتی حەزرت یان هاوه‌لان یان شوینکەوتووان.
الخبر	هەندیکە فەرموویانە بەمانای هەدیس دیت. هەندیکە فەرموویانە: تەنها بۆ وته وکردار وتهقریری هاوه‌لان یان شوینکەوتووان بەکار دیت، هەندیکە فەرموویانە هەموو هەدیسێک خەبەر، نەک بە پێچەوانەوه.
الأثر	واته هەدیس حەزرت یان یەکیک له هاوه‌لان، بەلام شەرەزانانی خۆراسان پێیان وایه خەبەر بۆ هەدیس حەزرت بەکار دەهێنریت، و(أثر)یش بۆ هەدیس هاوه‌لان.
علم الحديث رواية	واته نهو زانستەى که باس له گێرانهوه وچۆنیتى خوێندنهوه ونوسینهوهی هەدیس دەکات.
علم الحديث دراية	واته بوونی زانیاری بە کۆمەڵه رێسایهک که بههۆیانەوه نهحوالی دهقی هەدیس ورشتهی گێرانهوهکەى دهزانریت.
المتن	واته دهقی هەدیس، نهو وشه و رستانەى که هەدیسەکیان لى پێکهاوه.
السند	واته رشتهی ناوی نهو کهسانەى که له گێرانهوهی هەدیسدا بهشوتن یهکدا هاتوون.
إسناد	واته دانەپالتي هەدیس بۆلای خاوه‌نهکەى.

(۱) نەم زانیاریانەم بە پوختی لەم سەرچاوانە وه‌رگرتوه: تدریب الراوي / ۹ - ۲۱، وقواعد في علوم الحديث، ظفر أحمد العثماني التهانوي / ۲۴ - ۳۰، ومنهج النقد في علوم الحديث، لنور الدين عتر / ۲۶ - ۳۲، و ۷۶ - ۷۷، ومنظومة مصباح الراوي في علم الحديث، للشيخ عبد الله بن فودي، دراسة وتحقيق وشرح: محمد المنصور إبراهيم / ۲۵ - ۲۶.

<p>أحوال السنڊ</p>	<p>واته ئەو سیفەتانهی که پروو له رشتەیی گێرانه‌وهی هەدیستیک دەکەن، وه‌کو ئەوهی که نایا پچرانی تیدا نیه، یان تیدایه، یان ته‌دلیسی تیدا کراوه، یان هەندیك له کهسه‌کانی فاسقن یان تۆمه‌تبارن به درۆکردن، یان شتیان زۆر له‌بیر ده‌چیت... هتد.</p>
<p>أحوال المتن</p>	<p>واته ئەو سیفەتانهی که پروو له ده‌قی هەدیسه‌که ده‌کەن، وه‌کو ئەوهی که نایا (مرفوع)ه یان (موقوف)ه یان (مقطع)ه، یان صحیحه یان شاذه... هتد.</p>
<p>المسند</p>	<p>واته ئەو که‌سهی که هەدیستیک به رشتەوه ده‌گێرێته‌وه، نێتر نایا شاره‌زایی هه‌بیته‌ له‌باره‌یه‌وه یان هەر ته‌نها بی‌گێرێته‌وه وه‌س.</p>
<p>المحدث</p>	<p>واته ئەو که‌سهی که هەدیسه‌که به رشتەوه ده‌گێرێته‌وه، وشاره‌زایی له‌باره‌ی ده‌قی زۆرینه‌ی هەدیسه‌کان و عه‌داله‌ت و ناعه‌داله‌تی که‌سه‌کانی سه‌رده‌می خۆی هه‌یه.</p>
<p>الحافظ</p>	<p>واته ئەو که‌سهی که له هەر چینیك، ئەوهی که ده‌هیزانیته زیاتره له‌وهی که نایزانیته، و خه‌ریکی زانستی فهرمووده‌ناسیه.</p>
<p>الحجة</p>	<p>واته که‌سی (حافظ)، به‌لام له‌رووی بیرتیژی و وریاییه‌وه له جیاکردنه‌وهی ده‌ق و رشتەیی هەدیسه‌کاندا زۆر به‌هێزه.</p>
<p>الحاکم</p>	<p>واته ئەو که‌سهی که ناگای له هه‌موو هەدیسه‌کان هه‌یه، به‌جۆرتیکی وه‌ها که له‌وانه‌یه ته‌نها که‌میکی له‌ده‌ست ده‌ریچیت.</p>
<p>أمیر المؤمنین فی الحدیث</p>	<p>بالا‌ترین وه‌سفه بۆ ئەو که‌سانه‌ی که به هەدیسه‌وه خه‌ریکن، به‌جۆرتیک که ئەوه‌نده بیرتیژه و قوول بووه‌ته‌وه له فهرمووده‌ناسیدا، که بووه به جینگه‌ی پرس و بۆلا‌گه‌رانه‌وهی زانایانی فهرمووده‌ناس.</p>

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَبْدَأُ بِالْحَمْدِ مُصَلِّيًا عَلَى مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيِّ أُرْسِلَ

ده‌ستپییکی روونکردنه‌وه

به ناوی خودای به‌خشنده‌ی میهره‌بان

واته: به سوپاس وستایشه‌وه ده‌ست پێده‌که‌م له دانان وهۆندنه‌وه‌ی نهم هۆنراوه‌یه، وه دروود و سه‌لامی خودا داوا ده‌که‌م بۆ سه‌ر پێغه‌مبه‌ر (محمد) که باشتترینی پێغه‌مبه‌ر و نێردراوه‌کانی خودایه.

مامۆستای دانهر سه‌ره‌تای نهم هۆنراوه‌یه‌ی به‌ ناوی خودا و سوپاس وستایشی نه‌و ده‌ستپێک‌کردووه، له لایه‌ک وه‌ک شوێنکه‌وتنێکی قورئانی پێرۆز، که نه‌ویش به (بسم الله الرحمن الرحيم) و (الحمد لله) ده‌ستی پێک‌کردووه، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه، له‌ چهند گێرانه‌وه‌یه‌که‌دا هاتووه له‌ هه‌زه‌رتی پێغه‌مبه‌ره‌وه (دروودی خودای له‌ سه‌ر بیته) که فه‌رموویه‌تی: هه‌ر کارێک که جینگه‌ی بایه‌خ و گرنگی پێدان بیته، و به‌ ناوی خوداوه، یان به‌ سوپاس وستایشی خوداوه ده‌ستی پێ نه‌کریت، نه‌و کاره‌ بێ خێر و به‌رده‌که‌ت براو ده‌بیته.^(۱)

هه‌روه‌ها هه‌زه‌رتی پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌ سه‌ر بیته) له‌ ته‌واوی نامه‌کانیدا که نارووونی، به (بسم الله) ده‌ستی پێک‌کردوون، وه له‌ ته‌واوی وتاره‌کانیدا که داوونی له‌ بۆنه‌ تایبه‌تی و گه‌شیه‌کاندا به‌ سوپاس وستایشی خودای په‌روه‌ردگار ده‌ستی پێ کردوون.

پاشان داوای په‌حه‌مت و سوۆزی خودای په‌روه‌ردگاری کردووه بۆ سه‌ر رۆحی پێرۆزی هه‌زه‌رتی پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌ سه‌ر بیته)، که لێره‌شدا گوێرایه‌لی نه‌و نایه‌ته‌ پێرۆزه‌ی قورئانی کردووه، که خودای گه‌وره‌ پاش نه‌وه‌ی که باس له‌ سه‌له‌واتدانی خۆی و فریشته‌کانی

(۱) "كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِسْمِ اللَّهِ فَهُوَ أَتَمُّ" وفي لفظ فهو أَجْدَمٌ وفي لفظ فهو أَقْطَع. و "كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِعَمْدِ اللَّهِ فَهُوَ أَقْطَع" بروانه: كَشْفُ الْخَفَاءِ وَمَزِيلُ الْإِلْبَاسِ عَمَّا اشْتَهَرَ مِنَ الْأَحَادِيثِ عَلَى أَلْسِنَةِ النَّاسِ، الْعَجَلُونِ / ۲ / ۱۰۹ / هه‌دیسێ ژماره ۱۹۶۲، له پاش هه‌مرو نهم رېوايه‌تانه ده‌فه‌رمووت: والحديث حسن.

ده‌کات له‌سەر چه‌زهرت (درودی خودای له‌سەر بیت)، نه‌وجا روو ده‌کاته نیمانداران و بییان ده‌فهرمویت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ [الأحزاب / ۵۶].

وه له فهرمووده‌ی (صحیح‌ی) چه‌زهرت خۆیدا هاتووه (درودی خودای له‌سەر بیت)، که هەر که‌سیک سه‌له‌واتیک بدات له‌سەری، خوای گه‌وره ده سه‌له‌وات ده‌دات له‌سەر نه‌و که‌سه، وده خراپه و تاوانیشی له‌سەر لاده‌بات، وده پله‌ش پله‌ی به‌رز ده‌کاته‌وه.^(۱)

ود له شیوه‌ی سه‌له‌واتدانه‌که‌یدا، مامۆستای دانەر به‌و شیوه‌یه وه‌سفی چه‌زهرتی کردووه (درودی خودای له‌سەر بیت)، که فهرموویه‌تی: چاکترینی پیغه‌مبه‌ران و پوهانه‌کراوانی خودایه.

نهم جووره وه‌سفه‌ش ههم له قورنانی پیروژ، وههم له فهرمووده‌کانی چه‌زهرت خۆشیدا هاتووه (درودی خودای له‌سەر بیت)، که هه‌ندیک له پیغه‌مبه‌ران فه‌زل و پله‌وپایه‌یان له هه‌ندیکی تریان زیاتره، وه‌ک خودای گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ﴾ [البقرة / ۲۵۳] ﴿ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا نَبِيَّكُمْ عَلَى بَعْضِ ﴾ [الإسراء / ۵۵].

ود چه‌زهرتیش (درودی خودای له‌سەر بیت) فهرموویه‌تی: من گه‌وره وه‌سەرداری نه‌وه‌کانی ناده‌مم، له روژی قیامه‌تدا، به‌بی‌شانازی.^(۲)

به‌لام نابیت باسی نه‌وه بکریت که کامیان له کامیان باشته، به جوړیک که ناویان به‌یریت، وه‌ک نه‌وهی که بوتریت: چه‌زهرتی پیغه‌مبه‌رمان له چه‌زهرتی موسا یان یونس یان... باشته (درودی خودایان له‌سەر بیت). چونکه چه‌زهرت (درودی خودای له‌سەر بیت) به فهرمووده‌ی خۆی

(۱) « مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ وَحُطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ وَرُفِعَتْ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ ». رواه أحمد والبخاري وأبو داود والترمذي والنسائي عن أنس. بروانه: كشاف الخفاء / ۲ / ۲۵۷ / حه‌دیسى ژماره ۲۵۱۷.

(۲) " أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ " رواه مسلم وأبو داود عن أبي هريرة من حديث وهو عند أحمد والترمذي وابن ماجه عن أبي سعيد في حديث بزيادة (ولا فخر). بروانه: كشاف الخفاء / ۱ / ۱۸۴ / حه‌دیسى ژماره ۶۱۶.

نههی لی کردووین که ئەو جۆره قسانه بکهین، و بهو جۆره فهزلی بدهین بهسەر پیتغه مبههرا نی تردا، وهک هاتوو که فهرموویهتی: فهزلی من مهدهن بهسەر موسادا. وه هیچ کهسیک له نیوه مافی نهوهی نیه که بلیت: من له یونسی کوری مهتا باشترم.^(۱)

ههروهها مامۆستای دانهر وهسفی ههزهدتی کردوو به ههردوو سیفهتی (النبوۃ والرسله) که خوای گهوره خۆی له قورئانی پیرۆزدا بهم دوو وهسفه وهسفی پیتغه مبههری کردوه (دروودی خودای لهسربیت)، وهک له چهندنین جینگه دا بانگی دهکات وده فهرموویت: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ، يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ، يَا دَهْفَرْمُوَيْتَ: مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ، يَا نَ كَه بانگی خهزان وهاوسه ره کانی دهکات پیتیان ده فهرموویت: يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ.

ئهوجا له بوونی جیاوازی له نیتوان ئەم دوو وهسفه دا زانایان رای جیاوازیان ههیه: هه ندیکیان ده فهرموون: ههردووکیان به یهک مانا هاترون، وهیچ جیاوازیان نیه. واته: هه موو نه بییهک ره سووله، وه هه موو ره سوولیتکیش نه بییه.

هه ندیکێ تریان فهرموویانه: جیاوازیان ههیه، ونه بیی گشتگیر تره. واته: هه موو ره سوولیتک نه بییه، بهلام هه موو نه بییهک ره سوول نیه. چونکه به لای ئەم بۆچوونه یانه وه، نه بیی به کهسیک دهوتریت که شه ریه تیتکی نویتی به وهحی له لایهن خودای پهروهردگاره وه بۆ هاتبیت، نه گهرچی فرمانی پی نه کرایت که به خه لکی رابگهیه نیت، خۆ نه گهر فرمانی پی کرابوو، نهوا پیتی دهوتریت ره سوول، ههروه که چۆن پیتی دهوتریت نه بیی.^(۲)

(۱) "لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى" صحيح البخاري / كتاب الأنبياء / باب وفاة موسى / حدیسی ژماره ۳۲۲۷، وصحيح مسلم / كتاب الفضائل / باب من فضائل موسى / حدیسی ژماره ۲۳۷۳. "لَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُوسُفَ بْنِ مَتَّى" صحيح البخاري / كتاب الأنبياء / باب قول الله تعالى { وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ } / حدیسی ژماره ۳۲۳۴، وصحيح مسلم / كتاب الفضائل / باب في ذكر يونس عليه السلام وقول النبي (صلى الله عليه وسلم) لا ينبغي لعبد أن يقول أنا خير من يونس بن متى / حدیسی ژماره ۲۳۷۶.

(۲) پروانه: تدریب الراوی / ۱ / ۵۹، وفتح المغیث شرح ألفیه الحدیث، السخاوی / ۱ / ۹.

وَذِي مِّنَ أَقْسَامِ الْحَدِيثِ عِدَّةٌ وَكُلُّ وَاحِدٍ أَتَى وَحَدَّهُ

جۆرەكانى ھەدىس

واتە: ئەوھى كە لە مېشك و بېرى خۆمدا نامادەم كردوو، يان ئەم ھۆنراوھى كە دامناو، چەند جۆرەك لە جۆرەكانى ھەدىسى لەخۆ گرتوو، كە ھەريەكەيان لەگەڵ پېناسەكەيدا ھاتون.

مامۆتاي دانەر ھەولتي داوھ لەم چەند ھۆنراوھىدا تەنھا ناوي سى و دوو (۳۲) جۆر لە جۆرەكانى ھەدىس بەھىت، وباسى (۳۲) زاراوھى فەرمودەناسى بكات، ولەگەڵ ناوھىنانى ھەر جۆرەكيشدا بە شىوھىك لە شىوھىكان پېناسەى بۆ ئەو جۆرە كردوو.

ئەمەش وا دەگەيھىتت كە جۆرەكانى ھەدىس تەنھا ئەوئەندە نين كە مامۆتاي ھىتاونى، بەلكو وەكو لە زۆرەك لە كىتەبەكانى تايبەت بەم زانستە پېرۆزەدا ھاتوو، زانايان زياد لە شەست جۆر ھەدىسيان باس كردوو،^(۱) بەلام بەو پىيەى كە ئەم ھاتوو ھۆنراوھىكى كورتى لەم زانستەدا داناو، وتەنھا سى و چوار بەيتە، بۆيە ھەر توانىويەتى ئەوئەندەيان باس بكات، ئەگىنا جۆرەكان ژمارەيان دوو بەرامبەرى ئەوھى كە ئەو ھىتاونى.

(۱) بروانە: الباعث الخئىث، لابن كئير / ۱۷ - ۱۸، وتوضيح الأفكار لمعانى تنقيح الأنظار، للصنعاني / ۱

أَوَّلُهَا الصَّحِيحُ وَهُوَ مَا اتَّصَلَ
يَرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ
إِسْنَادُهُ وَلَمْ يَشُدَّ أَوْ يُعَلَّنْ
مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ

جۆری یه‌که‌م

حه‌دیسی (الصَحیح)

واته یه‌که‌م جۆری ئەو هه‌دیسانه هه‌دیسی (صحیح)ه، که بریتیه لهو هه‌دیسه‌ی که رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌ی به‌یه‌که‌وه به‌ستراوه و بچرانی تێدا نیه، و (شاذ و معلل)یش نیه، وه کهسانی ناو رشته‌که یه‌که له‌دوای یه‌که کهسی (عادل و ضابط)بن، وه‌متمانه‌دار بن له له‌به‌رکردن و زه‌بت کردن وهینان و گواسته‌وه‌ی هه‌دیسدا.

سه‌ره‌تا ده‌لێن: زانا‌یان چهند جۆره دابه‌شکردنیکیان کردوه بۆ هه‌دیس، هه‌ر دابه‌شکردنێک به‌ نیعتیبارێک، له‌وانه:

- به‌پێی قبول کردن و ڕه‌د کردنه‌وه، دابه‌شیان کردوه بۆ: صحیح و حسن و ضعیف.
 - به‌پێی ڕینگه‌ی گێرانه‌وه، دابه‌شیان کردوه بۆ: آحاد و متواتر.
 - به‌پێی ئەو که‌سه‌ی که ده‌دریته پالێ، دابه‌شیان کردوه بۆ: مرفوع و موقوف و مقطوع.
- زانا‌یان هه‌دیس و دابه‌ش نه‌که‌ن (صحیح و ضعیف)، نیتوانیان (حسن) هه‌م دابه‌شیان کرد له لایه‌کی تر — بۆ (آحاد) و بۆ (متواتر) به‌پێی دانه‌پال فهرموویان: (مرفوع) نه‌گه‌رنا (موقوف) یاوه‌کو (مقطوع)

مامۆستای دانهر به‌ر له هه‌موو جۆره‌کان سه‌ره‌تا به هه‌دیسی (صحیح) ده‌ستی پێ کرد، چونکه به‌هێزترین جۆره‌کانی هه‌دیسه له‌رووی قبول کردن و کاربێتکردنه‌وه، وه پێناسه‌ی کردوه به‌وه‌ی که: ئەو هه‌دیسه‌یه که رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌ی هه‌ر له هه‌زرته‌وه (دروودی خودای له‌س‌ر بیته) تاوه‌کو گه‌یشتوه‌ته دوا‌ین ڕاوی هیچ بچرانی تێدا نیه، به‌ل‌کو هه‌مووی پێکه‌وه به‌سراوه، هه‌روه‌ها (شاذ) نیه، و (معلل) نیه، و ئەو که‌سانه‌ی که ڕیوا‌یه‌تی ده‌که‌ن، یه‌که له‌دوای یه‌که (عادل و ضابط)ن، و جینگه‌ی متمانن له گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسدا.

له‌م پێناسه‌یه‌وه ده‌رده‌که‌وت بۆ ئەوه‌ی که هه‌دیسیک به (صحیح) دابنرێت، پێویسته پێنج مه‌رجی تێدا بیته‌جێ، که بریتین له:

- ١) رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌که بچرانی تێدا نه‌بیته.
- ٢) هه‌دیسه‌که سه‌لامه‌ت بیته له (شدوذ).
- ٣) هه‌دیسه‌که سه‌لامه‌ت بیته له (علّة).
- ٤) گشت ڕاویه‌کانی (عادل) بن.

(۵) گشت راویه کانی (ضابط) بن.

نهوجا بۆ زیاتر تیگه‌یشتن لهم مهرجانه، هه‌ندیک به کورتی باسی هه‌ریه‌که‌یان ده‌که‌ین:

(۱) رپشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌که‌ بچرانی تییدا نه‌بیئت

نه‌میش به‌وه‌ ده‌بیئت که هه‌ر یه‌کیک له‌و که‌سانه‌ی که له‌ رپشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌که‌دا ناویان هاتوه‌، ده‌بیئت به‌ یه‌کیک له‌و رینگانه‌ی وه‌رگرتنی هه‌دیس، له‌وه‌ی پێش خۆی وه‌رگرتیبت. ^(۱) نیت له‌ رینگه‌ی بیستنه‌وه‌ بیئت، وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ بلیت: گویم له‌ فلاڤ بوو که

-
- (۱) زانا‌یان فهرموویانه: له‌ چهند رینگه‌یه‌که‌وه‌ که‌سیک ده‌توانیئت هه‌دیسیک له‌ که‌سیکی تر وه‌رگرتی، که‌ نه‌وانیش:
- السماع من لفظ الشيخ: نه‌وه‌یه‌ که‌ مامۆستا‌که‌ هه‌دیسه‌که‌ ده‌خوینیته‌وه‌ و‌قوتابه‌که‌ش گوتی لێ ده‌گرتی، نیت بیستنه‌وه‌ یان ته‌نها گوتی بگرتی.
 - القراءة على الشيخ (أو العرض): نه‌وه‌یه‌ که‌ قوتابه‌که‌ نه‌و هه‌دیسانه‌ی که‌ مامۆستا‌که‌ی رپوایه‌تی کردوون، بیاخوینیته‌وه‌، و‌مامۆستا‌که‌ش گوتی بۆ بگرتی ولتی بیست.
 - الإجازة: نه‌وه‌یه‌ که‌ مامۆستا‌که‌ مۆله‌تی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسیک یان چهند هه‌دیسیک یان کتیبیک هه‌دیس بدات به‌ قوتابه‌ک، نیت نه‌و مۆله‌ت پێدانه‌ به‌ زاوه‌کی بیئت یان به‌ نووسین.
 - المأولة: نه‌میش دوو جۆری هه‌یه‌، یه‌که‌م نه‌وه‌یه‌ مۆله‌تی له‌گه‌لدا‌یه‌، وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ مامۆستا‌که‌ کتیبیک خۆی بدات به‌ قوتابه‌که‌ و‌پێشی بلیت: نه‌مه‌ رپوایه‌تی منه‌ له‌ فلاڤه‌ مامۆستا‌وه‌، تۆش له‌ منی رپوایه‌ت بکه‌، نه‌وجا کتیبه‌که‌ی بداتی بۆ خۆی، یان بیداتی که‌ وینه‌یه‌کی لێ بگرتنه‌وه‌. دوهم نه‌وه‌یه‌ که‌ مۆله‌تی له‌گه‌لدا‌ نه‌، وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ مامۆستا‌که‌ کتیبیک خۆی بدات به‌ قوتابه‌که‌ و‌پێشی بلیت: من نه‌م کتیبه‌م له‌ مامۆستا‌یه‌کی خۆم بیستوه‌.
 - المكاتبه: نه‌میش دووباره‌ ده‌کریت که‌ مۆله‌تی له‌گه‌لدا‌ بیئت، یان له‌گه‌لدا‌ نه‌بیئت، وه‌کو نه‌وه‌ی که‌ مامۆستا‌که‌ نه‌وه‌ی که‌ بیستوه‌ی له‌ مامۆستا‌یه‌کی خۆی، بیستوه‌ی بۆ یه‌کیک له‌ قوتابه‌کانی.
 - إعلام الراوي لطالب: وه‌کو نه‌وه‌ی که‌ مامۆستا‌یه‌ک به‌ قوتابه‌کی خۆی رابگه‌یه‌نیئت که‌ فلاڤه‌ هه‌دیس یان فلاڤه‌ کتیبی له‌ مامۆستا‌که‌ی خۆیه‌وه‌ بیستوه‌.
 - الوصية بالكتب: وه‌کو نه‌وه‌ی که‌ مامۆستا‌یه‌ک له‌ کاتی سه‌ره‌مه‌رگیدا یان له‌ کاتی گه‌شت سه‌فه‌ریکیدا وه‌سیت بکات بۆ که‌سیک که‌ یه‌کیک له‌و کتیبانه‌ی بدریتی که‌ نه‌و رپوایه‌تی کردوه‌.
 - الوجداء: وه‌کو نه‌وه‌ی که‌ که‌سیک هه‌دیسیک یان چهند هه‌دیسیک یان کتیبیک بدۆزیته‌وه‌ که‌ به‌ ده‌سته‌خی مامۆستا‌یه‌کی ناسراو نوسرا‌یته‌وه‌ و‌رپوایه‌تی کردبیئت، که‌چی نه‌و که‌سه‌ نه‌ بیستوه‌ی له‌و مامۆستا‌ وه‌ مۆله‌تی گێرانه‌وه‌شی لێ وه‌رگرتوه‌. بۆ زانیاری زیاتر له‌باره‌ی هه‌ر یه‌که‌ له‌م رینگایانه‌ و‌چۆنیی بی‌ وه‌رگرتنیان ب‌روانه‌ هه‌ریه‌که‌ له: مقدمة ابن الصلاح / ۷۵ - ۱۰۲، والباعث الحث / ۹۰ - ۱۱۸، والمقنع في علوم الحديث / ۲۹۲ - ۳۳۶، وتدريب الراوي / ۳۰۸ - ۳۵۵، والمنهل الروي في مختصر علوم الحديث النبوي / ۸۰ - ۹۲، ورسوم التحديث في علوم الحديث / ۱۰۴ - ۱۱۶.

وتی....، یان خۆم نهم هه‌دیسهم له خزمه‌ت فلانه مامۆستامدا خۆیندوه‌ته‌وه، یان فلان بۆی گێرامه‌وه. نیتێر هه‌ر به‌م شێوه‌یه‌ تاوه‌کو ده‌گاته سه‌رچاوه نه‌صلیه‌که که هه‌زده‌تی پێغه‌مبه‌ره (درودی خۆدای له‌سه‌ر بیته).

که‌واته نه‌گه‌ر رسته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسێک به‌چرانی تیدا بوو، به‌چرانیکی ناشکرا یان شاره‌وه، نه‌وا نه‌و هه‌دیسه به (صحیح) دانانریت، وه‌ک له‌ باسی هه‌دیسی (منقطع) دا زیاتر به‌ نمونه‌وه‌ روونی ده‌که‌ینه‌وه.

٢) هه‌دیسه‌که سه‌لامه‌ت بیته له (شذوذ)

(شذوذ) واته: ریوايه‌تی نه‌و که‌سه‌ی که هه‌دیسه‌که‌ی گێراوه‌ته‌وه پێچه‌وانه‌بیته بۆ ریوايه‌تی که‌سێک یان چه‌ند که‌سێکی تر که له‌و له‌پێشته‌ر و راجیح تر و متمانه‌دارتر بن. یان نه‌و هه‌دیسه‌ ته‌نها یه‌ک که‌س ریوايه‌تی کردوه، وه‌ک هه‌ندیک له‌ زانایان وایان پێناسه‌ کردوه.

٣) هه‌دیسه‌که سه‌لامه‌ت بیته له (علّة)

(علّة) به‌و هۆیه‌ ده‌وتریت که ده‌بیته‌ هۆی له‌که‌دار کردنی هه‌دیسێک که به‌ رواله‌ت له (صحیح) ده‌جیت، و نه‌صل و هه‌ایه که نه‌و هۆیه‌ی تیدا نه‌بیته، که پێزانینی نهم جووره هۆیه‌ش ته‌نها بۆ نه‌و که‌سه‌ پشپۆرانه‌ ناسانه که زۆر شاره‌زا و زانابن له‌ بواری فهرمووده‌ناسیدا.

٤) گشت راویه‌کانی (عادل) بن

راوی عادل به‌و که‌سه‌ موسولمانه‌ عاقله‌ بالغه‌ ده‌وتریت که زۆر به‌پاریز و له‌خوداته‌سه، به‌جوړیک که فهرمانه‌کانی شهرع جیبه‌جی ده‌کات، و خۆی له‌ تاوانی گه‌وره‌ و به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر تاوانی بچوک به‌دوور ده‌گریت، و و خۆشی له‌ هه‌موو نه‌و کردار و گوفتارانه‌ دوور ده‌خاته‌وه که به‌ گوێره‌ی عاده‌ت کاریگه‌ری خراپیان ده‌بیته‌ له‌سه‌ر مه‌ردایه‌تی و که‌سایه‌تی و حورمه‌تی مرۆڤ له‌ناو خه‌لکیدا.

(۵) گشت راویه کانی (ضابط) بن

بهو راویه دهوتریت که نهودی گه وهری دهگریت ودهیگپرتتهوه بهچاکی وبه تهواوی له بهری بیت وله بیری نهکات.

واته لهو کاتهی که له خزمهت مامۆستا کهیدا دانیشتوووه وگریتی لی دهگریت وحه دیسه کهی لی وهردهگریت، ده بیت زۆر به ناگا وهۆشیار بیت، به جۆرتیک که ههر وشهیه که له دهمی مامۆستا کهیهوه بیتته دهر، نهم به چاکی له بهری بکات وزهبتی بکات، یان بینوسیتتهوه ویپاریزیت. نهم حالته پیتی دهوتریت: ضبط التحمل صدراً أوكتاباً.

ههروهها ده بیت نهوهی که له بهری کردوووه، مهگهر زۆر به کهمی، نهگینا له بیری نهچیتتهوه، وهه رکهی بیهویت بتوانیت وهکو چۆن بیستوویهتی له مامۆستا کهی، ههر بهو شتیهش بیگهیه نیت به کهسانی تر. نهم حالتهش پیتی دهوتریت: ضبط الأداء.

له کۆتاییدا ده لێن: ههر هه دیسینکی هه زه تهی پیغه مبهه (دروودی خودای له سهر بیت) تهواوی نهم پینج مه رجهی بهیه کهوه تیدا هاته جی، نهوه به (صحیح) داده نریت، نهگینا نهگهر تهنها یه که مه رجیشیان نه هات بیتته جی نهوا له ریزی هه دیسی (صحیح) دهچیتته دهره وه.

بۆ نمونه: نهگهر هه دیسینک هه بیت، وچوار مه رجه کهی به کهمی تیدا هات بیتته جی، واته: رشتهی گپرانه وه کهی بچرانی تیدا نه بوو، وه شاذ و معلل نه بوو، وه راویه کانیش له هه موو رشته کهدا عادل وضابط بن، تهنها به کیتکیان نه بیت که شتی له بیر ده چوه وه، یان تهنها به کیتکیان خۆی له گونا هه نه ده پاراست، نهوا نهو هه دیسه به (صحیح) دانانریت.

جۆرهکانی هه‌دیسی (صحیح)

زانایان یه‌کده‌نگن له‌سه‌ر نه‌وهی که هه‌دیسی (صحیح) دوو جۆری هه‌یه^(۱):

(۱) صحیح لذاته: نه‌وه هه‌دیسه (صحیح) هه‌یه که له‌سه‌ره‌تای نه‌م باسه‌دا پیتناسه‌مان کرد.

نه‌م جۆره هه‌دیسه نمونه‌ی زۆرن، له‌وانه هه‌موو نه‌وه هه‌دیسانه‌ی که هه‌ردوو نیمامی بوخاری و موسلیم ریوایه‌تیا‌ن کردوه، واته: (متفق علیه) هه‌کان. وه‌کو هه‌دیسی: « الحُرْبُ خَدْعَةٌ »^(۲) که سوفیانی کورپی عوبه‌ینه له‌عه‌مه‌روه، نه‌ویش له‌نه‌بو هوره‌یره‌وه، نه‌ویش له‌هه‌زه‌ته‌وه (درودی خودای له‌سه‌ر بیت) گێراویه‌تیه‌وه.

بۆیه به‌م ناوه‌وه ناو نراوه، چونکه خۆی له‌و رینگه‌یه‌وه که لێمه‌وه ریوایه‌ت کراوه، (صحیح) هه‌ وپیتویست به‌وه ناکات بگه‌رێن به‌ شوێن رینگه‌ی تردا تاوه‌کو پیتی به‌هێز بکه‌ین، به‌لکو هه‌ر خۆی به‌هێزه.

(۱) نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر، ابن حجر العسقلاني / ۶۷ - ۶۸، وفتح المغيث / ۱ / ۸۷، واليواقيت والدرر في شرح نخبة ابن حجر، عبد الرؤوف المناوي / ۱ / ۳۳۵ - ۳۳۶، وتوجيه النظر إلى أصول الأثر، طاهر الجزائري الدمشقي / ۱ / ۳۶۳، وشرح شرح نخبة الفكر، ملا علي القاري / ۲۴۵، ومنحة المغيث / ۱۸۴.

(۲) صحیح البخاري / كتاب الجهاد والسير / باب الحرب خدعة / به ژماره‌ی ۲۸۶۶، وه صحیح مسلم / الجهاد والسير / باب جواز الخداع في الحرب / به ژماره‌ی ۴۶۳۷. وشه‌ی (خدعة) به‌چهند شه‌یه‌یه‌ک ده‌خوێنرێته‌وه: (خَدْعَةٌ، خُدْعَةٌ، خُدْعَةٌ، خُدْعَةٌ)، به‌لام زانایانی زمانناس فهرموویانه (خَدْعَةٌ) هه‌م زمانی هه‌زه‌ته‌ وهه‌م له‌هه‌موو شه‌یه‌وه‌کانی تریش فه‌صحیه‌ تره‌. بپروانه: (لسان العرب) ی (ابن منظور)، و(تاج العروس) ی (مرتضى الزبيدي)، و(القاموس المحيط) ی (فیروزآبادي). جا بۆ نمونه‌ی زیاتر له‌سه‌ر هه‌دیسی (متفق علیه) ده‌کریت بگه‌رێته‌وه سه‌ر هه‌ریه‌که له‌کتیبه‌ی الجمع بین الصحیحین البخاري و مسلم، دانراوی (محمد بن فتوح الحميدي)، وه بلوغ المرام، که دانراوی شه‌یخه‌ عه‌سقه‌لانیه‌، وه ریاض الصالحین که دانراوی نیمامی نه‌واوییه‌.

٢) صحیح لغیره: نهم حدیسه خۆی له ئەصلدا حدیسی (حسن)ه (که له جینگه‌ی خۆیدا باسی لیتوه ده‌که‌ین)، به‌لام له چهند رینگه‌یه‌که‌وه رپوایه‌ت کراوه، نیت رینگه‌کان هه‌موویان وه‌کو یه‌کن، یاخود هه‌ندیکیان له هه‌ندیکیان به‌هیتز ترن.

نهم جۆره حدیسه بۆیه به‌م ناوه‌وه ناو نراوه، چونکه نه‌گه‌ر ته‌ماشای بکه‌ین، له هه‌چکام له‌و رینگایانه‌ی که لیتیه‌وه رپوایه‌ت کراوه، نه‌گه‌یشتۆته پله‌ی (صحیح)، به‌لام به هه‌موو رینگاکانه‌وه به‌هیتز بووه، تاوه‌کو گه‌یشتۆته نه‌و پله‌یه، که‌واته به‌هۆی رینگه‌کانی تره‌وه به (صحیح) داده‌نریت، نه‌گینا خۆی (صحیح) نیه.

زانایان نمونه‌یان بۆ نهم جۆره حدیسه به‌و حدیسه هه‌تاوه‌ته‌وه که له رینگه‌ی موحه‌مه‌دی کوری عه‌مری کوری عه‌لقه‌مه‌وه، نه‌ویش له نه‌بو سه‌له‌مه‌وه، نه‌ویش له نه‌بو هوره‌یره‌وه، که هه‌زه‌ت (دروودی خودای لسه‌ر بیت) فهرموویه‌تی: « لَوْلَا أَنْ أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسُّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ ». شیخی شاره‌زووری فهرموویه‌تی: نه‌و موحه‌مه‌ده به‌راسته‌گۆیی و خۆیاریزی به‌ناویانگه، به‌لام له‌رووی له‌به‌رکردن وزه‌بت کردنه‌وه لاواز بووه، بۆیه هه‌ندیک له زانایان به لاوازیان داناوه، به‌لام هه‌ندیک تر به متمانه‌داریان داناوه چونکه راستگۆ بووه، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی که نهم حدیسه له رینگه‌یه‌کی تره‌وه رپوایه‌ت کراوه، نیت نهم نه‌و ترسه‌مان نه‌ماوه له لاوازی نه‌و موحه‌مه‌ده له‌رووی له‌بیر نه‌چوونه‌وه وزه‌بت کردنه‌وه، به‌مه‌ش نه‌و که‌مه‌ نوqsانیه‌ی که تێیدا بووه، جینگه‌که‌ی پر کراوه‌ته‌وه، بۆیه نهم حدیسه نیتسا به حدیسی (صحیح) داده‌نریت.^(١)

(١) پروانه: سنن الترمذی / أبواب الطهارة / السواك / حدیسی ژماره ٢٢، ومقدمه ابن الصلاح / ٢٠، والیواقیت والدرر / ١ / ٣٩٤ - ٣٩٥، وتدريب الراوي / ١٢٩، وفتح المغیث / ١ / ٨٧ - ٨٨، وتوجه النظر / ١ / ٤٩٦.

- ئهوجا پاش شی کردنهوه وروونکردنهوهی پیتناسهی هه دیسی (صحیح) به ههردوو جوړه که یهوه، چهند باسیکی تریش لیتره دا پیتوستن، لهوانه:
- ١) نایا هوکمی هه دیسی (صحیح) چیه لهرووی به به لگه بوون، وکارپیتکردنهوه؟
 - ٢) نایا هه دیسه (صحیح) هکان له نیتوان خۆیاندا له پلهی (صحیح) پدا له یه کتر جیاوازن؟
 - ٣) نایا ده کریت به رستهی گێرانهوهی هه دیسیک بوتریت: نهم رستهیه له هه موو رستهکانی تر (صحیح) تره؟
 - ٤) نایا نه گهر رستهی گێرانهوهی هه دیسیک (صحیح) بوو، ده کریت بوتریت: نهو هه دیسه (صحیح) ه؟
 - ٥) نایا چۆن بزاین که هه دیسیک (صحیح) ه؟

هوکمی هه دیسی (صحیح)

تهواوی فهرمووده ناسان وشه رعزانان ونوصلیه کانیس یه که دهنگن لهوه دا که هه دیسی (صحیح) یه کیتکه له به لگه شه رعیه کان، وهیچ که سیک ناتوانیت کاری پێ نه کات، ههر بۆیه له زمانی زۆریتک له موجته هیده کانهوه هاتوه، که نه گهر هه دیسی (صحیح) بینرا، نهوا ده بیت واز له بۆچوون وراکهی مه زهه بی نهو بهینریت، وکار به هه دیسه (صحیح) ه که بکریت.^(١)

(١) إذا صحّ الحديث فهو مذهبي. نهم فهرمووده یه ش نابیت به رههایی وهر بکریت، وههر که سیک هه دیسیکی بینی که (صحیح) بوو، وه بینی که بۆچوونی یه کیتک له چوار مه زهه به که به روالته پینچه وانهی نهو هه دیسه یه، راسته وخۆ بیت و نهو بۆچوونه به لاره بنیت، وبلیت: من تاوه کو هه دیسی (صحیح) وه ستابیت، کار به مه زهه بیی فیهی ناکهم !!! جا بۆ تینگه یشتن له مانای نهو فهرمووده یه پیتوسته بگه ریتنهوه لای زانایانی شارهزا وپسپۆر، نه گینا تووشی هه له وله ریتگه لادان ده بین، خودا بانپاریزیت. بروانه لیکدانهوهی نیمامی نهواوی له: کتاب المجموع شرح المهذب / ١ / ١٠٤ - ١٠٦.

جیاوازی پله‌ی دهقی حدیسه (صحیح) هکان

به شیوه‌ی کی گشتی زانایان حدیسی (صحیح) بیان کردوه به حوت پله‌وه له‌رووی هیزی به‌بلنگه‌بوون و کاربیکردنه‌وه، به‌م ریزبه‌ندی‌یه‌ی خواره‌وه، له به‌هیزترینیانه‌وه، و به‌ره‌وه خوارتر^(۱):

(۱) نمو حدیسه (صحیح) هی که هه‌ردوو نیمامی بوخاری و موسلیم ریوایه‌تیاں کردوه. که له زاراوی نمو زانستی فهرمووده‌ناسییه‌دا پیتی ده‌وتریت: (متفق علیه).^(۲)

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۸، والمقنع فی علوم الحديث / ۷۵ - ۷۶، والتقريب بشرح تدریب الراوی / ۸۴، وه شرح شرح نخبه الفكر / ۲۸۸، وتوجيه النظر / ۱ / ۲۸۸ - ۲۹۰. نا لیره‌دا زانای پایه‌مرز (عبد الفناح أبو غده) ته‌حقیقیکی کم وینه‌ی کردوه له‌سمر کتیبی (توجه النظر) (طاهر الجزائري)، که تینیدا به وردی تاوتوتی نمو مه‌سته‌له‌یه ده‌کات، ورده‌خنه و به‌ره‌رچی هه‌ندیک له زانایان ده‌هینیت له‌سمر ریزه‌مندی نمو جزوه دابه‌شکرده، له‌وانه (الکمال ابن الهمام الحنفی) خاوه‌نی کتیبی (فتح القدير للعاجز الفقير) که شمرحی کتیبی (المداية) (برهان الدين المرغناطي) به له فیقهی مزه‌به‌بی هه‌نه‌فیدا، و (زين الدين قاسم بن قطلوبغا) خاوه‌نی حاشیه‌ی (القول المبتکر علی شرح نخبه الفكر)، و (ابن الخنبلی) خاوه‌نی کتیبی (قفو الأثر)، وه نیمامی سه‌نعانی خاوه‌نی کتیبی (توضیح الأفكار)، وه زانای پایه‌مرز (محمد زاهد الکوثری)، وه زانای گموره (أحمد شاکر). پوخته‌ی باسه‌کی نمو به که مه‌رج نیه هه‌رچی حدیسیک که نیمامی بوخاری و موسلیم ریوایه‌تیاں کردیت، نیت له هه‌موو حدیسیکی تر صحیح تر بیت. یان مه‌رج نیه هه‌ر حدیسیک که تنه‌ا نیمامی بوخاری ریوایه‌تی کردیت، نیت نمو حدیسه له‌مو حدیسه صحیح تر بیت که تنه‌ا نیمامی موسلیم ریوایه‌تی کردوه، چونکه مه‌سه‌له‌ی به‌راوردی نیتوان حدیسه‌کان له‌رووی صحیحیه‌وه به‌نده به به‌هیزی صیفاتی راویه‌کانی حدیسه‌کانه‌وه، که ددگونییت راویه‌کانی رشته‌ی گیترا‌نه‌وی حدیسیکی صحیحی بوخاری له‌رووی صیفته‌ی عه‌داله‌تموه کزتر وله‌دواترین له راویه‌کانی حدیسیکی صحیح که له صحیحی موسلیمدا یان له هه‌رکام له کتیبه‌کانی ترده هاتیت. بویه من یتیم وایه ته‌ماشاکردن و ناگالیبوونی نمو ته‌حقیقه کارتیکی زۆر پیوسته، وه‌رژفی زانست دۆست سوودی زۆری لی ده‌بینیت.

(۲) زانایان له لیکدانه‌وی نمو زاراوه‌یه‌دا رای جیاوازیان هه‌یه:

• هه‌ندیکیاں پیتان وایه: حدیس به (متفق علیه) داده‌نریت، نه‌گه‌رچی دوا‌ین کسی رشته‌ی گیترا‌نه‌وی حدیسه‌که له هه‌ردوو صحیحی بوخاری و موسلیمدا جیاوازیان، گرنگ نمو به که ده‌قی حدیسه‌که یه‌ک بیت، یان نه‌گه‌ر جیاوازیان له ده‌قه‌که‌دا هه‌بوو، جیاوازیه‌کی کم بیت.

• زۆرینه‌ی زانایان پیتان وایه: کاتیک به حدیسیک ده‌وتریت (متفق علیه)، که دوا‌ین کسی رشته‌ی گیترا‌نه‌وی حدیسه‌که له هه‌ردوو صحیحی بوخاری و موسلیمدا یه‌ک کس بیت. سه‌ره‌رای نمو به که ده‌قی حدیسه‌که‌ش ده‌بیت هه‌مان ده‌قی بیت، یان نه‌گه‌ر جیاوازیان هه‌بیت، جیاوازیه‌کی کم بیت. بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۱ / ۲۹۸.

- (۲) نهوهی که تنها نیمامی بوخاری ریوایهتی کردووه (واته له صدحیحه کهیدا).
- (۳) نهوهی که تنها نیمامی موسلیم ریوایهتی کردووه.^(۱)
- (۴) نهوهی که لهسەر مهرجی ههردووکیانه، بهلام هیچکامیان ریوایهتیا نهد کردووه.
- (۵) نهوهی که تنها لهسەر مهرجی نیمامی بوخارییه، بهلام ریوایهتی نه کردووه.
- (۶) نهوهی که تنها لهسەر مهرجی نیمامی موسلیمه، بهلام ریوایهتی نه کردووه.
- (۷) نهوهی که بهلای زانایانی ترهوه به (صحیح) دانراوه، بهلام لهسەر مهرجی نیمامی بوخاری وموسلیم نیه، وهکو نهو هه دیسانه ی که (صحیح) ن بهلای: (ابن خزیمه وابن حبان والحاکم و.....)هوه.

مهرجی بوخاری وموسلیم چیه؟

هیچکام له نیمامی بوخاری وموسلیم نه هاتوون مهرجیک دابننن بۆ هه دیسی (صحیح)، زیاد لهو پینج مهرجی که له پێشهوه باسمان کردن، که جینگه یه که دهنگی زانایانن، بهلام زانایان که گهراون وشوتندوزیان کردووه به شتوازی هه ریه که لهو دوو نیمامه پایه بهرزهدا، بۆیان ده رکه وتوووه که هه ر یه که لهو دوو نیمامه مهرجی تایبهتی خۆی هه یه بۆ (صحیح) ی هه دیس، بۆیه فهرموویانه: مهرجی (صحیح) ی هه دیس بهلای نیمامی بوخارییه وه نه وه یه که راویه که گه یشتنیت به مامۆستا که ی و هه دیسه که ی له ده می بیستیت.

بهلام بهلای نیمامی موسلیمه وه تنها نه وه به مهرج گهراوه که هاوچه رخ وهاوزه مان بن، نیت مهرج نیه که به یه که گه یشتنیا ن چه سپا بیت، بۆیه نه گه ر راویه که ده رنه که وت که خۆی له

(۱) له سه رچاوه عه ره بیه کاندایه فهرموویانه: (ما انفرده به البخاری، وما انفرده به مسلم). جا هه رکاتیک نه م جوژه دهسته واژه یه به کار هیترا، نه وه له بهرام بهر دهسته واژه ی (اتفق علیه الشیخان)، یا ن (متفق علیه) به کار ده هیترت، نه گینا ده گوئیت بیجگه له وان، چه ندین نیمامی تر نه وه هه دیسه یا ن ریوایه ت کردیت.

دەمی مامۆستاکی بیستوو، ئەوا ئەو ھەدیسە بەلای نیمامی بوخاریەوه بە (صحیح) دانانریت، بەلام بەلای نیمامی موسلیمەوه ھەر بە (صحیح) دادەنریت، چونکە ئەو ترا ئەو دوو کەسە لە یەک ماوه و سەردەمی دیاریکراودا ژیاون، ئەو ئەصل و ھایە کە چاویان بەیە کتر کەوتییت، و مامۆستاکی ھەدیسەکی بە قوتایە کە گەیاندییت.^(۱)

ھەر بۆیە زانایان فەرموویانە: فەرموودەکی نیمامی بوخاری درووست ترە، کە پێویستە راویە کە خۆی لە دەمی مامۆستاکی بیستییت. لەمەش ھەو فەرموویانە: کتیبی صحیحی بوخاری لە کتیبی صحیحی موسلیم (صحیح) ترە، چونکە ئەو بەمەرجی گرتووہ بۆ (صحیح)ی ھەدیس، کە دەبییت راوی و مامۆستاکی بەیە ک گەیشتن، بەلام ئەم بەمەرجی نەگرتووہ.

جیاوازی پلە ی رشتە ی گێرانی ھەدیسی (صحیح)

(ئایا ھیچکام لە رشتەکان لەوانی تریان (صحیح) ترن؟)

بەپێی ئەو مەرجانە ی کە دانراون بۆ ئەو ی کە رشتە ی گێرانی ھەدیسی پێغەمبەر (صحیح) بییت، ھەندیک لە زانایان فەرموویانە: باشتەر وایە کە بربار نەدریت بەسەر ھیچکام لە رشتەکان، کە گوایە ئەم رشتە یە لە باقی رشتەکانی تر (صحیح) ترە، چونکە نەگەر مەرجەکان ھەموویان ھاتبەنجی ئەوا رشتە کە (صحیح)ە، نەگەرنا (صحیح) نیە، نیتر رشتە یە ک نیە کە پێی بوتریت: ئەمە لەوانی تر (صحیح) ترە.

(۱) بروانە: شرح نخبۃ الفکر / ۲۴۷، وأصول الحدیث علومه ومصطلحه / ۳۲۸ - ۳۲۹ و ۳۳۱ -

- له گهڵ نهوهشدا ههندیک له پێشهوايانی فهرمووده‌ناس^(١) پێیان وایه که جیاوازی و ته‌فاوتیک ههیه له رشتهی گێرانهوهی هه‌دیسای پێغه‌مبه‌ردا، که هه‌ندیکیان له هه‌ندیکێ تریان (صحیح) ترن، نه‌ویش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ نه‌وهی که کام نی‌مام به‌لای خۆیه‌وه کام رسته له هه‌موو رسته‌کانی تر به‌هێز تره، نه‌گینا هه‌یچ رسته‌یه‌کیان جێگه‌ی یه‌کده‌نگی زانایان نین.
- ده‌گێرێنه‌وه له نی‌سحاقی کورێ راهه‌وه‌یه‌ی و نی‌مامی نه‌حه‌ده‌وه که فهرموویانه: (صحیح) ترین رسته بریتیه له رسته‌ی (زوه‌ری له سالمی کورێ عه‌بدولاه عه‌بدولای باوکیه‌وه که کورێ نی‌مامی عومه‌ره).
 - ده‌گێرێنه‌وه له نی‌بنو موعینه‌وه که فهرموویه‌تی: (صحیح) ترین رسته بریتیه له رسته‌ی (نه‌عمه‌ش له نی‌براهیمه‌وه له عه‌لقه‌مه‌وه له عه‌بدولای کورێ مه‌سه‌وده‌وه).
 - ده‌گێرێنه‌وه له نی‌بنو نه‌بی شه‌یبه‌وه که فهرموویه‌تی: (صحیح) ترین رسته بریتیه له رسته‌ی (زوه‌ری له عه‌لی کورێ حوسه‌ینه‌وه له حوسه‌ینه‌وه له نی‌مامی عه‌لییه‌وه).
 - ده‌گێرێنه‌وه له نی‌مامی بوخاریه‌وه که فهرموویه‌تی: (صحیح) ترین رسته بریتیه له رسته‌ی (نی‌مامی مالیک له نافع له نی‌بنو عومه‌ره‌وه).

(١) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ١٠، وتدريب الراوي / ٤٤ - ٥٣، والنكت على كتاب ابن الصلاح، ابن حجر العسقلاني / ١ / ٢٦٥، وتوجيه النظر / ١ / ٤٢٠ - ٤٢٢، وشرح الزرقاني على البيهقي مع حاشية الأجهوري / ٩٢، والباعث الحثيث / ٢٠. جا زانایان له‌م جێگه‌یه‌دا ته‌حقیقیان کردووه و فهرموویانه: بریارێ له‌م شێوه هه‌موا ره‌ها نه‌یه، که هه‌یچ جۆره مه‌رج و کۆتیکێ پێوه نه‌بێت، به‌لکو هه‌ر رسته‌یه‌ک که له نه‌وانی تر (صحیح) تر بێت، نه‌وه مه‌رجدار و کۆتداره به‌وهی که به‌ فلائه‌ هاره‌لی هه‌زه‌وت، یان به‌ خه‌لکی فلائه‌ ولات و ناوچه کۆتایی هه‌تبه‌ت. واته: له‌ناو ته‌واوی نه‌و زنجیره‌نی که له‌ فلائه‌ هاره‌له‌وه یان له‌ خه‌لکی فلائه‌ ولاته‌وه هه‌دیسایان رېوايه‌ت کردووه، نه‌و رسته‌یان له‌ هه‌موویان صحیح تره. بۆ زانیاری زیاتر بروانه: شرح شرح نخبه‌ الفکر / ٢٦٥، و ته‌حقیق أحمد شاکر علی اختصار علوم الحدیث المسعی (بالباعث الحثيث) / ٢٠ - ٢١، و علوم الحدیث فی ضوء تطبیقات المحدثین النقاد، الدكتور حمزة المليباري / ١٠٨ - ١٠٩، و منهج النقد فی علوم الحدیث، نور الدین عتر / ٢٤٩.

- ده‌گیرنه‌وه له نیمام نه‌بو مه‌نصوری ته‌میییه‌وه که فهرموویه‌تی: (صحیح) ترین رشته بریتیه له رشته‌ی (نیمامی شافیعی له نیمامی مالیک له نافع له نیبنو عومه‌روه).
- زانای پایه‌دار سه‌لاحه‌ددینی عه‌لانی و‌غیری نه‌ویش فهرموویانه: (صحیح) ترین رشته بریتیه له رشته‌ی (نیمامی نه‌حمده له نیمامی شافیعی له نیمامی مالیک له نافع له نیبنو عومه‌روه).

نایا نه‌گه‌ر رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسیک (صحیح) بوو، نه‌وه‌ وا

ده‌گه‌یه‌نیت که ده‌قی نه‌وه‌ هه‌دیه‌ (صحیح)؟

زانایان یه‌کده‌نگن له‌وه‌دا که یه‌کێک له مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) نه‌ویه که رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی نه‌وه‌ هه‌دیه‌ (صحیح) بیت، هه‌روه‌ها یه‌کده‌نگیشن له‌وه‌دا که مه‌رج نیه نه‌گه‌ر رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسیک (صحیح) بوو، نیت ده‌قی نه‌وه‌ هه‌دیه‌ (صحیح) بیت، چونکه له‌لایه‌ک هه‌ج لازم نیه نه‌گه‌ر مه‌رج هاته‌جی، نیت مه‌رج‌بۆ‌گه‌راویش بیته‌جی، له‌لایه‌کی تریشه‌وه (صحیح)ی رشته‌ی گێرانه‌وه‌ تاکه مه‌رج نیه بۆ نه‌وه‌ی که هه‌دیسیک (صحیح) بیت، به‌لکو وه‌کو له مه‌رجه‌کاندا با‌سمان کرد: ناییت نه‌وه‌ هه‌دیه‌ (شادّ) یان (معلّ) بیت. ^(۱)

به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا زانایان فهرموویانه: نه‌گه‌ر هاتوو یه‌کێک له‌وه‌ زانا ناو‌داره متمانه‌داره فهرمووده‌ناسانه‌ی که کتیبیان لهم بواره‌دا داناوه، فهرموویان: رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی نه‌وه‌ هه‌دیه‌ (صحیح)ه، و‌نیت هه‌ج ره‌خنه‌یه‌کیان لیتی نه‌بوو، نه‌وه‌ وه‌ها ده‌گه‌یه‌نیت که نه‌وه‌ هه‌دیه‌ (صحیح)ه، چونکه نه‌صل وایه که هه‌دیس هه‌ج عیله‌ت و ره‌خنه‌یه‌کی له‌سه‌ر نه‌بیت. ^(۲)

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۰، والباعث الحیث / ۳۶، والمفتح فی علوم الحدیث، ابن الملقن / ۸۹، وتدریب الراوی / ۳۶، وتوضیح الأفكار / ۱ / ۱۷۷، والیواقیت والدرر / ۱ / ۳۴۲، والفروسیه، ابن قیم الجوزیه / ۲۴۵ - ۲۴۶، وشرح الزرقانی علی البیقونی / ۷۲ - ۷۳.

(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌کانی پیشوو.

ناسینی هه‌دیسی (صحیح)

به‌ئێ ئیمه له باسی مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح)دا، روونمان کرده‌وه که هه‌دیسی (صحیح) پێنج مه‌رجی سه‌ره‌کی هه‌یه، به‌لام نه‌مه وا ده‌گه‌یه‌نیت که حوکمدان به‌سه‌ر هه‌دیسێکدا که (صحیح)ه یان نا، بریارێکی ناسان بێت؟ وه نایا چۆن بزانیته که نه‌و مه‌رجانه هه‌موویان هاتونه‌ته‌جێ یان نا؟

بۆیه زانیانی فهرمووده‌ناس فهرموویانه: له سێ پێگه‌وه که‌سێک ده‌توانیت بگاته نه‌وهی که فلانه هه‌دیس (صحیح)ه یان (صحیح) نه‌، نه‌وانیش:

(١) نه‌گه‌ر نه‌و که‌سه خۆی له پله‌ی زانستیدا گه‌یشته‌یه‌که راده‌یه‌که که له توانایدا هه‌بیت بزانیته حالی راویه‌کان چۆنه، وچۆن نه‌و هه‌دیس‌یه‌یان رپوایه‌ت کردوه وه‌یتناویانه. جا نه‌گه‌ر بینی که نه‌و هه‌دیس‌یه هه‌ر پێنج مه‌رجه‌که‌ی تێدا هاتبوه‌جێ، نه‌وا خۆی ده‌توانیت بریار بدات که نه‌و هه‌دیس‌یه (صحیح)ه. نه‌م پێگه‌یه له سه‌رده‌مانی ئیستادا که‌م به‌رکار دیت.

(٢) نه‌گه‌ر هه‌دیس‌یه‌که له یه‌کێک له‌و کتێبانه‌ی هه‌دیس‌دا بوو، که بێجگه له هه‌دیسی (صحیح) هه‌یج هه‌دیس‌یه‌کی تریان تێدا کۆ نه‌کراوه‌ته‌وه، وه‌کو سه‌حیحی هه‌ردوو پێشه‌وا بوخاری وموسلم.

(٣) نه‌گه‌ر یه‌کێک له نهمامانی فهرمووده‌ناس، که له بریاردان به‌سه‌ر هه‌دیس‌دا که‌مه‌ترخه‌م وناسانکار نه‌بیت، فهرموویته‌ی: نه‌و هه‌دیس‌یه (صحیح)ه. که لی‌ره‌دا چه‌ندین کتێبی موعته‌به‌ر وگرنه‌گ له‌م بواره‌دا دانراون، وه له دنیای ئیسلامیشدا چاپ کراون وبلاو کراونه‌ته‌وه، وه‌یج بواریش نه‌ماوه بۆ نه‌وهی که بوتریت گۆرانکاریان تێدا کراوه یان ده‌کریت !

وَالْحَسَنُ الْمَعْرُوفُ طُرُقًا وَعَدَّتْ رِجَالُهُ لَا كَالصَّحِيحِ اشْتَهَرَتْ

جۆری دووهم

حه‌دیسی (الحسن)

واته: هه‌دیسی (حسن) بهو هه‌دیسه دهوتریت که رشتهی گێرانهوه‌کهی زانراو و ناسراوه، له سه‌ره‌تا که یه‌وه تاو ده‌کو کۆتایه‌کهی، وه هه‌موو که سه‌کانی نهو رشتیه‌ش هه‌ر وه‌کو که سه‌کانی رشتهی هه‌دیسی (صحیح) وه‌هان، به‌لام وه‌کو نه‌وان به بیرتیژی وزه‌بtkردن به‌ناوبانگ نین.

نه‌وهی که له‌م دێره هۆنراوه‌به‌دا هاتوه سه‌باره‌ت به پیناسه کردنی هه‌دیسی (حسن)، ته‌نها سی مه‌رج له مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (حسن) ی له‌خۆ گرتوه، که نه‌وانیش:

١) رشتهی گێرانهوهی هه‌دیسه که زانراو بیته، وهیچ به‌چرانی تێدا نه‌بیته.

٢) نهو که سه‌نه‌ی که له رشتهی گێرانهوه‌که‌دا هاتوون، ده‌بیته عادل بن.

٣) نهو که سه‌نه‌ی که له رشتهی گێرانهوه‌که‌دا هاتوون ده‌بیته له‌به‌رکردنیان به‌هیتز بیته، زه‌بtkردنیان ته‌واو بیته.

له‌مه‌وه ده‌رده‌که‌وتیته که هه‌دیسی (حسن) له‌گه‌ژ هه‌دیسی (صحیح) دا له‌م سی مه‌رجه‌دا

هاوبه‌شن.

به‌لام وه‌کو جیاوازی زانایان فه‌رموویانه له مه‌رجی سییه‌مدا هه‌دیسی (حسن) له‌گه‌ژ هه‌دیسی (صحیح) جۆره جیاوازیه‌کیان هه‌یه، نه‌ویش نه‌وه‌یه که که سه‌کانی رشتهی گێرانهوهی هه‌دیسی (حسن) وه‌کو که سه‌کانی رشتهی گێرانهوهی هه‌دیسی (صحیح) به‌ناوبانگ نین له باش له‌به‌رکردن و بیرتیژی وله‌بیر نه‌چوونه‌وه، هه‌ر نه‌مه‌ش مه‌به‌ستی مامۆستای دانهره که فه‌رموویه‌تی: که سه‌کانی رشتهی هه‌دیسی (حسن) وه‌کو که سه‌کانی رشتهی هه‌دیسی (صحیح) به‌ناوبانگ نین، واته له زه‌بت کردندا، نه‌گینا له رووی عه‌داله‌ته‌وه هه‌ر وه‌کو یه‌ک وه‌هان.

نه‌وی که ماوه بوتریت له مهرجه‌کان، نه‌ویه که نه‌و هه‌دیه‌ سه‌ ناییت (شاذ) یان (معلل) بیته.

که‌واته ده‌کریت که بلتین: ته‌ن‌ها خالی جیا‌وازی نی‌وان هه‌دیسی (حسن) و هه‌دیسی (صحیح) نه‌ویه که: رسته‌ی که‌سه‌کانی گیترا‌نه‌وی هه‌دیسی (حسن) وه‌کو رسته‌ی که‌سه‌کانی گیترا‌نه‌وی هه‌دیسی (صحیح) بیریژ ووریا نین له له‌به‌رکردن وله‌بیر نه‌چو‌نه‌وه‌دا، نه‌گینا له هه‌موو مهرجه‌کانی تر‌دا وه‌کو یه‌ک وه‌هان وهیچ جیا‌وازیان نیه.

که‌واته نیستا نه‌گه‌ر جاریکی تر بگه‌رینه‌وه بو پیناسه کردنه‌وی هه‌دیسی (حسن)، ده‌کریت بلتین: نه‌و هه‌دیه‌یه که که‌سانیکی عادل‌ی بیر لا‌واز وکه‌م توانا له له‌به‌رکردنا، له رسته‌یه‌کی نه‌بچرا‌ودا رپوایه‌تیان کردووه وهینا‌ویانه، ونه (شاذ) ه‌ونه (معلل) بیه.

جۆره‌کانی هه‌دیسی (حسن)

هه‌دیسی (حسن) ییش هه‌ر وه‌کو هه‌دیسی (صحیح) زانا‌یان کردوویانه به دوو جۆره‌وه:

(۱) حسن لذاته: نه‌و پیناسه‌یه‌ی که پیتشر کردمان بو هه‌دیسی (حسن)، پیناسه‌ی نه‌م جۆره هه‌دیه‌یه.

نغوونه‌ی نه‌م جۆره هه‌دیه‌یه له سه‌رچاوه‌کانی هه‌دیسی هه‌زه‌ت‌دا زۆرن (درودی خودای له‌سر بیت)، یه‌کیک له‌وانه نه‌و هه‌دیه‌یه که نیمامی نه‌حمه‌د وکه‌سانی تریش رپوایه‌تیان کردووه له یه‌حیای کور‌ی سه‌عیده‌وه، نه‌ویش له به‌هزی کور‌ی هه‌کیمه‌وه، که باوکی له باپیره‌یه‌وه گیترا‌ویه‌تیه‌وه که وتوویه‌تی به هه‌زه‌ت (درودی خودای له‌سر بیت): يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ « أُمَّكَ ». قَالَ قُلْتُ تُمْ مَنْ؟ قَالَ « أُمَّكَ ». قَالَ قُلْتُ تُمْ مَنْ؟ قَالَ « تُمَّ أَبَاكَ تُمَّ الْأَقْرَبَ فَلَا أَقْرَبَ ».^(۱)

(۱) مسند الإمام أحمد / مسند الكوفيين / حديث بجز بن حكيم عن أبيه عن جده / به ژماره‌ی ۲۰۰۴۰، وسنن الترمذی / البر والصلة / بر الوالدین / به ژماره‌ی ۱۸۹۷.

نەم ھەدیسە رشتەیی گێرانیەوه کەمی ھیچ بچراڤتیککی تیدا نیە، ھەرۆھا نە (شاذ) ە ونە (معلل) یشە، وزانایانیش نە لە دەقە کەیدا ونە لە رشتەیی گێرانیەوه کەشیدا ھیچ ناکۆکیەکیان نیە. بەلام بەھزی کورپی ھەکیم لەگەڵ ئەو ھەش کە کەسیکی ئەو ھەندە راستگۆ و خۆبارتیزە، زۆرێک لە زانایان بە متمانە داریان داناو، و گەلێک لە نێمامەکانیش ھەدیسیان لێو ڕیوایەت کردوو، کەچی ھەندیک لە زانایان، وەکو شوعبەیی کورپی ھەججاق قەسیان لەسەری ھەبوو، و ھەندیک لە ڕیوایەتەکانیان پێ باش نەبوو، و پێیان وەرنەگرتوو، کە نەمەش وا ناگەییەنیت کە کەسیکی زیرەک و بیریژ و مەزبوت نەبوو، بەلام وا دەگەییەنیت کە زۆر لە لەبەرکردن و زەبەت کردنی ھەدیسا بەھتێز و بەتوانا نەبوو وەکو ئەو کەسانەیی کە لە رشتەیی ھەدیسە (صحیح) ەکاندا ھەن.

بەم پێیە، نەم ھەدیسە بە ھەدیسیکی (حسن) دادەنریت، وەکو زۆرێک لە زانایان باریان بەسەردا داو، بەلکو لە بەرزترین و بالاترین جۆری ھەدیسی (حسن) ە، ھەرچەندە ھەندیکیشیان بە ھەدیسی (صحیح لغیرە) یان داناو، چونکە لە چەند رێگەیی تریشەو ڕیوایەت کراو، کە پشتگیری نەم ڕیوایەتە دەکەن.

لێرەو دەردەکەوێت کە لێک چوونیککی زۆر ھەییە لە نێوان ھەدیسی (صحیح) و نەم جۆرە ھەدیسا، بە جۆرێک کە ھەندیک لە زانایان وایان ھستی کردوو کە جۆرێکە لە جۆرەکانی ھەدیسی (صحیح)، ^(۱) بەلام بەشێوہییەکی گشتی زانایانی فەرموودەناس ھەدیسی (حسن) بە سەربەخۆ دادەنێن، و خۆی جۆرێکی سەربەخۆییە، و ناچیتە ژێر ھەدیسی (صحیح) ەو.

(۲) حسن لغیرە: ھەدیسیکی لاوازە، بەلام لە چەند رێگەییەکی ھاوینەیی خۆیەو یان باشترەو ڕیوایەت کراو، بە مەرجیک کە ھۆی لاوازیەکی بریتی نەبیت لە فاسقی یان درۆزنی ئەو کەسەیی کە ڕیوایەتی کردوو.

(۱) بروانە: مقدمة ابن الصلاح / ۲۴، ومنهج النقد في علوم الحديث، نور الدين عتر / ۲۶۵ - ۲۶۶.

نموونه‌ی نهم جۆزه‌ی هه‌دیسە زۆرن له‌ سه‌رچاوه‌کانی هه‌دیسە جەززه‌تدا (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته‌)، یه‌کیک له‌وانه‌ نه‌و هه‌دیسەیه‌ که‌ نهمامی (ترمذی) رپوایه‌تی کردووه‌ له‌ هوشه‌می کوری به‌شیره‌وه‌، نه‌ویش له‌ یه‌زیدی کوری نه‌بو زیاده‌وه‌، نه‌ویش له‌ عه‌بدول ره‌جمانی نهمینه‌وه‌ی دونه‌یاوه‌، نه‌ویش له‌ به‌رائی کوری عازیه‌وه‌، به‌ مه‌رفوعی له‌ جەززه‌ته‌وه‌ (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته‌)، که‌ فه‌رموویه‌تی: « حَقُّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلَيَمَسَنَّ أَحَدُهُمْ مِنْ طَيْبِ أَهْلِهِ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَأَلْمَاءُ لَهُ طَيْبٌ »^(١). پاشان فه‌رموویه‌تی: نهم هه‌دیسە هه‌دیسەکی (حسن)ه‌. زانایان فه‌رموویه‌یه‌: هوشه‌م وه‌سف کراوه‌ به‌ (تدلیس)، به‌لام هه‌مان هه‌دیس له‌ رینگه‌ی نه‌بو یه‌حیای ته‌میمیه‌وه‌ رپوایه‌ت کراوه‌، وه‌ به‌لگه‌ی تریش هه‌یه‌ که‌ پشتگیری بکات، که‌ نه‌بو سه‌عیدی خیدری وه‌غیری نه‌و رپوایه‌تیان کردووه‌.^(٢)

لێرده‌ا نه‌وه‌ی که‌ پتویست بیته‌ بو‌تریت نه‌وه‌یه‌ که‌: مه‌رج نیه‌ هه‌موو هه‌دیسەکی (ضعیف) به‌هۆی زۆری رینگا ورشته‌ی گێرانه‌وه‌کانیه‌وه‌ بیته‌ به‌ هه‌دیسەکی (حسن)، به‌لکو کاتیک وا ده‌بیته‌ که‌ هۆی لاوازی هه‌دیسە که‌ - بو‌ نموونه‌ - بگه‌ریتته‌وه‌ بو‌ که‌م هه‌یزی وکه‌م توانایی یه‌کیک له‌ راپوه‌کان له‌رووی بیریژی وه‌به‌رکردنه‌وه‌، نه‌گینا له‌ رووی پاستگۆیی و متمانه‌داریه‌وه‌ نابیت هه‌ج قسه‌یه‌کی له‌سه‌ر بیته‌، بو‌یه‌ زانایان فه‌رموویه‌یه‌: نه‌گه‌ر لاوازی هه‌دیس به‌هۆی فاسقی یان درۆزنی که‌سی راپوه‌وه‌ بوو، نه‌وا باوه‌کو له‌ چه‌ندین رینگه‌ی تریشه‌وه‌ رپوایه‌ت کرابیت، نه‌و هه‌دیسە هه‌ر به‌ لاواز داده‌نریت، و ناخریتته‌ ریزی هه‌دیسە (حسن)ه‌وه‌.^(٣)

(١) سنن الترمذی / أبواب الجمعة / السواك والطيب يوم الجمعة / به‌ ژماره‌ی ٥٢٨.

(٢) بروانه‌: النکت علی کتاب ابن الصلاح، العسقلانی / ١ / ٣٩٥، والبواقیت والدرر / ٢ / ١٧١ - ١٧٢، وتدریب الراوی / ١٣٠.

(٣) بروانه‌: مقدمة ابن الصلاح / ٢٠، وفتح المغیث / ١ / ٨٧، والمختصر فی علوم الحدیث، الشریف الحرجانی / ٢، ومحاضرات فی علوم الحدیث، د. ماهر یاسین الفحل / ١٣.

حوکمی هه‌دیسی (حسن)

زۆرینه یان تینکرای زانایان له‌سه‌ر نه‌وه‌ن که هه‌دیسی (حسن)، نه‌گه‌ر (لذاته) بوو، نه‌وا ده‌کرتیت نه‌ویش وه‌کو هه‌دیسی (صحیح) بکرتیت به‌به‌لگه، وکاری پئی بکرتیت، نه‌گه‌رچی له پله‌شدا له خواره‌وه‌ی هه‌دیسی (صحیح) هه‌ویه.^(۱)

به‌لام سه‌باره‌ت به‌ بوونی هه‌دیسی (حسن لغیره) به‌ به‌لگه وپتوه‌رگرتن وکاریتکردنی، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که خۆی له‌خۆیدا هه‌دیستکی لاواز بووه، بۆیه زانایان له‌م مه‌سه‌له‌یه‌دا بوون به دوو کۆمه‌له‌وه:

- (۱) زۆرتیک له زانایان فهرموویانه ده‌بیتت جیاوازی بکرتیت له نیتوان جووری هه‌دیه‌کاندا، به جوورتیک که: نه‌گه‌ر نه‌و هه‌دیه‌سه له زۆرتیک رینگاوه رپوايه‌ت کرابیتت، نه‌وا پیتی وه‌رده‌گیریتت، نه‌گینا نه‌گه‌ر ته‌نها له دوو رینگاوه رپوايه‌ت کرابوو، نه‌وا پیتی وه‌رناگیریتت، وه کاری پئی نا‌کرتیت.
- (۲) هه‌ندیکت فهرموویانه: که نیتمه بریارمان دا نه‌و هه‌دیه‌سه (ضعیف) هه‌ بووه به هه‌دیستکی (حسن)، نیتیر پتویست ناکات جیاوازی بکه‌ین له‌وه‌دا که نایا له دوو رینگه‌وه رپوايه‌ت کراوه، یان زیاتر.^(۲)

(۱) بروانه: الباعث الحثيث / ۳۲، والمنهل الروي، ابن جماعة / ۳۶. زانای پایمبرز (الحافظ العراقي) له ته‌لفیه‌که‌یدا فهرموویه‌تی:

۵۶. وَالْمُفْهَاءُ كُلُّهُمُ يَسْتَعْمِلُهُ
وَالْمُلَمَّاءُ الْجُلُ مِنْهُمْ يُقْبَلُهُ

۵۷. وَهُوَ بِأَقْسَامِ الصَّحِيحِ مُلْحَقٌ
خَجِيَّةٌ وَإِنْ يَكُنْ لَا يَلْحَقُ

(۲) بروانه: فتح المغيث / ۱ / ۸۶، وتدريب الراوي / ۱۱۷، وتوضيح الأفكار / ۱ / ۱۱۱، والواقيت والدرر / ۱ / ۳۹۱ - ۳۹۲، وتوجيه النظر / ۱ / ۳۶۱، هه‌روه‌ها بروانه خاتيمه‌ی كتیبی: آراء المحدثين في الحديث الحسن لذاته والحسن لغیره، که دانراوی دکتۆر (خالد الدريس) ه.

نهگهر و ترا به هه دیسیک: حسن صحیح. مانای چیه؟

زۆر جار له هه ندیک له سه رچاوه کانی هه دیسی یتغه مبه ردا، نهم دهسته واژه یه ده بینریت، به تایبه تی له (سنن الترمذی) دا، که زیاد له (۱۵۰۰) جار به کار هینراوه. نیتمه ش وه کو باس مان کرد، هه دیسی (صحیح) وهه دیسی (حسن) هم وه کو پیناسه وه هم وه کو مه رجه کانیشیان، له یه کتری جیاوازن، نه گهرچی هه دیسی (صحیح لغیره) له نه صلدا هه دیسیکی (حسن) بووه، به لām نه مه وا ناگه یه نیت که دروسته هه دروو ناوه که ی بز به کار بهینریت، به لکو نیتستا هه ر پتی دهوتریت (صحیح)، بۆیه زانایان له لیتکدانه وهی نهم دهسته واژه ی (حسن صحیح) دا چهند بۆچوونیکیان هه یه، نه گهرچی له ره خه ش به دوور نین.^(۱)

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۳، والباعث الخیث / ۳۷، والنکت علی کتاب ابن الصلاح، العقلائی / ۱ / ۱۴۹، وتدریب الراوی / ۱۱۷ - ۱۲۰، وشرح شرح نخبه الفکر / ۲۹۸ - ۳۰۴، وتوضیح الأفكار / ۱ / ۲۱۳، وشرح البصرة والتذکره، الحافظ العراقی / ۱ / ۱۷۱ - ۱۷۵، وتوجه النظر / ۱ / ۳۸۲ - ۳۹۰، والموظفة فی علم مصطلح الحدیث / ۲۹ - ۳۳، ومنحة المغیث / ۱۹۸ - ۲۰۶، وشرح الزرقانی علی البیقونی / ۷۶ - ۸۰، وعلوم الحدیث فی ضوء تطبیقات المحدثین النقاد، الدكتور حمزة الملیاری / ۲۰۷ - ۲۰۸. زانای پایه دار (أحمد محمد شاکر) له ته حقیقیتکدا که له سر نهم بۆچوونانه کردووه تی له سر کتیبی: اختصار علوم الحدیث، فهرموویه تی: شیخ (محمد عبد الرزاق حمزة) فهرموویه تی: نه وهی که نهو زانایانه ی تووشی نهو سه رگه ردانیه کردووه، که هه ر به که یان وه لاهمیکیان داوه تموه، نه وه یه که نهوانه هه دیسی (حسن) یان به جۆرتیک له جۆره کانی هه دیس داناره وه کو هه دیسی (صحیح)، بۆیه نهو فهرمووده یه نیمامی (ترمذی) هاتۆته رینگه یان، نیتر نهوانیش بهو جۆره وه لامیان داوه تموه، ولیتکدانوه یان بز کردووه. به لām واده رده کهویت که هه دیسی (حسن) به لای نیمامی (ترمذی) بهوه گه شگه ر تره له هه دیسی (صحیح)، بۆیه هه ندیک هه دیسی (حسن) هه ن، ده کرت پینان بوتریت (صحیح)، به لām هه ندیک تر هه ن، نا کرت پینان بوتریت (صحیح)، چونکه به لای نه وه هه دیسی (حسن) به مانای نهو هه دیسه دیت که کاری خه لکی پیتشینه ی له سر بووه، له وانیه که نیمامی مالیک له باره یانوه فهرموویه تی: (وَعَلَيْهِ الْعَمَلُ وَبَلَدْنَا). به لām نهو هه دیسه ی که (صحیح) بیت، وکاریش یی نه کرت، نیتر له بهر هه ر هۆیه ک بیت، نه وه نیمامی (ترمذی) تمه نا پیتی ده فهرموویت: هه دیسی (صحیح)، نه وه ش وه کو نهو هه دیسه وه هابه که نیمامی مالیک له (موطأ) دا ریوایه تی کردووه، وپاشان فهرموویه تی: (وَأَيْسَرُ عَلَيْهِ الْعَمَلُ). به مه ش ده کرت بلین: وه کو بلیت نیمامی (ترمذی) ویتروویه تی له کتبه که یان هه م نهو هه دیسه نه بهینیت که کاری مووسولمانانی پیتشویان له سر بووه، نیتر (صحیح) بن یان زمتر له (صحیح)، وه هه م نهو هه دیسه نه بهینیت که نه گهرچی (صحیح) یش بن، به لām کاری مووسولمانانی پیتشینه یان له سر نه بووه.

- ١) هەندیک فەرموویانە: نەگەر بە دوو رشتە رێواپەت کرابێت، ئەوا دەکرێت بە گۆزێری یەکیکیان (حەسن) بێت، و بەگۆزێری ئەوی تریان (صەحیح) بێت. وە نەگەر بە یەک رشتە رێواپەت کرابێت، ئەوا دەکرێت هەدیسەکە بەلای هەندیک لە زانایانەوه (حەسن) بێت، و بەلای هەندیکی تریانەوه (صەحیح) بێت.
- ٢) هەندیک فەرموویانە: واتە (حەسن) بەگۆزێری مەتنی هەدیسەکە، وە (صەحیح) بەگۆزێری رشتە ی گێرانەوه‌کە.
- ٣) هەندیک فەرموویانە: هەدیس لە رووی ریزبەندی پێوەرگرتن و بەبەلگە دانان، ریزبەندیەکی تاییهتی هەیە، بۆیە نەگەر وترا: حدیث صحیح، ئەوا پلە ی لە پلە ی ئەو هەدیسە بەرز ترە کە پێی دەلێن: حدیث حەسن صحیح، وە نەمیش لەو هەدیسە پلە ی بەرز ترە کە تەنها پێی دەوترێت: حدیث حەسن.
- ٤) هەندیک فەرموویانە: مەبەست بە (حەسن) مانای زمانەوانیە، واتە: هەدیسێکی جوان و باشە، نەک ئەو مانایە ی کە تێمە باسی دەکەین و زانایان مەبەستیانە.
- ٥) هەندیک فەرموویانە: دەکرێت ئەو هەدیسە دوو جار لە یەک کەسەوه رێواپەت کرابێت، لە جاری یەکەمدا کەسەکە بە کەسی رشتە ی هەدیس ی (صەحیح) دانەدەنرا، بەلام لە جاری دوووەمدا بە کەسی رشتە ی هەدیس ی (صەحیح) دادەنرا، بەهۆی ئەوهی کە سیفەتی عەدالەت و زەبەتی تەواو بووبێت، بۆیە بەو دوو نێعتیارە دەکرێت پێی بووترێت: حەسن صحیح.
- ٦) هەندیک فەرموویانە: دەکرێت هەدیسەکە بەلای نێمامی (ترمذی)‌وه (حەسن) بێت، و بەلای نێمامیکی تره‌وه (صەحیح) بێت، یان بە پێچەوانەوه.
- ٧) هەندیک فەرموویانە: ئەو زانایانە ی کە ئەم دەستەواژەیان بەکار هێناوه، جیاوازیان نەکردوه لە نێوان (حەسن) و (صەحیح)‌دا، و هەردووکیان هەر بە یەک مانا لێکداوه‌تەوه. کەواتە وەکو تەنکیدی لەفزی وەه‌ایه لە زمانی عەرەبیدا.

وَكُلُّ مَا عَنِ رُتْبَةِ الْحُسْنِ قَصْرٌ فَهُوَ الضَّعِيفُ وَهُوَ أَقْسَمًا كَثْرٌ

جۆری سییەم

حەدیسی (الضعیف) وجۆرەکانی

واتە: ھەموو ئەو حەدیسانەیی کە ناگەنە پلەیی حەدیسی (حەسن)، پێیان دەوتریت: حەدیسی (ضعیف)، کە ئەویش زۆر جۆری ھەیە.

باش ئەوێ کە مامۆستای دانەر باسی ھەریەکە لە حەدیسی (صحیح) و (حەسن) ی کرد، ئەوجا ھاتە سەر باسی حەدیسی (ضعیف).

نەھاتوو پێناسەیی ئەم جۆرە حەدیسە بکات، بەلکو بەو پێیە کە ھەمیشە ئەم جۆرە حەدیسە لە بەرامبەری ھەردوو جۆرە کەیی پێشوو بە کار دەھێنریت، بۆیە ھەر بەوێندە پرێوہ کە ئەم حەدیسە، بەو جۆرە حەدیسانە دەوتریت کە ناگەنە پلەیی حەدیسی (حەسن)، و نیتەر باسی حەدیسی (صحیح) ی نەکردوو، چونکە پتویست ناکات، مەعلوم نەگەر حەدیسیک نەگاتە پلەیی حەدیسی (حەسن)، ئەوہ ناشگاتە پلەیی حەدیسی (صحیح)، بۆیە پتویست بە باسکردنی ئەو ناکات.

کەواتە نیتە نیتە دەتوانین بڵین: ھەر حەدیسیک کە یەکتیک یان ھیچکام لە مەرجهکانی حەدیسی (حەسن) ی تیدا نەبوو، ئەوہ بە حەدیسی (ضعیف) دادەنریت، نەگەر پالپشت نەکریت لە ریتگی ترەوہ، تاوہ کو بگاتە پلەیی (حەسن لغیرە)، وەکو باسمان کرد.

کەوابوو دەکریت ئەو حەدیسە (ضعیف) ە رشتەیی گێرانەوہ کەیی بچرانی تیدا بیت، یان یەکتیک لە کەسەکانی ئەو رشتەییە (عادل) نەبیت، یان (ضابط) نەبیت، یان حەدیسە کە (شاذ) یان (معلل) بیت.

ئەوجا مامۆستا تەنھا ئەوێندەیی فەرمووہ کە حەدیسی (ضعیف) زۆر جۆری ھەیە، نیتەر نەیفەرمووہ ژماردیان چەندە! ئەمەش خۆی بۆ خۆی بۆ حیکمەت نیە، چونکە ئەوێ کە گرنگە بۆ حەدیسی ئەوہیە کە بزانی تەنھا ئەو حەدیسە لەرووی پێ وەرگرتن و کاریتکردنەوہ

چی جوړیکه؟ کاری بی ده کریت یان نا؟ نهویش بهوه دیتته چی که بزانریت نهو حدیسه (صحیح)ه یان (حسن)ه یان (ضعیف)ه، نیتر لهوه بهولاولوه، زیاده زانیاریه، خو نه گهر بزانریت، بی گومان چاکتره، بهلام پیویست ناکات زور کاتی پیوه خهرج بکریت، وخوی پیوه خهريك بکریت، له کاتی کدا که مهبسته گرنه که هاتوته دی. هدر بویه نیمامی (سیوطی) فهرموویه تی: من ویستم باسی جوړه کانی حدیسی (ضعیف) بکم به دریزی، پاشان بنیم که (شیخ الإسلام) فهرموویه تی: "إن ذلك تعب ليس وراءه إرب" واته: (پیویست بهو ماندووبونه ناکات) بویه وازم له رهش کردنهوهی په په کان هینا به باسی نهو جوړانه.^(۱)

حوکمی گیرانهوه وپشت بهستن به حدیسی (ضعیف)

سهره تا نیمه که باسی حدیسی (ضعیف) ده که یان، نالین: به دلنیا بهوه نه مه حدیسی پیغه مبهر نیه (درودی خودای لمر بیت)! به لکو تنها نهو ونده هیه که ناتوانین به دلنیا بهوه بیدهینه پال حمزه رت (درودی خودای لمر بیت)، وبلین: به لوی حدیسی پیغه مبهره (درودی خودای

(۱) تدریب الراوی / ۱۳۳، نهو (شیخ الاسلام) هی که له فرمایشته که دا هاتوه بریتیه له شیخی عسقلانی، وهک نیمامی سه خاوی له کتیبی: التوضیح الأهمر لتذکره ابن الملحق فی علم الأثر / لاپره ۳۴ دا ناوی هیناوه. بهلام نه مه وانا گمیه نیت که زانا یانیش باسی جوړه کانی حدیسی (ضعیف) یان نه کردوه، به لکو هندیکیان زور به وردی باسی نهوهی کردوه که به هوی نه هاتنه چی معرجه کانی حدیسی (حسن)، نیتر دانه دانه، یا خود هموویان، ده کریت وه کو نه گهری عه قلی نریکهی (۱۲۹) جوړ حدیسی لاواز دروست بییت، بهلام نهوهی که ده گوچیت هییت نریکهی (۸۱) جوړه. هندیکی تر فهرموویانه: (۶۴) جوړه. هندیکی تر فهرموویانه: (۵۰) جوړه. هندیکی تر فهرموویانه: (۴۲) جوړه. هندیکی تر فهرموویانه: (۴۱) جوړه. بروانه هه ریه که له دوو سهرچاوهی پیشوو، وه نم سهرچاوهی تریش: (شرح التبصره والتذکره، وفتح المغیث، ومنحة المغیث) شعرجه کانی نهلفیهی عتراقی، له باسی حدیسی (ضعیف) دا، له شرحی همر پینج دیره هونراوهی (۹۰ و ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۹۴) دا، والواقیت والدرر / ۲ / ۱۷۳ - ۱۷۴، وتوجیه النظر / ۲ / ۵۴۶ - ۵۴۷، وشرح الزرقانی علی البیقونی مع حاشیه الأجهوری / ۸۱ - ۹۰.

لەسر بىت). بۆيە زۆر پىتويستە بە ئەدەب بىن لە بەرامبەر باس كوردنى ئەم جۆرە ھەدىسەدا، ونەيەين يەكسەر ھەر لەگەڵ وترا: (ضعيف)ە. نىتر نىتمە ھىچ ھىسابىكى بۆ نەكەين، وەكو بلىتت: ئەو ھەدىسە ھىچ پەيوەندىەكى بە ھەزرەتەوہ نىە (درودى خوداى لەسر بىت) ! چونكە چەندىن ھەدىس ھەن كە ھەندىك لە زانايان بە (ضعيف)يان داناو، كەچى ھەندىكى تريان بە (حسن) يان بە (صحیح)يان زانیو، بەلگو زیاد لەوہش، ھەندىك جار ھەر ھەمان زانايە بۆ ھەدىسەك دەفەرمووت (ضعيف)ە، بەلام ماوہيەك بەسەر چوو، ئەوجا بۆ ھەمان ھەدىس فەرموويەتى (حسن)ە يان (صحیح)ە.^(۱)

ھەر لەبەر ئەمەيە كە زانايان زۆر بە روونى وبە راشكاوى باسيان لە ھوكمى ھەدىسى (ضعيف) كروو، كە نایا دەكرىت رىوايەت بكرىت، يان نا؟ وە لەم مەسەلەيەدا بوون بە سى كۆمەلەوہ^(۲):

۱) ھەندىكى كەم لە زانايان فەرموويانە: ھەدىسى (ضعيف) بە ھىچ جۆرىك نايىت

بگىردىرتەوہ وبكرىت بە بەلگە ويشتى پى بىستىرت.

۲) زۆرىنەى زانايان فەرموويانە: ئەو بۆچوونەى يەكەم بەو شىوہ رەھايە راست نىە،

بەلگو دەبىت جىاوازى بكرىت لە نىوان ئەو بابەت وباسانەى كە ھەدىسەكەيان

لەسر رىوايەت دەكرىت. بۆيە فەرموويانە: ھەدىس بەو مەرجەى كە ھەلبەستراو

(موضوع) نەبىت، دەكرىت چاوپۆشى وئاسانكارى لە گىترانەوہ وبە بەلگە ھىنانەوہى

بكرىت، بە مەرجىك كە بابەتەكە باسى سىفەتەكانى خوداى پەروەردگار نەبىت، وە

(۱) بروانە: الموقظة في علم مصطلح الحديث / ۲۸ - ۲۹.

(۲) بروانە: مقدمة ابن الصلاح / ۶۰، والمقنع في علوم الحديث، ابن الملقن / ۱۰۴، والنكت على مقدمة

ابن الصلاح، الزركشي / ۳ / ۸۷۳ - ۸۸۳، وتدريب الراوي / ۲۵۶، وتوجيه النظر / ۲ / ۶۵۳ - ۶۵۸،

ومنحة المغيب / ۲۱۳ - ۲۱۷، وأصول الحديث علومه ومصطلحه / ۳۷۳ - ۳۷۴، ومحاضرات في علوم

الحديث، د. ماهر ياسين الفحل / ۱۳ - ۱۴، ومنهج النقد في علوم الحديث، نور الدين عتر / ۲۹۱ -

باسی حوكمه شرعیه‌كان (حەلال و حەرام) نەبیت. بۆیه دروسته نەگەر نامۆژگاری كردن بیت، یان چیرۆك گێرانه‌وه، یان بۆ كرده‌وه باشه‌كان، یان بۆ هاندان له‌سەر چاكه‌كاری، یان ترساندن له‌سەر خراپه‌كاری، وه‌ر بابەتیکی تر بیجگه له‌مانه به مه‌رجێك كه له دوو بابەته‌كه‌ی یه‌كهم نەبیت، له هه‌مرو نهم باسانه‌دا ده‌كریت هه‌دیسی (ضعیف) بگێردریته‌وه وپشتی پێ ببه‌سترت، چونكه له‌م بابەتانه‌دا له‌وانه‌یه خه‌لكی سوود له گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسی (ضعیف) ببینیت.

٣) نیمامی نه‌حمد ونه‌بو داوودی سه‌جستانی فهرموویانه: له بابەتی حەلال و حەرامیشدا هه‌ر به هه‌دیسی (ضعیف) وه‌رده‌گیریت، نەگەر بیجگه له‌و هه‌دیه‌سه به‌لگه‌یه‌کی تر به‌ده‌سته‌وه نه‌بوو بۆ نه‌و مه‌سه‌له.

به‌لام زانایانی كۆمه‌له‌ی دووه‌میش هه‌روا به په‌هایه‌ی نه‌و بریاره‌یان نه‌داوه، به‌لكو چهند مه‌رجێكیان بۆ نه‌و قسه‌یه‌ داناهه، كه بریتین له:

- ناییت ده‌قی هه‌دیه‌سه‌كه (منكر) بیت، یان زۆر (ضعیف) بیت، وه‌كو نه‌وه‌ی كه یه‌كێك له راویه‌كان به درۆزن به‌ناویانگ بیت.
- ده‌بیت هه‌دیه‌سه‌كه له ژێر یه‌كێك له پێسا گشتیه‌كانی شه‌ریعه‌تی ئیسلامیدا جینگه‌ی ببیته‌وه، واته ناییت پێچه‌وانه‌ی هه‌یج پێسا ونه‌ساسیاتیکی نهم ناینه‌ پیرۆزه رابوه‌ستیت.
- ده‌بیت به‌ گومانه‌وه بگێردریته‌وه له‌سەر نه‌وه‌ی كه هه‌دیسی پێغه‌مبه‌ره. واته: ناییت بوترتیت: حه‌زه‌ت (درودی خردای له‌سەر بیت) فهرموویه‌تی، یان هه‌ر ته‌عبیریکی تر كه وه‌ها بگه‌یه‌نیت نه‌و هه‌دیه‌سه به‌ دُنیا‌یه‌وه هه‌دیسی پێغه‌مبه‌ره.

پێشه‌وا‌یانی فهرمووده‌ی شه‌ریف
 ده‌فهرموون كه‌وا هه‌دیسی (ضعیف)
 بۆ سیفاتی خوا رپوایه‌ت ناكری
 حەلال و حەرام به‌و نیسپات ناكری

بهلام له باره‌ی تهرغیب و تهرهیب
 یان نامۆژگاری و نیرشاد و تههزیب
 یان بۆ کردهوه‌ی باشی ئاده‌میان
 ده‌کریت بهینری وه‌ک به‌لگه‌ و به‌یان
 خاوه‌ن نه‌م رایه‌ له‌ناو زانایان
 نیینی مه‌هدیه‌ و ناو عبد الرحمن
 هه‌روا پێشه‌وای مه‌زه‌هب حه‌نبه‌لی
 پایه‌داریان ک‌ا (الله‌ العلی)
 فهرموویان که‌وا چه‌ند مه‌رجیک ده‌بی
 له‌نه‌و حه‌دیسایه‌ک یه‌ک بینه‌ جی
 نابیت مونه‌که‌ر بی یان لاواز بی زۆر
 یا دژی له‌گه‌ڵ پێسای دین وه‌ک خۆر
 یاخود به‌ جۆریک بوتری که‌وا
 قه‌ولی هه‌زه‌ته‌، ووا مانا بدا
 (قال الرسول کذا) مه‌یژه
 (زوی عنه) راسته‌، وا بیژه

وَمَا أُضِيفَ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ

جۆری چوارهم حه‌دیسی (المرفوع)

واته: هه‌ر هه‌دیسیك كه درابیتته پال هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته)، پیتی ده‌وتریتت: (المرفوع).

له‌و پیناسه‌یه‌ی سه‌ره‌وه بۆ هه‌دیسی (مرفوع) ده‌رده‌كه‌ویتت كه مامۆستای دانهر پیتی وایه كه هه‌دیسی (مرفوع) هه‌ر كه‌سیك بیداته پال هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته)، گرنه‌گ نیه، به‌لكو گرنه‌گ نه‌ویه كه بو‌تریتت: هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) وای فه‌رموو، یان وه‌های كرد، یان وه‌ها كرا له خزمه‌تیدا ونه‌ویش ئیقراری كرد، یان نه‌خلاقى هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) به‌و شتیه بووه، یان سیفاتى هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) به‌م شتیه بووه، نیتر نه‌م قسانه هاوه‌لئىكى هه‌زه‌ت خۆى بىكاته، یان تاییعییه‌ك یان هه‌ر كه‌سیكى تر بئجگه له‌وان. هه‌روه‌ها گرنه‌گ نیه كه رشتیه گێرانه‌وه‌ی نه‌و هه‌دیسه به‌یه‌كه‌وه به‌ستراو بیته، یان به‌چرانی تیدا بیته، كه نه‌م بۆچوونه رای زۆرینه‌ی زانایانه له باره‌ی هه‌دیسی (مرفوع) وه.

بۆیه ده‌كریتت بلتین: نه‌م جۆره هه‌دیسه ده‌كریتت كه (صحیح) یان (حسن) بیته، نه‌گه‌ر رشتیه گێرانه‌وه‌كه‌ی به‌چرانی تیدا نه‌بوو، یان (ضعیف) بیته نه‌گه‌ر به‌چرانی تیدا بوو، به‌لكو ده‌شكریتت كه درۆ وه‌له‌سه‌راو بیته به‌ده‌م پینغه‌مبه‌ره‌وه.

به‌لام زانای به‌ناوبانگ به (الخطیب البغدادي) به مه‌رجی گرتوه، كه نه‌و كه‌سه‌ی هه‌دیسه‌كه ده‌داته پال هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته)، ده‌بیته یه‌كینه‌ك بیته له هاوه‌لانی هه‌زه‌ت (خودایان له‌ن رازی بیته).^(١) واته نابیتت رشتیه گێرانه‌وه‌كه‌ی به‌چرانی تیدا بیته، ویه‌كینه‌ك له شویتنه‌كه‌وتوان بیداته پال هه‌زه‌ت.

(١) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ٢٧، والباعث الحثيث / ٣٩، والغاية في شرح الهداية في علم الرواية، السخاوي / ١٥٩، وفتح المغيث / ١ / ١١٦، وتوجيه النظر / ١ / ١٧٦، وتوضيح الأفكار / ١ / ٢٣٠، وشرح التبصرة والتذكرة / ١ / ١٨١، وشرح شرح نخبة الفكر / ٥٤٦، وشرح الزرقاني على البيهقي / ٩٥.

بۆیە بەلای بۆچوونی یەكەمەوه، ھەدیسی (مرفوع) ئەم جۆرە ھەدیسانە دەگرتێتەوه:
 المتصل والمرسل والمنقطع والمعطل والمعلق، چونکە مەرج نیە رشتەیی گێرانیەوهی ھەدیسه که
 بچرانی تێدا نەبێت، بەلام بەلای بۆچوونی دووئەمەوه ھەدیسی (مرسل) ناگرتێتەوه، چونکە ئەم
 جۆرە ھەدیسه له رشتەیی گێرانیەوه کهیدا راستەوخۆ له یەكێك له تاییعییه کانهوه دەگات بە
 ھەزرت (درودی خودای لەسر بیت)، بەبێ ئەوهی که ناوی هیچ ھاوئێکی تێدا بڕیت.
 ھۆی ناوانی ئەم جۆرە ھەدیسه به (مرفوع) ئەوهیه که دراوێتە پال ھەزرت (درودی
 خودای لەسر بیت)، بەمەش پلەیی له پلەیی ھەموو وتە و کردووه و سیفات و پرەوشتی ھەموو
 کەسیکی تر بەرز ترە.

جۆرەکانی ھەدیسی (مرفوع)

ھەدیسی (مرفوع) بە چەند جۆرێك دابەش دەکریت، ھەر دابەش کردنیکیان بە
 نیعتیبارێکی تاییەتی، لەوانە:

١) دابەشکردنی بۆ (مرفوع)ی قەولی و فعیلی و تەقریری و ھەدیسی. وەك ئەوهی که
 راویەكە بلیت: ھەزرت (درودی خودای لەسر بیت) وەھای فەرموو، یان ھەزرتەم بینی
 (درودی خودای لەسر بیت) که وەھای دەکرد، یان بلیت: بە نامادەبوونی ھەزرت (درودی
 خودای لەسر بیت)، کاریکی لەم جۆرە ئەنجام درا، ئەویش نیقراری کرد و پیتی باش بوو،
 یان بلیت: شیوازی ھەزرت (درودی خودای لەسر بیت) بەم شێوه بوو، یان جوانترین
 پرەوشتی ھەبوو، نیتەر بەم شێوه.

٢) دابەشکردنی بۆ (مرفوع)ی صەریح و ھۆکمی. صەریح وەك ئەو نمونانەیی پیتشو، که
 له ھەموویاندا بە راشکاوانە ھەدیسه که دراوێتە پال ھەزرت (درودی خودای لەسر بیت).
 بەلام (مرفوع)ی ھۆکمی ئەوهیه که به راشکاوانە تێیدا نیە که ئەوه ھەدیسی
 ھەزرتە (درودی خودای لەسر بیت)، بەلام ئەوئەندە ھەیه که ناشکریت بدریتە پال ئەو

کهسهی که ریوایهتی کردووه، چونکه بابهته که بواری نیجتیهاد وقسه لهسه رکردنی تیدا نیه، به لکو هدر ده بیته له شرعموه وهریگریته، وه کو نهوهی که به کیتک له هاوه لآن بفهرمویت: فهرمانمان پی کرا به کردنی فلانه کار، یان به نه کردنی،^(۱) یان بفهرمویت: نیمه له سهرده می حهزرتدا (دروودی خودای لهسر بیت) ناوامان ده کرد، یان هدر که سیک فلانه کار بکات، نهوه به ههشت جیگه یه تی.

(۱) وه کو نهوه حدیسهی که نیمامی بوخاری له (أم عطية) وه ریوایهتی کردووه که فهرموویه تی: (أَمْرًا أَنْ تُخْرِجَ الْعَوَاتِقَ وَذَوَاتِ الْحُدُورِ). البخاري / كتاب العیدین / باب خروج النساء والحیض إلى المصلی / به ژماره ی ۹۳۱. یان فهرموویه تی: (مُهَيِّنًا عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَمَنْ يُعْزَمُ عَلَيْنَا). البخاري / كتاب الجنائز / باب اتباع النساء الجنائز / به ژماره ی ۱۲۱۹.

وَمَا لِتَابِعٍ هُوَ الْمُقْطُوعُ

جۆری پینجه م

حه دیسی (المقطوع)

واته: نهوهش که درابیتته پالّ یه کیتک له تابیییه کان، پیتی دهوتریتت: (المقطوع)
 نه مهش جۆره دابهشکردنیککی تری هه دیسه، بهلام لهو رووهوه که نایا دراوته پالّ کی؟
 مامۆستا لهم دوو نیوه دتیره دا تهنها باسی دوانیانی کردووه، که نهوانیش: (مرفوع
 ومقطوع)ن. که یه که میان نهویه که دراوته پالّ هه زهت (درودی خودای لهسر بیتت)، وه
 دووه میشیان نهویه که دراوته پالّ یه کیتک له تابیییه کانی پاش سهرده می نهو، بهلام باسی
 نهو جۆره هه دیسه می نه کردووه که ده دریتته پالّ یه کیتک له هاوه لانی هه زهت (خودایان لی بازی
 بیتت)، که نایا نهو چی پی دهوتریتت؟

زانایان فهرموویانه: هه هه دیسیک که بدریتته پالّ یه کیتک له هاوه لانی، پیتی دهوتریتت:
 موقوف. جا مامۆستا دواتر له دتیریکدا ناماژهی بهم جۆرهش کردووه، که نیمهش زیاتر له
 جینگه می خۆیدا باسی ده کهین وروونی ده کهینهوه، وه که ده فهرمویتت:

وَمَا أَضْفَقْتُهُ إِلَى الْأَصْحَابِ مِنْ قَوْلٍ وَفَعَلٍ فَهَوَّ مَوْقُوفٌ زَكِيٌّ

تابییی بهو کهسه ده لاین که به خزمهتی هاوه لانی هه زهت گهیشتیبتت، وئیمانی به
 هه زهت هینا بیبتت، و بهو نیمانه شهوه کۆچی دوابی کردیبتت. وه کو: قه یسی کوری نه بی
 حازیم، وسه عیدی کوری موسه ییبه، وقاسیمی کوری موحه ممد، و عوروه می کوری زوبهیر،
 وخاریجه می کوری زهید، ونه بو سه له مه می کوری عه بدولره حمان، وعوبه یدولای می کوری عه بدولای
 کوری عوتبه، وسوله یمانی کوری یه سار، ومه سروقی کوری نه جده ع، وعه طانی کوری نه بو
 ره باح، وعامیری شه عیبی، وموجاهیدی کوره جهر، وشئیخ (حسن) ی به صری، قه تاده، و
 نه عمهش، وئیبنو سیرین، ئیبنو شه هابی زوهری، ویه حیای کوری سه عیدی نه نصاری،
 و.....هتد.

جا نهوهی که دراوه ته پال یه کیتک لهوانه^(۱) زانایان ناویان ناوه به: مقطوع. چونکه له پلهدا له خوار (موقوف) و (مرفوع) هوهیه وناگات به نهوان.

جۆرهکانی هه دیسی (مقطوع)

هه دیسی (مقطوع) دوو جۆری ههیه:

- (مقطوع) ی قهولی، وهکو ههر وتهیهک که بدریته پال یه کیتک لهوانه ی که ناومان هیتان.
- (مقطوع) ی فیعلی، وهکو ههر کرداریک که یه کیتک لهوانه کردیبتی، وکه سینکیش بیگیتیهوه ویداته پالیان.

جیاوازی نیوان (مقطوع و منقطع)

زۆرینهی زانایان لهسهر نهوهن که نهو دوو جۆره هه دیسه جیاوازن لهیه کتر، چونکه (مقطوع) به هه دیسیک ده لێن که درابته پال یه کیتک له شوینکه وتوان، به لام (منقطع) به هه دیسیک دهوتریت که رشته ی گێرانه وه که ی بچرانی تیدابیت.

به لام هه ندیک له زانایانی وهکو شمامی شافعی و (أبو القاسم الطبرانی) و (الدار قطنی) و (الحمیدی) له نویسه کانیاندا وا ده ده که ویت که جیاوازی له نیوانیاندا ناکهن، به لکو ههردووکیان هه به یه ک جۆر داده نیتن.^(۲)

(۱) نه گهرچی زۆرینهی زانایان لهسهر نهوهن که نهو جۆره ته نهها تابهت نیه به دانه پالی یه کیتک له شوینکه وتوان، به لکو کهسانی دوای نهوانیش هه ده گرتیهوه. بروانه: نخبه الفكر / ۲۱، والواقیت والدرر / ۲ / ۲۲۴ - ۲۲۵.

(۲) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۸، والنکت علی کتاب ابن الصلاح / ۱ / ۸۴، وتوضیح الأفکار / ۱ / ۲۴۱، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۱۸۶، وتدريب الراوي / ۱۵۱.

وَالْمُسْنَدُ الْمُتَّصِلُ الْإِسْنَادِ مِنْ رَاوِيهِ حَتَّى الْمِصْطَفَى وَ لَمْ يَبْنُ

جۆری شەشەم

حەدیسە (المُسْنَد)

واتە: حەدیسە (مسند): ئەو حەدیسە یە کە رشتە ی گێرانەوێ کە ی، لەو کەسەوێ کە دە ی گێرێتەوێ، تا دە گاتە حەزرت (درودی خودای لەسەر بیت)، بچرانی تێدا نیە.

ئەم پێناسە یە ی مامۆستا هەمان ئەو پێناسە یە یە کە نیامی حاکمی نە یسابووری پیتی وەرگرتووە، کە فەر موویە تی: بەو حەدیسە دەوتریت کە یە کێک لە مامۆستایە کی خۆی بیستبیت، ونەویش لە مامۆستایە کی خۆیەوێ، نیتەر هەر بەم شتوێ تا دە گاتە یە کێک لە هاوێ لانی حەزرت، ونەویش لە حەزرتەوێ (درودی خودای لەسەر بیت).^(۱)

بەلام ئەم حەدیسە پێناسە ی تری بۆ کراوێ بێجگە لەم پێناسە یە، لەوانە^(۲):

- خەطیبی بەغدادی فەر موویە تی: ئەو حەدیسە یە کە دە گاتە کۆتایە کە ی. واتە رشتە ی گێرانەوێ کە ی بچرانی تێدا نیە تاوێ کۆ دە گاتە ئەو کەسە ی کە دەدریتە پالی.
- (ابن عبد البر) فەر موویە تی: ئەو حەدیسە یە کە لە حەزرتەوێ گێرێردراوێ تەوێ، نیتەر نایا بە رشتە یە کی نەبچراو بیت یان بچراو.

جیاوازی نیتوان ئەم پێناسانە لەم چەند خالەدا دەردە کەوێت:

- (۱) بە گۆرێ دە ی پێناسە ی یە کەم، دەبیت حەدیسە کە بدريتە پال حەزرت (درودی خودای لەسەر بیت)، ورشتە ی گێرانەوێ کەشی بچرانی تێدا نەبیت.

(۱) بروانە: معرفة علوم الحديث / ۵۶.

(۲) بروانە: الکفاية في علم الرواية / ۲۱، والتمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد / ۱ / ۲۱ - ۲۲، ومقدمة ابن الصلاح / ۲۵ - ۲۶، والباعث الخيبي / ۳۸، ورسوم التحديث في علوم الحديث، برهان الدين أبو إسحاق إبراهيم بن عمر الشهير بالجعيري / ۶۴، وتوضيح الأفكار / ۱ / ۲۳۴ - ۲۳۵، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۱۸۲.

- (۲) بهگویرهی پیناسهی دووهم، دهبیتهی رشتهی گێرانهوهکهی بچرانی تیدا نهبیته، نیترا جیاوازی نیه که بدریته پالّ ههزره یان کهسیکی تر.
- (۳) بهگویرهی پیناسهی سێیهم، دهبیتهی هه دیسه که بدریته پالّ ههزره ت (درودی خودای لهسهر بیته)، نیترا نایا له ریگهی رشتهیهکی نه بچراو یان بچراو.
- بایهخ وگرنگی نهم جیاوازیانهش لهم چهند خالهدا دهده کهوئیت:
- (۱) بهگویرهی پیناسهی یه کهم، دهبیتهی هه دیسه که لهو جۆره هه دیسه (مرفوع)انه بیته، که رشتهی گێرانهوه که یان بچرانی تیدا نیه.
- (۲) بهگویرهی پیناسهی دووهم، گرنگ نهوهیه که رشته که بچرانی تیدا نهبیته، نیترا نایا هه دیسه که (مرفوع)ه یان (موقوف)ه یان (مقطوع).
- (۳) بهگویرهی پیناسهی سێیهم هیچ جیاوازیهکی لهگهڵ هه دیسی (مرفوع)دا نیه — بهلای زۆرینهی زانایانهوه —.

حوکهی هه دیسی (مسند)

هه دیسی (مسند)یش وهکو سێ جۆره کهی تری پیش خۆی (مرفوع و موقوف و مقطوع) دهگوئیت که (صحیح) بیته یان (حسن) یان (ضعیف). چونکه مهرج نیه که بوتريت نهو هه دیسه هه دیسی پیغه مبهره، و رشتهی گێرانهوه که شی پینکه وه به ستراوه و بچرانی تیدا نیه، نیترا نهو هه دیسه (صحیح) بیته، یان (حسن) بیته، چونکه هه دیسی به گویرهی هاتنه جی و نه هاتنه جی مه رجه کانی هه دیسی (صحیح) و (حسن) د وه سفدار کردنی ده گوئیت، که نایا (صحیح)ه یان (حسن)ه یان (ضعیف).

وَمَا يَسْمَعُ كُلُّ رَاوٍ يَتَّصِلُ إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَىٰ فَأَلْمُتَّصِلُ

جۆری جهوتهم

جهديسی (المُتَّصِل)

واته: هر جهديستك كه له ريڠه‌ی بيستنی هه‌ريه‌كه له راويه‌كانه‌وه رسته‌ی گي‌رانه‌وه‌كه‌ی بگاته‌وه به جهزرت (درودی خودای لسه‌ر بيته)، نه‌وه پتي ده‌وتريت: متصل.

نهم پيناسه‌يه‌ی ماموستای دانهر وه‌های لی وهرده‌گيريت، كه نهم جۆره جهديسه ته‌نها جهديسی (مرفوع) ده‌گريته‌وه، كه دراوته پال جهزرت (درودی خودای لسه‌ر بيته)، نيت نه جهديسی (موقوف) ونه جهديسی (مقطع) ناگريته‌وه.

به‌لام هه‌نديك له زانايان فهرموويانه: پتيست ناكات كه جهديسه‌كه بدريته پال جهزرت (درودی خودای لسه‌ر بيته)، به‌لكو ده‌كرت كه بدريته پال يه‌كيت له هاوه‌لان، به‌لكو له‌وه زياتريش هه‌نديكي تر فهرموويانه: ده‌كرت كه بدريته پال يه‌كيت له تايبعيه‌كانيش. ^(١) هر بۆيه وايان به‌باش زانيوه كه نه‌وه ديره هونراوه‌يه‌ی سه‌روهه بگۆردريت به‌م شيوه‌يه‌ی خواره‌وه:

وَمَا يَسْمَعُ كُلُّ رَاٍ يَتَّصِلُ إِسْنَادُهُ لِلْمُنْتَهَى فَأَلْمُتَّصِلُ

بۆيه به‌لاي ماموستاوه ته‌نها جهديسی (مرفوع) ده‌كرت پتي بوتريت: متصل، به‌لام به‌لاي زانايايی تره‌وه ده‌كرت جهديسی (مرفوع) و (مقطع) يش پينان بوتريت: متصل.

هه‌روه‌ها به‌وه‌ی كه ماموستا فهرموويه‌تی: ده‌بيت هه‌ريه‌كه له راويه‌كان له‌وه‌ی پيش خۆي بيستيت، نهمه مانای وه‌هايه كه نه‌گه‌رچي نه‌وه جهديسه به هه‌ركام له ريڠاكانی تری وهرگرتنی جهديسش وهرگيرابيت، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی كه له ريڠه‌ی بيستنه‌وه نيه، كه‌وابوو ناكرت پتي بوتريت: متصل. ^(٢)

(١) پروانه: شرح الزرقاني على البيهقي مع حاشية الأجهوري / ١٠٠ - ١٠١.

(٢) پروانه: حاشية الأجهوري على شرح الزرقاني على البيهقي / ١٠٠.

حوکمی حەدیسی (متصل)

نەم جوړەش وەکو جوړەکانی پێشتر که باسمان کردن، دەکریت که (صحیح) بیټ، وە دەشکریت که (حسن) بیټ، وە دەشکریت که (ضعیف) بیټ، نەویش بەگوێرەوی هاتنەجێ و نەهاتنەجێ مەرجهکانی حەدیسی (صحیح) و حەدیسی (حسن).

جیاوازی نیوان (متصل و مسند)

نەگەر بە باشی بڕوانینە پێناسەوی هەردووکیان، بەو جوړەوی که مامۆستای دانەر کردوونی، دەبینین که جیاوازیەکی سەرەکی هەبە لە نێوانیاندا، نەویش نەوێهە که بەلێ حەدیسی (متصل) هەر حەدیسی (مسند)ە بەلام مەرجیکی سەرەکی هەبە بۆ نەوێهە که پێی بوتریت: (متصل)، نەویش نەوێهە که رینگەوی وەرگرتنی نەو حەدیسه لە هەریه که لە راویه کانهوه دەبیټ لە رینگەوی بیستنهوه بیټ، بە پێچهوانەوی حەدیسی (مسند) که نەم مەرجهی تێدا نەگیراوه، بەلگو گرنگ نەوێهە که رشتەوی گیرانهوه که بچرانی تێدا نەبیټ، نیتەر نایا بەرینگەوی بیستن بیټ یان هەرکام لە رینگاکانی تر.

کهواته دەتوانین بلین: هەموو حەدیسیکی متصل پێشی دەوتریت: مسند، چونکه گشتگیر تره، بەلام هەموو حەدیسیکی مسند پێی ناوتریت: متصل، چونکه تایبەت تره.

مَسْئَلٌ قُلْ مَا عَلَيَّ وَصْفٍ أَتَى مِثْلُ أَمَّا وَاللَّهِ أَنْبَأَنِ الْفَتَى
كَذَاكَ قَدْ حَدَّثَنِيهِ قَائِمًا أَوْ بَعْدَ أَنْ حَدَّثَنِي تَبَسَّمًا

جۆرى هەشتەم

حەديسى (المسلسل)

واتە: بلىّ حەديسى (مسلسل) نەو حەديسەيە كە لەسەر يەك وەصف هاتووە، وەكو: (وَاللّٰهُ اَنْبَايِى الْقَتَى)، هەرودها وەكو: (قَدْ حَدَّثَنِيَّ قَائِمًا) يان وەكو: (بَعْدَ اَنْ حَدَّثَنِيَّ تَبَسَّمًا).

سەرەتا دەبێت نەو بەزاین كە هەركاتێك كە باسى نەم جۆرە حەديسە كرا، نەو باسى سيفەتێكى ديارىكراوى رشتەى گىرانهوێ حەديسەكە دەكریت، بە جۆزێك كە يەكە يەكەى نەو كەسانەى كە لە رشتەكەدا هەن، بە دارشتنێكى ديارى كراو حەديسەكە دەگىرنەو، وەكو نەوێ كە مامۆستا خۆى نمونەى بۆ هیناوتەو بە: (وَاللّٰهُ اَنْبَايِى الْقَتَى)، كە يەكە بە يەكەى راویەكان كاتێك كە حەديسێك بگىرنەو، نەم تەعبیرەيان بەم دارشتنە بەكار هیناوتە. يان خۆيان سيفەتێكى ديارىكراویان هەبوو، يان لەسەر حالەتێكى تايبەتى بوون، وەكو نەو دوو نمونەكەى تر، كە فەرمووى: (قَدْ حَدَّثَنِيَّ قَائِمًا) و (بَعْدَ اَنْ حَدَّثَنِيَّ تَبَسَّمًا)، كە هەر يەكە لە راویەكان كاتێك كە حەديسێك بگىرنەو، هەلدەسنە سەر پى ورا دەوستان، يان دواى نەوێ كە حەديسەكە دەگىرنەو و زەردەخەنەيەكى بۆ دەكەن.

هەرودها هەر نمونەيەكى تر كە لە گىرانهوێ حەديسدا هەبێت، و تەيەكى تايبەتى، يان سيفەتێكى تايبەتى تیدا بێت، و لەگەڵ هەر يەكە لە راویەكاندا نەو وتە يان نەو سيفەتە دووبارە ببیتەو، نەو نەو حەديسە وەسفدار دەكریت بەوێ كە (مسلسل)ە. وەكو نەوێ كە هەموو راویەكان لە شتوازی گىرانهوێ حەديسەكەدا بلیتن: سویند بە خودا كە فلانە كەس نەو حەديسەى بۆ گىرامەو، نیتەر هەر بەو شتوێه تاوێكو دەگاتەو بەو كەسەى كە دراوتە پالى، يان هەموو راویەكان لە كاتى گىرانهوێ حەديسەكەدا پەنجەيان بەكار هیناوتە بۆ ژماردن، يان مامۆستا و قوتايیەكەى پەنجەكانى دەستیان بكەن بەناو يەكدا وەهلایان بپێكن،

یان ریشی خزیان بگرن، یان باسی شوین یان کاتی گێرانه‌وهی هه‌دیه‌سه‌که ده‌که‌ن، یان هه‌ر شیواز و‌حاله‌تیکی تر.

بۆ نمونه له گێرانه‌وهی نه‌و هه‌دیه‌سه (صحیح)ه‌ی که نیمامی بوخاری وموسلیم و‌که‌سانی تریش ریوایه‌تیان کردوه سه‌باره‌ت به‌و پیاوه‌ی که له یه‌کێک له پرۆژه‌کانی ره‌مه‌زانداندا له‌گه‌ژ خیزانه‌که‌یدا جوت بوو، هه‌زره‌تیش (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) فه‌رمووی ده‌بیته که‌فاره‌ته‌که‌ی بدات..... نه‌ویش وتی: (فَوَاللَّهِ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي) ^(۱). واته ده‌ی سویندبی به‌ خودا له‌ نیوان نه‌م دوو شاخه ره‌شه‌دا (که مه‌به‌ستی شاری مه‌دینه‌ی پیروز بووه) که‌سیکی تیدا نیه له‌ من هه‌ژارتر بیته. ئیتر هه‌زره‌تیش (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) نه‌وه‌نده به‌ قسه‌ی نه‌و پیاوه پێکه‌نی تاوه‌کو ددانه‌کانی ده‌رکه‌وتن. نه‌گه‌ر هه‌موو نه‌و که‌سانه‌ی که نه‌م هه‌دیه‌سه‌یان گێراوه‌ته‌وه پێکه‌نین تاوه‌کو ددانیان ده‌رکه‌وتیته، نه‌وا به‌م هه‌دیه‌سه ده‌وتریته: (مسلسل)، که هه‌موو راویه‌کان حاله‌تیکی تایبه‌تیان هه‌بوو له‌ کاتی گێرانه‌وه‌یدا، نه‌ویش نه‌وه‌یه که پێکه‌نیون.

نمونه‌یه‌کی تر له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که هه‌ر یه‌که له‌ راویه‌کان له‌ کاتی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیه‌سه‌که‌دا وته‌یه‌کیان دووباره کردۆته‌وه، وه‌کو نه‌و هه‌دیه‌سه (صحیح)ه‌ی که نیمامی نه‌حمه‌د ونه‌بوداود و‌ئیبناو حیببان ریوایه‌تیان کردوه که هه‌زره‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) فه‌رموویه‌تی به‌ (معاذ)ی کوری جه‌به‌ل: نه‌ی (معاذ)، سوین بی به‌ خودا که خۆشم ده‌وتیته، وه‌سیتته بۆ ده‌که‌م که له‌ پاش هه‌موو نوێۆتیک له‌ بیته نه‌چیت که بلتیته: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ

(۱) البخاري / الصوم / باب إذا جامع في رمضان ولم يكن له شيء فتصدق عليه فليكنف / به ژماره‌ی ۱۸۳۴، ومسلم / الصيام / باب تغليظ تحريم الجماع في نهار رمضان على الصائم ووجوب الكفارة / به ژماره‌ی ۲۶۵۱، وأحمد / مسند المكثرين من الصحابة / مسند أبي هريرة / به ژماره‌ی ۷۲۸۸.

وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»^(۱). جا دهگێرنهوه که نهم هه دیسه که رپوایهت کراوه، هه موو راویهکان بهوهی پاش خۆیان وتوه: (إِنِّي أَحْبَبْتُ) واته: بهراستی من تۆم خۆش دهویت.^(۲)

کهواته نیتسه نهگه رپناسهیهکی وردی هه دیسی (مسلسل) بکهین، دهتوانین بلیتین: نهو جۆرد هه دیسهیه که کهسانی رپشتهی گێرانهوهکهی، یهک له دوای یهک، له کاتی گێرانهوهیدا، یان خۆیان لهسهر سیفهتیک یان حالهتیک دیاری کراو بوون، یان نهو هه دیسهی که گێراویانهتوه.^(۳) نیتر نهو حالهت و سیفهته دیاری کراوه قسهیهک بیته، یان کردهوهیهک بیته، یان ههردووکیان بیته.

سوودهکانی هه دیسی (مسلسل)

هه دیسی (مسلسل) چهند سوود وقازانجیککی ههیه، لهوانه:

(۱) دهبیته به بهلگه لهسهر نهوهی که رپشتهی گێرانهوهی نهو هه دیسه بهیهکهوه پهیههسته و بچرانی تیدا نیه. وهکو نهوهی که هه موو راویهکان یهک له دوای یهک بلیتین: من له فلانه کهسم بیست.

(۲) هه دیسه که دوور دهخاتهوه له (تدلیس)

(۳) دهبیته هۆی شوینکهوتنی هه زههت (درودی خودای لهسهر بیته) له وتار و کردارهکانیدا.

(۴) بهلگهیه لهسهر نهوهی که راویهکان زۆر ورپا و بپیر تیژن، چونکه سههرهپای نهوهی که رپشتهی رپوایهتی هه دیسه که ودهقی هه دیسه که یان له بهر کردوه، هه ستاون به له بهر کردن و ناگالیبوونی نهو حالهته تایبهتهش که له رپشتهی گێرانهوه که دا هه بووه.

(۱) أحمد / مسند المکثرین من الصحابة / مسند الأنصار / حدیث معاذ بن جبل / به ژماره ۲۲۱۷۲، وأبو داود / الصلاة / باب في الاستغفار / به ژماره ۱۵۲۴، وابن حبان / كتاب الصلاة / باب صفة الصلاة / ذکر ما يستحب للمرء أن يستعين بالله جل وعلا في دعائه في عقب الصلاة على قال أعدائه / به ژماره ۲۰۲۰.

(۲) بژ نغوونهی زیاتر لهسهر هه دیسی (مسلسل) بروانه هه ریه که له: الشذا الفیاح من علوم ابن الصلاح / ۲ / ۴۵۶ - ۴۵۹، وتدريب الراوي / ۴۶۱، واليوافق والدرر / ۲ / ۲۸۱ - ۲۸۴، وشرح التبصرة والتذكرة / ۲ / ۹۱، وشرح شرح نغية الفكر / ۶۵۷ - ۶۵۹، وفتح المغیث / ۳ / ۵۲ - ۵۴.

(۳) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۶۱، والمنهل الروي / ۵۷.

٥) له ریگهیهوه دهزانریت که نهو هه دیسه له کوپوه هاتووه و به رهو کوی دهروات، که نه مهش سوودیکی زۆری ههیه بۆ شهرعزانان له باره ی پیشخستنی کارکردن به هه دیستیک له سه ر هه دیستیکی تر. بۆ نمونه ریک ده که ویت که دوو کهس یان زیاتر له راپوه کان هه مان ناویان ههیه، وه کو: عیمران، که ناو بووه بۆ هه ریه که له: (عمران القصیر) و (أبو رجاء العطاردي) و (عمران ابن حصین)، که هاوه لئ هه زه رت بووه. یان وه کو ناوی سوله یان، که ناو بووه بۆ هه ریه که له: (سلیمان ابن أحمد الطبرانی) و (سلیمان ابن أحمد الواسطي) و (سلیمان ابن عبد الرحمن الدمشقي) که ناسراوه به: (ابن بنت شرحبیل).

٦) ده بیته به هۆی به هه له دا نه چوون، سه باره ت به هه ندیک له راپوه کان، وه کو نه وه ی که دوو کهس هه مان ناویان هه بیته، به لأم یه کیکیان له رشته ی گێرانه وه ی هه دیسه که دا مامۆستایه و نه وه ی تریان قوتابی، وه کو نیمامی بوخاری که که وتوه ته نیوان دوو کهس، که هه ردووکیان ناویان موسلیمه، مامۆستاکه ی بریتی بووه له: (مسلم ابن ابراهیم الفراهیدی)، به لأم قوتابییه که ی بریتی بووه له: (مسلم بن الحجاج القشیری) خاوه نی سه حیحه موسلیم.

٧) ده بیته به هۆی لابر دنی گو مان ولتیکچوون سه باره ت به و که سانه ی که ناوی خۆیان و باوک و باپیره یان هه مان ناوه، وه کو: (حسن) ی کوری (حسن) ی کوری (حسن) ی کوری نیمامی عه لی. نیتسا نه گه ر که سیک نه زانیت نه مانه کوپ و باوکن، نه و کاته واتیده گات که نه و رشته یه دووباره بوونه وه ی تیدا یه. یان ریک ده که ویت که که سیک ناوی خۆی و باوکیش چه ند جاریک له رشته ی باپیره کانیدا دووباره ده بیته وه، وه کو ناوی: (أبو الیمن الکندي) که بریتیه له: زید بن الحسن بن زید بن الحسن بن زید بن الحسن.^(١)

(١) بروانه: فتح المغیث / ٣ / ٥٦.

حوکمی حەدیسی (مەسلسل)

له‌وانه‌یه له‌و باسه‌ی پێشووماندا که‌سیک وه‌ها گومان بیات که نه‌گەر حەدیسیک مەسلسل بوو نه‌وا ده‌بیت (صحیح)یش بیت، به‌لام وه‌ها نیه، به‌لکو هەر وه‌کو له‌ پێناسه‌که‌یدا روونمان کرده‌وه، نهم حەدیسه‌ ته‌نها نه‌وه‌مان تی ده‌گه‌یه‌نیت که حال و سیه‌تی پراویه‌کان له‌کاتی گێرانه‌وه‌ی حەدیسه‌که‌دا چۆن بووه، نه‌گینا ده‌کریت نه‌و حەدیسه (صحیح) بیت یان (صحیح) نه‌بیت، نه‌ویش به‌پیتی هاتنه‌جی و نه‌هاتنه‌جیتی مه‌رجه‌کانه، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا که نه‌صلی نه‌و گومانه‌ خۆی هه‌له‌یه و نابیت بربیت، زانایان فهرموویانه: زۆر به‌ که‌می رێک ده‌که‌ویت که نه‌و وه‌صفی (مەسلسل)ه له‌ حەدیسه‌دا (ضعیف) نه‌بیت. واته به‌ زۆری نه‌و (مەسلسل)ه‌ی که له‌ رسته‌ی حەدیسه‌کاندا هه‌یه (ضعیف)ه، که نه‌مه‌ش وه‌ها ناگه‌یه‌نیت که حەدیسه‌که (ضعیف) بیت، چونکه وه‌ک نه‌و نمونه‌یه‌ی که هینامانه‌وه زانایان به (صحیح)یان داناوه، وله هه‌مان کاتیشدا (مەسلسل)ه، به‌لام زۆر جار نه‌و حەدیسه‌یه‌ی که به (مەسلسل)ی هاتوون، (ضعیف)یشن له‌و رێگه‌وه که لێیه‌وه هاتوون، نه‌گینا له‌ رێگه‌ی تره‌وه — بێجگه له‌و رێگه — ده‌کریت که (صحیح) بن.^(١)

سه‌حیحترین حەدیسی (مەسلسل)

نیمامی (سیوطی) له شیخی عه‌سقه‌لانیه‌وه نه‌قل ده‌کات که فهرموویه‌تی: (سه‌حیحترین (سلسله) له دنیا، بریتیه له (سلسله)ی خۆیندنه‌وه‌ی سوره‌تی (الصف).^(٢)

نیمامی (ترمذی) و غه‌یری نه‌ویش گێراویانه‌ته‌وه که عه‌بدولای کوری سه‌لام فهرموویه‌تی: کۆمه‌لێک له هاه‌ه‌لانی هه‌زره‌ت (خودایان لێ پازی بیت) دانیشته‌بووین، و له نێوان

(١) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ١٦١، والموظفة في علم مصطلح الحديث، الإمام الذهبي / ٧، ومنهج النقد في علوم الحديث / ٣٥٧.

(٢) بروانه: تدريب الراوي/٤٦٣. هه‌روه‌ها نیمامی سه‌خاویش هه‌مان بۆچوونی هه‌یه. بروانه: فتح المغیث/٥٤/٣.

خۆماندا باس وخواسمان بوو، وتمان: لَوْ نَعْلَمُ أَيَّ الْأَعْمَالِ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ لَعَمَلْنَاهُ. واته خۆزگه دهمانزانی چی کردهوهیهک له لای خودا له هه موو کردهوهکان خۆشهویست تره، بۆ نهوهی بمانکردایه. نهوهبوو که خوی گهوره نهم نایهتهی ناردده خوارهوه: { سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ }، تاوه کو کۆتایی سوره ته که، نهوجا عهبدو لای کوری سهلام فهرمووی: چهزهت (درودی خودای لهسر بیت) هه مووی بۆ خۆندینهوه. جا هه موو نهو کهسانهی که له رستهی گێرانهوهی نهم هه دیسه دا هه ن، یهک له دوا یهک سووره ته که بیان خۆتندوه تهوه بۆ نهوهی دوا ی خۆیان.^(۱)

(۱) سنن الترمذی / تفسیر القرآن عن رسول الله / ومن سورة الصف / به ژماره ی ۳۲۳۱، والسنن الکبری للبيهقي / كتاب السير / باب في فضل الجهاد في سبيل الله / به ژماره ی ۱۸۹۷۰، والحاكم في المستدرک / كتاب التفسیر / تفسیر سورة الصف / به ژماره ی ۳۸۰۶، پاشان فهرموویتهی: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه. زانای پایه بهرز (عبد الفتاح أبو غدة) دوا ی نهوهی که به کتیبی (الموقظة) ی نیمامی (الذهبي) دا چووه تهوه وساغی کردۆتهوه، هه ستاوه پینج باسی له کۆتایی کتیبه که دا زیاد کردوه، وه کو ته واو کهر، ناوی ناون (خمس تمتات في أبحاث حديثية هامة). جا له سه ره تای باسی دووه مدا زۆد به جوانی نهم هه دیسه پوون ده کاته وه، ونه وهش ده فهرمویت که نه ویش خۆی له ریگه ی چه ند مامۆستایه کییه وه نهو هه دیسه ی پینگه یشتوه. بروانه: الموقظة في علم مصطلح الحديث / التمه الثانية /

..... عزيزُ مَرَوِي اثنَيْنِ اَوْ ثَلَاثَةَ

جۆری نۆیه م

حه دیسی (العزیز)

واته هه دیسی عه زیز به و هه دیسه دهوتریت که دوو کهس یان سی کهس گێراویانته وه. مامۆستای دانهر له سهردتای هۆنراوه کهیدا هه دیسی دابهش کردبوو به گوێره (صحیح)ی و (ضعیف)ی، یان کاربێکردن وبه بهلگه هینانه وه، بۆ لای هه دیسی: صحیح، حسن، ضعیف. نهوجا لیتره وه دهیه ویت بچیتته سهردابهشکردنیکێ تر، نهویش به گوێره ی ژماره ی نهو کهسانه ی که هه دیسه کهیان گێراوه ته وه، واته نهو هه دیسه له چه ند رینگه وه گه یشتوو به نیمه؟

فهرمووده ناسان^(۱) به گوێره ی زۆری وکه می نهو رینگایانه ی که هه دیسیان لیتره هاتوو، هه ستاون به دابهشکردنی هه دیسی بۆ لای:

(۱) المتواتر. نهو هه دیسه یه که ژماره یه کی زۆری وه ها، چین له دوا ی چین گێراویانته وه، که به گوێره ی عاده ت نا کریت نه وانه له سه ر درۆ کۆبینه وه، وه هه دیسه کهش تابه ته به شتیکی به رجه سته وهه ستپێکراو.

(۲) الآحاد. نهو هه دیسه یه که ژماره یه کی که م کهس گێراویانته وه.

نهوجا هاتوون هه دیسی نا حادیشیان دابهش کردوو بۆ لای:

(۱) المشهور: نهو هه دیسه یه که له چینی یه کهمدا زیاد له سی کهس گێراویانته وه، به لام ژماره یان ناگاته ژماره ی نهو کهسانه ی که هه دیسی (متواتر) رپوایه ت ده کهن. که له باسی دوا ی نه م باسه دا به درێژی روونی ده کهینه وه.

(۲) العزیز: نهو هه دیسه یه که دوو یان سی کهس گێراویانته وه. که نیستا به درێژی باسی ده کهین.

(۱) پروانه: نخبة الفكر، ابن حجر العسقلاني / ۱۳.

(۳) الغریب: ئەو هەدیسه‌یه که تەنها یەک کەس گێژاویه‌تی‌ه‌وه. که له جینگه‌ی خۆیدا به درێژی باسی دا‌که‌ین، کاتی‌ک که ده‌گه‌ین به‌و نیوه‌ دێره‌ی که مامۆستا تیا‌یدا ده‌فهرمویت:

وَقُلْ غَرِيبٌ مَّا رَوَى زَاوٍ فَقَطُ

هەدیسی پیرۆز له‌لای زانایان
 دابه‌ش کراوه، وهاتۆته‌ به‌یان
 به‌پیتی ژماره‌ی طه‌ریقی نیسناد
 بۆ (متواتر) وه‌ له‌بۆ (آحاد)
 (مشهور و عزیز) سییه‌میان (غریب)

ئه‌وجا له‌ پێناسه‌که‌ی مامۆستای دانهر بۆ هەدیسی (عزیز)، چه‌ند شتی‌ک وه‌رده‌گیریت:

- وه‌ها ده‌رده‌که‌ویت که مه‌رج نیه‌ ئەم جوړه‌ هەدیسه‌ هەدیسی (مرفوع) بیته‌، به‌لکو ده‌گۆنجیت که (موقوف) یان (مقطوع) یش بیته‌. واته‌ مه‌رج نیه‌ که تەنها درابیته‌ پال‌ه‌زده‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته‌)، به‌لکو ده‌کریت که درابیته‌ پال‌ه‌ کێک له‌ هاوه‌لان‌ یان یه‌ کێک له‌ تاییه‌یه‌کان.

- وه‌ها ده‌رده‌که‌ویت که مامۆستا له‌سه‌ر بۆچوونی ئەو زانایانه‌یه‌ (شیخی شاره‌زووری) که فهرموویانه‌: نه‌گه‌ر دوو کەس یان سی‌ کەسیش هەدیسه‌که‌یان گێژاویته‌وه، ئەوا هه‌ر به‌ هەدیسی (عزیز) داده‌نریت، به‌ پێچه‌وانه‌ی بۆچوونی ئەو زانایانه‌وه‌ (شیخی عه‌سقه‌لانی) که فهرموویانه‌: تەنها ئەو هەدیسه‌ به‌ هەدیسی (عزیز) داده‌نریت که دوو کەس رپوايه‌تیان کردیته‌، نه‌گینا نه‌گه‌ر بوو به‌ سی‌ کەس یان زیاتر، ئەوا پیتی ده‌وتریت: (مشهور).^(۱)

- دیار نیه‌ که نایا مه‌رجه‌ بۆ ئەوه‌ی به‌ هەدیسی‌ک بوتریت: (عزیز)، ده‌بیته‌ ئەو هەدیسه‌ له‌ هه‌موو چینه‌کانی رپوايه‌کاندا دوو کەس یان سی‌ کەس هه‌بن، هەدیسه‌که‌ رپوايه‌ت بکه‌ن، وه‌کو زۆرینه‌ی زانایان فهرموویانه‌؟ یان نه‌خێر تەنها له‌ چینی

(۱) پروانه: تدریب الراوی / ۴۵۴، وشرح شرح نخبة الفكر / ۱۹۸.

یه که مدا نهو مهرجه پتویسته، ونیتر له چینی دواى نهودا یهك بن یان دوو یان سی
یان زیاتر، هیچ له مهسهله که ناگۆریت، و هر پیتی دهوتریت: (عزیز).^(۱)

حوکمی هه دیسی (عزیز)

نهم هه دیسه ییش وهکو جۆره کانی پیش خۆی، ده کریت که (صحیح) بیت وده شکریت که
(صحیح) نه بیت، نهویش به گۆرتهی نهوهی که مهرجه کانی تیدا هاتوونه ته جی یان نا.

به لام هه ندیک زانایان له باسی نهم جۆره هه دیسه دا هاتوون باسی شتیکی تریشیان
کردووه، که من پیم وایه باسه که زۆر له جیگهی خۆیدا یه، نه گهرچی په یوه ندیسی به باسیکی
تره وه هه یه که پیشتر به درێژی رووفان کردووه ته وه، باسه کهش نهوه یه:

نایا بۆ نهوهی که هه دیسی (صحیح) بیت، مهرجه کهوا هه زیز بیت؟ به واتایه کی روون
تر: نایا پتویسته هه دیسی (صحیح) له هه موو چینه کانی راویه کانی دا دوو یان سی کهس
گیرا بیتیا نه وه، یان مهرج نیه؟

زۆرینه ی زانایان له سه ر نه وه ن که: نه خیر مهرج نیه هه دیسی (صحیح) هه زیز بیت،^(۲)
هه رووه کو له ته عبیری مامۆستای دانه ریشه وه وا وهرده گیریت، که فه رموویه تی: (پرویه عدل
ضابط) که به تاك هیناونی، به لکو نه گهر له ته واوی چینه کانی شدا یان له هه رکام له
چینه کانی ته نها یهك کهس په یوایه تی کردبوو، نهوا هه ر به (صحیح) داده نریت، به مهرجیک
ته واوی نهو مهرجانه ی که له باسی مهرجه کانی هه دیسی (صحیح) دا باسمان کردن، هاتینه
جی.

(۱) پروانه: البواقیت والدرر / ۲۸۰/۱، وشرح الزرقانی علی البیقونی مع حاشیه الأجهوری / ۱۰۸-۱۰۹.

(۲) پروانه: نخبه الفكر / ۱۳، وه نهو شمرخانه ی که له سه ری کراون، وه کو: نزهة النظر فی توضیح نخبه الفكر

/ ۵۱-۵۴، والبواقیت والدرر / ۲۸۲/۱، وشرح نخبه الفكر / ۱۹۸.

نمونه‌ی چه‌دیسی (عزیز)

زانایان نمونه‌یان بۆ ئەم جۆره چه‌دیسه به‌و چه‌دیسه (صحیح) هه‌تئاوه‌ته‌وه که نیمامی بوخاری وموسلیم ریوایه‌تیاں کردووه، که چه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیته) فهرموویه‌تی: « لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ »^(۱)

ئه‌وجا فهرموویانه: ئەم چه‌دیسه له ناو هاوه‌لانی چه‌زه‌تدا (خودایان له‌ی رازی بیته)، ئەبو هوره‌یرد وئه‌نه‌س ریوایه‌تیاں کردووه، ئەوجا له ئەنه‌سه‌شه‌وه، قه‌تاده وعه‌بدولعه‌زیزی کوری صوه‌هیب ریوایه‌تیاں کردووه، وه له قه‌تاده‌شه‌وه، شو‌عبه وسه‌عیدی کوری ئەبو عوروبه ریوایه‌تیاں کردووه، وه له عه‌بدولعه‌زیشه‌وه، نیسماعیلی کوری عوله‌یه وعه‌بدولوارث ریوایه‌تیاں کردووه، له‌وانیشه‌وه کۆمه‌لێکی تر ریوایه‌تیاں کردووه.^(۲)

(۱) البخاری / کتاب الإیمان / حب الرسول / به ژماره‌ی ۱۵، مسلم / الإیمان / باب وجوب محبة

الرسول.... / به ژماره‌ی ۱۷۸، له سه‌حیحی موسلیمدا به‌م جۆره هاتووه: ولده ووالده.

(۲) بروانه هه‌ریه‌که له: زه‌هه‌ النظر / ۵۴، وفتح المغیث / ۳ / ۳۳، وتدریب الراوی / ۴۵۴ - ۴۵۵،

والیواقیت والدرر / ۱ / ۲۹۰ - ۲۹۱.

مَشْهُورٌ مَّرْوِيٌّ فَوْقَ مَا ثَلَاثَةٌ

جۆری ده‌یه‌م

حه‌دیسی (المشهور)

واته: حه‌دیسی مه‌شه‌وور نه‌و حه‌دیسه‌یه که زیاد له سی‌ کهس ریوایه‌تیان کردووه.

هر وه‌کو له باسی حه‌دیسی عه‌زیزدا روونمان کرده‌وه، مامۆستای دانهر نه‌و بۆچوونه‌یانی هه‌لبژاردووه که پیتی وایه حه‌دیسی عه‌زیز نه‌ویه که دوو یان سی‌ کهس ریوایه‌تیان کردیته، وه حه‌دیسی مه‌شه‌ووریش نه‌ویه که له سی‌ کهس زیاتر ریوایه‌تی کردیته، به‌لام نایته ژمارهی کهسه‌کان بگاته راده‌ی ژمارهی کهسه‌کانی حه‌دیسی (متواتر).

نهم مانایه‌ی که بۆ حه‌دیسی مه‌شه‌وورمان کرد، نه‌ویه که زانایانی فهرمووده‌ناس کردویانه، که ناویکی تریشیان لیتاوه، نه‌ویش نه‌ویه که پیتی ده‌لین: (مُسْتَفِیض).

به‌لام به‌لای زانایانی ئوصله‌وه، حه‌دیسی مه‌شه‌وور جۆریک نیه له جۆره‌کانی حه‌دیسی (آحاد)، به‌لکو به‌لای نه‌وانه‌وه حه‌دیس دابه‌ش ده‌کریت بۆ سی‌ جۆر: (متواتر و مشهور و آحاد)، واته: حه‌دیسی مه‌شه‌وور ده‌کهن به جۆریکی سه‌ربه‌خۆ له به‌رامبه‌ر حه‌دیسی (متواتر و آحاد)، وه پیتاسه‌شی به‌م جۆره ده‌کهن: نه‌و حه‌دیسه‌یه که له سه‌ره‌تای گیترا نه‌وه‌یدا به ناحادی هاتووه، پاشان له سه‌ده‌ی دووهم و سییه‌مدا ته‌شه‌نه‌ی کردووه و بلاؤ بوته‌وه، و نیت به‌م شتیه خه‌لکیش باوه‌ریان پی‌ کردووه، و کاریان پی‌ کردووه.

هه‌روه‌ها مانایه‌کی تریش هه‌یه بۆ حه‌دیسی مه‌شه‌وور، نه‌ویش مانا زمانه‌وانیه‌که‌یه‌تی، واته: له‌ناو خه‌لکیدا وا باوه که حه‌دیسه، نیت مه‌رج نیه که له راستیشدا هه‌ر حه‌دیس بیت، به‌لکو ده‌گونجیت حه‌دیسی (صحیح)یش بیت، وه ده‌شگونجیت که هه‌لبه‌سراویته به ده‌می

حه‌زره‌ته‌وه،^(١) نه‌وه‌تا زانا‌یان چه‌ند وته‌یه‌کی به‌ناو‌بانگیان بۆ هیتا‌وین، که وا باوه له‌ناو خه‌لکیدا پیتیان ده‌لین: هه‌دیسی هه‌زره‌ت، که‌چی هه‌ر نه‌صلیشیان نیه، له‌وانه:

- " مَنْ بَشَّرَنِي بِخُرُوجِ آذَارٍ بَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ "
- " يَوْمَ نَخْرُجُكُمْ يَوْمَ صَوْمِكُمْ "
- " النَّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ "
- " حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ "
- " خَيْرُ الْأَسْمَاءِ مَا حَمِدَ وَعَبَّدَ " ^(٢)

(١) زانا‌ی ناودار أبو الفرج ابن الجوزي کتیبیکی داناوه به‌ناوی: (الموضوعات) زۆرتیک له‌و به‌ناو هه‌دیسانه‌ی تیدا‌یه که له‌ناو خه‌لکیدا وا باون که هه‌دین، به‌لام له نه‌صلدا هه‌لبه‌سراون به‌ده‌می هه‌زره‌ته‌وه. هه‌روه‌ها چه‌ندین کتیبی تر له‌م باره‌یه‌وه نووسراون، که هه‌ندیکیان نه‌صلن، وهه‌ندیکیان کورت کراوه‌ن، وهه‌ندیکی تریشان کۆکراوه‌ن، له‌وانه:

- التذكرة في الأحاديث المشتهرة، لبدر الدين محمد بن عبد الله الزركشي.
- اللآلئ المنثورة في الأحاديث المشهورة، مما ألفه الطبع، وليس له أصل في الشرع لابن حجر العسقلاني.
- المقاصد الحسنة في بيان كثير من الأحاديث المشتهرة على الألسنة، للحافظ السخاوي.
- الدرر المنتثرة في الأحاديث المشتهرة، لجلال الدين عبدالرحمن السيوطي.
- تميز الطيب من الخبيث فيما يدور على ألسنة الناس من الحديث، لعبدالرحمن بن علي بن الديع الشيباني.
- البدر المنير في غريب أحاديث البشير النذير، لعبد الوهاب بن أحمد الشعراي.
- تسهيل السبيل إلى كشف الالتباس عما دار من الأحاديث بين الناس، لمحمد ابن أحمد الخليلي.
- إتقان ما يحسن من الأحاديث الدائرة على الألسن، لنجم الدين محمد بن محمد الغزوي.
- كشف الخفا ومزيل الإلباس عما يدور من الحديث على ألسنة الناس، للعجلوني.
- أسنى المطالب في أحاديث مختلفة المراتب، لمحمد بن درويش الشهير بالحوت البيروتي.

(٢) نه‌م وته‌یه به‌م ده‌قه درووست نیه به‌درتته پاڵ هه‌زره‌ت، نه‌گینا چه‌ندین هه‌دیسی تر هاتوون که مانا وواتای نه‌م وته‌یه دوویات ده‌که‌نه‌وه، وه‌کو له چه‌ندین سه‌رچاوه‌ی فه‌رمووده‌کانی هه‌زره‌تدا هاتووه، که هه‌زره‌ت فه‌رموویه‌تی: ((إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ))، یان ده‌گێرته‌وه که فه‌رموویه‌تی: ((إِذَا سَمَّيْتُمْ فَمَبْلُؤًا)) . پروهانه: صحیح مسلم / الآداب / باب النهي عن التكني وبيان ما يستحب من الأسماء، وسنن أبي داود / الأدب / باب في تغير الأسماء، وسنن الترمذي / الأدب / باب ما جاء ما يستحب من الأسماء.

جۆرهکانی هه‌دیسی (مشهور)

کاتیک که باس له هه‌دیسی مه‌شهور ده‌کریت، نه‌وا به‌پیتی نه‌و لایهن وکۆمه‌لانێی که هه‌دیسه‌که مه‌شهوره به‌لایانه‌وه، ده‌کریت بو‌تریت: ئەم هه‌دیسه چەند جۆریکی هه‌یه، له‌وانه: ^(۱)

(۱) هه‌ندیکیان ته‌نها مه‌شهورن له‌لای زانایانی هه‌دیس به‌تایبه‌تی، وه‌کو: نه‌و هه‌دیسه‌ی که نیمامی بوخاری وموسلم له نه‌نه‌سی کوری مالیکه‌وه ده‌گێرنه‌وه، سه‌باره‌ت به شه‌هیدانی بیری مه‌عوونه، که فه‌رمویه‌تی: قَنْتَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعْدَ الرَّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِغْلِ وَذِكْوَانَ وَيَقُولُ «عَصِيئَةُ عَصَتِ اللَّهُ وَرَسُولُهُ» ^(۲)

(۲) هه‌ندیکیان مه‌شهورن له‌لای فه‌رموده‌ناسان وزانایان وخه‌لكيش، وه‌كو هه‌دیسی: «الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ» ^(۳)

(۳) هه‌ندیکیان مه‌شهورن به‌لای شه‌رعزانه‌كانه‌وه، وه‌كو هه‌دیسی: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» ^(۴) وه هه‌دیسی: «أَبْعَضُ الْخَلَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ» ^(۵)

(۴) هه‌ندیکیان مه‌شهورن به‌لای زانایانی (أصول الفقه) ه‌وه، وه‌كو هه‌دیسی: «رُفِعَ عَنِّي أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنَّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ» ^(۶)

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۵۵، والواقيت والدرر / ۱ / ۲۷۹، وفتح المغيث / ۳ / ۳۶، وتدريب الراوي / ۴۴۶ - ۴۴۸، وتوجيه النظر / ۱ / ۲۵ - ۲۶، وشرح التنصرة والتذكرة / ۲ / ۸۰ - ۸۱، ومنهج النقد في علوم الحديث / ۴۱ - ۴۱۱.

(۲) البخاري / كتاب المغازي / باب غزوة الرجيع ورغل وذكوان وبئر معونة / به ژماره‌ی ۳۸۶۸، ومسلم / المساجد / باب استحباب القنوت في جميع الصلوة إذا نزلت بالمسلمين نازلة / به ژماره‌ی ۱۵۷۹.

(۳) البخاري / كتاب الإيمان / باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده / به ژماره‌ی ۱۰، ومسلم / الإيمان / باب بيان تفاضل الإسلام وأي أمره أفضل / به ژماره‌ی ۱۷۱.

(۴) ابن ماجه / الأحكام / باب من بنى في حقه ما يضر بجماره / به ژماره‌ی ۲۳۴۰.

(۵) ابن ماجه / كتاب الطلاق / باب حدثنا سويد بن سعيد / به ژماره‌ی ۲۰۱۸.

(۶) أخرجه الطبراني عن ثوبان / كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال / الفصل الثاني في أحكام التوبة / ۴ / ۹۸ / به ژماره‌ی ۱۰۳۰۳.

- ٥) هه‌ندیکیشیان مه‌شهورن به‌لای زانا نه‌حویه‌کانه‌وه، وه‌کو هه‌دیسی: «نَعَمَ الْعَبْدُ صَهْبُ، لَوْ لَمْ يَخْفِ اللَّهُ لَمْ يَغْصِبِهِ»^(١)
- ٦) هه‌ندیکیشیان مه‌شهورن به‌لای زۆرینه‌ی خه‌لکيه‌وه، وه‌کو هه‌دیسی: «مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ»^(٢).

حوکمی هه‌دیسی (مشهور)

له‌وانه‌یه که‌سێک واکه‌ گومان ببات که نهم جۆره هه‌دیسه هه‌میشه (صحیح)ه، چونکه که وترا مه‌شهوره، نیت زياتر بیری مروژ بۆ لای نهم ده‌چیت که (صحیح) بیت، به‌لام وانه‌یه! چونکه وه‌ک له مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) و (حسن) دا روونمان کرده‌وه، ژماره‌ی نه‌وه که‌سانه‌ی که هه‌دیسه‌که ده‌گێرنه‌وه به مه‌رج نه‌گیراوه، به‌لکو نه‌وه‌ی گرنه‌گه ته‌نها سیفاتی نه‌وه که‌سانه‌یه که هه‌دیسه‌که ده‌گێرنه‌وه، نایا عادل وضاظن یان نا، یان نایا رسته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌که به‌چرانی تێدایه یان نا؟ وه نایا هه‌دیسه‌که شاذ و معلل نیه؟ نیت نهمه لێره‌وه ده‌توانین بریار به‌سه‌ر (صحیح)ی ونا (صحیح)ی نه‌وه هه‌دیسه‌دا بده‌ین، بۆیه ده‌گوتیت هه‌موو نه‌وه که‌سانه‌ی که هه‌دیسه‌که یان گێراوه‌ته‌وه عادل نه‌بن، یان هه‌ر مه‌رجێکی تر نه‌هاتبته‌جی، نیت نه‌وه هه‌دیسه ناتوانریت پیتی بوتریت (صحیح).

وه له‌وه نمونانه‌ش که هینامانه‌وه له‌سه‌ر هه‌دیسی مه‌شهور، بۆمان ده‌رده‌که‌وت که، نهم جۆره هه‌دیسه‌ش وه‌کو جۆره‌کانی پیتشوتر ده‌گوتیت که هه‌دیسیکی (صحیح) بیت، یان (حسن) بیت، یان (ضعیف)، بگه‌ ده‌شگوتیت که هه‌لبه‌سراو بیت به‌ ده‌می هه‌ززه‌ته‌وه.

(١) هه‌ندیك ده‌لێن: نهمه وتی نهمی عومره، هه‌ندیکیش ده‌یده‌نه پال هه‌ززه‌ت. زانایانیش فهرموویانه: نهم هه‌دیسه هه‌یج نه‌صلی نیه. پروانه: الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة، لملا علي القاري / به ژماره‌ی ٥٦٤، واللآلی المنتورة في الأحاديث المشهورة، الزركشي / ١٦٩، وكشف الخفاء، العجلوني / ٢ / ٢٨٩، هه‌دیسی ژماره ٢٨٣٠، وتدريب الراوي / ٤٤٨.

(٢) البخاري في الأدب المفرد / المعروف / باب الدال على الخير / هه‌دیسی ژماره ٢٤٢، ومسلم / الإمامة / فضل إعانة الغازي في سبيل الله بمركوب وغيره، ورواه ابن حبان والترمذي وقال: هذا حديث حسن صحيح.

مَعْنَعُنْ كَعَنْ سَعِيدٍ عَنْ كَرْمٍ

.....

جۆرى يانزەيەم

حەديسى (المعنن)

واتە: حەديسى (معنن) وەكو ئەوہە كە بوترىت: عن سعيد عن كرم.

مامۆستاي دانەر لە سەرەتاي ئەم ھۆنراوہيەدا بە دىرېك خۆي بەستەوہ بەوہوہە كە ناوي ھەر حەديستكي ھيئابىت، ھەستاوہ بە پىناسە كردىشى، وەك فەرمووبوي:

..... وَكُلُّ وَاحِدٍ أَتَى وَخَلَدَهُ

بەلام وەكو دەبينين لىرەدا تەنھا ناوي حەديسەكەي ھيئاوہ، وئوونەيەكيشى بۆ ھيئاوہتەوہ، كەچى پىناسەي حەديسەكەي نەكردووہ، جا وەك بلىت: ئەو بەلئىنەي كە خستبوويە نەستۆي خۆيەوہ، ئىستا خۆي لى لادەدا وجىبەجىي ناكات!

بۆ وەلامى ئەم گومانە دەكرىت بلىن: يەكىك لە جۆرەكانى پىناسە كردن ئەوہيە كە بە ئوونە ھيئانەوہبىت، بەلكو زۆر جار لەوانەيە كە كەسى سەرەتايى ئەوہندەي كە لە ئوونە تىدەگات، كەمتر لە پىناسە تىبگات! چونكە يەكىك لە تايبەتەندىەكانى پىناسە ئەوہيە كە لە رووي ماناوہ داگرەوہ وپىگر (جامع ومانع) بىت، وە لە رووي دارىشتىشەوہ كورت وچر (مختصر) بىت، وە كەمترين وشە ماناكەي بگەيەنىت، كە ئەمەش وا دەكات زۆر جار تىگەيشتن لەو پىناسەيە بۆ كەسى سەرەتايى كارىكى ناسان نەبىت، بۆيە زۆر جار دەبينين كە زانايان لە پىناسە كردندا پەنا بۆ ئەم ئوسلوويە ناسانە دەبەن، وتەنھا بە ئوونە ھەول دەدەن كە شتە پىناسەكراوہ كە لە عەقل و تىگەيشتنى كەسى بەرامبەر نزيك بكەنەوہ، بۆيە دەلئىن: مامۆستا بەلئىنەكەي خۆي ھيئاوہتە جى، وپىناسەي حەديسەكەي كردووہ، بگرە بە شىوازىكى ناساتر لەوہى كە پىناسەي جۆرەكانى ترى پى كردبوو، كە پىويستيان بە زيادە روونکردنەوہ ھەبوو، وەكو بينيمان. سەرەراي ئەوہى كە كارى ھۆندەنەوہى ھۆنراوہ زۆر جار، ئەو برىيار دەدات بەسەر كەسى ھۆنەردا، كە چۆن وشەكان پىكەوہ دەنىت وپىكيان دەخات،

وله قالبی ئەو بەحرە شیعریەمی کە هۆنراوەکەمی لەسەر دادەنێت جیگەمی وشەکان دەکاتەوه و مەبەستەکەمی خۆشی پێ دەپیکێت.

ئەوجا ئەگەر بگەرێتێنەوه سەر پێناسەکردن و ناساندنی ئەم جۆرە هەدیسه، ئەوا دەبێت بزانیان زانایان چۆنیان پێناسە کردووه.

زانایان فەرموویانە: بەو هەدیسه دەوتریت کە کەسێک دەبگێرێتەوه، وه له گێرانەوه کەشیدا تەنها ئەوەندە دەلێت: له فلاڤه کەسهوه.....هتد، ئیتر نه باسی ئەوه دەکات کە هەدیسه کەمی لەو کەسه بیستووه، یان نالیت: بۆی گێرامهوه، یان هەوالی پێدام.^(١) واتە کەسی راوی تەنها ئەوەندە دەلێت: عن فلان..، ئیتر نالیت: (حدثني) یان (أخبرني) یان (سمعت).

کەواتە هۆی ناوانی ئەم جۆرە هەدیسه بەم ناوهوه روون و ناسکرایه، کە هۆیه کەمی دەگەرێتەوه بۆ ئەوهی کە راویه کە له رێوايه ته کهدا وشه (عن) يه جار به کار دههینیت، یان چەند باره‌ی ده‌کاته‌وه، ههروه‌ک چۆن هەدیسه‌کی تریشیان ناوانه به (مؤنن) تەنها له‌بەر ئەوهی کە راویه کە له گێرانەوهی هەدیسه کەدا وشه (أنت) به‌کار دههینیت.^(٢)

نایا هەدیسه (معنن) به (متصل) دادەنریت، یان به (منقطع)؟

وه‌كو له پێناسه‌که‌دا باس‌مان کرد، ئەو کەسه‌ی کە ئەم جۆرە هەدیسه رێوايه ته ده‌کات، تەنها ئەوەندە دەلێت: له فلاڤه کەسه‌وه، ئیتر ناماڤه به‌وه نادات، نایا بۆی گێراوه‌ته‌وه، یان خۆی لێی بیستووه. ئەمه‌ش وای کردووه کە زانایان ناكوک بن له‌سەر برباردان به‌سەر ئەم هەدیسه‌دا، نایا به (متصل) دادەنریت، یان به (منقطع)،^(٣) کە بێ گومان ئەمه‌ش شوێنه‌واری

(١) بروانه هه‌ریه‌که له: شرح التبصرة والتذكرة / ٢١٩، والشذا الفياح / ١٦١، وفتح المغیث / ١٧٩.

(٢) بروانه: الغایة فی شرح الهدایة / ١٧٤.

(٣) بروانه: شرح النووي علی مسلم / ١ / ٣٢، وتدريب الراوي / ١٧٢، والمنهل الروي / ٤٨، وتوضیح الأفكار /

١ / ٢٩٩ - ٣٠٥، والمقتع فی علوم الحديث / ١٤٨ - ١٤٩، وتوجيه النظر / ١ / ١٨٨ - ١٨٩.

تایبه‌تی له‌سه‌ر په‌یدا ده‌بیت س‌ه‌بارت به حوکمی ن‌ه‌م جوره ح‌ه‌دیس‌ه، که نایا ده‌گونجیت که (صحیح) بیت، یان ه‌ه‌میش‌ه (ضعیف) ه؟ وه‌ک له باسی داها‌تو‌دا روونی ده‌که‌ینه‌وه.

• ه‌ه‌ندیکی که‌م ف‌ه‌رموویانه: تاوه‌کو ده‌رنه‌که‌ویت که لیتی بیستوه، یان ه‌ه‌والی پیتاوه و‌بوی گیتراوه‌ته‌وه، ن‌یمه ناکریت پیی بلتین: (متصل)، بویه ه‌ه‌ر به (منقطع) ی داده‌ن‌تین.

• زورینه‌ی زانایان ف‌ه‌رموویانه: ن‌یمه ته‌ماشا ده‌که‌مین، نه‌گ‌ه‌ر چ‌ه‌ند مه‌رجیتک ه‌ه‌ن، ه‌ات‌ب‌ه‌جی ن‌ه‌وا به (متصل) ی داده‌ن‌تین، نه‌گینا به (منقطع)، که مه‌رجه سه‌ره‌کیه‌کانیش نه‌مانه‌ن:

(۱) ده‌بیت نه‌و که‌سه‌ی که وتوویه‌تی: (عن فلان)، (مدلس) نه‌بیت، واته له گیتراوه‌ی ده‌ی ح‌ه‌دیس‌ه‌که‌دا شیتوازی‌ک له شیتوازه‌کانی (تدلیس) به‌کار نه‌ه‌یتیت.

(۲) ده‌بیت بگونجیت که نه‌و که‌سه‌ی که وتوویه‌تی: (عن فلان)، گ‌ه‌یش‌ت‌بیت به‌و فلا‌نه که‌سه‌ی که ح‌ه‌دیس‌ه‌که‌ی لی گیتراوه‌ته‌وه.

به‌لام ه‌ه‌ندیکی له زانایان سه‌ره‌پای ن‌ه‌م دوو مه‌رجه سه‌ره‌کیه، مه‌رجی تریشیان داناوه، که نه‌وانیش:

• ن‌یمامی بوخاری وه‌ه‌ندیکی تر له زانایان ف‌ه‌رموویانه: ده‌بیت به راستی نه‌و دوو که‌سه‌ی به‌یه‌ک‌تر گ‌ه‌یش‌ت‌ب، نه‌ک ته‌ن‌ها بگونجیت که به‌یه‌ک گ‌ه‌یش‌ت‌ب.^(۱)

(۱) له‌م مه‌سه‌له‌یه‌دا ن‌یمامی بوخاری و‌موس‌لیم ناکۆکن له‌وه‌ی که نایا ته‌ن‌ها گونجانی به‌یه‌ک گ‌ه‌یش‌ت مه‌رجه (واته له یه‌ک سه‌رده‌م و‌کات‌دا ژیا‌بن)، وه‌کو ن‌یمامی موس‌لیم ف‌ه‌رموویه‌تی، یان ده‌بیت به‌راستی به‌یه‌ک گ‌ه‌یش‌ت، وه‌کو ن‌یمامی بوخاری ف‌ه‌رموویه‌تی. جا زانای پایه‌به‌رز (محمد بن عمر بن محمد بن عمر رشید الفه‌ری) که مه‌شه‌وره به (ابن رُشید الشَّیثی) کتیبیکی س‌ه‌بارت به‌م ناکۆکیه نووسیه و‌ناوی ناوه: (السنن الأ‌ب‌ین و‌المورد الأ‌معن فی الحاکمة بین الإمامین فی السنن) که ب‌زچوونه‌که‌ی ن‌یمامی بوخاری پیی په‌سه‌ند تره، و‌ته‌رجیحی نه‌و ب‌زچوونه‌ی داوه به‌سه‌ر ب‌زچوونه‌که‌ی ن‌یمامی موس‌لیم‌دا. ن‌ه‌م کتیب‌ه له‌لای‌ن: (مکتبه‌ الغ‌رب‌اء الأ‌ثریة - الم‌دی‌نة المنورة) به چاپی یه‌که‌م له سالی ۱۴۱۷ی کۆچی به یه‌ک به‌رگ بلاؤ کراوه‌ته‌وه، وه له‌لای‌ن (صلاح بن سالم المص‌راتی) یه‌وه ته‌حقیق کراوه. ه‌ه‌روه‌ها زانای ناودار (عبد الفتاح أبو غ‌ده) ش له باسی سی‌تیه‌م له‌و پی‌نج باسه‌ی که وه‌ک ته‌واو‌که‌رت‌ک له باشکۆی کتیبی (الموقف‌ة) ی ن‌یمامی (الذ‌ه‌بی) دا بلاؤی کردوونه‌ته‌وه، زۆر به وردی باسی ب‌زچوونه‌که‌ی ن‌یمامی موس‌لیمی کردووه، و‌په‌خ‌نه‌ی لی گ‌رتووه. بر‌وا‌نه: الموقف‌ة فی علم مص‌طلح الحدیث / الت‌م‌ة الثالثة / ۱۱۵ - ۱۴۰.

- شیخ (مظفر)ی سه معانی فهرموویهتی: دهبیت نهو دوو کهسه بو ماویهکی درێژ بهیه کهوه بووبن.
- نهبو عومهری دانی فهرموویهتی: دهبیت راویه که بهوه ناسراوویت که هه دیسی لهو فلانه کهسهوه گێراوه تهوه.

حوکمی هه دیسی (معنعن)

وهکو له باسه که ی پێشوو دا ناماژه مان پێدا، بریاردان به سه ر نه م جوړه هه دیسه دا که نایا (متصل) ه یان (منقطع) ه، شوینه وارێکی گرنگی لی پهبدا دهبیت سه بارهت به حوکمی نهو هه دیسه، که نایا (صحیح) ه یان (صحیح) نه؟ چونکه وهکو پێشتر رووغان کردهوه، به کینک نه مهرجه کانی هه دیسی (صحیح) نهوه به که رسته ی گێرانه وه که ی به چرانی تیدا نهبیت، بو به نێرده دا جارێکی تر ده گه رپێنه وه سه ر نهو مهرجه، و به هۆی نهویشه وه دهتوانین بریار به دهین به سه ر هه دیسی (معنعن) دا که (صحیح) ه یان (صحیح) نه.

جا نهو که سانه ی که ده لێن: به (منقطع) داده نریت، ده لێن: هه موو هه دیسیکی (معنعن) (ضعیف) ه. به لام نهوانه ی که ده لێن: به (متصل) داده نریت، بهو مهرجانه ی که له پێشه وه باس مان کردن، ده لێن: هه ر هه دیسیکی (معنعن) نه گه ر بێجگه له نه به چرانی رسته ی گێرانه وه ی هه دیسه که، چوار مهرجه که ی تری هه دیسی (صحیح) ی تیدا هاتبووه جی، نهوا به (صحیح) داده نریت، یان نه گه ر مهرجه کانی تری هه دیسی (حسن) ی تیدا هاتوووه جی نهوا به (حسن) داده نریت، نه گینا هه رکام لهو مهرجانه ی تیدا نه بوو، نهوا به (ضعیف) داده نریت.

نمونه ی نه م جوړه هه دیسه له کتیبه هه دیسیه کاندای زوره، وهکو نهو هه دیسه ی که نیمامی نه بو داوود و تیبینو ماجه و که سانی تریش بو مان ده گێر نه وه، و ده فهرموون: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ

عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى مَبِائِمِ الصُّفُوفِ»^(١)

(١) أبو داود / الصلاة / باب من يستحب أن يلي الإمام في الصف وكراهية التأخر / به ژماره‌ی ٦٧٦،
وابن ماجه / إقامة الصلاة والسنة فيها / باب فضل ميمنة الصف / به ژماره‌ی ١٠٠٥، وابن حبان / كتاب
الصلاة / باب فرض متابعة الإمام / به ژماره‌ی ٢١٦٠.

وَمُبَّهَمٌ مَا فِيهِ رَاوٍ لَمْ يُسَمِّ

جۆرى دوانزەيەم

جەدىسى (الْمُهَم)

ۋاتە جەدىسى (مېھم) ئەۋ جەدىسەيە كە ناۋى يەككىك لە راۋىيەكانى نەبرايتت، ۋدىارى نەكرايتت كە كىيە.

ھەندىك جار رىك دەكەۋىت كە ناۋى كەسىك نابرىت لەۋ كەسانەى كە لە رىشتەى گىرآنەۋەى جەدىسىكدا ھەن، بۇ نمونە دەۋترىت: پىاۋىك بۆى گىرآمەۋە، يان گوتم لە پىاۋىك بوۋ، يان كەسىك ۋتى، يان ھەر تەعبىرىكى تر. رىكىش دەكەۋىت كە كەسىك بە نادىارى لە دەقى جەدىسىكدا باس دەكرىت، ۋەكو ئەۋەى كە بوترىت: پىاۋىك ھاتە خزمەتى ھەزەرەت (دروۋى خرداى لەسر بىت)، يان ەەرەبىكى دەشتەكى ھاتە ژوورەۋە، يان كەسىك پىسارى كرد، يان ھەر تەعبىرىكى تر، كە ھەموو نەم تەعبىرانە ۋھاۋشىۋەكانىان دەبن بەھۆى پەيدا بوۋنى نادىارىك يان لە رىشتەى گىرآنەۋەى جەدىسەكەدا، يان لە دەقى جەدىسەكەدا.

جا ئەۋەى كە زۆر گرنگە لەم باسەدا ئەۋەى يەكەمىانە، كە نادىارى لە رىشتەى گىرآنەۋەى جەدىسەكەدا ھەبىت، چونكە كارىگەرى راستەۋخۆى دەبىت لەسە (صحیح)ى ونا(صحیح)ى جەدىسەكە، چونكە يەككىك لە مەرجهكانى جەدىسى (صحیح) ئەۋەيە كە ئەۋ كەسانەى كە لە رىشتەى گىرآنەۋەى جەدىسەكەدا ھەن، دەبىت عادل وضابط بن، خۆ بى گومان ئەگەر نەزانرىت ئەۋ كەسانە كىن، ناشزانرىت كە ئايا عادل وضاوطن يان نا.

بۆيە دەبىنن مامۆستای دانەرىش كە باسى ئەم جۆرە جەدىسەى كردوۋە، بەۋە پىناسەى كردوۋە: ئەۋ جەدىسەيە كە يەككىك لە راۋىيەكانى دىارى نەكرا بىت وناۋ نەبرايتت.

بەلام ئەم باسەش نابىت ھەروا بە رەھابى ۋەربگىرىت، كە گوايە دىارنەبوۋن ۋنەناسرانى يەككىك لە راۋىيەكانى جەدىسىك بىت بە ھۆى (ضعيف)ى ئەۋ جەدىسە، بۆيە زانايان فەرموۋيان: ھەندىك نادىارى كارىگەيان دەبىت، ۋە ھەندىكىشىيان كارىگەريان نابىت.

- ئەو نادیاریهی که کاریگه‌ری ده‌بیت، وه‌کو ئەوهی که که که‌سیک له ر‌شتهی راویه‌کاندا ناو نه‌برابیت، وئەو که‌سه‌ش ته‌نها که‌س بیت که له ر‌ینگه‌یه‌وه ئەو هه‌دیه‌ سه‌ ر‌یوایه‌ت کرابیت، وه‌ که‌سه‌که‌ش به‌کیتک نه‌بیت له هاوه‌لانی هه‌زره‌ت (خودایان لێ‌رازی بیت). بۆ نمونه نه‌گه‌ر وترا: حدیثی رجل عن زید عن عمر عن خالد.
- ئەو نادیاریه‌ش که کاریگه‌ری نابیت، وه‌کو ئەوهی که که‌سه نادیاره‌که تاکه که‌س نه‌بیت له گ‌یترانه‌وهی هه‌دیه‌که‌دا، بۆ نمونه نه‌گه‌ر بوت‌ریت: حدیثی زید ورجل آخر. یان ئەو که‌سه‌ی که ناوی نه‌براهه‌ به‌کیتکه له هاوه‌لانی هه‌زره‌ت (خودایان لێ‌رازی بیت)، زانایان فهرموویانه: نادیا‌ری وناوه‌برانی هاوه‌لتی هه‌زره‌ت له ر‌شتهی گ‌یترانه‌وهی هه‌دیه‌سه‌دا کاریگه‌ری له‌سه‌ر (صحیح)ی هه‌دیه‌سه‌که ناکات، چونکه هاوه‌لان هه‌موویان عادلن.

هۆیه‌کانی ناو نه‌بردنی که‌سیک له ر‌شته‌ی راویه‌کانی هه‌دیه‌سه‌دا

ناوه‌بردنی که‌سیک له راویه‌کانی هه‌دیه‌سه‌دا ده‌گه‌ریته‌وه بۆ چه‌ند هۆکارێک، له‌وانه^(۱):

- ده‌گه‌نجیت ته‌نها له‌به‌ر کورت کردنه‌وه بیت.
- ده‌گه‌نجیت ئەو که‌سه ناوه‌که‌ی له‌به‌ر چرووبیت.
- ده‌گه‌نجیت گومانی هه‌بیت له ناسینیدا، وبۆی ده‌ست‌نیشان نه‌ک‌ریت.
- ده‌گه‌نجیت لێ‌ی ر‌ازی نه‌بیت، بۆیه نایه‌ویت ناوی به‌یتیت.
- ده‌گه‌نجیت زانایانی هه‌دیه‌سه‌ لێ‌ی ر‌ازی نه‌بن، بۆیه نه‌میش ناوی ناهیتیت.
- ده‌گه‌نجیت له‌به‌ر هه‌ر هۆیه‌که له هۆیه‌کانی ته‌دلیس بیه‌ویت بیه‌شاریته‌وه وناوی نه‌هیتیت.

(۱) بروانه: لسان‌المحدثین (مُعجم مصطلحات‌المحدثین): محمد خلف سلامة / ۲ / ۶۰.

كه‌سێك ناو نه‌بریت، به‌لام بوتریت: كه‌سێكی متمانه‌داره

(التعديل على الإجماع)

وه‌كو له‌ پێشه‌وه‌ ناماژه‌مان پێدا، ناو‌نه‌بردنی كه‌سێك له‌ رێشته‌ی گێڕانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌كدا كارێگه‌ری ده‌ییت له‌سه‌ر (صحیح)ی ونا(صحیح)ی نه‌و هه‌دیسه‌، چونكه‌ نه‌گه‌ر ناو نه‌بریت، چۆن بزاتریت كه‌ عا‌دل وضا‌بطه‌ یان نا؟

به‌لام هه‌ندێك جار له‌ گه‌ڵ نه‌وه‌ی كه‌ ناوی كه‌سه‌كه‌ نه‌براو، به‌لام وتراوه‌: (أخبرنا بعض أصحابنا)، (أخبرنا بعض أهل العلم)، (أخبرنا الثقة)، (أخبرنا الثقة من أصحابنا)، (أخبرنا الثقة من أهل العلم)، یان هه‌ر عیباره‌تیکی تر كه‌ وای لێ وهریگه‌ریت نه‌و كه‌سه‌ نادیاره‌ جێگه‌ی متمانه‌یه‌، به‌تایبه‌تی له‌ موسنه‌دی نیمامی شافعی‌دا نه‌م عیباره‌تانه‌ زۆر ده‌بینرین، ئایا نه‌و هه‌دیسه‌ی كه‌ به‌م جو‌ره‌ پێوايه‌ت كراوه‌، پێی وهرده‌گه‌ریت، یان نا؟

زانایان له‌ وه‌لامی نه‌م پرسیا‌رده‌دا بوون به‌ سی‌ به‌شه‌وه‌^(١):

(١) هه‌ندێکیان فهرموویانه‌: به‌لێ پێی وهرده‌گه‌ریت، وه‌كو نه‌وه‌ وه‌هايه‌ كه‌ ناوی كه‌سه‌كه‌ هێنرايیت.

(٢) زۆربه‌ی زانایان فهرموویانه‌: نه‌خێر پێی وهرناگه‌ریت، چونكه‌ هه‌ر جو‌ره‌ وه‌سفێك بگه‌ریت، نایته‌ مایه‌ی نه‌وه‌ی كه‌ كه‌سه‌كه‌ به‌دیار بجات وله‌ نادیا‌ری ده‌ری به‌یته‌یت. سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی كه‌ ده‌گه‌ریت نه‌و كه‌سه‌ به‌لای نه‌وه‌وه‌ جێگه‌ی متمانه‌ بیته‌، به‌لام به‌لای كه‌سانی تره‌وه‌ وه‌ها نه‌بیته‌.

(١) بروانه‌: شرح‌ التبصرة‌ والتذكرة / ١ / ٣٤٦ - ٣٤٨، والشذا‌ الفیاح / ١ / ٢٤٤ - ٢٤٥، والیواقیت والدرر / ١ / ٤٨٩ - ٤٩٠، وجرح‌ الرواة‌ وتعديلهم . الأسس‌ والضوابط / رسالة‌ دكتوراه / إعداد‌ محمود عیدان‌ أحمد‌ الدلیمی / بإشراف‌ الدكتور‌ زیاد‌ محمود‌ رشید‌ العانی / جامعة‌ بغداد . كلية‌ العلوم‌ الاسلامیة / الفصل‌ الثالث:‌ المحاور‌ التي‌ يدور‌ علیها‌ الجرح‌ والتعديل / ٨٣ وما بعدها، ومنهج‌ النقد‌ فی‌ علوم‌ الحدیث، نور‌ الدین‌ عتر / ١٠٤.

(۳) هه‌ندیکیش جیاوازیان کردووه له نیتوان دوو حالته‌دا، و‌فهرموویانه: نه‌گهر نه‌و که‌سه‌ی که وه‌سفی پراویه‌که‌ی کردووه به‌وه‌ی که متمان‌ه‌داره، یه‌کیتک بوو له‌و نیمانمانه‌ی که زۆر به پاریزه‌وه پشکنین ده‌که‌ن وورد ده‌بنه‌وه له که‌سایه‌تی پراویه‌کان، و‌ته‌نها له که‌سی متمان‌ه‌داره‌وه هه‌دیس ده‌گیرنه‌وه، نه‌وا به قسه‌که‌ی وهرده‌گیریت، نه‌گینا نه‌گهر که‌مته‌رخه‌می ده‌کرد، و له که‌سانی لاوازیشه‌وه هه‌دیس ده‌گیرایه‌وه، نه‌وا پیتی وهرناگیریت.

چۆن بزانی که‌سه ناونه‌براه‌که‌کیه‌؟

زانایان^(۱) باسی چهند ریگه‌یه‌کیان کردووه، که ده‌کریت لیبانه‌وه بزانیته‌ که‌سه ناونه‌براه‌که‌ی هه‌دیس (مبهم) کیه‌، که بریتین له:

(۱) له هه‌ندیک ریوايه‌تدا ناوی هاتووه، واته نه‌و که‌سه‌ی که ناوی نه‌براه‌ له‌و ریوايه‌ته‌دا، ده‌گه‌رین به شوینیدا له ریوايه‌تیکی تردا، نیتر نایا له هه‌مان نه‌و سه‌رچاوه‌دا بیت که هه‌دیس‌که‌ی لیتوه هیتراوه، یان له سه‌رچاوه‌یه‌کی تر.

نیمامی موسلیم هه‌دیس‌یکمان بو ده‌گیریته‌وه له نه‌بو هوره‌یره‌وه که فهرموویه‌تی: **أَتَى نَبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَجُلٌ أَعْمَى فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إِلَى الْمَسْجِدِ. فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ فَيُصَلِّيَ فِي بَيْتِهِ فَرَخَّصَ لَهُ فَلَمَّا وُلِيَ دَعَاؤُ فَقَالَ « هَلْ تَسْمَعُ النَّدَاءَ بِالصَّلَاةِ ». فَقَالَ نَعَمْ. قَالَ « فَأَجِبْ ».**^(۲)

نه‌وجا هه‌ر نه‌م هه‌دیس‌ه نیمامی نه‌بو داوود ونبینو ماجه بۆمان ده‌گیرنه‌وه له عه‌بدولای کوری نوم مه‌کتومه‌وه، که نه‌و بووه پرسیاری کردووه له هه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سر بیت). عَن

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۲۸، والشذا الفياح / ۲ / ۷۶۰، وتدريب الراوي / ۶۲۱، والمنهل

نروي / ۱۳۶، وشرح التبصرة والتذكرة / ۲ / ۲۸۸.

(۲) مسلم / المساجد / باب يجب إتيان المسجد على من سمع النداء / به ژماره‌ی ۱۵۱۸.

ابن اُمّ مَكْحُومٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ ضَرِيرٌ الْبَصَرِ شَاسِعُ الدَّارِ وَلي قَائِدٌ لَا يُلَاقِيَنِي فَهَلْ لِي رُخْصَةٌ أَنْ أَصَلِّيَ فِي بَيْتِي قَالَ « هَلْ تَسْمَعُ النَّدَاءَ » . قَالَ نَعَمْ . قَالَ « لَا أَجِدُ لَكَ رُخْصَةً » .^(١)

که‌واته نه‌و که‌سه ناونه‌براو‌هی حه‌دیه‌که‌ی نیمامی موسلیم بریتیه له عه‌بدولای کوری نوم مه‌کتوم.

نیمامی نه‌سانی ده‌فه‌رمویت: أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ قَالَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنِ ابْنِ شُبْرُمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الثَّقَفِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ حُرِّمَتْ الخُمُرُ بِعَيْنَيْهَا قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَالسُّكْرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ.^(٢)

پاشان له ریوایه‌تی دو‌اتردا روونی ده‌کاته‌وه وده‌فه‌رمویت: أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَكَمِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ ح وَأَنْبَاءُ الْحُسَيْنِ بْنِ مَنْصُورٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مِسْعَرٍ عَنْ أَبِي عَوْنٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ حُرِّمَتْ الخُمُرُ بِعَيْنَيْهَا قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَالسُّكْرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ.

نیسته له‌م دوو ریوایه‌ته‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌ویت که نه‌و که‌سه متمانه‌داره‌ی که له حه‌دیسی به‌که‌مدا هاتووه، بریتیه له (أبي عون) وه‌کو له حه‌دیه‌که‌ی دووه‌مدا هاتووه.

هه‌روه‌ها نیمامی به‌یه‌قه‌ی ده‌فه‌رمویت: أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ حَدَّثَنَا بَحْرُ بْنُ نَضْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهَبٍ أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَدَّثَنِي الثَّقَفِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: لَا تَحْمِلُ الْعَاقِلَةُ عَمْدًا وَلَا ضُلْحًا وَلَا اعْتِرَافًا وَلَا مَا جَعَى الْمَمْلُوكُ.^(٣) به‌لام پیتش نه‌م ریوایه‌ته‌ ریوایه‌تیک‌ی تری هیناوه، که ده‌فه‌رمویت: قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ قَدِ اخْتَلَفُوا فِي تَأْوِيلِ قَوْلِهِ وَلَا عَمْدًا فَقَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ إِنَّمَا مَعْنَاهُ أَنْ يَقْتُلَ الْعَبْدُ حُرًّا يَقُولُ

(١) أبو داود / الصلاة / باب في التشديد في ترك الجماعة / به ژماره‌ی ٥٥٢، وابن ماجه / كتاب المساجد

والجماعات / باب التغلظ في التحلف عن الجماعة / به ژماره‌ی ٧٩٢.

(٢) النسائي / كتاب الأشربة / ذكر الأخبار التي اعتل بها من أباح شراب السكر / به ژماره‌ی ٥٦٨٤.

(٣) السنن الكبرى / كتاب اللديات / باب من قال لا تحمل العاقلة / به ژماره‌ی ١٦٧٩٨.

فَلَيْسَ عَلَى عَاقِلَةٍ مَوْلَاهُ شَيْءٌ مِنْ جَنَائِدِهِ وَإِنَّمَا جَنَائِدُهُ فِي رَقَبَتِهِ وَاحْتَجَّ فِي ذَلِكَ بِشَيْءٍ رَوَاهُ
عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَا تَعْقِلُ الْعَاقِلَةُ عَمْدًا وَلَا صَلْحًا وَلَا اعْتِرَافًا وَلَا مَا جَنَى الْمَمْلُوكُ.

لهم دوو ریوایه‌توهه دهرده‌که‌ویتی که کهسه متمانهداره‌که‌ی ریوایه‌تی یه‌که‌م، بریتیه له
(عبید الله بن عبد الله)، که له ریوایه‌تی دووه‌مدا ناوه‌که‌ی هاتوهه.

(۲) گه‌پانه‌وه بۆ نه‌و کتیبانه‌ی که له سیره‌دا نووسراون، به‌تایبه‌تی نه‌و به‌شه‌یان که باسی
که‌سه ناونه‌براو ونه‌ناسراوه‌کان ده‌کات، بۆ نه‌وی بزاین له‌وی ناوی نه‌و که‌سه براوه
یان نا، نه‌گه‌رچی له‌وانه‌یه زۆرینه‌ی نه‌و که‌سانه له‌و کتیبانه‌دا ناویان نه‌برایت. (۱)

(۳) گه‌پانه‌وه بۆ نه‌و کتیبانه‌ی که سه‌باره‌ت به‌و که‌سه ناونه‌براوانه‌ی رشتی گه‌پانه‌وه‌ی
حه‌دیس دانراون. (۲)

(۱) نمونه‌ی نه‌م کتیبانه وه‌کو:

- (تهدیب الکمال فی أسماء الرجال) للحافظ جمال الدين أبي الحجاج يوسف اللزي.
- (تهدیب التهذیب) لابن حجر العسقلانی. که پوخته‌ی نه‌و کتیبه‌ی پیشوهه.
- (تقریب التهذیب) لابن حجر العسقلانی. که کورته‌ی کتیبه‌که‌ی خو‌یه‌تی.
- (تعجیل المنفعة بزوائد رجال الأئمة الأربعة) لابن حجر العسقلانی.
- (الإیثار بمعرفة رواة الآثار لمحمد بن حسن الشيباني عن أبي حنيفة) لابن حجر العسقلانی.
- (زوائد الرجال علی تهدیب الکمال) للسيوطي.
- (إكمال تهدیب الکمال فی أسماء الرجال) لابن الملقن.

(۲) نمونه‌ی نه‌م کتیبانه‌ش وه‌کو:

- (الأسماء المهمة فی الأنباء المحکمة) للخطيب البغدادي.
- (إيضاح الإشکال فی من أهم اسمه من النساء والرجال) للحافظ أبو الفضل بن طاهر.
- (الغوامض والمبهات) لابن بشکوال.
- (الإشارات إلی بیان الأسماء المبهات) للإمام النووي.
- (الإفصاح عن المعجم من الغامض و المبهم) للحافظ أبو بكر محمد بن أحمد بن علي المصري القسطلاني.
- (المستفاد من مبهات المتن والإسناد) للشيخ ولي الدين أبو زرعه أحمد بن عبد الرحيم العراقي.

وَ كُلُّ مَا قَلَّتْ رِجَالُهُ عِلًّا وَ ضِدُّهُ ذَاكَ الَّذِي قَدْ نَزَلَا

جووری سیانزهیه م وچواردیه م

حه دیسی (العالی والنازل)

واته: هه ر هه دیسیک که ژماردی نهو که سانهی که له رشتهی گێرانهوه کهیدا هه ن که م بیته، نهوه هه دیسی (عالی)ه. وه پێچهوانه که شی پیتی دهوتریت: (نازل).

سه رده تا بوونی پرشتهی گێرانهوهی هه دیس و فهرمووده یه کیتکه له تایبهتمه ندیه کانی نه م نوممتهی نیسلامه، وله هیچ نه ته وه و نایینیکی پێشتردا بوونی نه بووه، که نه مه ش بو ئیتمه بووه به به شیک له ناینه که مان، و ده بیته زۆر هه ول بدریت له سه ر پاراستن و ناگالیبوونی. خوای گه وره پاداشتی زانایانی پێشینهی نیسلام بداته وه که هه موو فهرمووده و هه دیسه کانیان له ریگهی پرشتهی پاک و خاوتنه وه به ئیتمه گه یاندووه، که ئیتمه ئیستا له خزمه تیانداین، و به ناسانی ده زانین که کامه هه دیسی هه زره ته (دروودی خوهی له سه ر بیته)، و کامه وته و فهرمایشتی هاوه لانه و کامه فهرمایشتی موخته هید و زانایانه.

نهو خواناسانهی پێشینه زۆر هه ولیان داوه و گه راون و ماندوو بوون به شوین دۆزینه وهی فهرمووده کانی هه زره ت و هاوه لاند، خو نه گه ر هه ول و کۆششی نه وان نه بووايه، ئیسته هه ر کهس هه رچی بویستایه ده یوت و وتبووی.

هه ر بۆیه نهو خواناسه پایه به رزانه زۆر مه به ستیان بووه که بگه رین به شوین هه دیسیکدا که به که مترین ژماردی که سه کانی پرشتهی ریوایه ت بگاته وه به خاوه نه که ی، که بی گو مان نه مه ش بی حیکه مه ت نه بووه، به لکو گرنه گ ترین پالنه ر بو نهو کاره نه وه بووه که هه تا وه کو ژماردی که سه کان که مته ر بیته، نه گه ری درووست بوونی تیبینی له سه ر پرشته که که مته ر ده بیته، وه به پێچهوانه شه وه تا وه کو ژماردی که سه کان زیاته ر بیته، نه گه ری درووست بوونی تیبینی و په رسیار له سه ر یان زۆر ده بیته. بو نمونه نه گه ر ته نها سی کهس له پرشتهی گێرانه وهی هه دیسیکدا ناویان هاته بیته، نهوا ئیتمه ته نها به شوین په رسیار کردندا ده گه رین

سه بارهت بهو سی کهسه، بهلام نهگر بوون به چوار یان زیاتر، نهوا دهییت پرسیارهکان زیاتر بن، که نه مهش کاریگه ریه کی ناراسته و خۆزی دهییت له سه ر (صحیح) ی ونا (صحیح) ی نهو هه دیسه.

نیمامی نه حمده فهرموویه تی: "طلبُ الإسنادِ العالی سُنَّةَ عَمْرٍ سلف". واته: گه ران به شوین رشته ی (عالی) دا له کار و کرده وهی پیشینه کانه.

ههروه ها پرسیار یان کردوه له یه حیای کوری مو عین له کاتی سه ره مه رگیدا: نایا نار ه زووی چی ده که ییت؟ نهویش فهرمووی: "بَيْتٌ خَالٍ، وَإِسْنَادُ عَالٍ"^(۱)

نهوهی که ماموستای دانهر له م دیره هۆنراوهیه دا ناماژدی پیداهه، ته نه ها نه وه نه دیه که نه گر ژماردی راویه کان که متر بن، نهوا به نیسه بت بو نه وهی که ژماردی راویه کان زۆر ترن، پیتی دهوتریت: عالی و نهوی تر یان پیتی دهوتریت: نازل. نیتر دیار نیه نایا ژماردی راویه کان که متر بن تاوه کو ده گاته هه زره ت (دروودی خردای له سه ر بیته)، یان که متر بن، چۆن؟ پیه وهی که می وزۆری لیره دا ده بیته چی بیته؟ یان نایا ته نه ها یه ک جۆر عالی و نازل مان هیه، یان زیاتر؟

جا له بهر نه وهی که وشه ی عالی و نازل دوو وشه ن به نیسه بت یه کتری مانا که یان ده رده که ویت، چونکه تاوه کو شتی که نه بیته پیتی بو تریت: عالی، نا کریت به شتیکی تر بو تریت: نازل، ههروه ها به پینچه وان هه وه، نه گر شتی که نه بیته پیتی بو تریت: نازل، نهوا به شتیکی تر ناوتریت عالی.

تیسه ش بو روون کردنه وهی مانای عالی و نازل فه رمایشتی زانایان ده هینین له م باره وه که فه رموویانه:

● عالی هه ندیک جار له رووی که می ژماردی که سه کانی رشته ی گه رانه وهی هه دیسه که وه دیاری ده کریت که کام ریوایه ت عالیه و کامه ش نازل ه. واته: هه تاوه کو ژماردی راویه کانی هه دیسه که متر بیته، نهوا نهو هه دیسه به عالی داده نریت، به نیسه بت هه مان هه دیس که

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۵۰.

له ڕینگه‌یه‌کی تروهه ڕیوایه‌ت کراوه وژماره‌ی ڕاویه‌کان تییدا زیاتره. بۆ نمونه: نه‌گهر له گێژانه‌وه‌ی هه‌دیسیکدا وترا: عن مالك عن نافع عن ابن عمر. به‌لام له ڕینگه‌یه‌کی تروهه له ڕیوایه‌تی هه‌مان هه‌دیسدا وترا: عن الشافعي عن مالك عن نافع عن ابن عمر. نه‌وا یه‌که‌م ڕیوایه‌ت عالیه و دوه‌میان نازله. نه‌وه‌ی که مامۆستای دانهر ناماژه‌ی پێداوه نه‌م جوژه عالی و نازله‌یه.

● هه‌ندیک جار له ڕووی به‌هێزی سیفاتی ڕاویه‌کانه‌وه له ڕووی عه‌داله‌ت وزه‌بته‌وه دیاری ده‌کریت که کام ڕیوایه‌ت عالیه و کامه‌ش نازله. واته: له‌م حاله‌ته‌دا ته‌ماشای ژماره‌ی ڕاویه‌کان ناکه‌ین، به‌لکو ته‌ماشای سیفاتی ڕاویه‌کان ده‌که‌ین، جا نه‌گهر سیفاتی ڕاویه‌کانی ڕشته‌ی هه‌دیسیک له سیفاتی ڕاویه‌کانی ڕشته‌ی هه‌مان هه‌دیس به‌لام له ڕینگه‌یه‌کی تروهه— به‌رز تر بێت، نه‌وا به‌وه‌ی یه‌که‌م ده‌وتریت عالی و به‌وه‌ی تریش ده‌وتریت نازل، نیتر بێ نه‌وه‌ی که ته‌ماشای ژماره‌ی نه‌و که‌سانه بکریت له دوو ڕشته‌که‌دا هه‌دیسه‌که‌یان ڕیوایه‌ت کردوه، کامیان زۆرتره و کامیان که‌متره. نه‌م جوژه عالی و نازله زیاتر گرنگی بۆ کاتی کاربێکردن و به‌به‌لگه هێنانه‌وه و پێوه‌رگرتنی هه‌دیسه‌که ڕه‌چاو ده‌کریت، چونکه بێ گومان تاوه‌کو که‌سه‌کان له ڕووی عه‌داله‌ت وزه‌بته‌وه به‌هێزترین، نه‌وا هه‌دیسه‌که له‌و ڕینگه‌یه‌وه به‌هێزتر ده‌بێت، وباشتر به‌کار ده‌هێنریت بۆ کاربێکردن. بۆیه له‌م جوژه‌یاندا ده‌کریت که هه‌دیسیک به ڕشته‌یه‌کی سێ که‌سی ڕیوایه‌ت کرابێت، نازل بێت به نېسه‌بته هه‌مان هه‌دیس که له ڕشته‌یه‌کی چوار که‌سیه‌وه ڕیوایه‌ت کرابێت، نه‌ویش ته‌نها له‌به‌ر نه‌وه‌ی که که‌سانی ڕشته‌ی دووه‌م له ڕووی عه‌داله‌ت وزه‌بته‌وه له که‌سانی ڕشته‌ی یه‌که‌م به‌هێزترن.^(١)

(١) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ١٥٤، وفتح المغیث / ٣ / ٢٥ - ٢٦، والغایة فی شرح الهدایة / ٧٦،

وشرح الزرقانی علی البیوهی / ١٣٨ - ١٣٩. بۆیه یه‌که‌تیک له زانایان له‌م باره‌یه‌وه فهرموویه‌تی:

لَيْسَ خَشْنُ الْحَدِيثِ قُرْبَ رَجَالٍ	عِنْدَ أَزْوَاجٍ عِلْمِهِ النَّقَادِ
بَلْ غُلُوُّ الْحَدِيثِ بَيْنَ أُولَى الْأَ...	حِفْظِ وَالْإِتْقَانِ صِحَّةُ الْإِسْنَادِ

- باشان زانایان به شیوه‌یه‌کی گشتی ه‌دیسی عالی ونازلیان به گوێزه‌ی زۆری وکه‌می ژماره‌ی که‌سه‌کان، دابه‌ش کردووه بۆ پینج به‌شی سه‌ره‌کی، که نه‌وانیش:
- (۱) به‌پیتی نزیک‌ی و دووری له‌ هه‌زره‌ته‌وه (دروودی خودای لسه‌ر بیت)، که پیمان ده‌ترتیت: (العلو المطلق) و (النزول المطلق)، نه‌مه‌ش به‌ که‌می و زۆری ژماره‌ی که‌سه‌کانی رسته‌ی گێرانه‌وه‌ی ه‌دیسه‌که ده‌بیت، له‌ هه‌زره‌ته‌وه تاوه‌کو ده‌گاته دواین راوی.
- (۲) به‌پیتی نزیک‌ی و دووری له‌ یه‌کێک له‌ پێشه‌واپانی فه‌رمووده‌وه، که زۆر به‌ناوبانگن. وه‌کو: ابن جریج والزهری والأوزاعي ومالك وشعبة والشافعي وهاوونیه‌ی نه‌مان، نیتر به‌بێ ره‌چاو کردنی ژماره‌ی نه‌و که‌سه‌نه‌ی که له‌ نێوان نه‌و نیامانه‌و هه‌زره‌تدان.
- (۳) به‌پیتی نزیک‌ی و دووری له‌ یه‌کێک له‌ کتێبه‌ جێباوه‌یه‌کانی ه‌دیسی هه‌زرت (دروودی خودای لسه‌ر بیت)، وه‌کو هه‌ردوو سه‌حیحی بوخاری وموسلم وسونه‌نه‌کان وموسنه‌دی نیامی نه‌حه‌د، که نه‌مه‌یان زانایان پیتی ده‌لێن: علو التنزیل.^(۱)
- (۴) نزیک‌ی و دووریه‌که به‌ گوێزه‌ی له‌پێشی کاتی مردنی یه‌کێک له‌ راویه‌کان له‌وی تریان. بۆ نمونه نه‌گه‌ر دوو که‌س له‌ یه‌ک مامۆستا ه‌دیسیک ریوایه‌ت بکه‌ن، نه‌وا کام له‌و دوو که‌سه له‌ پێشدا

(۱) زانایان نه‌م جۆره‌یان دابه‌ش کردووه بۆ چوار جۆری تر، که نه‌وانیش:

- الموافقة: که بریتیه له‌ گه‌شته‌ن به‌ یه‌کێک له‌ مامۆستاکانی نه‌و که‌سه‌ی که کتێبه‌که‌ی داناوه (وه‌کو نیامی بوخاری بۆ نمونه)، به‌لام نه‌ک له‌ رێگه‌ی نه‌وه‌وه، به‌لکو له‌ رێگه‌یه‌کی تره‌وه و به‌ ژماره‌یه‌کی که‌مه‌تر.
- البدل: که بریتیه له‌ گه‌شته‌ن به‌ یه‌کێک له‌ مامۆستای مامۆستاکانی نه‌و که‌سه‌ی که کتێبه‌که‌ی داناوه، له‌ رێگه‌یه‌کی تره‌وه و به‌ ژماره‌یه‌کی که‌مه‌تر.
- المساواة: واته: یه‌کسانی ژماره‌ی که‌سه‌کانی رسته‌ی نه‌و که‌سه‌ی که ه‌دیسه‌که ریوایه‌ت ده‌کات، له‌گه‌ڵ نه‌و نیامه‌ی که کتێبه‌که‌ی داناوه.
- المصافحة: واته: یه‌کسانی ژماره‌ی که‌سه‌کانی رسته‌ی راویه‌که، له‌گه‌ڵ ژماره‌ی که‌سه‌کانی رسته‌ی یه‌کێک له‌ قوتابه‌کانی نه‌و نیامه‌ی که کتێبه‌که‌ی داناوه.

جا بۆ زیاتر تێگه‌شته‌ن له‌ مانای هه‌ریه‌که له‌م چوار جۆره به‌ نمونه‌وه، بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۵۰- ۱۵۳، والشذا الفیاح / ۲/ ۴۲۴-۴۲۸، ونزهة النظر / ۱۴۸-۱۴۹، وشرح شرح نخبه‌ الفکر / ۶۲۲-۶۲۹، وشرح التبصرة والتذكرة / ۲/ ۶۳-۶۷، وتدريب الراوي / ۴۳۸-۴۴۰، والواقیت والدرر / ۲/ ۲۴۷-۲۴۸، والغایة فی شرح الهدایة / ۷۳-۷۴، وشرح الزرقانی علی البیوقی مع حاشیة الأجهوري / ۱۳۱-۱۳۳.

مردبوو، نهوهیان به عالی داده‌نریت، و نهوی تریان به نازل. نیمامی نهوای فهرموویه‌تی: هر حدیسینک به رشته‌یه‌کی سی کهسی له نیمامی به‌یه‌قیه‌وه بیگیژمه‌وه، ونه‌ویش له نیمامی حاکمه‌وه، به‌رز تره لهو حدیسه‌ی که به رشته‌یه‌کی سی کهسی له نه‌بو به‌کری کوری خه‌له‌فه‌وه، نه‌ویش له حاکمه‌وه گیژاییتیه‌وه، چونکه به‌یه‌قی بهر له نه‌بو به‌کری کوری دواپی کردوه.^(۱)

(۵) نژیکی ودووری له‌رووی له‌پیشی کاتی بیستن. بۆ نمونه نه‌گه‌ر دوو کهس له یه‌ک ماموستا حدیسینک ریوایه‌ت بکن، نه‌وا کامیان زووتر له ماموستا که‌ی بیستبوو، نه‌وه‌یان به عالی داده‌نریت ونه‌وی تریان به نازل. نیمامی سیوطی فهرموویه‌تی: زیاتر نه‌مه له کاتینکدا ده‌بیت که کهسی دوو له کاتی پری وبه‌سال‌چوونی ماموستا که‌دا حدیسه‌که‌ی لی بیستبیت، نه‌گینا ده‌گوجیت که ریوایه‌تی کهسی دوو به‌هیز تر بیت، به‌تایه‌تی کاتینک که ماموستا که لهو قوناغی گیژانه‌وه‌ی حدیسه‌که بۆ کهسی دوو زه‌بتی ته‌واوتر بیت وه‌ک له‌کاتی گیژانه‌وه‌ی بۆ کهسی یه‌که‌م.^(۲) به‌لام نه‌م جزره عالیه نه‌وه‌یه که به‌گویزه‌ی سیفته‌ته، وه‌کو له‌پیشه‌وه روونان کرده‌وه.

حوکمی حدیسی (عالی)

به‌لینک‌دانه‌وه‌یه‌کی سه‌ره‌تایانه وه‌ها به‌بیردا دیت، که حدیسی عالی له حدیسی نازل له‌پیش تره له‌رووی پیوه‌رگرتن وکارینکردنه‌وه، چونکه به‌که‌مترین ژماره‌ی که‌سه‌کان ده‌گاته‌وه به‌خاوه‌نی حدیسه‌که، وه‌ تاره‌کو ژماره‌ی که‌سه‌کانیش که‌متر بن، نه‌گه‌ری دروست بوونی خه‌له‌ل وپرسیار وتیبینی له‌سه‌ر رشته‌که که‌متر ده‌بیت، که‌واته ده‌بیت زیاتر حدیسی عالی له‌پیشتر بیت. به‌لام هه‌موو کاتینک وانیه!

چونکه وه‌کو له‌لینک‌دانه‌وه‌ی مانای عالی ونازلدا روونان کرده‌وه، به‌تایه‌تی له‌مانای عالی ونازل به‌پی سیفاتی نه‌و که‌سانه‌ی که له‌رشته‌ی گیژانه‌وه‌ی حدیسه‌که‌دا هه‌ن، نایا له‌رووی عه‌دالت وزه‌بته‌وه که‌سه‌کانی کام رشته‌یان له‌که‌سه‌کانی نه‌وی تریان به‌هیز ترن؟ هر بۆیه وتمان: ده‌کریت حدیسینک عالی بیت به‌پیتی که‌می ژماره‌ی که‌سه‌کانی رشته‌ی گیژانه‌وه‌که‌ی، به‌لام نازل بیت، چونکه راویه‌کانی له‌رووی عه‌دالت وزه‌بته‌وه بی‌هیزترن.

(۱) پروانه: التقرب بشرح تدریب الراوی / ۴۴۰.

(۲) پروانه: تدریب الراوی: ۴۴۱.

له‌مه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که مه‌رج نیه هه‌موو هه‌دیسیکی عالی له‌په‌روی کارپێکردن و پێوه‌درگرتنه‌وه له پێش هه‌دیسی نازل‌ه‌وه بێت،^(۱) چونکه ته‌وه‌ره‌ی سه‌ره‌کی کارپێکردن و پێوه‌درگرتنی هه‌دیس بریتیه له بوونی مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) و (حسن) له‌وه‌هه‌دیه‌دا، خۆ نه‌گه‌ر مه‌رجه‌کان هاتبوونه‌جێ نه‌وا کار به هه‌دیه‌که‌ش ده‌کریت، نه‌گینا کاری پێ ناکریت و په‌د ده‌کریت‌ه‌وه.

که‌واته ده‌توانین بڵین: هه‌دیسی عالی و نازل و هه‌که‌وه‌دیسه‌کانی پێش‌ووتر ده‌کریت (صحیح) بن، و هه‌شکریت (حسن) بن، و هه‌شکریت (ضعیف) بن.

(۱) عبدالله‌ی کوری موباره‌ک فهرموویه‌تی: لیس خۆده‌ الحدیث قرب الإسناد بل خۆده‌ الحدیث صحه‌ الرجال. وه زانای پایه‌به‌رز (الحافظ أبو طاهر السلفی الأصبهانی) فهرموویه‌تی: الأصل الأخذ عن العلماء فنزلهم أوّل من العلو عن الجهلة على مذهب المحققين من الثقله، والنازل حينئذ هو العالي في المعنى عند النظر والتحقيق. بروانه: الشذا الفباح / ۲ / ۴۳۳، وشرح التبصرة والتذكرة / ۲ / ۷۱، وشرح نخبه‌ الفكر / ۶۳۱.

وَمَا أَضْفَتْهُ إِلَى الْأَصْحَابِ مِنْ قَوْلٍ وَفِعْلٍ فَهَوَ مَوْقُوفٌ زَكِيٌّ

جۆری پانزەیهەم

حەدیسی (الموقوف)

واتە: هەر وتە و کردارێک بێدەیتە پان هاونەوانی حەزەرت (خوایان لێ رازی بیت)، ئەوێ حەدیسی (موقوف)ە، کە بەلای فەر موودەناسانەوێ ناسراوێ.

نەمە جۆری سێیەمی حەدیسی بە گوێرەوی دانەپالێ بۆلای خاوەنەکەمی، دوو جۆرەکەمی تری بریتی بوون لە: مرفوع و مقطوع، کە لە جێگەمی خۆیدا بە درێژی باسما لێوێ کردن، وە وتیشمان: جۆری سێیەمی پێی دەوتریت: موقوف، و لە جێگەمی خۆیدا روونی دەکەینەوێ.

جا هەر وەکو لە پێناسەکەوێ دەردەکەوێت، حەدیسی (موقوف) دوو جۆرە:

(١) (موقوف)ی قەولی: وەکو ئەوێ کە بوتریت: نیمامی نەبو بەکر یان عومەر یان عوتمان یان عەلی یان هەر یەکیکی تر لە هاونەوان، وەهای فەر موو.

(٢) (موقوف)ی فیعلی: وەکو ئەوێ کە بوتریت: یەکیک لە هاونەوان وەهای کرد.

نموونەمی ئەم جۆرە حەدیسی لەو کتیبانەدا زۆرن کە پێیان دەوتریت: (مصنف)، وەکو (مصنف عبد الرزاق، ومصنف ابن أبي شيبة).

(عبد الرزاق) دەفەرموێت: عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصَّدِّيقُ فِيمَا يُوصِي بِهِ عُمَرُ: مَنْ أَدَّى الزَّكَاةَ إِلَى غَيْرِ وَلَا يَجَا لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ صَدَقَتُهُ، وَلَوْ تَصَدَّقَ بِالدُّنْيَا جَمِيعًا.^(١)

(ابن أبي شيبة) دەفەرموێت: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ عَلِيَّةَ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ: سَأَلْتُ نَافِعًا عَنِ

الْمَاءِ السُّخْنِ؟ فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ يَتَوَضَّأُ بِالْحَمِيمِ.^(٢)

(١) مصنف عبد الرزاق / كتاب الزكاة / باب موضع الصدقة ودفع الصدقة في مواضعها / به ژمارەمی ٦٩٣٤.

(٢) مصنف ابن أبي شيبة / كتاب الطهارة / في الوضوء بالماء السخن / به ژمارەمی ٢٥٧.

چهند تیبینیهك له‌سه‌ر پیناسه‌كه‌ی مامۆستای دانهر

١) ئەوه‌ی كه له‌م پیناسه‌یه‌وه دهرده‌كه‌وێت، ئەوه‌یه كه تهنها وته وكردارى یه‌كێك له‌ هاوه‌لانی حه‌زه‌ت (خو‌دایان لێ رازی بیت) پێیان ده‌وترێت: (موقوف)، ئیتر دیار نیه‌ نایا به‌ ته‌قریری هاوه‌لان ده‌وترێت (موقوف) یان نا؟

زانایان به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی فهرموویانه: به‌لێ ته‌قریری هاوه‌لانی هه‌ر وه‌كو وته وكرداره‌كانیان به‌ (موقوف) داده‌نرێت. ^(١) چونكه كاتێك كه باس له‌ حه‌دیس ده‌كړیت، نه‌وا هه‌موو جوژه وته وكردار وته‌قریرێك ده‌گرتیه‌وه، ئیتر درابیتته‌پال حه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیت) یان یه‌كێك له‌ هاوه‌لان یان یه‌كێك له‌ شوێنكه‌وتوان.

بۆیه منیش پێم وایه مامۆستای دانهریش هه‌ر هه‌مان بۆچوونی هه‌یه، به‌لام پێ ده‌چیت كه باسی ته‌قریری نه‌كردوه، تهنها له‌بهر نه‌وه بیته كه هۆنراوه‌یه‌کی كورتی داناوه، نه‌مه‌ش وای كردوه كه به‌ ئاسانی نه‌یتوانیوه هه‌رچی وشه‌یه‌ك كه پێویست بوو بیه‌ت له‌ هۆنراوه‌كه‌دا جێگه‌ی بكاته‌وه، خو‌ نه‌گه‌ر له‌بهر نه‌وه نه‌بوايه، ده‌بوو بیه‌رموايه: من قول و فعل و تقریر زكن، كه نه‌مه‌ش ده‌بوو به‌ هۆی نه‌نگی له‌ كێشی هۆنراوه‌كه‌دا.

٢) له‌ پیناسه‌كه‌وه وه‌ها دهرده‌كه‌وێت كه هه‌موو وته وكردارێك كه بدرینه‌ پال هاوه‌لانی حه‌زه‌ت (خو‌دایان لێ رازی بیت) پێیان ده‌وترێت: (موقوف). به‌لام نهم قسه‌یه‌ ناییت به‌م ره‌هائیه‌ ودره‌بگیریت! چونكه وه‌كو له‌ باسی (مرفوع)ی حوكمیدا رووفان كرده‌وه، هه‌ندێك جار وته‌یه‌ك یان كرداریك ده‌دریتته‌ پال یه‌كێك له‌ هاوه‌لان، وه‌گه‌ل نه‌وه‌شدا حوكمی (مرفوع)ی هه‌یه، واته وه‌كو نه‌وه وایه كه درابیتته‌ پال حه‌زه‌ت (دروودی خودای له‌سه‌ر بیت).

(١) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ٢٧، والمقنع / ١١٤، والغاية في شرح الهداية / ١٦٣، والتوضيح الأجر / ٣٧، والنكت على كتاب ابن الصلاح / ١ / ٥١٢، والمنهل الروي / ٤٠، وشرح شرح نخبه الفكر / ٦٠٧، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ١٤٠، وشرح الزرقاني على البيهقي مع حاشية الأجهوري / ١٤٠.

- ٣) له پیناسهکهوه وها دهردهکهویت که بۆ نهوهی هه دیسیک به (موقوف) دابنریت، دهییت بدریته پال یه کیک له هاوه لان، نیتر نهوتراوه نایا دهییت به رستهیهکی نه بچراو بگات بهو هاوه له؟ یان نه گهر بچراویش بیته، گرنه گ نیه، وههر به (موقوف) داده نریت؟
- زۆرینهی زانایان فهرموویانه: گرنه گ نیه که رسته که پیکه وه به ستراو ونه بچراو بیته، به لکو نه گهر بچراویش بیته، نهو هه دیسه ههر به (موقوف) داده نریت، چونکه خالی سه ره کی له پیناسه ی هه دیسی (موقوف) دا نه وه یه که بدریته پال یه کیک له هاوه لان، نیتر گرنه گ نیه که به رسته یه کی نه بچراو بیته یان بچراو.^(١)
 - نیمامی حاکیم فهرموویه تی: سه ره رای نه وه ی که دهییت درایته پال یه کیک له هاوه لان، پیوستیشه که به رسته یه کی نه بچراو بگاته وه به خاوه نه که ی، نه گینا به (موقوف) دانانریت.^(٢)

حوکمی هه دیسی (موقوف)

نه م جوژه هه دیسه ش ههر وه کو جوژه کانی پیشووتر ده کریت که (صحیح) بیته، وه دهشکریت که (حسن) بیته، وه دهشکریت که (ضعیف) بیته.

به لام که وترا (صحیح) ه یان (حسن) ه، نه مه وه ها ناگه یه نیته که پیی وه ربگیریت وبکریت به به لکه، به لکو دهییت جیاوازی بکریت له وه دا که نایا نهو هه دیسه حوکمی هه دیسی (مرفوع) ی هه یه یان نا؟

(١) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ٢٧، والمنهل الروي / ٤٠، وشرح شرح نخبة الفكر / ٦٠٥، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ١٤٠، والمقنع / ١١٤، والغاية في شرح الهداية / ١٦٣، وشرح الزرقاني على البيهقي / ١٤٠. زانای نایه بقرز (الحافظ العراقي) له ئەلفیه که یدا فهرموویه تی:

١٠١. وَسَمَّ بِالْمَوْقُوفِ مَا قَصَّرْتَهُ بِصَاحِبٍ وَصَلَّتْ أَوْ قَطَعْتَهُ

(٢) پروانه: معرفة علوم الحديث، أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري / ٥٩. شیخی عه سه لانی له سه ر نه م بۆ جوونه فهرموویه تی: "وهو شرط لم يوافق عليه أحد والله أعلم" / واته: له م معرجه دا که س هاوده نگ نیه له گه لیدا. پروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ١ / ٥١٢. وه نیمامی سه خاویش فهرموویه تی: "وشذ الحاكم فاشترط عدم الانقطاع". واته: نیمامی حاکیم له کۆمه له ی زانایان ده رجوه، که به معرجی داناوه رسته که نه بچراو بیته. پروانه: فتح المغیث / ١ / ١٢١.

خۆ نه‌گەر حوکمی حەدیسی (مرفوع)ی هەبوو، ئەوا کاری پێ دەکریت و بە بەلگەش دەهیننریتەوه،^(۱) وەکو ئەوهی که یه‌کیک له‌ هاوه‌لان تەفسیری نایه‌تیک بکات که پەیره‌ندی به‌ هۆی دابه‌زینی نایه‌ته‌که‌وه هەبیت،^(۲) یان له‌ رشتە‌ی گێرانه‌وهی حەدیسه‌که‌دا کاتیک ده‌گات به‌ هاوه‌له‌که‌ بوتریت: یرفع الحديث أو: يبلغ به أو: ينميه أو: رواه،^(۳) یان یه‌کیک له‌ هاوه‌لان به‌فهرمویت:

- كُنَّا لَا نَرَى بَأْسًا بِكَذَا فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) أَوْ وَهُوَ فِينَا، أَوْ بَيْنَ أَظْهُرِنَا.
 - كَانُوا يَفْعَلُونَ أَوْ يَقُولُونَ أَوْ يُقَالُ كَذَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم).
 - أَمْرًا بِكَذَا أَوْ نُهْيًا عَنْ كَذَا أَوْ مِنَ السُّنَّةِ كَذَا، أَوْ أَمْرٌ بِبَلَاءٍ أَنْ يَشْفَعَ الْأَذَانَ.
- به‌لام نه‌گەر حوکمی (مرفوع)ی نه‌بوو، ئەوا زانا‌یان تێیدا ناکۆکن:^(۴)
- نیحامی شافیعی وهه‌ندیک له‌ زانا‌یان پێیان وایه که به‌به‌لگه‌ به‌کار ناهینریت و پیتی وەرناگیریت.
 - هه‌ندیکی تر فهرموویانه: پیتی وەرده‌گیریت و ده‌کریت به‌ به‌لگه‌.

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۸ - ۳۰، والغاية في شرح الهداية / ۱۶۰ - ۱۶۱، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ۱۴۰ - ۱۴۵، والمنهل الروي / ۴۰ - ۴۲، وفتح المغيب / ۱ / ۱۲۶ - ۱۳۳.

(۲) بۆ نموونه: جابری کوری عەبدولافەرموویه‌تی: کانت الیهود تقول إذا أتى الرجل امرأته من دبرها في قبيها كان الولد أخول فنزلت (بنسأؤکم خزئت لکم فأتوا خزئتکم أتى شیئتم). صحیح مسلم / النکاح / باب جواز جماعه امرأته في قبلها من قدامها ومن ورائها / به ژماره‌ی ۳۶۰۸.

(۳) بۆ نموونه: نیحامی موسلیم ده‌فهرمویت:..... عَنْ أَبِي الرَّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَفِي حَدِيثِ زُهَيْرٍ يُبْلَغُ بِهِ النَّجَى -صلى الله عليه وسلم-. وَقَالَ عَمْرُو رَوَايَةً « النَّاسُ تَبِعَ لِقْرِيشٍ فِي هَذَا الشَّانِ مُسْلِمُهُمْ لِمُسْلِمِيهِمْ وَكَافِرُهُمْ لِكَافِرِيهِمْ ». صحیح مسلم / الإمارة / باب الناس تبع لقريش / به ژماره‌ی ۴۸۰۴.

(۴) بروانه: المنهل الروي / ۴۲، وتوضيح الأفكار / ۱ / ۲۳۹، ومنهج النقد في علوم الحديث / ۳۲۸. بۆ زانیاری زیاتر له‌سەر ئەم بابەته ده‌توانیت بگه‌ڕێته‌وه سه‌ر باسی (قول الصحابي) له‌ کتێبه‌ نووسولیه‌کاندا، که زۆر به‌ وردی باسیان لێوه‌ کردوه.

وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصَّحَابِيُّ سَقَطُ

.....

جۆری شانزهیه م

حه دیسی (المرسل)

واته: هه دیسی (مرسل) نهو هه دیسهیه که له رشتهی گێرانهوه کهیدا هاوه له کهی هه زه رتهی تیدا لابراره.

زانایان رای جیاوازیان ههیه له چۆنتی ناساندن ویتناسه کردنی هه دیسی (مرسل) دا^(۱):
 (۱) هه ندیکیان (که مامۆستای دانهریش یه کیکه لهوان) ده فهرموون: نهو هه دیسهیه که -
 دراوه ته پال هه زه رته (درودی خودای له سر بیت)، و- له رشتهی گێرانهوه کهیدا هاوه له کهی
 هه زه رتهی تیدا لابراره.

(۲) هه ندیکێ تر ده فهرموون: نهو هه دیسهیه که یه کیک له تابیییه گهوره کان له هه زه رتهی
 گێراوه ته وه (درودی خودای له سر بیت).

(۳) هه ندیکێ تر ده فهرموون: نهو هه دیسهیه که له رشتهی گێرانهوه کهیدا بچرانی تیدایه،
 نیت له هه رکوتی رسته که دا بیت. نه مه یان رای شه رعزانان و نوصولیه کان وه ندیکیش له
 فهرمووده ناسانه، وه کو خه طیبی به غدادی.

(۴) زۆرینهی فهرمووده ناسان ده فهرموون: نهو هه دیسهیه که یه کیک له شوینکه وتوان، یان
 یه کیک له وه که سانهی که به مندالی به خزمه تی هه زه رته گه یشتوون (درودی خودای له سر
 بیت)، گێراویانه ته وه و داویانه ته پال هه زه رته (درودی خودای له سر بیت)، به بی نه وهی باسی
 نه وه بکه ن که له کتیان بیستوه، یه کیک له هاوه لان یان یه کیک له شوینکه وتوان.

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۳۱ - ۳۲، وجامع التحصيل في أحكام المراسيل، أبو سعيد العلائي /
 ۳۰ - ۳۱، والكفاية في علم الرواية / ۲۱، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ۱۵۲ - ۱۵۳، وتوجيه النظر /
 ۲ / ۵۵۵ - ۵۵۷، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۲۰۳ - ۲۰۵، وتوضيح الأفكار / ۲ / ۲۵۸ -
 ۲۶۱، والمنهل الروي / ۴۲ - ۴۳.

نه‌وهی که جینگهی سه‌رنج و تیبینییه له‌سه‌ر پیتناسه‌که‌ی مامۆستای دانهر، نه‌وه‌یه که ده‌ستیشانی کردووه که کۆ له‌رشته‌که‌دا نه‌ماوه ولا‌براو، به‌وه‌ی که یه‌کیتکه له‌هاوه‌لائی چه‌زهرت (خردایان لێ رازی بیت)، به‌لام ههر وه‌کو پیتشر ناماژه‌مان پیتداوه، هاوه‌لائی چه‌زهرت (خردایان لێ رازی بیت) هه‌موویان عادیلن، بۆیه ده‌بیت ناونه‌بران ولا‌بردنی نه‌وان له‌رشته‌ی گیترا‌نه‌وه‌ی چه‌دیسی‌کدا هه‌یج زیانی‌ک نه‌دات له‌ (صحیح)ی نه‌و چه‌دیس، که‌چی چه‌دیسی (مرسل) وه‌کو دواتر باسی ده‌که‌ین، زۆرینه‌ی زانایان به‌ (ضعیف)ی داده‌نیتن.

خۆ نه‌گه‌ر مامۆستای دانهریش به‌ پیتناسه‌ی چواره‌می وه‌ر‌بگرتایه، ههر وه‌کو زۆرینه‌ی فهرموودهناسان پیتان وه‌ر‌گرتووه، نیتر نه‌م سه‌رنج و تیبینییه له‌سه‌ر پیتناسه‌که‌ی درووست نه‌ده‌بوو، به‌لکو به‌پیتی نه‌م پیتناسه‌یه نه‌و که‌سه‌ی که له‌رشته‌ی گیترا‌نه‌وه‌ی چه‌دیس‌که‌دا نه‌ماوه ولا‌براو، ده‌کریت که نه‌ویش یه‌کیتکه بیت له‌ شوینکه‌وتوان، به‌لکو زیاد له‌وه‌ش زانایان فهرموویانه: ده‌کریت دوو یان زیاتر له‌ تابیعیه‌کان له‌رشته‌ی گیترا‌نه‌وه‌ی چه‌دیسی‌کدا هه‌بن.^(۱)

بۆیه نه‌گه‌ر پیتناسه‌که به‌م جۆره‌ بوایه، نه‌وا زۆر زیاتر ده‌گونجا که (ضعیف) بیت، وه‌یج نه‌گونجان و دژایه‌تیه‌کیش درووست نه‌ده‌بوو له‌گه‌ل نه‌وه‌ی دواتر دیتنه‌ سه‌ری، که زۆرینه‌ی زانایان فهرموویانه: نه‌م جۆره‌ چه‌دیس (ضعیف)ه.

(۱) نیامی نسائی چه‌دیسی‌کمان بۆ پر‌یوایه‌ت ده‌کات له‌سه‌ر فه‌زل و گه‌وره‌یی سو‌ره‌تی ئیخلاص (قل هو الله أحد)، که شه‌ش که‌س له‌ شوینکه‌وتوان له‌رشته‌ی گیترا‌نه‌وه‌که‌یدا هه‌ن، پاشان ده‌فه‌رمویت: هه‌یج رسته‌یه‌کم له‌مه‌ در‌یوتر نه‌بینیوه. که چه‌دیس‌که‌ش نه‌مه‌یه: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ عَنْ رَبِيعِ بْنِ خُنَيْمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنِ امْرَأَةٍ عَنْ أَبِي أُيُوبَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) ثَلَاثُ الْقُرْآنِ ». سنن النسائي / صفة الصلاة / الفضل في قراءة قل هو الله أحد / به ژماره‌ی ۹۹۶. نیامی سیوطی له‌سه‌ر نه‌م چه‌دیس له‌ شمر‌حی سونه‌نی نه‌سانیدا فهرموویه‌تی: شه‌ش که‌س له‌ شوینکه‌وتوان له‌م رسته‌دا هه‌یه، یه‌که‌میان مه‌نصووره، وه‌ ژنه‌که‌ش خیترا‌نی نه‌بو نه‌ییوه.

ئهو كهسانه‌ی كه زۆرتین هه‌دیسی (مرسل) بیان لێوه رپوايه‌ت كراوه

زانایان فهرموویانه: خه‌لكی شاری مه‌دینه‌ی پیروژ زیاتر نهم جۆره هه‌دیسه له سه‌عیدی كورپی موسه‌یه‌ب رپوايه‌ت ده‌كهن، خه‌لكی شاری مه‌ككه‌ی پیروژیش له عه‌طانی كورپی نه‌بی رهباح، وه خه‌لكی ولاتی میصریش له سه‌عیدی كورپی نه‌بی هیلال، وه خه‌لكی ولاتی- شامیش له مه‌كحولی دیمه‌شقی، وه خه‌لكی شاری به‌صردش له (حسن)ی كورپی نه‌بی (حسن)، وه خه‌لكی شاری كووفه‌ش له نیراهیمی نه‌خعی.^(١)

پاشان فهرموویانه: بێجگه له‌م زانایانه كهسانێکی تریش له شوینكه‌وتووان نهم جۆره هه‌دیسه‌یان لێ رپوايه‌ت كراوه، به‌لام به رێژه‌یه‌کی كه‌متر. وه له‌ناو نه‌وانیشدا له هه‌موویان (صحیح) تر بریتیه له‌و هه‌دیسانه‌ی كه سه‌عیدی كورپی موسه‌یه‌ب رپوايه‌تی كردوون، چونكه باوكی سه‌عید یه‌كێك بوه له‌و هاوه‌لانه‌ی هه‌زردت كه له ژێر داره‌كه‌ی (بیعه‌ الرضوان)دا به‌شداری كردبوو، وه سه‌عید خۆشی چاوی به‌ ته‌واوی ده‌ كه‌سه به‌ به‌هشت مژده‌پێدراوه‌كان كه‌وتبوو، بێجگه له نیمامی نه‌بویه‌كر، كه له‌ناو شوینكه‌وتوواندا هه‌یج كه‌سیك نیه كه چاوی به‌مانه گشتیان كه‌وتبێت، بێجگه له سه‌عید و قه‌یسی كورپی نه‌بی حازم، پاشان سه‌عید شه‌رعزان وموفتی خه‌لكی حه‌جازه، وه یه‌كه‌م كه‌سه له‌و كه‌وت شه‌رعزانه‌ی كه نیمامی مالیک پێی وایه یه‌كه‌ده‌نگی نه‌وان یه‌كه‌ده‌نگی ته‌واوی خه‌لكه.^(٢)

• هه‌رسی نیمام (البیهقی و عبد الرزاق وأبو داود) بۆمان ده‌گێرینه‌وه له سه‌عیدی كورپی موسه‌یه‌به‌وه كه فهرموویه‌تی: **أَنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم)، قَالَ: «لَا يَخْرُجُ أَحَدٌ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ النَّدَاءِ إِلَّا مُتَافِقٌ. إِلَّا رَجُلٌ يَخْرُجُ لِحَاجَتِهِ وَهُوَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ إِلَى الْمَسْجِدِ».**^(٣)

(١) بروانه: معرفة علوم الحديث / ٦٧، والنكت على مقدمة ابن الصلاح / ٢ / ٥٣٦، وتوجيه النظر / ١ /

٤٠٠. حه‌سه‌نی كورپی نه‌بی حه‌سه‌ن واته شتیخ حه‌سه‌نی به‌صری.

(٢) بروانه هه‌مان سه‌رجاوه‌كاني پێشوو.

(٣) سنن البیهقی الکبری / کتاب الحیض / باب ما جاء من التشديد في ترك الجماعة من غير عذر / به

ژماره‌ی ٤٧١٨، ومصنف عبد الرزاق / کتاب الصلاة / باب الرجل يخرج من المسجد / به ژماره‌ی

١٩٤٦، والمراسيل لأبي داود / لا یعره ٨٤، به ژماره‌ی ٢٥.

• ههردوو نیمان (ابن أبي شيبة وأبو داود) بۆمان دهگێرنهوه له سهعیدی کوری موسهیهبهوه که فهرموویهتی: **أَنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم)، قَالَ: يَقْتُلُ الْمُحْرِمُ الذُّنْبَ.**^(١) نهوجا بههۆی گزنگی وبایهخی تاییهتی نهم جۆره هه دیسه زانایان ههستاون چهند کتیبیکیان لهسهر داناوه، چی به کۆکردنهوهی هه دیسهکان، یان به باس لیه کردنی به شیوهیهکی گشتی، لهوانه:

(١) المراسيل لأبي داود السجستاني، صاحب السنن.

(٢) المراسيل لابن أبي حاتم الرازي.

(٣) تحفة التحصيل في ذكر رواية المراسيل، للحافظ أبي زرعة العراقي.

(٤) جامع التحصيل في أحكام المراسيل، لأبي سعيد العمالي.

هوكمی هه دیسی (مرسل)

زانایان له باسی بهبهلگه هینانهوهی نهم جۆره هه دیسهدا چهند بۆچوونیکیان ههیه، که گزنگترینیان نهمانه: ^(٢)

• بۆچوونی یهکهه: هه دیسی مرسل هه دیسیکی (ضعیف)ه، وناکریت وهکو بهلگه بهکار بهیتریت. که نهمه بۆچوونی زۆرینهی فهرموودهناسان، وزۆریتیکیش له شهرعزانان

(١) مصنف ابن أبي شيبة / كتاب المناسك / في قتل الذنوب للمحرم / به ژماره / ١٥٧١٤ و ١٥٧١٥، والمراسيل لأبي داود / لايعره ١٤٦، به ژماره ١٣٧. بۆ نموونهی زیاتر لهسهر ههیه کیتک لهو تاییهانهی که ناومان بردن، پروانه نهو سهراوانهی که ناومان بردن.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر لهسهر هه موو بۆچوونهکان، پروانه ههیه که له: مقدمة ابن الصلاح / ٣٢، والباعث الخ: ٤٢ - ٤٣، والكفاية في علم الرواية / ٣٨٤ - ...، والتقريب بشرح تدریب الراوي / ١٥٤ - ١٥٥، والنكت على مقدمة ابن الصلاح / ٢ / ٤٨٦ - ٤٩٥، وشرح التبصرة والتذكرة / ١ / ٢٠٥ - ٢١١، وتوجيه النظر / ٢ / ٥٥٩، ومنهج النقد في علوم الحديث / ٣٧١ - ٣٧٢، قواعد التحديث من فنون مصطلح الحديث / ٢٢٠.

وئووصلیه‌کانه. به‌لگه‌شیان نه‌وهیه که نه‌و که‌سه‌ی که له‌رشته‌که‌دا لایراوه و نه‌ماوه، نازانریت کێیه، بۆیه ده‌کریت یه‌کێک له‌هاوه‌لان بیته، و ده‌شکریت که یه‌کێک له‌شوینکه‌وتوان بیته، جا نه‌گه‌ر یه‌کێک بوو له‌شوینکه‌وتوان، نه‌وا ده‌کریت که‌سیکی متمانه‌داربیته، وه‌ ده‌شکریت که جینگه‌ی متمانه‌ نه‌بیته.

• بۆچوونی دووهم: هه‌دیسی مرسل پیتی وه‌رده‌گیریت، به‌مه‌رجیک که له‌یه‌کێک له‌گه‌وره‌تابیعییه‌کانه‌وه‌ ریوایه‌ت کرابیته، وه‌چهند خالێکیش ره‌چاو بکرتین له‌هه‌دیسه‌که‌ وراوییه‌که‌یدا:

خاله‌کانی نه‌صلی هه‌دیسه‌که‌، بریتین له‌وه‌ی که نه‌و هه‌دیسه‌ به‌یه‌کێک له‌م چوار رینگه‌ پالپشت کرابیته:

(١) ده‌بیته له‌ رینگه‌یه‌کی تره‌وه به‌ بی‌ بچران ریوایه‌ت کرابیته.
(٢) ده‌بیته له‌ رینگه‌ی که‌سیکی تره‌وه ریوایه‌ت کرابیته، به‌لام نه‌ک له‌ مامۆستای نه‌وه‌ی یه‌که‌مه‌وه.

(٣) ده‌بیته فه‌رمایشتی یه‌کێک له‌هاوه‌لانیس له‌گه‌ل نه‌و هه‌دیسه‌دا رێک بکه‌ویته.
(٤) ده‌بیته راو فه‌توای زۆرینه‌ی زانایانیس له‌گه‌ل نه‌و هه‌دیسه‌دا بیته.
خاله‌کانی تاییه‌ت به‌ راوی هه‌دیسه‌که‌: نه‌گه‌ر راویه‌که‌ ناوی نه‌و که‌سه‌ی هینا که له‌رشته‌که‌دا لایرده‌بوو، نه‌وا:

(١) ده‌بیته راویه‌که‌ خۆی جینگه‌ی متمانه‌ بیته.
(٢) ده‌بیته به‌وه‌ ناسراویته‌ که ریوایه‌تی هه‌دیس ناکات له‌ که‌سی متمانه‌دار نه‌بیته.
(٣) ده‌بیته نه‌و که‌سه‌ی که ناوی نه‌بردوووه‌ و لایرده‌وووه‌ له‌رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌که‌ که‌سیکی نه‌ناسراو نه‌بیته، وه‌یه‌کێک نه‌بیته له‌و که‌سانه‌ی که زانایان له‌ بواری گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسدا هه‌زیان پێ‌ ناکه‌ن و پێیان ناخۆشه‌ هه‌دیسیان لێ‌ بگێرنه‌وه‌.
نه‌مه‌ بۆچوونی نیمامی شافیعییه‌.

- بۆچوونی سییه‌م: حه‌دییسی مرسل پیتی وه‌رده‌گیریت، و به‌به‌لگه ده‌هیتریته‌وه، به‌مه‌رجیک که نه‌و که‌سه‌ی ریوایه‌تی ده‌کات که‌سیکی متمانه‌دار بیت، نه‌مه‌ش بۆچوونی نیمامی نه‌بو حه‌نیفه و مالیکه و ریوایه‌تیش کراوه له نیمامی نه‌حه‌مه‌وه، وه زۆرینه‌ی زانایانی پێشینه‌ش هه‌ر هه‌مان بۆچوونیان هه‌یه.

باسی (مرسل الصحابی)

زانایانی (أصول الفقه) باسی جۆره حه‌دیسیکی مرسل ده‌که‌ن و پیتی ده‌لین: (مرسل الصحابی).

مه‌به‌ستیان نه‌و حه‌دیسه‌یه که یه‌کیک له‌و هاوه‌لانه گیتراویانه‌ته‌وه له حه‌زره‌ته‌وه (درودی خودای له‌سه‌ر بیت)، که خۆیان لییان نه‌بیستوه، نیت له‌به‌ر نه‌وه‌ی که منداڵ بوون، یان دره‌نگ موسولمان بوون، یان له کاتی نه‌و باسه‌دا له خزمه‌تی حه‌زره‌تدا (درودی خودای له‌سه‌ر بیت) نه‌بوون. نموونه‌ی نه‌م جۆره حه‌دیسه زۆرن، له عه‌بدولای کوری عه‌باس و عه‌بدولای کوری زوبه‌یر، و هاوه‌لانی تره‌وه که ته‌مه‌نیان که‌م بووه له‌ماوه‌ی ژایانی حه‌زره‌تدا (درودی خودای له‌سه‌ر بیت).

نیمامی نه‌حه‌مه‌د و نه‌سه‌انی و نیببو حیببان بۆمان ده‌گیتینه‌وه له عه‌بدولای کوری عه‌بباسه‌وه که فه‌رموویه‌تی: مَرَضَ أَبُو طَالِبٍ فَأَتَتْهُ قُرَيْشٌ وَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَعُودُهُ وَعِنْدَ رَأْسِهِ مَقْعُدُ رَجُلٍ فَقَامَ أَبُو جَهْلٍ فَقَعَدَ فِيهِ فَقَالُوا إِنَّ ابْنَ أَخِيكَ يَقَعُ فِي آهِنَاتِنَا قَالَ مَا شَأْنُ قَوْمِكَ يَشْكُونَكَ قَالَ يَا عَمَّ أُرِيدُهُمْ عَلَى كَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ تَدِينُ هُمْ بِهَا الْعَرَبُ وَتُؤَدِّي الْعَحْمُ إِلَيْهِمْ الْجَزِيَّةَ قَالَ مَا هِيَ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَامُوا فَقَالُوا أَجْعَلُ الْأِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا قَالَ وَنَزَلَ { ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ فَقَرَأَ حَتَّى بَلَغَ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ }^(١).

(١) مسند أحمد ابن حنبل / ومن مسند بني هاشم / مسند عبد الله بن العباس بن عبد المطلب عن النبي / به ژماره‌ی ٢٠٠٨، وسنن النسائي الكبرى / كتاب التفسير / سورة الصافات / به ژماره‌ی ١١٤٣٦، وصحيح ابن حبان / كتاب التاريخ / باب إخباره صلى الله عليه و سلم عما يكون في أمته من الفتن والحوادث / به ژماره‌ی ٦٦٨٦.

نیمامی بوخاری بۆمان ده‌گیڕیتتهوه له عوروهی کوری زوبه‌یرهوه، نه‌ویش له دایکه عانیشه‌وه که فهرموویه‌تی: **أَوَّلُ مَا بُدِيَ بِهٖ رَسُوْلُ اللّٰهِ (مَثَلُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مِنْ الْوَحْيِ الرَّؤْيَا الصّٰلِحَةُ فِي النَّوْمِ.....** (۱)

وتهی راست که ته‌واوی یان زۆرینه‌ی زانایان له‌سه‌رینه‌ی نه‌وه‌یه: **نهم جۆره‌ی حه‌دیسانه‌ی حوکمی حه‌دیسای موسنه‌دیان هه‌یه، چونکه نه‌و که‌سه‌ی که له رسته‌ی نهم جۆره‌ی حه‌دیسانه‌دا دیار نیه‌ی ولا‌براهه‌، یه‌کیتکه له هاه‌وه‌لان، وه نه‌وانیش ناوه‌یتان وناونه‌یتانیا‌ن یه‌کسانه‌، چونکه هه‌موویان عادیل و متمانه‌دارن. هه‌ر بۆیه‌ی زانایان له‌سه‌ر نه‌وه‌ن که نهم جۆره‌ی حه‌دیسه‌ ده‌کریت به‌ به‌لگه‌ی وپشتی پێ ده‌به‌سه‌رتیت.** (۲)

(۱) صحیح البخاری / المقدمة / بدء الوحي / باب كيف كان بدء الوحي إلى رسول الله / به ژماره‌ی ۳.
 (۲) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۳۲، والنكت على مقدمة ابن الصلاح / ۲ / ۵۲۶، وقفو الأثر / ۱ / ۶۷، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۲۱۳، والباعث الحثيث / ۴۲، وتوضيح الأفتكار / ۱ / ۲۸۷، وتوجيه النظر / ۲ / ۵۶۱، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ۱۶۳ - ۱۶۴، والمنهل الروي / ۴۵ - ۴۶، والمفنع / ۱۳۸، وشرح الزرقاني على البيهقي مع حاشية الأجهوري / ۱۴۹.

وَقُلْ غَرِيبٌ مَّا رَوَى زَاوٍ فَقَطُّ

جوړی حه‌قده‌یه‌م

حه‌دیس‌ی (الغریب)

واته: بلّی: حه‌دیس‌ی (غریب) نه‌و حه‌دیس‌یه‌یه که تنه‌ها یه‌ک که‌س ریوایه‌تی کردووه.
 نه‌مه نه‌و جوړه‌ی تری حه‌دیس‌ی ناحاده که له باسی حه‌دیس‌ی مه‌شهور وعه‌زیزدا ناماژه‌مان
 پیندا، ووتمان مامزستا له جینگه‌یه‌کی تردا نیوه هونراوه‌یه‌کی بۆ ترخان کردووه.
 له‌م پیناسه‌ی مامزستاره وه‌ها دهرده‌که‌ویت که همر حه‌دیس‌یک له سه‌ره‌تای پرشته‌ی
 گپرانه‌وه‌که‌یدا یه‌ک که‌س ریوایه‌تی کردبیت، یان سه‌ره‌تا کۆمه‌لئیک بن، ودواتر یه‌ک که‌س ریوایه‌تی
 کردبیت، نه‌وه همر به حه‌دیس‌ی غه‌ریب داده‌نریت، هه‌روه‌کو چۆن زۆرینه‌ی زانایانیش هه‌مان
 بۆچوونیان هه‌یه.

همر بۆیه زانایان نه‌م جوړه حه‌دیس‌یه‌یان دابه‌ش کردووه بۆ دوو جوړ: ^(۱)

● غه‌ریبی ره‌ها (که پیشی ده‌وتریت: الفرد): به‌و حه‌دیس‌یه ده‌لئین که تنه‌ها یه‌ک که‌س له حه‌ززه‌ته‌وه
 ریوایه‌تی کردووه، ودواتریش له ته‌واوی چینه‌کانی رشته‌ی گپرانه‌وه‌که‌یدا همر ده‌گوئجیت که یه‌ک
 که‌س ریوایه‌تی کردبیت. بۆ نمونه یه‌که‌م حه‌دیس‌یک که له سه‌حیحی بوخاریدا ریوایه‌ت کراوه
 بریتیه له حه‌دیس‌ی: « إِمَّا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ». نه‌م حه‌دیس‌یه تنه‌ها نیسامی عومره له حه‌ززه‌ته‌وه
 ریوایه‌تی کردووه، وه له نیسامی عومره‌یشه‌وه تنه‌ها عه‌لقه‌مه‌ی کوری وه‌قاصی له‌ینی ریوایه‌تی
 کردووه، وه له‌ویشه‌وه تنه‌ها موحه‌مه‌دی کوری نیراهیمی ته‌یمی ریوایه‌تی کردووه، وه له‌ویشه‌وه
 تنه‌ها یه‌حیای کوری سه‌عید ریوایه‌تی کردووه.

● غه‌ریبی نیسی: به‌و حه‌دیس‌یه ده‌لئین که له سه‌ره‌تای گپرانه‌وه‌که‌یدا زیاد له یه‌ک که‌س ریوایه‌تیا
 کردووه، به‌لام دواتر له جینگه‌یه‌کی رشته‌که‌یدا ده‌بیت به یه‌ک که‌س. نه‌م جوړه حه‌دیس‌یه له کتیب
 وه‌سره‌چاوه‌کاندا زۆر به‌رچاوه‌ده‌که‌ویت، به تابه‌تی له (المعجم الأوسط) ی نیسامی طبرانی، نه‌وه‌تا
 ده‌فه‌رمویت: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُؤَدَّبُ، حَدَّثَنَا أَبُو عِيسَى
 بْنُ مُوسَى الْغُنَجَارِيُّ، عَنْ أَبِي حَزْمَةَ الشُّكْرِيِّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي يُوْبَ السَّخْتِيَانِيِّ، عَنِ مُحَمَّدِ ابْنِ
 سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا تُسْمُوا الْعَنْبَ الْكُزْمَ. پاشان
 فه‌رموویه‌تی: لَمْ يَزُوهْ هَذَا الْحَدِيثَ عَنِ الْأَعْمَشِ، إِلَّا أَبُو حَزْمَةَ، تَفَرَّدَ بِهِ الْغُنَجَارِيُّ. ^(۱)

(۱) پروانه: نزهه النظر / ۶۴، وتوجه النظر / ۱ / ۴۹۰.

(۲) المعجم الأوسط / ۷ / ۷۲ به ژماره‌ی ۶۸۸۸.

ههروهها زانایان له لایهکی ترهوه نهم جۆره هه دیسهیان دابهش کردوه بۆ چهند جۆرتیکی تر، که نهوانیش:

(١) غریب سندا ومنتأ: نهو هه دیسهیه که تنها یهک کهس ریوایهتی کردوه، که نهم جۆرهیان پیتی دهوتریت (الفرد المطلق). نیمامی حاکم وکهسانی تریش نمونهیان بۆ نهم جۆره هه دیسه بهو هه دیسه هیناوهتهوه که فهرموویانه: حَدَّثَنَا خَلَادٌ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ: يَحْيَى بْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوقَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرِفْقٍ، وَلَا تُبَعْضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ اللَّهِ، فَإِنَّ الْمُتَبَسِّتَ لَا أَرْضًا قَطَعَ، وَلَا ظَهْرًا أَبْقَى». پاشان فهرموویانه: نهم هه دیسه له پرووی دهق ورشتهشوهه غهریبه، چونکه تنها (مُحَمَّدُ بْنُ سُوقَةَ) له (مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ) و نهویش له (جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ) وه ریوایهتییان کردوه.^(١)

(٢) غریب سندا لا متأ: وهکو نهو هه دیسهی که له کۆمه لێک له هاره لانهوه ریوایهت کرایت، بهلام یه کیتک له پاره کانی له هاره لێکی تر بیجگه له وانهوه ریوایهتی بکات. نهم جۆره زیاتر پیتی ده لێن: (الفرد النسبی)، که شیخی عه سه لانی ده فهرمویت: به زۆری بهم جۆره هه دیسه ده لێن هه دیسی غهریب.^(٢) نمونهی نهم جۆره هه دیسهش وهکو نهو هه دیسه (صحیح) هی که نیمامی بوخاری و موسلیم ریوایهتییان کردوه له نهبو هورهیره وله نیبنو عومهروه که هه زههت فهرموویهتی: «الْكَافِرُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ وَالْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مِعَى وَاحِدٍ». ^(٣) زانایان فهرموویانه نهم هه دیسه له رینگه ی نهبو موسای نه شعهریه وه غهریبه و تنها له رینگه ی کورپکی خۆیه وه به ناوی نهبو بورده وه ریوایهت کراوه، بهلام له رینگه کانی تره وه غهریب نیه. ^(٤)

(٣) غریب متأ لا سندا: که نهم جۆره یان شیخی شاره زووری ده فهرمویت: نهم هه دیسه نمونهی نیه، مه گه له یه کیتک لهو که سانه ی که هه دیسه که یان ریوایهت کردوه کۆمه له که سیتیکی تر ریوایهتی بکهن، به مهش نهو هه دیسه ده بیته به: غریب مشهور، واته غهریب ده بیته له پرووی

(١) پروانه: معرفة علوم الحديث / ١٥٣، وتوجيه النظر / ١ / ٤٢٨ - ٤٢٩.

(٢) پروانه: نزهة النظر / ٦٦.

(٣) صحیح البخاری / کتاب الأطعمة / باب اللومن یأکل فی معی واحد / و صحیح مسلم / کتاب الأشربة / باب اللومن یأکل فی معی واحد و الکافر یأکل فی سبعة أمعاء. (أبو عبد الله محمد بن جعفر الکاتبی) خاومنی کتیبی: (نظم للتاثر من الحدیث المتواتر) له لاپهه (١٥٤) فهرموویهتی: نهم هه دیسه بیجگه له (أبو هریره وابن عمر وأبو موسى) له رینگه ی یانزه کهسی تره وه ریوایهت کراوه.

(٤) پروانه: شرح علل الترمذی / باسی: الغریب إسناداً لا متناً عند الترمذی، وه فتح المغیث / ٣ / ٣٤.

مه‌تنی هه‌دیه‌سه‌که‌وه، به‌لام غه‌ریب ناییت له‌رووی پرته‌ی گه‌رانه‌وه‌وه، وه‌کو هه‌دیسی: "إنما الأعمال بالنيات" که له پاش چهند که‌سیک له راویه‌کان، هه‌دیه‌سه‌که ده‌بیته به مه‌شه‌ور و‌کو‌مه‌لیکی زۆر ریوایه‌تی ده‌که‌ن.^(۱)

هوکمی هه‌دیسی (غریب)

هه‌دیسی غه‌ریبیش وه‌کو دوو جۆره‌که‌ی تری هه‌دیسی نا‌حاد، ده‌گو‌نجیت (صحیح) بیته (وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی بوخاری که وه‌کو نمونه هه‌تنامه‌وه).^(۲) وه ده‌شو‌گو‌نجیت (حسن) بیته، وه ده‌شو‌گو‌نجیت (ضعیف) بیته، نه‌ویش به‌پیتی هاتنه‌جیتی مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) و(حسن)، یان نه‌هاتنه‌جیتی نه‌و مه‌رجانه.

به‌لام زانایان فه‌رموویانه: زۆریه‌ی زۆری هه‌دیسی غه‌ریب، (ضعیف)ن. چونکه ته‌نها یه‌ک که‌س ریوایه‌تی کرد‌بیته، نه‌وه زیاتر گومان‌ی نه‌وه‌ی لی ده‌کر‌یت که نه‌و که‌سه که‌وت‌بیته هه‌له‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر چهند که‌سیک بن، نه‌وا نه‌گه‌ری که‌وتنه هه‌له‌وه که‌مه‌تر ده‌بیته‌وه.^(۳)

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۵۷. نا لیره‌دا زانای پایه‌برز (ابن سید الناس العمری) له کتیب‌تیکیدا به‌ناوی: (النفح الشذی فی شرح جامع الترمذی) باسی دوو جۆری تریشی کرد‌وه که نه‌وانیش: (غریب بعض السنه فقط، وغریب بعض المتن فقط. جا بۆ زانیاری زیاتر بروانه هه‌ریه‌که له: الشذا الفیاح / ۲ / ۴۴۹، والتقیید والإیضاح / ۲۷۳، وشرح البصرة والتذكرة / ۲ / ۷۸ - ۷۹.

(۲) یان وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی که نیحامی بوخاری ریوایه‌تی کرد‌وه له نه‌بو هورده‌یروده که هه‌زرت فه‌رموویه‌تی: « الشَّرُّ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَتَّعُ أَخَذَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ، فَإِذَا قَضَى نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجَلْ إِلَى أَهْلِهِ ». البخاری / أبواب العمرة / باب السفر قطعة من العذاب / هه‌دیسی ژماره ۱۷۱۰. زانایان فه‌رموویانه: نه‌م فه‌رمووده‌ی هه‌زرت ته‌نها له‌م ریگه‌وه به‌ صحیحی هات‌وه: (مَالِكٌ عَنْ سَمِيِّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ).

(۳) هه‌ر بۆیه ده‌بیته که زانایانی پێشینه و‌مه‌دحی هه‌دیسی مه‌شه‌ووریان کرد‌وه، وه‌مه‌ی هه‌دیسی غه‌ریبشان کرد‌وه:

- نیحامی مالیک فه‌رموویه‌تی: "شر العلم الغریب، وخیر العلم الظاهر الذي قد رواه الناس".
- عبد الرزاق فه‌رموویه‌تی: "کنا نرى أن غریب الحدیث خیر، فإذا هو شر".
- نیحامی نه‌مه‌د فه‌رموویه‌تی: "لا تکتبوا هذه الغرائب، فإنها مناکیر، وغالبها عن الضعفاء". وه‌له‌ جی‌طه‌یه‌کی تردا فه‌رموویه‌تی: "شَرُّ الحدیث الغرائب التي لا يُعْتَمَدُ بِهَا، ولا يعتمد عليها".
- إبراهیم بن أبي عیلة فه‌رموویه‌تی: "کانوا یکرهون غریب الکلام وغریب الحدیث".
- یعقوب بن إبراهیم القاضی فه‌رموویه‌تی: "من اتبع غریب الأحادیث کذب".
- زهیر بن معاویه فه‌رموویه‌تی: "ینبغی للرجل أن یتوقی رواية غریب الحدیث". بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر وته‌ی زانایان له‌باردی هه‌دیسی غه‌ریبه‌وه بروانه: شرح علل الترمذی، لابن رجب الخنلی / ۲۳۳، والكفاية فی علم الرواية / ۱۴۰-۱۴۲، والجامع لأخلاق الراوی، للخطیب البغدادي / ۲/ ۱۰۰، وتدريب الراوي / ۴۵۵-۴۵۶.

وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالٍ إِسْنَادُهُ مُنْقَطِعُ الْأَوْصَالِ

جۆری هەژدەیهەم

هەدیسی (المنقطع)

واتە: هەر هەدیستێک کە رشتەیی گێرانهوێکە بەیەک نەگەیشتییت، ئەوێ نەندامەکانی لێکبچراون (واتە پیتی دەوتریت: منقطع).

ئەم پێناسەیهی کە مامۆستای دانەر هەلێ بژاردوێ بۆ هەدیسی (منقطع)، بەکێتکە لەو پێناسانەیی کە کراون بۆ ئەم جۆرە هەدیسه. ^(١) بەلام نەگەر بە وردی تیی بروانین، دەبینین کە پێناسەیهکی وەها نیه کە ئەم جۆرە هەدیسه لە هەدیسهکانی تری وەکو (معلق ومرسل ومعضل) جیاکاتەو، چونکە تەنها نەوێندە دەلیت کە لە رشتەیی گێرانهوێکەیدا بچران هەیه، ئیتر ناماژەیی نەکردووێ بهوێ کە بچرانەکە لە کویدایه، لە سەرەتای رشتەکە، یان لەناوێندی رشتەکە، یان لە کۆتایی رشتەکە؟ بەک کەس لە رشتەکەدا دیار نەماوێ، یان زیاتر؟ نەگەر زیاتر بوو، ئایا بەشوێن یەکەوێن، یان نیوانیان هەیه؟

چونکە وەلامی هەریه کە لەم پرسیارانه جۆرێک لە جۆرەکانی هەدیسمان بۆ دەستنیشان دەکات.

نەوێتە نەگەر لە کۆتایی رشتەکەوێ بچرانەکە هەبوو، بهو هەدیسه دەوتریت: (مرسل) وەکو لە جێگەیی خۆیدا بە درێژی باسما لێوێ کرد.

(١) بروانه: التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد، لابن عبد البر / ١ / ٢١. کە ئەم پێناسەیه پێکدهگریتەوێ لەگەڵ هەمان پێناسەیی سێیهمی هەدیسی (مرسل) کە وتمان: ئەمە رای شەرەزانان و نوسولیه کان و هەندیکیش لە فەرموودەناسانه، وەکو خەطیبی بەغدادی.

وه نه‌گهر له سه‌ره‌تای پرشته‌که‌وه بوو، نیت‌ر یه‌ك راوی لابرابوو، یان زیاتر، یان ته‌واوی پرشته‌که لابرابوو، نه‌وا پیتی ده‌وتریت: (معلق).^(۱)

وه نه‌گهر له ناوه‌ندی پرشته‌که‌دا بوو، وه دوو کهس به‌شوینی یه‌کدا لابرابوون، نه‌وه پیتی ده‌وتریت: (معضل) وه‌کو له‌مه‌ولا دیننه‌ سه‌ری، له روونکردنه‌وه‌ی نه‌و نیوه دێره هۆنراوه‌یه‌ی که ده‌فهرمویت:

وَالْمُعْضَلُ السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ

که‌واته نه‌م پیناسه‌یه نه‌گهرچی فهرمووده‌ناسانی پیتینه‌ پیتیان په‌سه‌نده،^(۲) به‌لام نه‌م په‌خه‌یه رووی تیده‌کات، چونکه پیناسه ده‌بیت وه‌کو چۆن داگره‌وه بیت بۆ هه‌موو نه‌ندامه‌کانی پیناسه‌کراوه‌که، هه‌روا ده‌بیت ریتگریش بیت له هاتنه‌ناوه‌وه‌ی نه‌وانه‌ی که نه‌ندامی پیناسه‌کراوه‌که نین.

هه‌ر بۆیه نه‌گهر بویستریت وه‌کو جوژیکی تایبه‌تی هه‌دیس پیناسه‌یه‌کی داگره‌وه‌ی ریتگریش بۆ نه‌م هه‌دیس هه‌ش بکریت، نه‌وا باشتر وه‌هايه که بوتریت: نه‌و هه‌دیس هه‌یه که له ناوه‌ندی پرشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌یدا ته‌نها یه‌ك که‌سی لێ لابراوه، یان دوو که‌سی لێ لابراوه، به‌لام به‌شوین یه‌کدا نین.

(۱) نمونه‌ی نه‌م جوژه هه‌دیس له سه‌حیحی بوخاریدا زۆره، که ناویان لێ نراوه به (معلقات البخاری)، نه‌وجا شتیخی عمقه‌لانی کتیبیکی تایبه‌تی له‌سه‌ر نه‌م هه‌دیسانه‌ داناهه، به‌ ناوی: (تغلیق التعلیق) که تیبیدا روونی کردۆته‌وه که نه‌و هه‌دیسانه هه‌ندیکیان هه‌ر له سه‌حیحی بوخاری خۆیدا به‌ مه‌صورولی باسکراون، وه هه‌ندیکیشیان له سه‌حیحی موسلیمدا باسکراون، وه هه‌ندیکیشیان له هه‌ردوو سه‌حیحه‌که‌دا به‌ مه‌صورولی باسکراون، وه هه‌ندیکیشیان له هه‌ندیک سه‌رچاوه‌ی تری هه‌دیسیدا به‌ پرشته‌ی جیاواز باس کراون، وه نه‌وه‌یشی فهرمووه که هه‌رکام له‌و هه‌دیسانه له سه‌حیحی بوخاریدا، نه‌گهر له هینانیدا و تراپوو (فَعْلٌ، وَأَمْرٌ، وَرُؤْيٌ، وَذِكْرٌ: فَلَانٌ)، نه‌وا نه‌و هه‌دیس هه‌ (سه‌حیح) داده‌نریت.

(۲) نیمامی نه‌واوی فهرموویه‌تی: ((الصحيح الذي ذهب إليه الفقهاء والخطيب وابن عبد البر وغيرهم من المحدثين أن المنقطع ما لم يتصل إنساده على أي وجه كان)). بروهانه: التقريب بشرح تدریب الراوي / ۱۶۵. به‌لام نیمامی حاکیم ده‌فهرمویت: ((النوع التاسع من هذا العلم معرفة المنقطع من الحديث وهو غير المرسل وقل ما يوجد في الحفاظ من يميز بينهما)). بروهانه: معرفة علوم الحديث / ۷۰.

چۆن هه‌دیسی (منقطع) بناسین؟

سه‌رچاوه‌ی بریاردان له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که هه‌دیستیک به (منقطع) دا‌بنریت، نه‌وه‌یه که راویه‌کانی نه‌و هه‌دیسه له‌و جینگه‌ی که به‌چرانه‌که‌ی تیدا‌یه به‌یه‌ک نه‌گه‌یشتن. نه‌وجا چه‌ند به‌لگه‌یه‌ک هه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که راویه‌کان به‌یه‌ک نه‌گه‌یشتون، که نه‌وانیش: ^(۱)

(۱) راویه‌کان له‌یه‌ک سه‌رده‌مدا نه‌ژیاون. یان له‌یه‌ک سه‌رده‌مدا ژیاون، به‌لام به‌یه‌که‌تر نه‌گه‌یشتون، ویه‌کیان نه‌بینیوه، یان نه‌گه‌یه‌کیان بینییت، نه‌زانراوه که راویه‌که هه‌دیسی له‌و مامۆستایه بیستییت، یان نه‌گه‌یه‌کیان بیستییستی له‌ت‌مه‌نیکی کهم دا بووه و منداڵ بووه. که نه‌م خاله له‌ریگه‌ی نه‌و کتیبانه‌وه ده‌زانریت که باسی کاتی له‌دا‌یکبوون و مردنی راویه‌کان ده‌که‌ن.

(۲) به‌باسکردن و ناوه‌یتانی هه‌موو قوتایه‌کانی مامۆستایه‌کی گه‌ره‌ره‌وه‌ی هه‌دیس. جا که ناوی هه‌ر که‌ستیک له‌ریزی قوتایه‌کانی نه‌و مامۆستایه‌دا نه‌هاتییت، نه‌وه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که نه‌و هه‌دیسه‌ی که له‌و مامۆستایه‌ی گه‌ره‌ره‌وه‌ (منقطع) ه.

(۳) هه‌ندیک جار راویه‌که خۆی ده‌لێت: من هه‌یچم له‌و که‌سه‌وه نه‌بیستوه که هه‌دیسه‌که‌م لی‌ ریوا‌یه‌ت کردوه. ^(۲)

(۱) بروانه: تنقیح التحقیق فی احادیث التعلیق، لشمس الدین محمد بن أحمد بن عبد الهادی الحنبلی / له‌ باسی / القرائن التي تفید عدم السماع / ۱ / ۱۷۹. هه‌روه‌ها زانایان نه‌م خالانه‌یان له‌ باسی (الإرسال الخفی) دا به‌ دوور ودریژی روون کردۆته‌وه. بروانه: جامع التحصیل فی احکام المراسیل، له‌ باسی / الباب الخامس فی بیان المراسیل الخفی إرساها / ۱۲۵، والشذا الفیاح / ۲ / ۴۸۰. جا بۆ نمونه له‌سه‌ر نه‌م جۆره هه‌دیسه بروانه: بیان الوهم والإیهام فی کتاب الأحکام، لابن القطان / القسم الثاني بیان الإیهام / باب ذکر احادیث أوردها علی أنها متصلة وهي ونقطعة، أو مشکوک فی اتصالها / ۲ / ۳۶۹ - ۵۶۹.

(۲) وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌یه‌ی که نه‌بو عوبه‌یده‌ی کوری عه‌بدولای کوری مه‌سه‌وود له‌باوکیه‌وه ریوا‌یه‌تی کردوون، هه‌موویان به‌ (مرسل) داده‌نرین، چونکه نیمامی به‌یه‌مقی وکه‌سانی تریش بۆمان ده‌گه‌رنه‌وه له‌عه‌مری کوری موربه‌وه که پرسیا‌ری کردوه له‌ نه‌بو عوبه‌یده: هَلْ تَذْکُرُ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ شَيْئًا؟ قَالَ مَا أَذْکُرُ مِنْهُ شَيْئًا. بروانه: السنن الکبری / کتاب الدیات / باب من قال هي أحماس وجعل أحد أحماسها بني المخاض دون بني اللبون / به‌ ژماره‌ی ۱۵۹۴۱، ومعنف ابن أبي شيبة / کتاب التاریخ / به‌ ژماره‌ی ۳۳۹۲۴.

٤) دووری نهو جینگه ولاته‌ی که راویه‌که‌ی لی ژیاوه، لهو جینگه ولاته‌ی که مامۆستا‌که‌ی لی ژیاوه.

٥) له چهند رپوایه‌تییکی تر دا ده‌رکه‌وتوووه که له نیتوان راویه‌که‌ی ونه‌و مامۆستا‌یه‌ی که هه‌دیسه‌که‌ی لی رپوایه‌ت کردوووه، که سیک یان چهند که سیکێ تر هه‌ن.

حوکمی هه‌دیسی (منقطع)

نه‌و زانایانه‌ی که به پیناسه‌ی یه‌که‌میان وه‌رگرتوووه، پینان وایه که هه‌دیسی (منقطع) حوکمی هه‌دیسی (مرسل) ی هه‌یه، بۆیه نه‌وانه‌ی که فهرموویانه هه‌دیسی (مرسل) ده‌کریت به به‌لگه‌ وپیتی وه‌رده‌گیریت، هه‌ندیکیان پینان وایه که هه‌دیسی (منقطع) یش هه‌ر ده‌کریت به به‌لگه‌ وپیتی وه‌رده‌گیریت، وه نه‌وانه‌ش که پینان وایه که هه‌دیسی مرسل نا‌کریت به به‌لگه‌ وپیتی وه‌رنا‌گیریت، نه‌وه زیاتر پینان وایه که هه‌دیسی (منقطع) یش پیتی وه‌رنا‌گیریت.^(١)

به‌لام نه‌و زانایانه‌ی که به پیناسه‌ی دووه‌میان وه‌رگرتوووه، پینان وایه که هه‌دیسی (منقطع) هه‌دیسیکی (ضعیف) ه، هه‌ر بۆیه نا‌کریت به به‌لگه‌ وپیتی وه‌رنا‌گیریت. چونکه‌ نازانریت نه‌و که‌سه‌ی که له رسته‌که‌دا دیارنیه ولا‌براووه، حالێ چۆنه، نایا که‌سیکی متمانه‌داره، یان نا؟^(٢)

(١) بروانه: قواطع الأدلة في الأصول، لأبي المظفر منصور بن محمد بن عبد الجبار السمعاني / ١ / ٣٩٢، وجامع التحصيل في أحكام المراسيل / ٩٦.

(٢) زانای پایه‌دار خه‌طیبی به‌غدادی له مامۆستا‌که‌ی نیمامی بوخاری که ناوی (محمد بن یحیی‌ی الذهلی) یه، بۆمان ده‌گیریتته‌وه که فهرموویه‌تی: ((ولا يجوز الاحتجاج الا بالحديث الموصول غير المنقطع)). بروانه: الكفاية في علم الرواية / ٢٠. هه‌روه‌ها (ابن أبي حاتم) له کتیبی (المراسيل) دا ده‌فهرموتیت: ((سمعت أبي وأبو زرعة يقولان:..... ولا تقوم الحجة إلا بالأسانيد الصحاح المتصلة)) بروانه: للمراسيل / ١ / ٦، وه نیمامی به‌یهه‌قی له السنن الکبری‌ی فهرما‌یشتیکی نیمامی شافیعیمان بۆ ده‌گیریتته‌وه که فهرموویه‌تی: ((وَالْحَدِيثُ الْمُنْقَطِعُ لَا يَكُونُ حُجَّةً)) بروانه: السنن الکبری‌ی / كتاب السرة / باب اختلاف الناقلين في ثمن المحن وما يصح منه وما لا يصح / هه‌دیسی ژماره ١٦٩٤٢، هه‌روه‌ها له: كتاب السير / باب الرضخ لمن يستعان به من أهل الذمة على قتال المشركين / هه‌دیسی ژماره ١٧٧٥٠.

وَالْمَعْضَلُ السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ

.....

جوړی نۆزدهیه م

حه دیسی (المعضل)

واته: هه دیسی (معضل) بهو هه دیسه دهوتریت که دوو کهس له رستهی گێرانهوه کهیدا داکهوتبیت.

نهم پیناسهیهی که ماموستا کردوویهتی بۆ هه دیسی (معضل) یه کینکه لهو پیناسانهی که کراون بۆ نهم جوړه هه دیسه، که نهم پیناسهیه بهدوور نابیت له رهخه.

چونکه دیاری نه کردووه، نایا نهو دوو کهسهی که داکهوتوون له رستهی گێرانهوهی هه دیسه که، له سه رهتای رسته کهوهن یان له ناوه ند یان له کۆتایی، وه دیاریشی نه کردووه، نایا دوو کهسه که به شوین یه کهوهن یان به شوین یه کهوه نین. ههروه ها دیاریشی نه کردووه، نایا نه گهر زیاد له دوو کهس له رسته که داکهوتبن، ده کریت پینی بو تریت: (معضل) یان نا؟

بۆیه نهم پیناسهیه له لایه کهوه داگره وهیه بۆ هه دیسی (معلق) وه که پینستر پیناسه مان کرد، وه داگره وه شه بۆ هه دیسی (منقطع) به تابه تهی نه گهر دوو کهسه داکهوتووه که به شوین یه کهوه نه بوون، وه له لایه کی تره وه ناروونه نایا نه گهر له دوو کهس زیاتر له رسته که داکهوتبن، بهم ناوه وه ناو ده بریت.

به لام نيمه نه گهر بگه رینه وه سه ره نهو پیناسانهی که زانایان کردوویانه بۆ نهم جوړه هه دیسه، ده بینین که هه لیمان داوه وه لامی نهو رهخه وپرسیارانه بده نه وه، نه وه تا:

شیخی شارده زووری و نيمامی نه وای ده فرموون: نهو هه دیسه یه که دوان یان زیاتر له کهسه کانی رستهی گێرانه وه کهی داکهوتوون.^(۱)

نهم پیناسه یه ش هه مان رهخه کانی سه ره وه رووی تیده کهن، که نازانریت نایا له سه رهتای رسته کهوهیه یان له ناوه ند یان له کۆتایی، وه ناشزانریت که نایا به شوین یه کهوهن یان نا؟ به لام حافظی عیراقی و نيمامی سیوطی له مانای نهم پیناسه یه دا فرموویانه: به لام بهمه رجیک که کهسه داکهوتووه کان به شوینی یه کهوه بن.^(۲)

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۳۴، والتقريب شرح تدریب الراوی / ۱۶۹.

(۲) پروانه: شرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۲۱۶، والتفید والإيضاح / ۸۱، وتدریب الراوی / ۱۶۹.

هەر بۆیه دواتر که نیمامی سه‌خاوی هاتوو، نهو مهرجهی بۆ پیناسه‌که زیاد کردوه و فهرموویه‌تی: نهو هه‌دیه‌یه که دوان یان زیاتر له کهسه‌کانی ر‌شته‌ی گ‌یرانه‌وه‌که‌ی به‌شوین یه‌کدا دا‌که‌وتوون.^(۱)

به‌لام نهم فهرمووده‌یه‌ش ه‌یشتر‌ی نهو په‌خنه‌یه‌ی له‌سه‌ر لانا‌بات که نایا نه‌گ‌هر له سه‌رده‌تای ر‌شته‌که‌وه بیت، ه‌هر پ‌یتی ده‌وتر‌یت: (مع‌ضل)، که ن‌یمه پ‌یشتر و‌تان: نهم ج‌ۆره ه‌دیه‌یه پ‌یتی ده‌وتر‌یت: (م‌ع‌لق). بۆ وه‌لام‌ی نهم په‌خنه‌یه ده‌کر‌یت بو‌تر‌یت: ه‌دیه‌ی (مع‌ضل) و (م‌ع‌لق) له‌م حاله‌ته‌دا یه‌کده‌گ‌رنه‌وه. نه‌گ‌ینا ده‌ب‌یت پ‌یناسه‌که به‌م ج‌ۆره‌ی ل‌ی ب‌کر‌یت: نهو ه‌دیه‌یه که دوان یان زیاتر له کهسه‌کانی د‌وای سه‌رده‌تای ر‌شته‌ی گ‌یرانه‌وه‌که‌ی دا‌که‌وتوون. به‌لام تا‌وه‌کو ن‌یسته‌ش دیار ن‌یه نایا نه‌گ‌هر له ک‌ۆتایی ر‌شته‌که‌دا دوو که‌س دا‌که‌وت‌بن، نایا له‌م ج‌ۆره ه‌دیه‌یه ده‌ژم‌یردر‌یت یان نا؟

ه‌هر بۆیه ش‌یخی ن‌یبنو که‌ثیر هاتوو وه‌لام‌ی نهم پرس‌یاره‌شی بۆ دا‌وینه‌ته‌وه و فهرموویه‌تی: ه‌هر به (مع‌ضل) دا‌ده‌نر‌یت نهو ه‌دیه‌یه‌ی که یه‌ک‌یتک له شوینکه‌وتووی شوینکه‌وتوان ده‌یداته پ‌ال‌ ح‌ه‌زرت.^(۲)

(۱) بروانه: التوضیح الأهم / ۴۴.

(۲) بروانه: الباعث الحیث / ۴۴. زیاد له‌ودش حافظ‌ی ع‌یراق‌ی و نیمام‌ی س‌یرط‌ی فهرموویانه: ج‌ۆر‌یتکی تری ه‌دیه‌ی (مع‌ضل) نه‌ویه که ه‌دیه‌یه‌که خ‌ۆی له نه‌صلدا ه‌دیه‌ی ح‌ه‌زرت بیت، به‌لام بد‌ر‌یتته پ‌ال‌ یه‌ک‌یتک له شوینکه‌وتوان، واته: له ر‌شته‌که‌دا هم ح‌ه‌زرت وه‌م نهو ها‌وه‌له‌ش که ل‌یبه‌وه ر‌یوایه‌تی کردوه دا‌که‌وتوون. بروانه: ألفیه الحافظ العراقی فی علوم الحدیث: ه‌ردوو د‌یر‌ی (۱۳۴ و ۱۳۵) که ده‌فهرمویت:

وَالْمُعْضَلُ: السَّاقِطُ مِنْهُ اُنْثَانٍ
حَذْفُ النَّبِيِّ وَالْعُخَابِي مَعًا

و ألفیه السیوطی فی علم الحدیث: د‌یر‌ی (۱۳۷) که ده‌فهرمویت:

وَمِنْهُ حَذْفُ صَاحِبِ الْمُصْطَلَقِي
وَمِنْهُ بِالنَّسَابِي وَقَفَا

ن‌وونه‌ش‌یان به‌و ه‌دیه‌یه ه‌ینا‌وه‌ته‌وه که نه‌عمه‌ش له شه‌عبه‌یه‌وه گ‌یرا‌وت‌یه‌یه‌وه که فهرموویه‌تی: يُقَالُ لِلرَّجُلِ فِي الْقِيَامَةِ عَمِلْتُ كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ مَا عَمِلْتُهُ. فَيُحْتَمُّ عَلَى فَيْهِ..... الخ فهرموویانه نهم ه‌دیه‌یه له نه‌صلدا فهرمووده‌ی ح‌ه‌زرت‌ه، وه نهو ها‌وه‌له‌ش که شه‌عب‌ی ل‌یبه‌وه ر‌یوایه‌تی کردوه، بر‌یت‌یه له نه‌ن‌سی ک‌ور‌ی مال‌یک، به‌لام نه‌عمه‌ش هاتوو ه‌م ح‌ه‌زرت وه‌م نه‌ن‌سی‌شی باس نه‌کردوه، وه‌دیه‌یه‌که‌ی دا‌وه‌ته پ‌ال‌ شه‌عب‌ی، وه‌کو ب‌ل‌یت‌یت: فهرمووده‌ی نهو بو‌وه. بروانه: شرح البصره والتذكرة / ۱ / ۲۱۸، و تدریب الراوی / ۱۷۱.

حوکمی حەدیسی (معضل)

به‌وه پێیه‌ی که له باسی حەدیسی (منقطع) دا باسمان کرد، که زانایان به (ضعیف)یان داناو، تهنه‌ها له‌بەر نه‌وه‌ی که‌سیک له رسته‌ی گێرانه‌وه‌که‌یدا لابراره، که‌واته ده‌کریت لێره‌دا زیاتر بریار بدریت له‌سه‌ر (ضعیف)ی حەدیسی (معضل)، چونکه وه‌کو وتمان: دوو که‌س له رسته‌که‌یدا لابران.

هەندیک له زانایانیش فهرموویانه: حەدیسی (معضل) زۆر حالی خراپه‌ره له حەدیسی (منقطع)، وه‌ نه‌میش زۆر حالی خراپه‌ره له حەدیسی (مرسل).

به‌لام بۆ نه‌هێشتنی گومان له‌سه‌ر نه‌م فهرمایشته هەندیک له‌زانایان فهرموویانه: کاتیک حەدیسی (معضل) حالی له حالی حەدیسی (منقطع) خراپه‌ره، نه‌گەر رسته‌ی گێرانه‌وه‌ی حەدیسه (منقطع) که‌هه‌کە یه‌ک که‌سی لێ لابراییت، نه‌گینا نه‌گەر دوو که‌سی لێ لابراییت، وه‌ه‌شوتنی یه‌کدا نه‌بن، وه‌کو باسمان کرد، نه‌وا هه‌یج جیاوازیه‌کیان نه‌یه، وه‌گه‌ل یه‌ک یه‌کسان ده‌بن.^(۱)

که‌واته نه‌م جوژه حەدیسه‌ش هه‌ر به (ضعیف) داده‌نریت، وناکریت وه‌کو به‌لگه به‌کار به‌هێنریت، مه‌گەر کاتیک که له جێگه‌یه‌کی تره‌دا رېوايه‌ت کرابیته، وناوی هه‌موو که‌سه‌کانی رسته‌که به ته‌واوی هاتیبیته، نه‌و کاته به‌پیتی هاتنه‌جێ و نه‌هاتنه‌جێی مه‌رجه‌کانی حەدیسی (صحیح) و (حسن)، ده‌کریت پشتی پێ بیه‌ستریته وه‌کو به‌لگه به‌کار به‌هێنریت، یان به‌کار نه‌هێنریت.

(۱) بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۵۸۲، و تدریب الراوی / ۲۵۴، و توضیح الأفكار / ۱ / ۳۲۹، و فتح المغیث / ۱ / ۱۷۹. به‌لام من پێم راسته‌ره نه‌م فهرمایشته‌ش هه‌روا به رده‌هایی وهرنه‌گیریت، چونکه نه‌گەر حەدیسه (معضل) که‌هه‌کە زیاد له دوو که‌س له رسته‌که‌ی دا که‌وتیبیته، نه‌وا هه‌ر حالی له حالی (منقطع) خراپه‌ره.

نمونه‌ی هه‌دیسی (معضل)

نیمامی مالیک له کتیبی (الموطأ) دا هه‌دیسێکمان بۆ ده‌گێرێته‌وه له نه‌بو هوره‌یره‌وه، که
 فهرموویه‌تی: هه‌زه‌ت فهرموویه‌تی: لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ وَكِسْوَتُهُ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يُكَلَّفُ مِنَ الْعَمَلِ
 إِلَّا مَا يُطِيقُ.^(١)

هه‌ردوو نیمام، سیوطی و سه‌خاوی ده‌فهرموون: نه‌م هه‌دیسه له‌م رێگه‌یه‌وه به (معضل)
 داده‌نریت، چونکه هه‌ر نیمامی مالیک خۆی له جێگه‌یه‌کی تردا بێجگه له (موطأ) رېوایه‌تی
 کردوه له موچه‌مه‌دی کورێ عه‌جلان، نه‌ویش له باوکیه‌وه، نه‌ویش له نه‌بو هوره‌یره‌وه، که
 هه‌زه‌ت وه‌های فهرمووه.^(٢)

له‌مه‌وه ده‌رده‌که‌وێت که نه‌و هه‌دیسهی (موطأ) له نێوان نیمامی مالیک و نه‌بو هوره‌یره‌دا
 دوو که‌س به‌شوێن یه‌کدا لا‌براون.

جا بۆ نمونه‌ی زیاتر له‌سه‌ر نه‌م جۆره هه‌دیسه زانایان فهرموویانه: نه‌م جۆره هه‌دیسه
 زیاتر له سونه‌نی سه‌عه‌یدی کورێ مه‌نصور و کتیبه‌کانی نهبو نه‌بی دنیا‌دا به‌رچاو
 ده‌که‌وێت.^(٣)

(١) موطأ مالک - رواية يحيى الليثي / كتاب الاستئذان / باب الأمر بالرفق بالملوك / به ژماره‌ی ١٧٦٩.

(٢) بروانه: تدریب الراوی / ١٧٠، وفتح المغیث / ١ / ١٧٧.

(٣) بروانه: تدریب الراوی / ١٧١، ورسالة المستطرفة لبيان مشهور كتب السنة المصنفة، لمحمد بن جعفر

الكتاني / ٣٢.

وَمَا أَتَى مُدَلِّسًا نَّوْعَانِ
يَنْقُلَ عَمَّنْ فَوْقَهُ بَعْنُ وَأَنْ
أَوْصَافُهُ بِمَا بِهِ لَا يَنْعَرَفُ

.....
الأوَّلُ الإسْقَاطُ لِلشَّيْخِ وَأَنْ
وَالثَّانِ لَا يُسْقِطُهُ لَأَكِنَّ يَصِفُ

جۆری بیسته‌م

حه‌دیسی (المُدَّس)

واته: ئەو هه‌دیسه‌ی که (مدَّس)ه دوو جۆری هه‌یه:

- یه‌که‌م نه‌وه‌یه که راویه‌ک مامۆستا‌که‌ی خۆی له رسته‌که‌دا لایبات، وپاشان له مامۆستای ژوور نه‌وه‌وه هه‌دیسه‌که ریوایه‌ت بکات به: (عن فلان، وَأَنَّ فلاناً قال).
- دووهم نه‌وه‌یه که مامۆستا‌که‌ی له رسته‌که لانابات، به‌لام به‌جۆرتیک ناوی ده‌هینیت که به‌و ناوده‌وه نه‌ناسراوه.

مامۆستای دانهر له باسی ئەم جۆره هه‌دیسه‌شدا نه‌هاتوه پیناسه‌ی هه‌دیسه‌که‌مان بۆ بکات، ههر وه‌کو له جینگه‌ی تریش ناماژده‌مان پێ کرد، به‌لکو راسته‌وخۆ هاتوه هه‌دیسه‌که‌ی دابه‌ش کردوه بۆ دوو جۆر، وه‌هر یه‌که له دوو جۆره‌که‌ی به‌ئیمه ناساندوه، که خۆی ده‌بوو وه‌کو له سه‌رده‌تای هۆنراوه‌که‌دا به‌ئینی دابوو که ههر جۆره هه‌دیسه‌کی هینا، پیناسه‌که‌شی له‌گه‌لدا به‌هینیت، له‌مه‌شدا مامۆستا هه‌مان په‌یره‌وی فه‌رمووده‌ناسانی پێشینه‌ی هه‌لبژاردوه، که پیناسه‌ی ئەم جۆره هه‌دیسه‌یان نه‌کردوه، به‌لکو راسته‌وخۆ دابه‌شیان کردوه، وپیناسه‌ی به‌شه‌کانیان کردوه.^(۱)

هه‌روه‌ها مامۆستا له دابه‌شکردنی ئەم جۆره هه‌دیسه بۆ دوو جۆر، له‌سه‌ر په‌یره‌وی ئەو زانایانه رۆیشتوه که ئەم هه‌دیسه‌یان دابه‌شکردوه بۆ دوو جۆر،^(۲) نه‌گینا هه‌ندیک له زانایان

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۴۲، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۲۳۴، والتقريب بشرح تدریب الراوي

/ ۱۸۱ - ۱۸۵، والمنهل الروي / ۷۲، والمقنع في علوم الحديث / ۱۵۴.

(۲) وه‌کو: (ابن الصلاح والنواوي وابن كثير وابن الملقن وابن حجر العسقلاني).

دابەشیان کردووێ بۆ سێ جۆر^(١) یان زیاتر،^(٢) بەلام زانایانی کۆمەڵەئێ یەکمە پێیان وایە هەموو جۆرەکانی تر هەر لەژێر ئەو دوو جۆرە سەرەکیەدا جێگەیان دەبێتەوێ.^(٣)

جۆرەکانی هەدیسی (مدلس)

هەدیسی (مدلس) هەرۆه کو مامۆستا ناماژەئێ پێدا، دوو جۆری سەرەکی هەبە، ئەوانیش:

یەکمە: تدلیس الإسناد

واتە شاردنەوێ لە رێشەئێ گێرانەوێ هەدیسیک. ئەویش وەکو مامۆستا پێناسەئێ کردووێ، ئەوێهە کە راپوێهە لە گێرانەوێ هەدیسیکدا مامۆستا کەئێ خۆئێ ناو نەهێتیت، وای ببات، وە هەدیسه کە لە کەسێکی سەرۆوئێ ئەوێهە رپوایەت بکات، بە جۆرێک کە وەها بگەیهێت لێئێ بیستووێ. وەک ئەوێهە کە بلیت: عن فلان، یان أنّ فلاناً، یان قال فلان. لە بریتئێ ئەوێهە کە بلیت: سمعت فلاناً، یان حدثني فلان.

(١) وەکو: (الحافظ العراقي والصنعاني وبرهان الدين الأبناسي وسبط ابن العمري). کە (تدلیس التسوية) شیان زیاد کردووێ. بروانە: التقييد والإيضاح / ٩٥، وتوضيح الأفكار / ١ / ٣٣٧، والشذا الفياح / ١ / ١٧٤، والتبيين لأسماء المدلسين / ٣٢.

(٢) وەکو: (تدلیس الإجازة، وتدلیس الأسماء، وتدلیس البلاد، وتدلیس الصيغة، وتدلیس العطف، وتدلیس القطع، وتدلیس المتون). بۆ زانیاری زیاتر لەسەر هەر یەکە لەم جۆرانە بروانە نوسراوێهە کانئێ (الدكتور ماهر ياسين الفحل): (أثر اختلاف المتون والأسانيد في اختلاف الفقهاء، وأثر علل الحديث في اختلاف الفقهاء، وبحوث في المصطلح، ومحاضرات في علوم الحديث). سەبارەت بەم جۆرانە شیخئێ صەنعانئێ فەرمايشتیکی شیخ ابراهیمی بیقاعئێ هێناوێهە کە لەسەر شەرئێ نەلفیەئێ عێراقئێ نووسووتئێ، لە حاشیەئێهە کئێ خۆئێدا بە ناوئێ (النکت الوفیة بما فی شرح الألفية) کە دەفەرمووتئێ: ئەگەر حافظئێ عێراقئێ مەبەستئێ نەصلئێ تەدلیسه، ئەوێ هەر دوو جۆرە، وەکو شیخئێ شارەزوری فەرمووتئێ، ئەگینا لە سێ جۆریش زیاترە. بروانە: توضیح الأفكار / ١ / ٣١٨.

(٣) بروانە: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ١ / ١٥٨.

نیسته لهم جۆره حه‌دیه‌دا که‌سیک له‌ پرشته‌ی گێرانه‌وی حه‌دیه‌که‌ شاردراره‌ته‌وه‌، چونکه‌ نه‌و که‌سه‌ی که‌ حه‌دیه‌که‌ی لێ‌وه‌ رپوایه‌ت کراوه‌، نه‌و که‌سه‌ نیه‌ که‌ راپوه‌که‌ حه‌دیه‌که‌ی لێ‌ بیستوه‌، به‌لکو نه‌و که‌سه‌ی که‌ حه‌دیه‌که‌ی لێ‌ بیستاره‌ لابراره‌ وشاردراره‌ته‌وه‌. هه‌ر بۆیه‌ به‌م ناوه‌وه‌ ناو نراوه‌.

نهم پیناسه‌یه‌ی مامۆستا یه‌کده‌گریته‌وه‌ له‌گه‌ڵ نه‌و پیناسانه‌یه‌ی که‌ فهرمووده‌ناسان کردوویانه‌ بۆ نهم جۆره‌ حه‌دیه‌.

(ابن القطان) فهرموویه‌تی: نه‌وه‌یه‌ که‌ راپوه‌که‌ حه‌دیه‌سیک له‌ که‌سیکه‌وه‌ رپوایه‌ت بکات که‌ حه‌دیه‌سی تری لێ‌ بیستییت، به‌لام نه‌و حه‌دیه‌سی لێ‌ نه‌بیستوه‌، به‌بێ نه‌وه‌ی باسی نه‌وه‌ بکات که‌ نه‌و حه‌دیه‌سی له‌ نه‌و بیستوه‌.^(۱)

شیخی شاره‌زووری و‌خه‌طیی به‌غدادی و‌ئیبنو که‌ثیر به‌ پیناسه‌یه‌کی گشتگیر تر، فهرموویانه‌: نه‌وه‌یه‌ که‌ راپوه‌که‌ حه‌دیه‌سیک له‌ که‌سیکه‌وه‌ رپوایه‌ت بکات، که‌ پیتی گه‌یشته‌وه‌، به‌لام نه‌و حه‌دیه‌سی له‌وه‌ نه‌بیستوه‌، به‌جۆرتیک که‌ وه‌ها بگه‌یه‌نیت له‌وه‌ی بیستوه‌. یان حه‌دیه‌که‌ له‌ که‌سیکی هاوسه‌رده‌می خۆی رپوایه‌ت بکات، که‌ پیتی نه‌گه‌یشته‌وه‌ و‌نه‌بیستیوه‌، به‌جۆرتیک که‌ وه‌ها بگه‌یه‌نیت بینویتی و‌لێ‌ بیستوه‌.^(۲)

زانایان بۆ نمونه‌ی نهم جۆره‌ ته‌دلێسه‌ نه‌و فه‌رمایشته‌ی سوڤیانی کوری عوبه‌ینه‌یان هیناوه‌ته‌وه‌ که‌ فهرموویه‌تی: (قَالَ الزُّهْرِيُّ). نه‌وانه‌ی که‌ له‌ خزمه‌تیدا بوون، عه‌رزبان کرد: زوه‌ری خۆی بۆی گێرانه‌وه‌؟ نه‌ویش پاش که‌میك له‌ بیده‌نگبوون فه‌رمووی: نه‌خیر، نه‌ له‌ زوه‌ریم بیستوه‌، و‌نه‌ له‌وه‌ که‌سه‌ش که‌ زوه‌ری لێ‌ بیستوه‌، نه‌وه‌ی که‌ بۆی گێرامه‌وه‌ (عبد الرزاق) بوو، نه‌ویش له‌ (مَعْمَر) هوه‌، نه‌و له‌ زوه‌ریه‌وه‌ گێراویتیوه‌.^(۳)

(۱) بروانه: بیان الوهم والإيهام / ۵ / ۴۹۳.

(۲) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۴۲، والكفاية في علم الرواية / ۲۲، والباعث الحثيث / ۴۶.

(۳) بروانه: معرفة علوم الحديث / ۱۶۴ - ۱۷۴، ومقدمة ابن الصلاح / ۴۲، والكفاية في علم الرواية / ۳۵۹، والباعث الحثيث / ۴۶، وتدريب الراوي / ۱۸۲، وجامع التحصيل / ۹۷ - ۹۸. نیمامی حاکم له (معرفة علوم الحديث) چهند نمونه‌یه‌کی تریشی هیناوه‌ته‌وه‌، بۆ زانیاری ناگات لێ‌یان بێت باشتره‌.

دووهم: تدلیس الشیوخ

واته شاردنه وهی مامۆستا، نهویش وهکو مامۆستا فهرموویه تی، بهوه ده بیته که راویه که مامۆستا کهی خۆی له ریشهی گێرانه وه که دا لانا بات، به لکو هه دیسه کهش له نهو ریوایهت ده کات، به لām به جۆرێک ناوی ده هیته تیته و وه سفداری ده کات، که بهو جۆره نه ناسراوه له ناو زانا یاندا.

هیسته له م جۆره هه دیسه دا جۆره شاردنه وهیه کی ته دایه بۆ نهو که سهی که هه دیسه کهی لیوه ریوایهت کراوه، چونکه به جۆرێک ناوی هینراوه، که پیتی نه ناسراوه، که نه م جۆره له چهند شیوازی کدا خۆی ده بینته وه:

- وهکو نه وهی که که سهی که به ناوی خۆیه وه ناسراو بیته، به لām یه کی که هه دیسه کی لی ریوایهت بکات، و بله ته: باوکی فلان بۆی گێرامه وه.
- وهکو نه وهی که که سهی که به ناوی شارێکه وه ناسراو بیته، به لām به ناوی عه شرده ته که یه وه ناو به ریته.
- وهکو نه وهی که سهی که به سه فه ته کی به ناو یانگ بیته، به لām به سه فه ته کی تره وه هه دیسه کهی لی ریوایهت بکریته.
- هه ندیک له زانا یان فهرموویانه: نه گهر چهند که سهی که هه مان ناویان هه بوو، به لām هه ر یه که یان به ناوی باوکیان یان بایره یان یان به سه فه ته کی تابه ته لی له وانێ تر جیاده کرایه وه، خۆ نه گهر که سهی که ته نها به ناوه کهی یان به ناوی خۆی و باوکی یان خۆی و باوکی و باپیری هه دیسه کی لی بگێریته وه، و سه فه ته کهی له گه لدا باس نه کات، نه مه ش هه ر به (تدلیس الشیوخ) داده نریته.

پۆلین کردنی ئەو کەسانە‌ی کە تە‌دلێسیان کردووه

زانایان سە‌باره‌ت به‌ پۆلین کردنی ئەو کەسانە‌ی کە تە‌دلێسیان کردووه، هە‌ستاون به‌ دابه‌شکردنیان بۆ پینج کۆمه‌له‌: ^(١)

(١) ئەو کەسانە‌ی کە زۆر به‌ کەمی نه‌بی‌ت، وه‌سفدار نه‌کراون به‌وه‌ی کە تە‌دلێسیان کردووه، به‌جۆرتیک کە نابیت له‌ ریزی تە‌دلێسکاره‌کاندا بژمی‌تردین، وه‌کو یه‌حیای کوری سه‌عیدی نه‌نصاری، وه‌یشامی کوری عوروه، وموسای کوری عوقبه‌.

(٢) ئەو کەسانە‌ی کە پێشه‌وايانی هه‌دیس گومان‌ی تە‌دلێسیان لێ کردوون، وه‌ هه‌دیس‌ی (صحیح)یشیان لێ رپوایه‌ت کردوون، نه‌گه‌رچی به‌راشکاوی نه‌شیان وتبیت هه‌دیس‌ه‌که‌یان بیستووه، نه‌ویش تهنه‌ا له‌به‌ر پایه‌به‌رزی وکەمی تە‌دلێس کردنیان، وه‌کو سوفیانی ئه‌وری، یان ئەو کەسانە‌ی کە تهنه‌ا تە‌دلێسیان له‌ کەسی متمان‌ه‌داره‌وه کردووه، وه‌کو سوفیانی کوری عویه‌ینه‌.

(٣) ئەو کەسانە‌ی کە تە‌دلێسیان زۆر کردووه، نه‌مانه‌ زانایانی هه‌دیس به‌ هه‌دیس‌ی ئەم کەسانه‌یان ودرنه‌گرتووه، مه‌گه‌ر به‌راشکاوی وتبیتیان: بیستوومانه‌. به‌لام هه‌ندیک له‌

(١) بروانه: جامع التحصيل في أحكام المراسيل / ١١٣ - ١١٤، والنکت علی کتاب ابن الصلاح / ٢ /

٦٣٦ - ٦٥٠. جا به مه‌به‌ستی ناسینی ئەو کەسانە‌ی کە تە‌دلێسیان کردووه، وسه‌باره‌ت به‌ پۆلین کردنیان

زانایان چه‌ندین کتیبیان داناه، له‌وانه‌:

(١) ذکر المدلسین، دانراوی: أبو عبد الرحمن النسائي.

(٢) التبيين لأسماء المدلسین، دانراوی: الخطيب البغدادي.

(٣) المدلسین، دانراوی: أبو زرعة العراقي.

(٤) التبيين في أسماء المدلسین، دانراوی: إبراهيم بن محمد بن سبط ابن العجمي.

(٥) تعريف أهل التقديس بمراتب الموصوفین بالتدليس، که ناسراوه به (طبقات المدلسین) دانراوی: ابن

حجر العسقلاني.

(٦) أسماء المدلسین، دانراوی: عبد الرحمن السيوطي.

زانایان به رده‌هایی حه‌دیسی نهم جۆره که‌سانه‌یان رهد کردۆته‌وه. هه‌ندیکیشیان به رده‌هایی قبۆلیان کردووه وپێیان وهرگرتووه، وه‌کو نه‌بو زوبه‌یر موحه‌مه‌دی کۆری موسلیمی مه‌ککی.

٤) نه‌و که‌سانه‌ی که‌ زانایان یه‌کده‌نگن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ هه‌یج حه‌دیسیکیان پێی وهرناگیریت، ته‌نها نه‌وانه‌یان نه‌بیت که‌ به‌راشکاوی وتووینه: بیسترومانه. نه‌میش له‌به‌ر نه‌وه‌ی که‌ ته‌دلیسیان زۆر کردووه له‌ که‌سانیکی (ضعیف) و نه‌ناسراوه‌وه.

٥) نه‌و که‌سانه‌ی که‌ بێجگه‌ له‌ ته‌دلیس، به‌هۆی شتیکی تره‌وه به‌ (ضعیف) دانراون، ته‌نها نه‌وانه‌یان نه‌بیت که‌ به‌هۆی که‌می (ضعیف) یانه‌وه متمانه‌یان پێدراوه‌وه، وه‌کو عه‌بدولای کۆری لوه‌ه‌یعه.

هۆکاره‌کانی ته‌دلیس کردن

فهرمووده‌ناسان باسی چهند هۆکارێکیان کردووه که‌ پال به‌ که‌سیکه‌وه ده‌نێن بۆ نه‌وه‌ی ته‌دلیس نه‌جام بدات، له‌وانه: ^(١)

- (ضعیف) یان بێ متمانه‌یی مامۆستاکه‌، جا له‌م کاته‌دا راپوه‌که‌ ناوی نه‌و مامۆستایه‌ ناهینیت، چونکه‌ ده‌زانیت نه‌گه‌ر ناوی به‌یتت، حه‌دیه‌که‌ی لی وهرناگیریت.
- که‌می ته‌مه‌نی مامۆستاکه‌، که‌ نه‌مه‌ش واده‌کات راپوه‌که‌ ناوی نه‌هینیت، چونکه‌ به‌ ناوه‌ینانی نه‌و مامۆستایه‌، نهم هه‌ست به‌ بچووکبوونه‌وه و نوqsانی ده‌کات.
- راپوه‌که‌ زۆرێک له‌ حه‌دیه‌کانی نه‌و مامۆستایه‌ی رپوايه‌ت کردووه، بۆیه‌ نایه‌ویت که‌سی به‌رامبه‌ر و بیسه‌ر ماندوو و بێ تاقت بکات به‌ دووباره‌ کردنه‌وه‌ی ناوی مامۆستاکه‌ی. بۆیه‌ یان لایه‌به‌ات، یان ناوه‌که‌ی ده‌گۆریت.

(١) بروانه: الکفایه فی علم الروایه / ٣٥٧، ومقدمه ابن الصلاح / ٤٤، وجامع التحصیل / ١٠٤، والنکت علی مقدمه ابن الصلاح / ٢ / ٦٥٠ - ٦٥٧، والتقریب بشرح تدریب الراوی / ١٨٧ - ١٨٨، وتوجه النظر / ٢ / ٥٦٨، والمنهل الروی / ٧٣.

- رابوێکە زۆریک له هه‌دیه‌کانی نه‌و مامۆستایه‌ی رپوایه‌ت کردووه، به‌لام هه‌ندیکیشی له‌ده‌ست ده‌رچوو، بۆیه‌ نایه‌وێت له‌ که‌سانیکه‌ی رپوایه‌ت بکات، که‌ نه‌وان راسته‌وخۆ له‌ مامۆستا که‌یان بیستووه. نه‌مه‌ش وا ده‌کات که‌ ناوی نه‌و که‌سانه‌ نه‌هینیت له‌ رپوایه‌تی هه‌دیه‌که‌دا.
- رابوێکە ده‌یه‌وێت گومانی وه‌ها بۆ که‌سی به‌رامبه‌ر درووست بکات که‌ نه‌و هه‌دیه‌ پشته‌که‌ی کورته‌ (الإسناد العالی)، واته‌ به‌ که‌مترین که‌س ده‌گاته‌وه‌ به‌ خاوه‌نه‌که‌ی.
- رابوێکە ده‌یه‌وێت گومانی وه‌ها بۆ که‌سی به‌رامبه‌ر درووست بکات که‌ نه‌و لای چه‌ندین مامۆستا هه‌دیسی وه‌رگرتووه، واته‌ بۆ نه‌وه‌ی پیتی بلێن: زۆر گه‌راوه‌ ولای زۆر مامۆستا ده‌رسی خۆیندووه.
- هه‌ندیک جار هۆکاری ترسی سیاسی یان درووست بونی فیتنه‌ وناکۆکی وه‌های کردووه که‌ قوتابی نه‌یوتراوه‌ ناوی مامۆستا که‌ی ببات.
- هه‌ندیک جار دوا که‌وتنی کاتی مردنی مامۆستا که‌ وا ده‌کات که‌ قوتابیه‌ که‌ ناوی نه‌بات، چونکه‌ که‌سانیکه‌ تر لای نه‌و مامۆستایه‌ له‌ کۆتایی ته‌مه‌نیدا ده‌رسیان خۆیندووه، نیسته‌ نه‌م پیتی ناخۆشه‌ که‌ بلێن: نه‌میش له‌ گه‌ل نه‌و که‌سانه‌دا قوتابی یه‌ک مامۆستا بوون!

حوکمی هه‌دیسی (مدلّس)

- سه‌رده‌تا، ته‌دلّس کردن خۆی له‌خۆیدا شارده‌نه‌وه‌ی راستیه‌، یان هه‌ولتیکه‌ بۆ شارده‌نه‌وه‌ی راستی.
- جا هه‌روه‌کو چۆن زانایان جیاوازیان کرد له‌ نیتوان هه‌ر دوو جۆره‌که‌ی هه‌دیسی (مدلّس)دا، هه‌روا جیاوازیان کردووه‌ له‌ نیتوان حوکمی هه‌ریه‌ که‌ له‌و دوو جۆره‌دا.
- سه‌باره‌ت به‌ جۆری یه‌که‌م، فه‌رموویانه‌: ته‌دلّسی نیسناد زۆر ناپه‌سه‌نده‌. هه‌ربۆیه‌ زۆریک له‌ زانایان فه‌رمایشی توند و په‌قیان هه‌یه‌ له‌سه‌ری.

نیمامی شافیعی له شوعبه‌ی کوری چه‌ججاهوه ده‌گیریتته‌وه که فهرموویه‌تی: ته‌دلیس برای درۆیه. ^(۱)

به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا هه‌ندیکی تر له زانایان مه‌سه‌له‌که‌یان به‌و توندیه ودرنه‌گرتوه، که نه‌مه‌ش وه‌های کردوه رای جیاواز درووست بییت سه‌باره‌ت به‌ قبول‌کردن وقبول‌نه‌کردنی نه‌و هه‌دیسه‌ی که ته‌دلیسی تیدا کراوه: ^(۲)

- هه‌ندیکی له زانایان فهرموویانه: به‌ هیچ جوړیک هه‌دیسی نه‌و که‌سانه قبول‌ناکریت که ته‌دلیسیان کردوه، نیتر باوه‌کو وتبیتی: له‌ فلاته که‌سم بیستوه. به‌لای نه‌م زانایانه‌وه ته‌دلیس کردن یه‌کیکه له هۆکاره‌کانی جهرحی راوی، ووه‌رنه‌گرتنی هه‌دیس لیتیه‌وه.
- هه‌ندیکی تر فهرموویانه: نه‌م جوړه هه‌دیسه به‌ ره‌هایی قبول‌ده‌کریت وپیتی وهرده‌گیریت. وه‌ فهرموویانه بۆ قبول‌کردنی نه‌م جوړه هه‌دیسه هیچ جیاوازیه‌کی له‌گه‌ل هه‌دیسی (مرسل) دا نیه.

(۱) بروانه: حلیه‌الأولیاء / ۹ / ۱۰۷، ومقدمة ابن‌الصلاح / ۴۳، والكفایة فی علم‌ الروایة / ۳۵۵. هه‌ر بۆیه زانایان وه‌ها وه‌سفی نه‌م زانا پایه‌به‌ره‌ ده‌کن، که زۆر توندو تیژ بووه به‌رامبهر به‌ ته‌دلیس کردن، ده‌گیرنه‌وه که فهرموویه‌تی: ((زینا کردن له ته‌دلیس کردن پێ باشتره!)) وه له جینگه‌یه‌کی تردا فهرموویه‌تی: ((له ناسمانه‌وه به‌رم بدنه‌وه پیم باشتره له‌وه‌ی که ته‌دلیس بکه‌م.)) هه‌روه‌ها هه‌ندیکی تر له زانایان هه‌مان بۆچوونی نه‌ویان هه‌بووه، نه‌وه‌تا (حسن)ی کوری عه‌لی له نه‌بو نوسامه‌وه ده‌گیریتته‌وه، که فهرموویه‌تی: ((خوا مالتی نه‌و که‌سانه ویران بکات که ته‌دلیس ده‌کن، نه‌وانه به‌لای منه‌وه درۆزن.)) عه‌بدولای کوری موباره‌ک فهرموویه‌تی: ((نه‌گه‌ر له ناسمانه‌وه به‌ربمه‌وه پیم باشتره له‌وه‌ی که هه‌دیستیک ته‌دلیس بکه‌م.)) وه‌کیعی کوری جه‌راح فهرموویه‌تی: ((نیتمه‌ رازی نابین به‌وه‌ی که ته‌دلیس له پۆشاک وچل وبه‌رگدا بکه‌ین، نیتر چۆن رازی ببین که ته‌دلیس له هه‌دیسدا بکه‌ین!)) خه‌طیی به‌غدادی نه‌م فهرمايشتانه‌ی هیتاوه له: الكفایة فی علم‌ الروایة.

(۲) بروانه: مقدمة ابن‌الصلاح / ۴۳، والكفایة فی علم‌ الروایة / ۳۶۱، والتقریب بشرح تدریب الراوی / ۱۸۵ - ۱۸۷، وتوضیح الأفكار / ۱ / ۳۵۱، والنکت علی مقدمة ابن‌الصلاح / ۲ / ۶۳۲ - ۶۳۷، ومنحة‌ المغیث / ۲۶۹ - ۲۷۰، وشرح‌ الزرقانی علی‌ البیقونی / ۱۶۲ - ۱۶۳.

• هه‌ندیکیش جیاوازیان کردووه له نێوان دوو حاله‌تدا، و فهرموویانه: نه‌گهر نه‌و که‌سه‌ی که ته‌دلێسه‌که‌ی کردووه، به‌زۆری ته‌دلێسی له که‌سانی متمانه‌دار کردبیت، نه‌وه به هه‌دیسه‌که‌ی وهرده‌گیریت، وه نه‌گهر به زۆری له که‌سانی بی متمانه ته‌دلێسی کردبوو، نه‌وا هه‌دیسه‌که‌ی قبول ناکریت.

• هه‌ندیکیش به‌ جۆرێکی تر فهرموویانه: نه‌گهر راپیه‌که به‌ جۆرێک هه‌دیسه‌که‌ی رپوایه‌ت کردبیت، که له‌و که‌سه‌ی بیستوه، نه‌وه هه‌دیسه‌که‌ی وهرده‌گیریت، به‌لام نه‌گهر به‌ جۆرێک بوو که نه‌گهری بیستن و نه‌بیستنیشی هه‌بوو، نه‌وا قبول ناکریت.

سه‌باره‌ت به‌ جۆری دووه‌میش فهرموویانه^(١): ناپه‌سه‌ندی نهم جۆریان له‌ جۆری یه‌که‌م که‌متره،^(٢) وله‌ حاله‌تیکه‌وه بۆ حاله‌تیکه‌ی تر ده‌گۆریت به‌گۆره‌ی نه‌و هۆکاره‌ی که‌ پالی به‌ که‌سه‌که‌وه ناوه‌ بۆ نه‌وه‌ی ته‌دلێس بکات:

• نه‌گهر ته‌نها له‌به‌ر بچووکێ و که‌می ته‌مه‌نی مامۆستا که‌ بوو، یان له‌به‌ر نه‌وه‌ بوو که له‌ پله‌ی گۆرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌ له‌ خۆی که‌متره‌ وله‌خوارتره‌، نه‌وا ته‌نها ناپه‌سه‌نده‌ و به‌س.

(١) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ٤٤، والباعث الخئث / ٤٧، وجامع التحصيل / ١٠٤، وشرح البصرة والتذكرة / ١ / ٢٤٠، وتوضیح الأفكار / ١ / ٣٦٨، وتوجیه النظر / ٢ / ٥٦٨، والتقريب بشرح تدریب الراوي / ١٨٧.

(٢) چونکه ژماره‌ی نه‌و که‌سه‌ی که ته‌دلێسیان له‌ جۆری یه‌که‌م کردووه گه‌لێک زیاتر له‌ ژماره‌ی نه‌وانه‌ی که ته‌دلێسیان له‌ جۆری دووه‌م کردووه. نه‌مه له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی تریشه‌وه، ته‌دلێسی جۆری دووه‌م زانایان ده‌توانن نه‌و که‌سه‌ بناسنه‌وه که ناوه‌که‌ی گۆراوه، یان به‌ شێوه‌یه‌ک ناوبراوه که نه‌ناسریته‌وه، به‌لام نه‌وه‌ی جۆری یه‌که‌م که‌سه‌که هه‌ر ناونه‌براوه، بۆیه زۆر نه‌گهری نه‌وه‌ی هه‌یه که نه‌بیستیته‌وه و نه‌ناسریته‌وه. شیخی عه‌سقه‌لانی فهرموویه‌تی: مه‌گهر که‌سێک که‌ شاره‌زایی نه‌بیت سه‌باره‌ت به‌و که‌سه‌ی که‌ هه‌دیسیان رپوایه‌ت کردووه، ناویان چیه‌؟ حالیان چۆنه‌؟ خه‌لکی کوێن؟ چی پێشه‌یه‌کیان هه‌بووه؟ به‌چی ناسراو بوون؟ کونیه‌یان هه‌بووه؟ جا نه‌گهر هه‌ر که‌سێک نهم زانیاریانه‌ی له‌سه‌ر راپوه‌کان هه‌بیت، نیت که‌سه‌ی له‌لا نه‌ناسراو نابیت، که نه‌مه‌ش نزمترین پله‌یه له‌ پله‌ی (محدث). بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ١ / ١٥٩، وتوضیح الأفكار / ١ / ٣٧١.

- ئەگەر لەبەر نامتھانەیی و(ضعیف)ی مامۆستاکی بوو، ئەوا هەر زۆر ناپەسەندە و حەرامە که بېشارتتەوه، چونکە ئەو کاتە نازانرێت حالی چۆنە، یان گومانیک درووست دەکات لەسەر ئەوهی که پەنگە کەسیکی متمانەدار بێت.
- خەطیبی بەغدادی فەرموویەتی: هۆکاری تەدلیس کردنە کە هەرچی بێت، ئەو حەدیسە ناکرێت وەکو بەلگە بە کار بھێنرێت و پێی وەر بگێرێت. ^(۱)

(۱) بروانە: الکفاية في علم الرواية / ۳۷۰.

وَمَا يُخَالِفُ ثِقَةً بِهِ الْمَلَأَ فَالشَّادُ.....

جۆری بیستویەکم

حەدیسی (الشاذ)

واتە: ئەو حەدیسی کە کەسیکی متمانەدار ریوایەتی کردووە بە پێچەوانەی ئەوێ کە کۆمەڵێک متمانەداری تر ریوایەتیان کردووە، پێی دەوتریت: (شاذ).

ئەم پێناسەیە کە مامۆستا ھەلی بژاردووە بۆ ئەم جۆرە حەدیسی، ھەمان ئەو پێناسەیە کە نیمامی شافعی کردوویەتی بۆی، وەکو دەگێرێنەوێ کە فەرموویەتی: حەدیسی (شاذ) ئەو نیە کە تەنھا کەسیکی متمانەدار ریوایەتی کردبێت، وکەسی تر ریوایەتی نەکردبێت، بەلکو ئەو حەدیسیە کە کەسیکی متمانەدار ریوایەتی بکا و موخالیف بێت بۆ ئەوێ کە خەلکی ریوایەتیان کردووە. یان کەسانیکی متمانەدار حەدیسیک ریوایەت بکەن، پاشان یەکتیکیان لێیان جیا بێتەوێ و موخالەفەیان بکات.^(۱)

بەلام ئەمە تەنھا پێناسە نیە کە کرابێت بۆ ئەم جۆرە حەدیسی، بەلکو:

- نیمامی حاکیم فەرموویەتی: ئەو حەدیسیە کە تەنھا کەسیکی متمانەدار ریوایەتی کردووە.^(۲)

(۱) بروانە: معرفة علوم الحديث / ۱۸۳، والكفاية في علم الرواية / ۱۴۱، ومقدمة ابن الصلاح / ۴۴. جا زانایان لە مانای ئەم فەرمايشتە نیمامی شافعیەدا فەرموویانە: مەرج نیە موخالەفەئێ چەند کەسیکی متمانەدار بکریت، بەلکو دەگۆرێت کە موخالەفەکراوێ کە تەنھا یەک کەسیش بێت، بەلام متمانەدارتر بێت لەو کەسێ کە موخالەفەکەئێ کردووە. بروانە: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۱ / ۱۰۶، وفتح المغیث / ۱ / ۲۹، وتوجیه النظر / ۱ / ۵۱۲.

(۲) بروانە: معرفة علوم الحديث / ۱۸۳.

- (أبو يعلى الخليلي القزويني) فهرموویه‌تی: ئەو هەدیسه‌یه که تەنها یەك کەس رێوایه‌تی کردووه.^(۱)

لەم سێ پێناسه‌یه‌وه دەرده‌که‌وێت که، نیمامی شافیعی دوو مەرچی داناوه بۆ ئەم جۆره هەدیسه:

(۱) دەبێت موخاله‌فه هەبێت.

(۲) دەبێت کەسێکی متمانه‌دار کردبێتی.

وه نیمامی حاکیم تەنها یەك مەرچی داناوه، ئەویش ئەوه‌یه که تەنها کەسێکی متمانه‌دار رێوایه‌تی کردبێت، نێر ناماژە‌ی به‌وه نەداوه که نایا موخاله‌فه هەیه یان نا.

هەرودها خاوه‌نی پێناسه‌ی سێیه‌میش تەنها یەك مەرچی داناوه، ئەویش ئەوه‌یه که تەنها یەك کەس رێوایه‌تی بکات، نێر ئەو کەسه متمانه‌دار بێت یان نا، وه موخاله‌فه هەبێت یان نا.

شیخی شارەزووری و(ابن کثیر) فهرموویانه: ئەو پێناسه‌یه‌ی که نیمامی شافیعی کردوویه‌تی پێناسه‌یه‌کی راست و دوور له په‌خنه‌یه. چونکه به‌پیتی دوو پێناسه‌که‌ی تر چه‌ندین هەدیسه‌ هەن که تەنها یەك کەسی متمانه‌دار رێوایه‌تی کردوون، وله‌گەڵ ئەوه‌شدا زانایان به (صحیح)یان داناون، بگره هەندیکیشیان له صحیحی بوخاری وموسلیمدا هاتوون، وه‌کو هەدیسی « إِمَّا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ». وه هەدیسی: « أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) نَهَى عَنْ بَيْعِ الْوَلَاءِ وَهَيْبِهِ. که تەنها عەبدولای کوری دینار له نینو عومەر‌وه رێوایه‌تی کردووه. وه هەدیسی: « أَنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم) دَخَلَ مَكَّةَ وَعَلَى رَأْسِهِ مِغْفَرٌ. که تەنها نیمامی مالیک له زوهریه‌وه رێوایه‌تی کردووه. جا نموونه‌ی ئەم هەدیسه‌ غەریبه (صحیح)انه زۆرن. نیمامی

(۱) بروانه: الإرشاد في معرفة علماء الحديث / ۱ / ۱۷۶.

موسلیم فهرموویهتی: زوهری نزیکهی نهوود هدیسی هیه له حزرهتهوه که خزی به تنها ریوایهتی کردوون.^(۱)

شافیعی فهرمووی: گهر کهسی مهوئوق به پیچهوانهی خهلکانی مهرمووق
 ریوایهی هدیسی بکسا ویهینتی پتی بلتی (شاذ)ه وهیچ دامه‌مینتی
 موخالهفه لای (حاکم) مهرج نیه راوی یهک کهسی مهوئوق کافیه
 (خهللیلی) بۆ نهم هدیسه نهلتی یهک راوی بهسه وتوش بلتی: بهلتی
 لهم فهرموودانه وتهی راست ترین یه کهمه، له لای زانا، بهیه‌قین

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۴۴، والباعث الخیث / ۴۸ - ۴۹. بهلام نه‌گهر چاو بگتیرین به کتیبی (المستدرک)ی نیمامی حاکمدا ده‌بینین هه‌ندیک جار وشعی (شاذ و صحیح) بهیه‌کهوه کۆده‌کاتهوه بۆ یهک هدیسی، نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سهر نهوهی که نهو زاراوهی (شاذ)ه به‌لای نه‌وهوه جیاوازه له‌وهی که به‌لای زانا یان‌مه‌وه به‌کار ده‌هینریت، چونکه نه‌گهر وا نه‌بیت، ناکریت نهو دوو زاراوه‌یه بهیه‌کهوه کۆبکرتنه‌وه، چونکه نه‌گهر هدیسی (شاذ) بوو، نیت نابییت (صحیح) بییت. که‌واته زاراوهی (شاذ) به‌لای نیمامی حاکمه‌وه بۆ هدیسی غه‌ریبیش به‌کار هاتووه. به‌لگه‌ی نهوهی که له (کتاب الإیمان)دا له‌سهر هدیسی ژماره (۵۲) فهرموویهتی: ره‌نگه که‌سیک وه‌ها کومان بیات، که ده‌قی نهم هدیسه (شاذ)ه، به‌لام باوه‌کو ته‌ماشای هه‌ردوو کتیبی صحیحی بوخاری وموسلیم بکات، تاوه‌کو نه‌وه‌نده ده‌قی تری ده‌ست بکه‌ویت، که تنها له یهک ریگه‌وه ریوایهت کراون، که سه‌ری لییان سوور ب‌ینیتی، نه‌وجا نه‌مه‌ش قیاس بکاته سه‌ر نه‌وان. هه‌روه‌ها پروانه / کتاب الطهارة / هدیسی ژماره ۶۴۲، وه کتاب الإمامة وصلاة الجمعة / باب التأمین / هدیسی ژماره ۱۰۱۹، وه کتاب الجمعة / هدیسی ژماره ۱۰۲۷. هه‌روه‌ها خهللیش بهو پییه‌ی که قوتابی نیمامی حاکم بووه، نه‌ویش هه‌ر له‌سه‌ر هه‌مان بۆ‌چوون بووه، که زاراوهی (شاذ) بۆ هدیسی غه‌ریب به‌کار دیت، به‌لام به‌ فراوانتر، بۆیه ده‌کریت له‌گه‌ل زاراوهی (صحیح)دا بۆ یهک هدیسی به‌کار به‌هینرین وکۆبینه‌وه. نه‌وه‌تا له کتیبی (الإرشاد فی معرفة علماء الحديث)دا له‌بارهی نهو هه‌دیسانه‌ی که یه‌کتیک له مامۆستاکانی نیمامی مالیک، به ناوی (العلاء بن عبد الرحمن بن يعقوب) ریوایهتی کردووه، له‌سه‌ر هدیسی: (إذا كان النصف من شعبان فلا صوم حتى رمضان) فهرموویهتی: نیمامی موسلیم له کتیبه‌که‌ی خۆیدا چه‌ندین هدیسی مه‌شه‌ووری جگه له‌مه، وجه‌ندین هدیسی (شاذ)ی نهم که‌سه‌ی هیتاره. پروانه: الإرشاد فی معرفة علماء الحديث / ۱ / ۲۱۸ - ۲۱۹. که نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سهر نهوهی که به‌لای نه‌ویشه‌وه هه‌ردوو زاراوهی (صحیح وشاذ) بهیه‌کهوه کۆده‌بئه‌وه. جا بۆ تیگه‌یه‌شتنی زیاتر له هه‌رسی پتانه‌که وه‌چۆنیتی تعویق خسته‌ن نیوانیان پروانه: علوم الحديث فی ضوء تطبيقات المحدثین النقاد، الدكتور حمزة المليباري / ۱۲۵ - ۱۳۶.

جۆره‌کانی هه‌دیسە (شاذ)

وه‌كو له پێناسه راسته‌كه‌ی نهم جۆره هه‌دیسه‌وه ده‌رده‌كه‌وێت، یه‌كێك له مه‌رجه‌كانی نه‌وه‌یه كه موخاله‌فه‌ی تێدا‌بێت، جا نه‌و موخاله‌فه‌یه ده‌كرێت له ده‌قی هه‌دیسه‌كه‌دا بێت، وه ده‌شكرێت كه له سه‌نهد و‌رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌كه‌دا بێت، وه موخاله‌فه‌كه‌ش یان به‌وه ده‌بێت كه ده‌ق یان و‌رشته‌ی هه‌دیسه‌كه‌ زیاد‌یه‌كه‌ی تێدا‌یه، یان نو‌قسانیه‌كه‌ی تێدا‌یه. كه‌واته ده‌كرێت ب‌لێن: هه‌دیسە (شاذ) دوو جۆری سه‌رده‌كه‌ی هه‌یه، كه هه‌ریه‌كه‌یان دوو لقیان لێ ده‌بێته‌وه، به‌م شیوه‌ی خواره‌وه:

(۱) (شاذ) له ده‌قی هه‌دیسه‌كه‌دا

وه‌كو نه‌و هه‌دیسە‌ی كه هه‌ردوو نیما‌می (أبو داود والترمذی) ر‌یوایه‌تیان كردووه له عبد الواحدی كور‌ی زیاد‌وه، نه‌ویش له نه‌عمه‌شه‌وه نه‌ویش له نه‌بو صالحه‌وه نه‌ویش له نه‌بو هوره‌یره‌وه، كه هه‌زره‌ت فه‌رموویه‌تی: « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ فَلْيُضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ »^(۱)

نیما‌می به‌یهه‌قی فه‌رموویه‌تی: (عبد الواحد) له گێرانه‌وه‌ی نهم هه‌دیسه‌دا موخاله‌فه‌ی قوتابیه‌ متمانه‌داره‌كانی تری نه‌عمه‌شی كردووه، كه گوایه‌ نه‌مه فه‌رمووده‌ی هه‌زره‌ته، به‌لام نه‌وان وه‌هایان گێراوه‌ته‌وه كه نه‌مه كرده‌وه‌ی هه‌زره‌ته، واته هه‌زره‌ت وه‌های نه‌فه‌رمووه، به‌لكو وه‌های كردووه.^(۲)

(۱) سنن أبي داود / التطوع / باب الاضطجاع بعدها (سنة الصبح) / هه‌دیسە ژماره ۱۲۶۳، وسنن الترمذی / أبواب الصلاة / الاضطجاع بعد ركعتي الفجر / هه‌دیسە ژماره ۴۲۰.

(۲) بروانه: النكت على مقدمة ابن الصلاح / ۳ / ۷۱۴، وتدريب الراوي / ۱۹۲، وتوجيه النظر / ۱ /

یان وەکو ئەو حەدیسەى که نىمامى دارەمى لە موسای کورپى عەلێیەوه^(١) ئەویش لە باوکێهوه، ئەویش لە عوقبەى کورپى عامرەوه، که حەزرت فەرموویەتى: « يَوْمُ عَرَفَةَ، وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الْإِسْلَامِ، وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ »^(٢)

زانایان فەرموویانە: ئەم حەدیسە بەم دەقە تەنھا لە ڕێگەى موسای کورپى عەلێیەوه هاتووه، ئەگینا هەموو ئەو کەسانەى که ئەم حەدیسەیان ڕیوايەت کردووه، هێچیان باسى ڕۆژى عەرەفەیان نەکردووه.^(٣)

(٢) (شاذ) لە ڕشتەى گێرانهوهى حەدیسە کەدا

وەکو ئەو حەدیسەى که هەرسى نىمامان (البیهقى والترمذى وابن ماجه) لە ڕێگەى سوفیانی کورپى عوبەینەوه ئەویش لە عەمرى کورپى دینارەوه ئەویش لە عەوسەجەوه ئەویش

(١) ئەم ناوه هەم بە عەلى وهەم بە عولەبى خوتراووتەوه، نىمامى (ترمذى) پاش ئەوهى که حەدیسە کەى هیناوه فەرموویەتى: خەلکى عیتراق دەلتین (موسى بن علی)، وه خەلکى میصریش دەلتین (موسى بن علی). ئەوجا دەفەرمویت: لە قوتەببەم بیستووه، که وتوویەتى لە (لیث)ى کورپى سەعدەم بیستووه، که وتوویەتى: موسای کورپى عەلى وتوویەتى: رازیم نیه هێچ کەسێک ناوی باوکم بچووک بکاتەوه. واتە لە عەلێیەوه بیکات بە عولەبى، که لە زمانى عەرەبیدا بەو جۆرە بچووک دەکریتەوه.

(٢) سنن الدارمی / کتاب الصوم / باب فی صیام یوم عرفة / حەدیسى ژماره ١٧٦٤.

(٣) پروانە: النکت علی مقدمه ابن الصلاح / ٢ / ٦٨٧ - ٦٨٨، وتوجیه النظر / ١ / ٥١٤، وفتح المغیث / ١ / ٢١٨ - ٢١٩، وشرح شرح نخبه الفکر / ١ / ٣٣٤. زانای پایه بەرز (ملا علی القاری) لەسەر ئەم حەدیسە فەرموویەتى: ڕهنگه کەسێک بپرسیت: باشه چۆن ئەم حەدیسە بە (شاذ) دابنریت؟ خۆ هەریه که لە (ابن خزیمه وابن حبان والحاکم) بە (صحیح)یان داناوه، وه نىمامى حاکم فەرموویەتى: ئەتە عەلى شرط مسلم. وه نىمامى (ترمذى)ش فەرموویەتى: حدیث حسن صحیح !!! ئەوجا لە وهلامى ئەم پرسیارەدا دەفەرمویت: ئەوانە تەنھا تەماشای ڕشتەى گێرانهوهى حەدیسە کەیان کردووه، وناگیان لەو زیادەیه نەبووه که لە دەقى حەدیسە کەدا زیاد کراوه، بۆیه بەو جۆرە بپاریان بەسەر حەدیسە کەدا داوه، ئەگینا وەکو وتان دەقى حەدیسە کە بەو زیادەوه (شاذ)ه.

له عەبدولای کۆری عەبباسەوه گێراویانەتەوه، که پیاویک له سەرده‌می حەزرەتدا وه‌فاتی کردبوو، تەنها کەسێکی له‌پاش به‌جێماوو که پێشتر به‌نده‌ی ئەو پیاوه بووه ونازادی کردوو، حەزرەتیش فەرمووی: نایا کەسی له‌پاش به‌جێماوه؟ عەرزیان کرد: نەخێر تەنها به‌نده‌یه‌کی نازادکراو نەبێت. ئەوه‌بوو حەزرەتیش هەموو میراتەکه‌ی دا به‌ ئەو به‌نده‌ نازادکراوه‌ی.^(۱)

زانایان فەرموویانە: نەم حەدیسە به‌م رێشته‌یه‌ حەمادی کۆری زهید له‌ عەمری کۆری دینارده‌وه نەویش له‌ عەوسەجه‌وه‌ پیاویه‌تی کردوو، به‌لام ناوی عەبدولای کۆری عەبباسی نەبردوو. جا له‌گەڵ ئەوه‌ی که حەماد کەسێکی (عادل وضابط)ه، به‌لام بێجگه‌ له‌ سوفیانی کۆری عوبیه‌ینه‌ چەند کەسێکی تریش نەم حەدیسەیان گێراوه‌تەوه‌ وناوی عەبدولای کۆری عەبباسیان بردوو، که‌وابوو به‌هێزه‌که‌یان ئەوه‌یه‌ که ناوی عەبدولای تیدا هاتوو، چونکه‌ له‌ چەند رینگه‌یه‌کی به‌هێزه‌وه‌ هاتوو.^(۲)

حوکمی حەدیسە (شاذ)

هەرده‌کو له‌ باسی مەرجه‌کانی حەدیسە (صحیح) و(حسن)دا باسمان کرد، یه‌کیک له‌ مەرجه‌کان ئەوه‌یه‌ که ئەو حەدیسە (شاذ) نەبێت، که‌واته‌ نەگەر (شاذ) بوو، ئەوا ئەو حەدیسە به‌ (ضعیف) داده‌نرێت، وکاری پێناکرێت ووه‌کو به‌لگه‌ به‌کار ناهێنرێت، مه‌گەر له‌ رینگه‌ی تره‌وه‌ به‌هێز بکرێت.

(۱) السنن الکبری للبيهقي / كتاب الفرائض / باب ما جاء في المولى من أسفل / حەدیسە ژماره ۱۲۷۶۶، وسنن الترمذي / الفرائض / باب في ميراث المولى الأسفل / حەدیسە ژماره ۲۱۰۶، وسنن ابن ماجة / كتاب الفرائض / باب من لا وارث له / حەدیسە ژماره ۲۷۴۱.

(۲) بروانه: علل الحديث، لابن أبي حاتم / ۲ / ۵۲ / حەدیسە ژماره ۱۶۴۳، ونزهة النظر / ۸۵، وتدريب الراوي / ۱۹۲، وتوجيه النظر / ۱ / ۵۱۵، وفتح المغيب / ۱ / ۲۱۸، وشرح الزرقاني على البيهقي / ۱۶۷

شیخی شارهزووری فهرموویهتی: نهو هه‌دیسهی که نیمامی شافیعی پیتی ده‌فهرمویت:
 (شاذ)، نهوه گومانی تیدا نیه که قبول ناکریت.^(۱)
 هۆی نه‌مه‌ش ده‌گه‌پیتتهوه بۆ نهوهی که نهو کهسهی هه‌دیسه‌کهی ریوایه‌ت کردوه،
 نه‌گه‌رچی که‌سیکی متمانه‌داریش بیت، به‌لام له‌به‌ر نهوهی که موخاله‌فه‌ی که‌سیک، یان
 که‌سانیکی کردوه که له نهو به‌هیزترن، نه‌مه‌ش وه‌ها لیک ده‌دریتتهوه که نهو راویه
 هه‌دیسه‌کهی به‌ته‌واوه‌تی وه‌کو خۆی له‌به‌ر نه‌کردوه.

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۴۵.

والمقلوب قسمان تلاً

.....

وقلب اسناد لمتن قسّم

إبدال راء ما براو قسّم

جۆرى بىست و دووہم

حەدىسى (المقلوب)

واتە: حەدىسى (مقلوب) دوو جۆرە، بەشويىن حەدىسى (شاذ) دا ھاتووە:

جۆرىكىيان گۆرىنى راويەكە بە راويەكى تر، وە جۆرىكىشان گۆرىنى رشتەى دەقى حەدىستىكە بۆ دەقى حەدىستىكى تر.

مامۆستا لىرەشدا نەھاتووە راستەوخۆ پىنناسەى ئەم جۆرە حەدىسەمان بۆ بکات، بەلكو ھاتووە دا بەشى کردووە بۆ دوو جۆر، كە ئەوانىش وەكو زانايان فەرموويانە، برىتىن لە:

(۱) گۆرىنى راويەكى مەشھوور بۆ راويەكى تر: ئەوہىە كە لە رشتەى گىرپانەوہى حەدىستىكدا گۆزانكارى بكرىت بە يەكىك لە راويەكان، نىتر ناوى خۆى وياووى جىنگۆركىيان پىبكرىت، يان لەگەل يەكىك لە راويەكانى تردا، يان لەگەل كەستىكى تردا لە دەرەوہى رشتەكە. وەكو ئەوہى كە كەستىك ناوى عەلى كورى حوسەين بىت، بەلام بگۆردرىت بە حوسەينى كورى عەلى، يان جىنگۆركى بكرىت لە نىوان ناوى مامۆستايەك لەگەل ناوى قوتابىەكىدا لە رشتەيەكدا، يان ناوى راويەك لە رشتەيەكدا لا بىرىت، وناوى كەستىكى تر بخرىتە جىنگەى، نىتر بە ھەلە يان بە دەستى ئەنقەست.

(۲) گۆرىنى رشتەى گىرپانەوہى دەقى حەدىستىك بۆ دەقى حەدىستىكى تر: ئەوہىە كە رشتەى گىرپانەوہى حەدىستىك لە چەند كەستىك پىكھاتەن، بگۆردرىن بە چەند كەستىكى تر كە حەدىستىكى ترىان گىرپاوەتەوہ. ^(۱)

(۱) بەلام ئەگەر سەربەخۆ رشتەيەك درووست بکات، كە نەبىسرايىت ھەرگىز حەدىس لەو رشتەيەوہ رىوايەت كرايىت، ئەو رشتە بەئىنىت وىيكاك بە رشتەى گىرپانەوہى دەقى حەدىستىك زانراوى ديارىكراو، ئەوہ فەرمودەناسان بە (قلب) داناننن، بەلكو كارىكى نارەوا وھەرامە. ھەرەوھا ئەگەر رشتەى گىرپانەوہى حەدىستىكى زانراو وديارىكراو بەئىنىت و دەقىكى بە درۆ ھەلبەسراوى بەدەم ھەزەرەتەوہ لىتوہ رىوايەت بكرىت، نەمىش ھەر بە (قلب) داناننن. بىروانە: حاشىة الأجهوري على شرح الزرقاني على البيهقي / ۱۷۴.

هاتیبت: ((مُسْتَدْبِرُ الْقِبْلَةِ مُسْتَقْبِلُ الشَّامِ))، بهلام بگۆردریت به: ((مُسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةِ مُسْتَدْبِرُ الشَّامِ))^(۱).

بهلام چەندین فەرموودەناسی تریش^(۲) له باسی ئەم جۆره هەدیسهدا تەنها باسی ئەو دوو جۆرهیان کردوو که مامۆستا هیناونی، ئەویش تەنها لهبەر زۆری رێژهی جۆری (مقلوب الإسناد) له بەرامبەر (مقلوب المتن)، ئەگینا زانیویانە که ئەم جۆرهشیان بوونی هەیە.^(۳)

هۆکارەکانی قەلبکردن له هەدیسهدا

فەرموودەناسان باسی چەند هۆکارێکیان کردوو که پال به کەسێکەوه دەنێن تاوهکو قەلب بکات له هەدیسهکدا، که هەندێکیان به هەله دەیانکات، وه هەندێکیان به دەستی ئەنقەست:

- ئەوهی که به هەله رابوێه که قەلبی دەکات،^(۴) وهکو ئەو هەدیسهی که نيسحاقی کورپی طمباج له جورهیری کورپی حازیم، ئەویش له ثابتی بونانییهوه ئەویش له ئەنەسهوه رابوایهتی دەکات، که حەزرت فەرموویهتی: ((إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي)). ئەم هەدیسه جورهیری کورپی حازیم قەلبی کردوو، چونکه وا بهناویانگه که بهحیای کورپی ئەبو کهئیر له عەبدولائی کورپی ئەبو قەتادەوه ئەویش له باوکیهوه ئەویش

(۱) بروانه: تدریب الراوی / ۲۵۱، وتوضیح الأفكار / ۲ / ۱۰۶، والیواقیت والدرر / ۱ / ۱۴۶، وتوجه النظر / ۲ / ۵۷۷، والنکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۸۷۸.

(۲) وهکو: (ابن الصلاح، والنووی، والذهبی، وابن الملقن، وابن جماعه، وابن کثیر، والحافظ العراقی).

(۳) بروانه: فتح المغیث / ۱ / ۲۹۸، وتوجه النظر / ۲ / ۵۷۸ - ۵۷۹. پیتی دهجیت هۆی باس نهکردنی (مقلوب المتن) لهلایهن ئەو فەرموودەناسانەوه بۆ ئەوه بگەریتەوه که زیاتر ئەو باسهیان به تاییهتەندی وپسپۆری زانایانی شەرعرزان زانییبت، وه تاییهتەندی خۆیانیان ئەزانییبت، چونکه ئەم باسه زیاتر کاریگەری لهسەر دەرهنێانی حوکمی شەرعیهوه هەیە له دەقی ئەو هەدیسهی که قەلبهکەتی تیدا کراوه، ئەک به باسی (صحیحی ونا(صحیحی) هەدیسهکەوه.

(۴) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۶۰، والشذا الفیاح / ۱ / ۲۳۰، والنکت علی مقدمة ابن الصلاح / ۳ / ۸۶۵، وتدریب الراوی / ۲۵۳، وتوضیح الأفكار / ۲ / ۱۰۵ - ۱۰۶، وشرح البصيرة والتذكرة / ۱ / ۳۲۲، وشرح الزرقانی علی البیقونی مع حاشیه الأجهوری / ۱۷۷ - ۱۷۸، وعلوم الحدیث فی ضوء تطبیقات المحدثین النقاد، الذکور حمزة الملباری / ۱۴۸ - ۱۴۹.

له‌هه‌زره‌ته‌وه‌ی ریوایه‌تی کردووه. نیسحاق ده‌فهرمویت: چووم بۆ خزمه‌تی هه‌مادی کورپی زه‌ید، و‌پرسیاری نهم هه‌دیسه‌م لیتکرد، نه‌ویش فهرمووی: جوره‌یر وا گومان‌ی بردووه، نه‌گینا نیتمه‌ هه‌موومان له‌ خزمه‌تی ثابتدا بووین، و‌هه‌ججایشمان له‌گه‌لدا بوو، وه‌ نه‌و هه‌دیسه‌که‌ی بۆ گیتراینه‌وه، به‌لام جوره‌یر وا گومان‌ی بردووه که‌ ثابت بۆی گیتراینه‌ته‌وه‌وه.

• نه‌وانه‌ی که‌ به‌ ده‌ستی نه‌نقه‌ست ده‌یانکات بریتین له‌:

(١) ده‌یه‌ویت خه‌لکی هه‌دیسه‌که‌ی لیت‌ه‌برگرن، واته‌ ناوی که‌سه‌کان ده‌گۆزیت ته‌نها له‌به‌ر نه‌وه‌ی که‌ خه‌لکی و‌ابزانن نه‌و هه‌دیسه‌ که‌سانیتکی متمانه‌دار ریوایه‌تیا‌ن کردووه. زانایان فهرموویانه: نمونه‌ی نهم هۆکاره، وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی که‌ عه‌مری کورپی خالیدی هه‌رانی ریوایه‌تی کردووه له‌ هه‌مادی کورپی عه‌مری نه‌صیبیه‌وه نه‌ویش له‌ نه‌عه‌مه‌شه‌وه، نه‌ویش له‌ نه‌بو صالحه‌وه نه‌ویش له‌ نه‌بو هوره‌یره‌وه که‌ هه‌زرت فهرموویه‌تی: ((إِذَا لَقِيتُمُ الْمُشْرِكِينَ فِي الطَّرِيقِ فَلَا تَبْدَأُوهُمْ بِالسَّلَامِ)). نهم هه‌دیسه‌ هه‌مادی کورپی عه‌مر قه‌لبی له‌ رسته‌که‌یدا کردووه، وه‌ نه‌عه‌مه‌شه‌وه ریوایه‌تی کردووه، نه‌گینا خۆی له‌ سه‌هه‌یلی کورپی نه‌بو صالحه‌وه نه‌ویش له‌ باوکیه‌وه نه‌ویش له‌ نه‌بو هوره‌یره‌وه ریوایه‌تیا‌ن کردووه، وه‌کو له‌ سه‌حیحی موسلیمدا هاتووه.^(١)

(٢) ده‌یه‌ویت که‌سی به‌رامبه‌ری تا‌قی بکاته‌وه و‌بزانی‌ت تا‌وه‌کو چه‌نده‌ نا‌گای له‌ ده‌ق و‌رشته‌ی هه‌دیس هه‌یه، و‌ده‌یه‌ویت لیتی تیکبدا‌ت، هه‌روه‌کو بۆ نیسامی بوخاری و‌چه‌ند زانایه‌کی تر نهم کاره‌یان له‌گه‌لدا کراوه، بۆ تا‌قی‌کردنه‌وه‌یان.

(١) بروانه: الشذا الفیاح / ١ / ٢٣١، والنکت علی مقدمه‌ ابن الصلاح / ٣ / ٨٦٥، و‌تدریب الراوی / ٢٥٠، و‌توضیح الأفكار / ٢ / ١٠١ - ١٠٢، و‌شرح البصرة و‌التذکره / ١ / ٣٢٠، والنکت علی کتاب ابن الصلاح / ٢ / ٨٦٤ - ٨٦٥، و‌الیواقیت و‌الدرر / ١٠١ - ١٠٢، و‌شرح الزرقانی علی البیقونی / ١٧٣

حوکمی حەدیسە (مقلوب)

حوکمی ئەم جۆرە حەدیسە دەگۆریت بەپێی گۆزانی ئەو هۆکارەى که بووه بەهۆی قەلب کردنه که، بۆیه:

● ئەگەر قەلب کردنه کهى به ههله بوو، ئەوا تەماشای ئەوه دەکەیت که نایا ئەو کەسەى که قەلبە کهى کردووه کەم دەکەوێتە ههلهوه یان زۆر؟ خۆ ئەگەر کەم دەکەوتە ههلهوه، ئەوه لەبەر ئەوهى که ههلهى کەم ئەگەرى ئەوه ههیه که ههموو کەسیکی تێبکهوێت، بۆیه هیچ کاریگەرى ناییت لەسەر حەدیسە که، بەلام ئەگەر زۆر دەکەوتە ههلهوه، ئەوا کاریگەرى دەبیست لەسەر حەدیسە که ولسەر زەبەتى راویه که، بۆیه هەندیک جار حەدیسە که له پلهی (صحیح) هوه دینیتە خوار بۆ پلهی (حسن)، بەلکو هەندیک جار دەیهینیتە خوار بۆ پلهی (ضعیف ومنکر). هەر بۆیه زۆر جار نیمامی (ابن حبان) له باسی هەندیک له راویه کاندایا، له کتیبی (المجروحین) دا دەفەرمویت: ئەو کەسه زۆر جار حەدیس قەلب دەکات له کەسانی متمانه دارهوه، بۆیه درووست نیه به حەدیسە کانی ودریگیردیت.

● ئەگەر به مەبەستی ئەوه بوو که سەر له خەلکی تێکبدات، بۆ ئەوهى که حەدیسە کهى لێوهربگرن، ئەوه زانایان فەرموویانه: هەر وهکو حەدیسە (موضوع) وایه. ^(۱) واته: حەدیسەى کى (ضعیف) ه وپێی وهرناگیریت.

● ئەگەر قەلب کردنه که به مەبەستی تاقي کردنهوه بیست، ئەوه درووسته، ^(۲) چونکه ئەو کەسانەى زیاتر ئەم کارەیان کردووه، خۆیان فەرمووده ناس بوون، وه مەبەستیشیان ئەوه

(۱) بروانه: النکت علی مقدمة ابن الصلاح / ۳ / ۸۶۷، وتدریب الراوی / ۲۵۲، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۳۲۰ - ۳۲۱، والواقیت والدرر / ۲ / ۹۰.

(۲) بەلام هەندیک له زانایان (وهکو: یحیی بن سعید القطان، والحافظ العراقی) پێیان وایه که ئەم کاره درووست نیه. چونکه ڕهنگه ئەو کەسەى که تاقي دەکەوتەوه به قەلبه که نەزانیت، ونیتر هەر بهو جۆره ریاوایەتی بکات، ودرواتریش خەلکانیکی تر لهوی بیست و بیگێرێنهوه. بروانه: المحدث الفاصل بین الراوی والواعی، للرامهرمزی / ۳۹۹، والنکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۸۷۱، وفتح المغیث / ۱ / ۳۰۱، وشرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۳۲۱. شیخی عمسقلانی فەرموویهتی: هەرچۆنیک بیست، هەر سووده کهى له زیانه کهى زیاتره.

بووه که دلنیا بن له توانا ولیتهاتوویی نهو کهسهی که هه دیسه که بیان لی ده پرسی. شیخی عهسقه لانی فهرموویه تی: نهو کهسهی که نه م جوړه قهلبه ده کات، نابیت بهرده وام بیت له سهری، به لکو کهی مه بهسته کهی هاته جی، ده بیت وازی لی بهینیت. ^(۱) هه بویه نیمامی (ذهبی) فهرموویه تی: هه که سیک که به دهستی نه نقهست دهقی هه دیسک بهینیت ورشتهی هه دیسکی تری پیوه بلکینیت، نهوه هه دیس دزه، و نهوهیه که پی ده لین: فلا ته کهس هه دیس ده دزیت. ^(۲)

(۱) پروانه: نهة النظر / ۲۲۸.

(۲) پروانه: الموقظة في علم مصطلح الحديث / ۶۰.

وَالْفَرْدُ مَا قَيَّدَتْهُ بِثِقَةٍ أَوْ جَمَعَ أَوْ قَصَرَ عَلَى رِوَايَةٍ

جۆرى بىست وسىيەم

ھەدىسى (الفرد)

ۋاتە: ھەدىسى (فرد) ئەۋ ھەدىسىيە كە بەستوتەتەۋە بە كەسىكى متمانەدارەۋە، يان بە كۆمەلئىكەۋە، يان بەستوتەتەۋە بە تەنھا راۋىيەكى دىارىكرائەۋە.

مامۇستاي دانەر لەم دىرە ھۆنراۋەدەدا لە رىنگەى پىئاسە كەردنى ھەدىسى (فرد) ھەۋە، ئامارەى بەۋە كەردوۋە كە ئەم ھەدىسى سى جۆرى ھەيە، ئەۋانىش:

(۱) ئەۋ ھەدىسى كە تەنھا يەك كەسى متمانەدار رىۋايەتى كەردوۋە، نىتر دەگۇنجىت كە كەسانىكى تىرىش رىۋايەتەن كەردىت، بەلام ھىچيان متمانەدار نەبن. ۋەكو ئەۋ ھەدىسى كە نىمامى موسلىم ۋەغەيرى ئەۋىش بۆمان دەگىرنەۋە كە ھەزرت لە ھەردوۋە نوئىزى جەزنى رەمەزان ۋەقۇرباندا سوورەتى (قاف، وَأَقْتَرَبْتُ السَّاعَةَ) ھى دەخوئىندەۋە.^(۱) زانايان فەرموۋىانە: ئەم ھەدىسى تەنھا كەسىكى متمانەدار بەناۋى (ضَمْرُهُ بِنُ سَعِيد) ھەۋە رىۋايەتى كەردوۋە، ئەگىنا كەسەكانى تر كە رىۋايەتەن كەردوۋە ھىچيان متمانەدار نەبن.^(۲)

(۲) ئەۋ ھەدىسى كە تەنھا كۆمەلئىكى دىارىكرائەۋە رىۋايەتەن كەردوۋە: ۋەكو ئەۋ ھەدىسانەى كە لەبارەيانەۋە زانايان فەرموۋىانە: ئەم ھەدىسى تەنھا مەككەيەكان يان مەدىنەيەكان يان مىصرىيەكان يان شامىيەكان يان كوفىيەكان يان خۇراسانىيەكان رىۋايەتەن كەردوۋە. كە نمۇنەى ئەمانە لە سونەنى ئەبو داۋود ۋەموسنەدى بەززار ۋەموجەمەكانى نىمامى (طبرانى) دا زۆر بەرچاۋ دەكەون. ۋەكو ئەۋ ھەدىسى كە نىمامى ئەبو داۋود بۆمان رىۋايەت دەكات لە (أبو ذر الغفاري) يەۋە كە ھەزرت پىئى فەرموۋە: « يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّي أَرَاكَ

(۱) صحيح مسلم / كتاب صلات العيدين / باب ما يقرأ به في صلاة العيدين / ھەدىسى ژمارە ۸۹۱.

(۲) بروانە: شرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۲۶۹ - ۲۷۰، والشذا الفياح / ۱ / ۲۰۰، وتوضيح الأفكار / ۲ / ۸.

ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي فَلَا تَأْمُرَنَّ عَلَيَّ ائْتِنِي وَلَا تَوَلَّيْنِي مَالَ يَتِيمٍ». (١)

پاشان نه‌بو داوود فهرموویه‌تی: ((تفرّد به أهل مصر)). هه‌روه‌ها وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی که دایکه عانیسه بزمان ده‌گێریته‌وه که هه‌زه‌ت له ناو مزگه‌وتدا نوێژی کرد له‌سه‌ر (سهیل بن بیضاء) و براکه‌ی. نیمامی حاکیم فهرموویه‌تی: نه‌م هه‌دیسه‌ ته‌نها خه‌لکی شاری مه‌دینه ریوایه‌تیان کردووه. (٢)

(١) سنن أبي داود / كتاب الوصايا / باب ما جاء في الدخول في الوصايا / هه‌دیسی ژماره ٢٨٦٨.

هه‌روه‌ها زانایان چه‌ندین کتیبیان له‌سه‌ر نه‌م جۆره هه‌دیسه‌ داناوه، وه‌کو:

- التفرّد: که دانراوی نیمامی نه‌بو داووده، نه‌گه‌رچی من به چاپکراوی به‌رچاوم نه‌که‌وتووه، به‌لام خاوه‌نی کتیبی (تحفة الأشراف) لیبه‌وه نقلّ ده‌کات (وه‌ک له هه‌دیسه‌کانی ژماره: ٤٤٧٤، و ٦٢٤٩، و ٨٤٢٠)، و خاوه‌نی: (الرسالة المستطرفة) ش ناوی هیناوه و یاسی کردووه. هه‌روه‌ها شیخی عه‌سقه‌لانیس ناماژه‌ی پیتاوه. بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ٢ / ٧٠٨.
- الأفراد: که دانراوی (ابن شاهین)ه، و نیتستا چه‌ند به‌شیکی که‌می ماوه، وله‌گه‌ل هه‌ندیک له دانراوه‌کانی تریدا به‌چاپ گه‌یه‌نراوه.
- الغرائب والأفراد: که دانراوی نیمامی (دار قطی‌یه)، نه‌م کتیبه‌شم هه‌ر به‌رچاو نه‌که‌وتووه، به‌لام زانای پایه‌به‌رز (ابن طاهر المقدسی) رینکی خستۆته‌وه، و ناوی ناوه: (أطراف الغرائب والأفراد)، که نیتستا به‌چاپکراوی هه‌یه.
- المفاريد: که دانراوی (أبو يعلى الموصلي)یه، نیتستا به‌چاپکراوی هه‌یه.

زانایان ده‌فهرموون: زانیی نه‌وه‌ی که هه‌دیستیک له ریزی هه‌دیسه‌ فهرده‌کاندا ده‌ژمیردیت یان نا، پیتوستی به‌ بیرینکی تیژ وله‌به‌رکردنیک تاییه‌تی و فراوان هه‌یه، زۆر جار زانایانی گه‌وره له‌باره‌ی هه‌دیستیکه‌وه فهرموویانه: نه‌م هه‌دیسه، نه‌وه‌نده‌ی من بزانه‌م، ته‌نها که‌ستیک ریوایه‌تی کردووه، که‌چی دواتر زانایه‌کی تر هاتووه و فهرموویه‌تی: نه‌و هه‌دیسه له‌ فلانه‌ رینگی تریشه‌وه ریوایه‌ت کراوه. بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ٢ / ٧٠٨، و فتح المغیث / ١ / ٢٤٢، و النکت علی مقدمة ابن الصلاح / ٣ / ٧٥٢.

(٢) بروانه: معرفة علوم الحديث / ١٥٦. هه‌روه‌ها بروانه: تدریب الراوی / ٢٠٨، و فتح المغیث / ١ / ٢٤٢، و الرسالة المستطرفة لیبان مشهور کتب السنة المصنفة، لمحمد بن جعفر الکتانی / ١١٤.

(۳) نهو هه دیسهی که تنها یه کهس له راویه کی دیاریکراوهه ریوایه تی کردوهه، واته بیجگه لهو کهسه کهسی تر لهو راویهوه ریوایه تی نه کردوهه، بهلام ده گونجیت له ریگهی راویه کی ترهوه چهن دین کهس ریوایه تیان کردیت. نهه جوره یان له جوری به کهم گشتگیر تره، چونکه ده کریت نهو تنها کهسه متمانهدار بیت، وه ده شکریت متمانهدار نه بیت. بو نهه جوره هه دیسه زانایان نمونه یان بهو هه دیسه هیناوه تهوه که نه نهسی کوری مالیک فهرموویه تی: « أَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُولَمَ عَلَى صَفِيَّةَ بِسَوِيْقٍ وَنَمْرٍ ». (۱) زانای پایهدار (ابن طاهر المقدسی) فهرموویه تی: نهه هه دیسه غه ریبه له ریگهی وانیلی کوری داوودوهه که له کوریک کی خوویه به ناوی به کردهه، ریوایه تی کردوهه، وه تنها کهس یکیش که لهو واتیلوهه ریوایه تی کردوهه بریتیه له سوفیانی کوری عویه نهه. (۲)

نهو جا زانایان له باسی نهه جوره هه دیسه دا باسی دوو جوی سه ره کیان کردوهه، که نهوانیش:

(الفرد المطلق، والفرد النسبي)، که له باسی هه دیسه غه ریبه باسمان کردن، وه فهرموویانه: هه موو نهه سی جورهی که ماموستا هیناوهی به بهر جوری (الفرد النسبي) ده کهون. (۳)

پیم باشه لیته دا له بهر تیکه ل نه بوون ولتکجیا کردهوهی هه دیسه (فرد وغریب) فهرمایشتیک کی شتی عه سه لانی بهینه وه، که فهرموویه تی: نهه گرجی نهه دوو جوره له رووی زمانه وانوی وزاراوه شهوه به یه که مانا هاتوون، بهلام زانایانی فهرمووده ناس جیاوازیان

(۱) سنن أبي داود / كتاب الأطعمة / باب في استحباب الوليمة عند النكاح / هه دیسه ژماره ۳۷۴۴.

(۲) بروانه: أطراف الغرائب والأفراد، لابن طاهر المقدسی / ۲ / ۱۷۶ / هه دیسه ژماره ۱۰۵۷. ههروهه بروانه: شرح البصرة والتذكرة / ۱ / ۲۶۹، والشذا الفياح / ۱ / ۲۰۰، وتدريب الراوي / ۲۰۸، وشرح الزرقاني على البيهقي / ۱۸۲.

(۳) بروانه نهه لفیهی عیراقی به شه رحه کانی: فتح المغیث، ومنحة المغیث، له باسی: (الأفراد) دا. بهلام نیسامی سه خاوی پتی وایه که نهو دوو جوره سه ره کیه له هه ندیک نمونه دا ده که ونهوه یه که وتیااندا هاویه شن. بروانه: فتح المغیث / ۱ / ۲۴۱.

کردوو له نێوانیاندا له رووی زۆری و کهمی به‌کارهێنانه‌وه. وشه‌ی فهردیان زیاتر بۆ (الفرد المطلق) به‌کارهێناوه. وه وشه‌ی غه‌ریبیشیان زیاتر بۆ (الفرد النسبی) به‌کارهێناوه. نه‌وجا فه‌رموویه‌تی: نه‌مه له‌رووی به‌کارهێنانی ناوی فه‌رد و غه‌ریبه‌وه، نه‌گینا له‌رووی به‌کارهێنانه‌وه و ده‌کو رسته‌یه‌کی فرمانی (جملة فعلية)، جیاوازیان نه‌کردوو، و بۆ هه‌ردووکیان (الفرد المطلق والنسبی) فه‌رموویانه: تَفَرَّدَ بِهِ فُلَانٌ. یان: أَغْرَبَ بِهِ فُلَانٌ. ^(١)

حوکمی هه‌دیسی (فرد)

بۆ بریاردان به‌سه‌رنه‌م جو‌ره هه‌دیسه‌شدا که ئایا (صحیح)ه یان نا، ده‌بیته‌ ته‌ماشای نه‌وه بکه‌ین که تاوه‌کو چه‌ند مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) و (حسن)ی تیدا هاتوه‌ته‌جی، به‌و پێیه‌ ده‌توانین بڵین: (صحیح)ه یان (حسن)ه یان (ضعیف)ه.

(١) بروانه: نزهة النظر / ٦٦. به‌لام نه‌وه‌نده هه‌یه که ته‌عبیری (أغرب به فلان) که‌مه‌تر به‌کار ده‌هێنریت له ته‌عبیری (تفرّد به فلان)، و ده‌کو نه‌وه هه‌دیسه‌ی که ئیمامی نه‌بو داوود رپوایه‌تی کردوو و فه‌رموویه‌تی: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ لَمَّا قُتِلَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَجَعَفَرٌ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) فِي الْمَسْجِدِ يُعْرِفُ فِي وَجْهِهِ الْحُزْنَ وَذَكَرَ الْقِصَّةَ. پاشان فه‌رموویه‌تی: قوله "جلس في المسجد" أغرب به سليمان بن كثير ليس يقوله غيره.

سنن أبي داود / كتاب الجنائز / باب الجلوس عند المصيبة / هه‌دیسی ژماره ٣١٢٢.

وَمَا بِعِلَّةٍ غُمُوضٍ أَوْ خَفَا مُعَلَّلٍ عِنْدَهُمْ قَدْ عُرِفَا

جۆری بیست و چواره‌م

حه‌دیس (المعلل)

واته: هەر هه‌دیسێک که نه‌خۆشیه‌کی نادیار یان شاراوه‌ی تێدا بیته، نه‌وه به‌لای فهرمووده‌ناسانه‌وه به (معلل) ناسراوه.

نهم پیتاسه‌یه‌ی مامۆستا و درگیراوه له پیتاسه‌ی فهرمووده‌ناسانی پیتاسینه‌وه، که بۆ نهم جۆره هه‌دیسه‌یان کردووه، به‌لام هه‌ندیک به کورتی.

فهرمووده‌ناسان له پیتاسه‌که‌دا فهرموویانه: نه‌وه هه‌دیسه‌یه که نه‌خۆشیه‌کی نادیار و شاراوه‌ی تێدا، که کاریگه‌ری ده‌کاته سه‌ر (صحیح)ی هه‌دیسه‌که، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ی که به‌ رواله‌ت و دیاره نه‌وه نه‌خۆشیه‌ی تێدا نیه. ^(۱)

له‌رووی ناوانی نهم جۆره هه‌دیس به‌ ناوه‌وه که مامۆستا هیتاوتی، نه‌گه‌رچی هه‌ندیکێ تر له فهرمووده‌ناسان هەر هه‌مان ناویان به‌کار هیتاوه، یان نه‌وه ناوه‌ی که زانایانی وه‌کو (البخاری، و الترمذی، و ابن عَدِي، و الدارقطني، و أبو يعلى الخليلي، و الحاکم) و کهسانی تر به‌کاریان هیتاوه و فهرموویانه: (مغلل)، هه‌ندیک له زانایان په‌خه‌یان لێ گرتوون، و فهرموویانه: له‌ رووی زمانه‌وانیه‌وه باشتر و جوانتر وه‌هایه که بوتریت: (معلل). ^(۲)

(۱) بروانه: معرفة علوم الحديث / ۱۷۴، و مقدمة ابن الصلاح / ۵۳، و المقنع في علوم الحديث / ۲۱۲، و المنهل الروي / ۵۲، و التقريب بشرح تدريب الراوي / ۲۱۰، و فتح المغيب / ۱ / ۲۴۴. هه‌ندیک له زانایان فهرموویانه: جاری واهیه که ده‌لێن هه‌دیسێ مه‌علول، مه‌به‌ستیان نه‌وه‌یه که به‌کێک له‌وه‌یه‌یه‌ی تێدا، که ده‌بیته‌وه‌ی (ضعیف)ی هه‌دیس، وه‌کو نه‌وه‌ی که بوتریت: فلانه راوی درۆزنه، یان بێ ناگایه، یان له‌به‌رکردنی خراپه، یان هه‌رکام له‌وه‌یه‌یه‌ی تر که کاریگه‌ریان ده‌بیته‌ له‌سه‌ر و درگرتنی هه‌دیسێک له‌ پاره‌یه‌که‌وه. به‌لکو به‌لای نیهامی (ترمذی) ده‌وه‌ نه‌سخ له‌ هه‌دیسدا به‌ عیله‌ت داده‌نریت. بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۴.

(۲) بروانه: التقييد والإيضاح / ۱۱۶، و شرح البصرة والتذكرة / ۱ / ۲۷۲ - ۲۷۳، و الشذا الفياح / ۱ / ۲۰۵، و تدريب الراوي / ۲۱۰. جا هه‌ر که‌سێک که شاره‌زایی هه‌بیته‌ له‌ زانستی سه‌رفدا زیاتر له‌ جیاوازی نێوان نهم سێ ناوه‌ تێده‌کات.

گرنگی ویا‌یه‌خی ئاگابوون له‌م باسه

فهرموودهناسان فهرموویانه: باسی (علل الحدیث) زانستیکی سه‌ربه‌خۆیه، ویه‌یودندی به باسی (صحیح)ی ونا(صحیح)ی و جهرح و ته‌عدیله‌وه نیه، به‌لکو یه‌کیکه له‌گه‌وره‌ترین باسه‌کانی نهم زانسته، وه‌باسیکی زۆر ورد ونا‌روونه، ههر بۆیه بی‌جگه له‌خه‌لکانی پ‌سپۆر ول‌یهاتوو وشاره‌زایانی بیرتیژ وزانا بلیمه‌ته‌کان، که‌سی تر قسه‌ی تیدا نه‌کردوو، به‌لکو هه‌ندیکیان پ‌تیان وایه که زانینی نهم باسه ته‌نها له‌ریگه‌ی نیله‌هامه‌وه ده‌بیت، که خ‌وای گه‌وره ده‌بخته دل‌یانه‌وه.^(۱)

ده‌گ‌یرنه‌وه له (عبد الرحمن بن مه‌دی)، که فهرموویه‌تی: نه‌گهر نه‌خۆشی وعیلله‌تی هه‌دیسیکم بۆ ده‌ر‌بکه‌و‌یت، پ‌یم خۆش‌تره له‌وه‌ی که بیست هه‌دیس بنووسمه‌وه له‌وه‌ی هه‌دیسانه‌ی که له‌لای خۆم نین.^(۲)

شیخی عه‌سقه‌لانی فهرموویه‌تی: نهم باسه باسیکی ته‌واو لیل‌ وورده، خۆ نه‌گهر که‌سیک خ‌وای گه‌وره تیگه‌یشتنیکی باش و‌بیرتیکی تیژی پ‌ینه‌داییت، وشاره‌زاییه‌کی ته‌واوی نه‌بیت

(۱) ده‌گ‌یرنه‌وه که پ‌یاییک پرسیا‌ری کردوو له (أبو زرعة الرازي): به‌لگه‌تان چه‌ که ده‌لین هه‌دیسیک مه‌علوله ؟: نه‌ویش فهرمووی: به‌لگه‌مان نه‌ویه که تۆ پرسیا‌ری هه‌دیسیکم لی بکه‌یت، وه‌نیش عیلله‌ته‌که‌یت پ‌ی بل‌یم، پ‌اشان برۆیت بۆ لای (محمد بن مسلم بن واره)، وپرسیا‌ر له‌نه‌ویش بکه‌یت، به‌لام پ‌یتی نه‌ل‌یت که له‌ منیشت پرسیه، نه‌وجا نه‌ویش عیلله‌ته‌که‌یت پ‌ی بل‌یت، پ‌اشان برۆیت بۆ لای (أبو حاتم)، وه‌ویش عیلله‌ته‌که‌یت پ‌ی بل‌یت، نه‌وجا ته‌ماشاکه و‌یزانه: نه‌گهر جیاوازی هه‌بوو له‌نیوان بۆچوونه‌کانماندا، نه‌وه بزانه که نه‌وه‌ی پ‌یمان وتی بۆچوونی خۆمانه، وه‌ نه‌گهر بینیت که هه‌موومان یه‌ک بۆچوونمان هه‌بوو، نه‌وه بزانه که نهم زانسته حه‌قیقه‌تیکی هه‌یه. جا پ‌یاوه‌که‌ش وه‌های کرد که نه‌و پ‌یتی فهرموو، بینیت که هه‌موویان یه‌ک بۆچوونیان هه‌بوو له‌وه‌ی مه‌سه‌له‌یه‌دا، بۆیه ده‌سته‌جی وتی: شایه‌تی نه‌ده‌م که نهم عیلله‌ نیله‌های خ‌وایه. ب‌روانه: معرفه‌ علوم الحدیث / ۱۷۴، والجامع لأخلاق الراوي / ۲ / ۲۵۶ / به‌ ژماره‌ی ۱۷۷۷.

(۲) ب‌روانه: معرفه‌ علوم الحدیث / ۱۷۴، والجامع لأخلاق الراوي / ۲ / ۲۹۵ / به‌ ژماره‌ی ۱۹۰۰.

سهباردت به ددق وپشتهی گێترانهوهی هه‌دیسه‌کان، ناتوانیت له‌م بابته‌دا قسه‌ بکات، هه‌ر بۆیه‌ نه‌وانه‌ی که له‌م بابته‌دا وته‌ وپۆچوونیان هه‌یه‌ ولییان وه‌رگه‌راوه‌، زۆر که‌من، له‌وانه‌: (علي بن المديني، وأحمد بن حنبل، والبخاري، ويعقوب بن شيبة، وأبو حاتم، وأبو زرعة، والدارقطني).^(١)

جۆره‌کانی عیله‌ت

کاتی‌ک که‌ باس له‌ جۆره‌کانی عیله‌تی هه‌دیس ده‌کریت، نا‌کریت که‌ له‌ چه‌ند جۆریکی دیاری‌کرا‌دا کورتی بکه‌ینه‌وه‌، به‌لکو نه‌وه‌نده‌ ده‌کریت که‌ جۆره‌ زۆر دیاره‌کانی ده‌ستیشان بکریت، وه‌وانی تری جی به‌یتریت بۆ بریاری زانایان ولته‌توانی نه‌و بواره‌.

نیمامی حاکی نه‌یسا‌بووری هه‌ستاوه‌ باسی ده‌ جۆر عیله‌تی کردووه‌، که‌ ده‌کریت بینه‌ هۆی نه‌وه‌ی هه‌دیسیت که‌ به‌ رواله‌ت له‌ (صحیح) ده‌چیت، نه‌م عیله‌تانه‌ وای لی بکه‌ن که‌ بیته‌ به‌ (معلل)، که‌ نه‌وانیش:

١) هه‌دیسیت به‌ رواله‌ت له‌ (صحیح) ده‌چیت، به‌لام له‌ پشته‌ی گێترانه‌وه‌که‌یدا که‌سیکی تێدایه‌، له‌ناو زانایاندا به‌وه‌ نه‌ناسراوه‌ که‌ هه‌دیس له‌و که‌سه‌ بیسته‌یت که‌ نه‌و هه‌دیس له‌ی رپوایه‌ت کردووه‌.

(١) پروانه: نزهة النظر / ١١٣. جا له‌به‌ر گرنگی وپایه‌خی نه‌م باسه‌، زانایان هه‌ستا‌ون چه‌ندین کتیبی تاییه‌تیان تێدا داناو، له‌وانه‌: کتیبی (العلل) که‌ (ابن المدینی) دایناوه‌، وه‌ کتیبی (التاریخ والعلل) که‌ زانای پایه‌به‌رز (یحیی بن معین) دایناوه‌، وه‌ کتیبی (المسند المعلل) که‌ زانای گه‌وره‌ (یعقوب بن شیبه‌ السدوسی) دایناوه‌، وه‌ کتیبی (العلل ومعرفة الرجال) که‌ نیمامی نه‌حمه‌د دایناوه‌، وه‌ کتیبی (العلل الکبیر)، که‌ نیمامی (الترمذی) دایناوه‌، وه‌ کتیبی (علل الحدیث) که‌ (ابن أبی حاتم الرازی) دایناوه‌، وه‌ کتیبی (العلل الوارده‌ فی الأحادیث النبویه) که‌ نیمامی (الدارقطنی) دایناوه‌. سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که‌ له‌ چه‌ندین کتیب وه‌رچاوه‌ی تریشدا هه‌ر باس له‌ بابته‌ی عیله‌تی هه‌دیس کراوه‌، به‌تاییه‌تی له‌و سه‌رچاوانه‌ی که‌ بۆ ته‌خریجی هه‌دیس پشیمان پین ده‌به‌سترت، وه‌کو: (نصب الرأیه فی تخريج أحادیث الهدایه) که‌ نیمامی (الزبلی) دایناوه‌، وه‌ (التلخیص الحیر) که‌ شیخی عه‌سقه‌لانی دایناوه‌.

- (۲) هه‌دیسێك كه پراویه بیرتیژ و متمانه‌داره‌كان به مورسه‌لی ریوایه‌تیاں كردووه، كه‌چی له ریڤگه‌یه‌کی تره‌وه به موسنه‌دی ریوایه‌ت كراوه، نه‌مه‌ش وای لی ده‌كات كه به رواله‌ت له (صحیح) بچیت.
- (۳) هه‌دیسێك وا ناسراوه كه یه‌كێك له هاوه‌لانی هه‌زره‌ت ریوایه‌تی كردووه، به‌لام له كه‌سی‌کی تره‌وه ریوایه‌ت بكریت، كه هاوه‌ل نه‌بیت، ته‌نها له‌بهر نه‌وه‌ی كه ولاتی پراویه‌كان له یه‌كتری جیاوازن.
- (۴) هه‌دیسێك وا ناسراوه كه یه‌كێك له هاوه‌لان ریوایه‌تی كردووه، به‌لام له یه‌كێك له شوێنكه‌وتوانه‌وه ریوایه‌ت بكریت، به جۆرێك كه گومان دروست بكات، كه نه‌و كه‌سه‌ش یه‌كێكه له هاوه‌لان.
- (۵) هه‌دیسێك به عه‌نه‌نه ریوایه‌ت كرابیت، به‌لام كه‌سێك له رشته‌ی گێرانه‌وه‌كه‌ی لابراییت، و به‌هۆی ریڤگه‌یه‌کی تره‌وه بزانی‌ت كه نه‌و كه‌سه لابراره كێیه.
- (۶) هه‌دیسێك له دوو ریڤگه‌وه ریوایه‌ت بكریت، له یه‌كێکیاندا ناوی مامۆستایه‌ك هاتبیت و دیاری بیت، وله‌وی تریاندا به نادیا‌ری هاتبیت.
- (۷) هه‌دیسێك هم به ئیسناد وهم به غه‌یری ئیسنادیش له كه‌سێكه‌وه ریوایه‌ت كرابیت، به‌لام نه‌وه‌ی كه له‌لای زانایان مه‌عرووف و ناسراوه، نه‌و ریوایه‌ته‌یانه كه به‌بی ئیسناده.
- (۸) پراویه‌ك به كه‌سێك گه‌یشه‌تووه و هه‌دیسێشی لی بیستووه، به‌لام چه‌ند هه‌دیسێك هه‌ن كه له‌و كه‌سه‌ی نه‌بیستوو، جا نه‌گه‌ر وه‌های گێراییه‌وه كه خۆی له‌و كه‌سه‌ی بیستووه، و باسی كه‌سی تری نه‌كرد له نێوان خۆی و نه‌و كه‌سه‌دا، نه‌وه عیله‌ته‌كه بریتیه له‌وه‌ی كه نه‌و هه‌دیسێی له‌و كه‌سه‌ی نه‌بیستووه.
- (۹) هه‌دیسێك ریڤگه‌یه‌کی دیاریكراو و زانراوی هه‌یه كه لێیه‌وه ریوایه‌ت كراوه، به‌لام یه‌كێك له كه‌سه‌كانی نه‌و ریڤگه‌یه له ریڤگه‌یه‌کی تره‌وه هه‌دیسێك ریوایه‌ت بكات،

ئەوا هەر کەسێک کە ئەم هەدیسی دوو دەم لە راپۆرێکەوە راپۆرێت بکات، رەنگە گومانی وەها بێت کە لە رێگەی یەكەمەو، کە رێگە زانراوەکە، راپۆرێت کراوە. (۱۰) هەدیسیک لەلایەکەوە بە (مرفوع)ی راپۆرێت بکریت، لەلایەکی ترەوە بە (موقوف)ی.

جا نیشامی حاکم پاش ئەوێ کە ئەم دە عیللەتە یە ئاماردوو، فەرموویەتی: ئەمە دە جۆری عیللەتی هەدیسی، بەلام چەند جۆری تریشی ماوە کە باسم نەکردوو، بەلکو کردوومن بە نمونە بۆ چەندین هەدیسی (معلل)، بۆ ئەوێ کە خەلکانێکی شارەزا و پوچوو لەم باسەدا پێیان دەزانن، چونکە زانین و ناسینی عیللەتی هەدیسی لە گەورەترین باسەکانی زانستی فەرموودەناسیە. (۱)

چۆن بە عیللەتی هەدیسی بزانی؟

وەکو باسمان کرد، زانین و ئاگالیتی و شارەزایی لەم باسەدا خەلکانێکی بیریژ و بەتوانای کەم وێنە و بلیمەتی دەوێت، هەر بۆیە هەموو کەسێک نەیتوانیوو لەم باسەدا بریار بدات کە ئایا هەدیسیک (معلل)ە یان نا؟ بەلکو هەندێک جار زانایانی پایەبەرز و شارەزاش لەو جۆرە بریارانەدا پەلەیان نەکردوو، بەلکو رەوانەیان کردوو بۆلای کەسانێکی تر کە بەتایبەت پەڕێن لە بوارەکەدا.

کەواتە دەکرێت بڵین: بەر لە هەموو شتێک، نیشم دەتوانین لە رێگەی بۆچوونی ئەو زانا پەڕێنەرەو بزانی کە ئایا عیللەت لە هەدیسیکدا هەیە یان نا.

بەلام ئایا ئەوان خۆیان چۆن بریاریان داوە؟ وە چی پێوەرێکیان هەبوو بۆ بریاردانەکیان؟

(۱) بروانە: معرفة علوم الحديث / ۱۷۴ - ۱۸۳. جا بۆ تێگەشتنی زیاتر لەم دە جۆرە بە نمونەو دەکرێت تەماشای ئەم سەرچاوانەش بکریت: تدریب الراوي / ۲۱۷ - ۲۲۰، وتوجه النظر / ۲ / ۶۰۵ - ۶۱۲، وە لیکۆلێنەوێ مامۆستا (أحمد شاکر) لەسەر (اختصار علوم الحديث / ۵۷ - ۶۰).

زانایان فهرموویانه: ناگابوون له عیلهتی هه‌دیس ته‌نھا له ڕیگهی ته‌ماشای کردنی هه‌موو نه‌و ڕیگیانیه‌وه ده‌بیت که هه‌دیسه‌که‌یان لێوه ڕیوایه‌ت کراوه، یان نه‌و ڕیگیانیه‌ی که هه‌دیسه‌کانی نه‌و باس و بابه‌ته‌یان لێوه ڕیوایه‌ت کراوه، نه‌وجا به‌راورد کردنیان به‌یه‌که‌تری، و به‌راورد کردنی ڕاویه‌کانیان له‌رووی بیرتیژی و زیاده‌متمانیه‌ داریه‌وه.

● شیخی شاره‌زووری فهرموویه‌تی: بۆ پێزانینی عیله‌تی هه‌دیس زانا بلیمه‌ته‌کان ته‌ماشای نه‌وه‌یان کردوه که نه‌و هه‌دیس ته‌نھا له ڕیگهی یه‌ک که‌سه‌وه ڕیوایه‌ت کراوه، یان ڕیوایه‌ته‌که‌ پێچه‌وانه‌ی ڕیوایه‌تی که‌سانیکێ تره‌، له‌گه‌ڵ چه‌ند قهرینه‌یه‌که‌دا که زانایانی نه‌م بواره‌ هۆشیار ده‌که‌نه‌وه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که نه‌و هه‌دیسهی که به‌ مه‌وصولی ڕیوایه‌ت کراوه، مه‌وصول نیه‌ به‌لکه‌ مورسه‌له‌، یان وا ڕیوایه‌ت کراوه که (مرفوع) بیت، به‌لام خۆی (موقوف)ه‌، یان هه‌دیسیک چه‌و به‌ناو هه‌دیسیکێ تره‌، یان که‌سیک که‌وتوه‌ته‌ ناو ڕشته‌ی گێڕانه‌وه‌ی هه‌دیسیک به‌ گومانی یه‌کیک له‌ ڕاویه‌کان، جا نه‌گه‌ر نه‌و زانایه‌ زیاتر گومانی له‌سه‌ر نه‌م حاله‌تانه‌ بۆ دروست بوو، نه‌وا ڕیوایه‌ت ده‌دات که نه‌و هه‌دیس (معلل)ه‌، نه‌گینا ڕاده‌وه‌ستیت و هیچ ڕیوایه‌ت نادات.^(١)

● (الخطیب البغدادي) فهرموویه‌تی: ڕیگهی پێزانینی عیله‌تی هه‌دیس، نه‌وه‌یه‌ که هه‌موو ڕیگه‌کانی ڕیوایه‌تکردنی نه‌و هه‌دیس به‌یه‌که‌وه‌ کۆیکرینه‌وه‌، پاشان بزانیته‌ ڕاویه‌کانیان چی جیاوازیه‌کیان هه‌یه‌ له‌رووی پێگه‌ و پله‌وبایه‌ی متمانیه‌داری و بیرتیژی و لێهاتروییان.^(٢)

● (عبد الله بن مبارك) فهرموویه‌تی: نه‌گه‌ر ده‌ته‌ویت بزانیته‌ هه‌دیسیک (صحیح)ه‌، بۆ هه‌موو ڕیوایه‌ته‌کانی بده‌ به‌یه‌که‌دا.^(٣)

(١) ڕیوانه: مقده‌ ابن الصلاح / ٥٣.

(٢) ڕیوانه: الجامع لأحلاق الراوي / ٢ / ٢٩٥ / به‌ ژماره‌ی ١٩٠١.

(٣) ڕیوانه سه‌رچاوه‌ی پێشوو / ٢ / ٢٩٥ / به‌ ژماره‌ی ١٩٠٢.

- (یحیی بن معین) فهرموویه‌تی: نه‌گهر چه‌دیسێک له‌ سی (۳۰) پێگه‌وه پیمان نه‌گه‌یشتیبت، به‌دلماندا نه‌چووه‌ وعه‌قلمان نه‌یگرتوه. ^(۱)
 - نیمامی نه‌حمد فهرموویه‌تی: چه‌دیس نه‌گهر هه‌موو پێگه‌کانی به‌یه‌که‌وه‌ کۆنه‌که‌یته‌وه‌، لیتی تیناگه‌یت، وه‌ هه‌ندیک چه‌دیس ده‌بنه‌ راڤه‌ وته‌فسیر بۆ هه‌ندیکی تر. ^(۲)
 - (علي بن المدینی) فهرموویه‌تی: له‌م باسه‌دا نه‌گهر هه‌موو پێگه‌کانی چه‌دیسێک به‌یه‌که‌وه‌ کۆنه‌کرینه‌وه‌، ده‌رناکه‌وێت که‌ نه‌و چه‌دیس هه‌له‌ی تێدايه. ^(۳)
- جا ئیستا نه‌گهر نیمه‌ بگه‌رینه‌وه‌ سه‌ر جوړه‌کانی عیله‌ت، وبه‌ وردی لییان پروانین، بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که‌ پێزانینی نه‌و عیله‌تانه‌ هه‌موویان له‌ پێگه‌ی کۆکردنه‌وه‌ی پیاویه‌ته‌کان و به‌راورد کردنیان و به‌راورد کردنی راویه‌کانیان هه‌و ده‌بیته‌.

عیله‌تی چه‌دیس له‌ کوێدایه‌؟

شیخی شاره‌زووری فهرموویه‌تی: زۆر جار عیله‌ت له‌ رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی چه‌دیس هه‌که‌دایه‌، به‌لام ده‌کریت هه‌ندیک جار له‌ ده‌قی چه‌دیس هه‌که‌دا بیته‌.

نه‌وجا ده‌فه‌رمووت: هه‌ر عیله‌تێک که‌ له‌ رشته‌که‌دا بیته‌، کاریگه‌ری ده‌کاته‌ سه‌ر (صحیح)ی ده‌قی چه‌دیس هه‌که‌ و رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌شی، وه‌کو عیله‌تی ئیرسال ووه‌قف، واته‌ چه‌دیس هه‌که‌ و ده‌رده‌که‌وێت به‌ رواله‌ت که‌ که‌س له‌ رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌یدا لانه‌براه‌وه‌، که‌چی نه‌و چه‌دیس مورسه‌له‌، یان و ده‌رده‌که‌وێت که‌ چه‌دیس هه‌زرته‌ و(مرفوع)ه‌، که‌چی چه‌دیس یه‌کیکه‌ له‌ هاوه‌لان و(موقوف)ه‌. به‌لام جاری واش هه‌یه‌ که‌ ته‌نها کاریگه‌ری له‌سه‌ر

(۱) پروانه‌ سه‌رچاوه‌ی پێشوو / ۲ / ۲۱۲ / به‌ ژماره‌ی ۱۶۳۹.

(۲) پروانه‌ سه‌رچاوه‌ی پێشوو / ۲ / ۲۱۲ / به‌ ژماره‌ی ۱۶۴۰.

(۳) پروانه‌ سه‌رچاوه‌ی پێشوو / ۲ / ۲۱۲ / به‌ ژماره‌ی ۱۶۴۱.

(صحیح)ی رشتهی گێرانهوه که دهبیت، نهو دک دهقی هه دیسه که، چونکه دهقی هه دیسه که به رشتهیه کی تر چه سپاوه که (صحیح)ه.^(۱)

• نمونهی نهو عیله تهی که له رشتهی گێرانهوهی هه دیسه کدا ههیه، و کاریگری نابیت له سه ر دهقی هه دیسه که، وه کو نهو هه دیسه ی که (یعلی بن عبید) له (سفیان الثوری)، نهویش له (عمرو بن دینار)، نهویش له (ابن عمر) نهویش له هه زره تهوه که فهرموویه تی: «الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ...».

(۱) به لام له م بابه ته دا شیخی عه سه لانی به شیویه کی درێژتر باسی لهو جێگه یه کردوه که ده گونجیت عیله تهی تێداییت، و فهرموویه تی: عیله ته هه ندیک جار له رشتهی گێرانهوهی هه دیسه که دایه، وه ندیک جاریش له دهقی هه دیسه که دایه، جا نه گه ر له رشته که دا بوو، نهوا ده گونجیت ته نها کاریگری له سه ر (صحیح)ی رشته که خۆی هه بیت، یان کاریگری هه م له خۆی وهه م له سه حیعی دهقی هه دیسه که شدا هه بیت، یان کاریگری له سه ر هه چکامیان نابیت. به هه مان شیوه نه گه ر عیله ته که ته نها له دهقی هه دیسه که دا بیت. بۆیه فهرموویه نه: عیله ته به پیتی کاریگری کردن له سه حه تهی رشته و دهقی هه دیسه کاندایه شش جوژی ههیه، که نهوانیش:

۱. عیله ته که ته نها له رشته که دایه، و کاریگری نه له سه ر رشته که وهه م له سه ر دهقی هه دیسه که ش نهیه.
۲. عیله ته که ته نها له رشته که دایه، و کاریگری هه م له سه ر رشته که وهه م له سه ر دهقی هه دیسه که ش ههیه.
۳. عیله ته که ته نها له رشته که دایه، و کاریگری ته نها له سه ر رشته که ههیه، نه که دهقی هه دیسه که.
۴. عیله ته که ته نها له دهقی هه دیسه که دایه، و کاریگری نه له سه ر رشته که وهه م له سه ر دهقی هه دیسه که ش نهیه.
۵. عیله ته که ته نها له دهقی هه دیسه که دایه، و کاریگری هه م له سه ر دهقی هه دیسه که، وهه م له سه ر رشته که ش ههیه.
۶. عیله ته که ته نها له دهقی هه دیسه که دایه، و کاریگری ته نها له سه ر دهقی هه دیسه که ههیه، نه که له سه ر رشته که. جا بۆ ناگاداری زیاتر و تێگه یشتنی تهواو له سه ر نه م شش خاله پروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۷۴۶ - ۷۴۸.

زانایان فهرموویانه: نهم رشته‌یه کهسه‌کانی هه‌موو دادپه‌روهر وعادلن، وه بچرانیشی تیدا نیه، به‌لام عیلله‌تیکی تیدایه، که واده‌کات رشته‌که (صحیح) نه‌بیت، نه‌ویش نه‌ویه که سوفیان فهرموویه‌تی: له عه‌مری کوری دیناره‌وه. کهچی راستیه‌که‌ی نه‌ویه که عه‌بدولای کوری دیناره. به‌لام له‌م گپرانه‌ویه‌دا پاری یه‌که‌م وای گومان بردووه که عه‌مره نه‌وه‌ک عه‌بدولای، نه‌گه‌رچی هه‌ردوو‌کیشیان هه‌ر جیگه‌ی متمانه‌ن. بۆیه فهرموویانه: ده‌قی نهم حه‌دیه‌سه (صحیح)ه، نه‌گه‌رچی رشته‌که‌شی (صحیح) نه‌بیت. ^(۱)

• نوونه‌ی نه‌و عیلله‌ته‌ش که له ده‌قی حه‌دیه‌سی‌کدا هه‌یه، به‌لام کاریگه‌ری ته‌ن‌ها له‌سه‌ر ده‌قی حه‌دیه‌سه‌که خۆی ده‌بیت، نه‌وه‌ک رشته‌ی گپرانه‌وه‌که‌ی، نه‌و حه‌دیه‌سه‌یه که (ته‌ن‌ها) نیمامی موسلیم (به‌بی بوخاری) له نه‌نه‌سی کوری مالیکه‌وه هینا‌ویتی، که باس له خوتیندی سوره‌تی (الفاتحه) ده‌کات به‌بی (بسم الله الرحمن الرحيم)، وه‌ک ده‌فهرمویت: {فَكَانُوا يَسْتَفْتِحُونَ الْقِرَاءَةَ بِ { الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } ، لَا يَذْكُرُونَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي أَوَّلِ قِرَاءَةٍ وَلَا فِي آخِرِهَا}.

هه‌ندیک له زانایان فهرموویانه: عیلله‌ت له ده‌قی نهم حه‌دیه‌سه‌دا هه‌یه. چونکه زۆرینه‌ی نه‌و که‌سه‌نه‌ی که نهم حه‌دیه‌سیان ریوایه‌ت کردووه، ته‌ن‌ها نه‌وه‌نده‌یان فهرمووه: {فَكَانُوا يَسْتَفْتِحُونَ الْقِرَاءَةَ بِ { الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } }، نیت باسی (بسم الله)یان نه‌کردووه، هه‌روه‌کو له هه‌ردوو سه‌حیحی بوخاری وموسلیمدا هاتووه. جا نه‌و زانایانه فهرموویانه: نه‌و که‌سه‌ی که حه‌دیه‌سه‌که‌ی به‌و جۆره‌ ریوایه‌ت کردووه، که گوایه (بسم الله)یشی تیا‌یه، نه‌وه حه‌دیه‌سه‌که‌ی به‌و جۆره‌ ریوایه‌ت کردووه، که خۆی لیتی تینگه‌یشتوو، واته: وا تینگه‌یشتوو که حه‌دیه‌سه‌که‌ی فهرموویه‌تی: نوژیان به (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) ده‌ست پیده‌کرد، نیت نه‌وه وا ده‌گه‌یه‌نیت که (بسم الله)یان بۆ نه‌کردووه. خۆی چۆن لیتی تینگه‌یشتوو، هه‌ر واش

(۱) بروانه: الإرشاد في معرفة علماء الحديث / ۱ / ۳۴۱ / به ژماره ۷۲، ومقدمة ابن الصلاح / ۵۳ -

۵۴، والمقنع في علوم الحديث / ۲۱۴، والمنهل الروي / ۵۲.

ریوایه‌تی کردووه. به‌لام له‌م تیگه‌یشتنه‌یدا به‌هه‌له‌دا چووه، چونکه مانای هه‌دیه‌سه‌که نا به‌م جۆره‌یه: نه‌و سووره‌ته‌ی که له‌سه‌رده‌تای نوێژدا ده‌یاغۆتنده‌وه، بریتی بوو له‌ سووره‌تی (الفاتحه)، نیتێر هه‌یج په‌یوه‌ندی‌شی به‌باسی (بسم الله) یوه‌ نیه. ^(۱)

حوکمی هه‌دیسی (معلل)

به‌ورد بوونه‌وه له‌و پێناسه‌یه‌ی که زانا‌یان کردوویانه بۆ نه‌م جۆره‌ هه‌دیسه، وه‌ به‌ گه‌رانه‌وه به‌سه‌سته‌وه‌ی نه‌م باسه‌ به‌باسی مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) و (حسن) دوه، بۆمان دهرده‌که‌وێت که نه‌م جۆره‌ هه‌دیسه ده‌جێته‌ ریزی هه‌دیسه (ضعیف) ده‌کانه‌وه. چونکه له‌ پێناسه‌که‌دا هاتووه که عیله‌ته‌که‌ کاریگه‌ری ده‌بیته‌ له‌سه‌ر نه‌و هه‌دیسه‌ی که به‌روا‌له‌ت له‌ (صحیح) ده‌جێت، وه‌ له‌ باسی مه‌رجه‌کانی هه‌دیسی (صحیح) و (حسن) یشدا وتمان: ده‌بیته‌ نه‌و هه‌دیسه خالی بیته‌ له‌ عیله‌ته‌یه‌که‌ کاریگه‌ری هه‌بیته‌ له‌سه‌ری. که‌واته ده‌توانین ب‌لێن: نه‌م جۆره‌ هه‌دیسه به‌یه‌کێک له‌ جۆره‌کانی هه‌دیسی (ضعیف) داده‌نرێت. ^(۲)

(۱) پروانه: الإرشاد في معرفة علماء الحديث / ۱ / ۳۴۱ / به‌ژماره‌ ۷۲، ومقدمه ابن الصلاح / ۵۴.
(۲) ره‌نگه‌ نا لێژده‌دا گومانیک درووست بیته‌، وپرسیار ب‌کریت: نایا پێشتر فه‌رمایشتی شتیخی عه‌سقه‌لانیته‌ نه‌هیتا له‌سه‌ر جۆره‌کانی عیله‌ته‌ی هه‌دیس، که فه‌رمووبووی: هه‌ندیکیان کاریگه‌ریان نایته‌ نه‌ له‌سه‌ر ده‌قی هه‌دیسه‌که‌ وه‌ له‌سه‌ر رسته‌ی گێرانه‌وه‌که‌شی، نیتێر چۆن نیتا ده‌لێته‌: هه‌دیسی (معلل) جۆرێکه‌ له‌ جۆره‌کانی هه‌دیسی (ضعیف)؟!

له‌وه‌لامدا ده‌لێن: زانا‌یانی فه‌رمووده‌ناس هه‌رکه‌ی باسی عیله‌ته‌ی هه‌دیسیان کردبیته‌، به‌و جۆره‌ باسیان کردووه که کاریگه‌ری ده‌بیته‌ له‌سه‌ر (صحیح)ی هه‌دیس، به‌لام نه‌وه‌ی که ده‌وتریت: هه‌ندیک جۆری عیله‌ته‌ کاریگه‌ریان ده‌بیته‌ وه‌ه‌ندیک جۆری کاریگه‌ریان نایته‌، نه‌مه‌ هه‌ر ته‌نها جۆره‌ دابه‌شکردنیکی عیله‌ته‌ وه‌یچی تر، نه‌گینا به‌لای تێکرای فه‌رمووده‌ناسانی پێشینه‌وه‌، هه‌ر که باسی عیله‌ته‌ کرا، نه‌وه مه‌به‌ستیان نه‌و عیله‌ته‌یه‌ که کاریگه‌ری هه‌یه، نه‌ک شتیکی تر. بۆیه نه‌م گومانه‌ ته‌نها بۆ که‌سیک درووست ده‌بیته‌ که ناشنایی وشاره‌زایی نه‌بیته‌ سه‌باره‌ته‌ به‌ زاراوه‌ی فه‌رمووده‌ناسان.

وَدُو اِخْتِلَافِ سَنَدٍ اَوْ مَتْنٍ مُضْطَرِبٌ عِنْدَ اُهْيَلِ الْفَنِّ

جۆری بیست و پینجەم

حەدیس (المُضْطَرَب) (١)

واتە: ئەو حەدیسەکی جیاوازی لە رشتەیی گێرانیوە کەیدا یان لە دەقە کەیدا ھەیە، ناوی (مُضْطَرَب) دە بەلای فەرموودەناسانەود.

بەو پێیەکی کە مامۆستا ھۆنراوێکی کورتی داناوە، بۆیە ھەولێ داوێ کە نەگەر بکەیت، جۆرێکی حەدیس یان دوو جۆر لە یەک دێر لە ھۆنراوە کەدا بە پێناسەوێ جێگە بکاتەو، بۆیە زۆر جار ئەو پێناسانەکی کە کردوونی پێویستیان بە زیاتر روونکردنەوێ ھەیە، بۆ ئەوێ بە باشی لە مانا و ناسینی ئەو حەدیسە حالی بین.

ھەر بۆیە پێم باشترە، بەلکو بە پێویستی دەزانم کە لەم جێگەیدا بەتایبەتی، پێناسەکی ئەم جۆرە حەدیسە بەتێم، بەو جۆرێکی کە زانا یان کردوویانە، تاوێ کو بە تەواوێ حەدیسە کە بناسین، و لە جۆرەکانی تری جیا بکەینەو.

شیخی شارەزووری فەرموویەتی: ئەو حەدیسەکی کە گێرانیوە کە لە کەسێکەو بۆ کەسێکی تر جیاوازی (نێر لە دەقی حەدیسە کەدا، یان لە رشتەیی گێرانیوە کەیدا).

پاشان بۆ ئەوێ کەس پەخنە نەگرت، بەتێت: ئەم پێناسەکی ھەندێک جۆری تریش دەگرتەو! کەوابوو پێناسەکی رێگر نیە لە جێبوونەوێ جۆرەکانی تری حەدیس !! بۆیە

(١) لەسەر چۆنێتی خۆتێندنەوێ ناوی ئەم حەدیسە، زیاتر لەناو زانا یاندا وا مەشھوورە کە پیتی پێش کۆتایی (واتە: رانە کە) کەسەری لەژێردایە، واتە لە زمانی عەرەبیدا بە (اسم الفاعل) دادەنرێت. بەلام ھەندێکیشیان پێیان وایە کە راستر وەھایە رانە کە فەقەمی لەسەر بیت، واتە لە زمانی عەرەبیدا بە (اسم المكان) دادەنرێت. جا نەگەر بە (اسم الفاعل) دابنرێت، ئەو مانای وایە رێواوەتە کە ناجیگیرە، وە نەگەر بە (اسم المكان) دابنرێت، ئەو مانای وایە رێواوەتە کە جێگە ناجیگیرە. کە پێم وایە زیاتر ئەم ناکۆکیەش تەنھا لەرووی زمانەوانیە کەوێ، نەگینا ھەرچۆن بچۆنرێتەو، وەکو زاراوە لای فەرموودەناسان بەکە، و ھەر ھەمان پێناسەکی ھەیە.

راسته‌وخۆ پاش پیناسه‌که فهرمووی: نئمه کاتیک بهم ناوه‌وه ناوی ده‌نئین، که هه‌ردوو ریوایه‌ته‌که یه‌کسان بن، به‌لام نه‌گه‌ر یه‌کئیکیان له‌وی تریان به‌هه‌یتر بوو، به‌جۆرێک که نه‌وی دوو له‌به‌رامبه‌ریدا خۆی پێ رانه‌ده‌گیرا، چونکه راوی نه‌وه‌ی یه‌که‌م به‌یتر بوو، یان زۆرتر له‌خزمه‌تی نه‌و مامۆستایه‌دا بوو که هه‌دیه‌که‌ی لێوه ریوایه‌ت کردوه، یان به‌هه‌ر جۆرێکی تر که به‌یته‌هۆی له‌پێش‌دانانی ریوایه‌تی یه‌که‌م، نه‌وا نئمه‌ به‌ریار ده‌ده‌ین که به‌ریوایه‌تی یه‌که‌م وه‌ر به‌گیریت، و واز له‌وه‌ی دوو به‌یتریت، وه‌ له‌م کاته‌شدا پێی نالین: (مضطرب)، وه‌ حوکمی نه‌ویش وه‌رنا‌گریت.^(۱)

له‌م پیناسه‌یه‌وه ده‌رده‌که‌وێت که کاتیک هه‌دیه‌تیک بهم ناوه‌وه ناو ده‌نریت، که چهند مه‌رجێکی تێدا هاته‌بێته‌جی:

- ۱) ده‌بیت جیاوازی هه‌بیت له‌ ده‌قی هه‌دیه‌که‌ یان رسته‌ی گه‌رانه‌وه‌که‌ی.
- ۲) ده‌بیت هه‌دیه‌که‌ هه‌ر یه‌که‌ هه‌دیه‌تیک، به‌لام به‌ دوو ریوایه‌تی جیاوازی.
- ۳) ده‌بیت هه‌ردوو ریوایه‌ته‌که‌ یه‌کسان بن، وه‌ نه‌کریت هه‌یچ‌کامیان پێش بخریت به‌سه‌ر نه‌وی تریاندا.
- ۴) نه‌گه‌نجیت ته‌وفیق بخریت نه‌وان نه‌و دوو ریوایه‌ته‌ جیاوازه‌، به‌و رێسایانه‌ی که فهرمووده‌ناسان دایان ناوان بۆ ته‌وفیق خسته‌ نه‌وان ریوایه‌ته‌ جیاوازه‌کان.^(۲)

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۵.

(۲) نه‌م دوو مه‌رجه‌ی کۆتایی وه‌هayan کردوه که زۆر جار رهنه‌گه‌ هه‌دیه‌تیک به‌لای یه‌کێک له‌ زانایانه‌وه به‌ (مضطرب) دابنریت، به‌لام به‌لای هه‌ندێکی تریانوه به‌ (مضطرب) دانه‌نریت، چونکه به‌لای نه‌وانه‌ی یه‌که‌مه‌وه تا‌کریت هه‌یچ‌کام له‌ ریوایه‌ته‌کان پێش بخریت به‌سه‌ر نه‌وی تریاندا، یان تا‌کریت ته‌وفیق بخریت نه‌وانیانه‌وه، به‌لام به‌لای نه‌وانه‌ی دوو‌مه‌وه ده‌کریت. بۆ نه‌ونه: هه‌دیه‌تیک هه‌یه‌ که باس له‌ دانانی شتیک ده‌کات له‌به‌رده‌می نوێ‌خوێندا له‌کاتی نوێ‌که‌یدا، خۆ نه‌گه‌ر شتیک ده‌ست نه‌که‌وت، نه‌وا باوه‌که‌ عه‌صایه‌ک (دارتیک) دابه‌جێتیت، خۆ نه‌گه‌ر نه‌ویش ده‌ست نه‌که‌وت، نه‌وا باوه‌که‌ هه‌تیک له‌به‌رده‌می خۆیدا بکێشیت. نه‌م هه‌دیه‌ شێخی شاره‌زووری وحافظی عیراقی به‌ (مضطرب) ی داده‌نن، به‌لام شێخی عه‌سه‌لانی فهرموویه‌تی: نه‌و که‌سه‌ی که وای فهرمووه، نه‌یه‌یکاره‌وه، به‌لکه‌ نه‌م هه‌دیه‌ هه‌دیه‌تیک (حسن)ه. پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۵، وشرح البصيرة والتذكرة / ۱ / ۲۹۱، وبلوغ المرام في أحاديث الأحكام / هه‌دیه‌ی ژماره‌ ۲۳۶. هه‌ر بۆیه‌ زانایان نه‌م باسه‌شیان به‌ یه‌کێک له‌ گه‌رنه‌گه‌رین باسه‌کانی نه‌م زانسته‌ داناوه‌.

که‌واته نه‌گەر دوو رپوایه‌ته‌هه‌بوو، به‌لام جیاوازی نه‌له‌ده‌ق و نه‌له‌رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌دا نه‌بوو، نه‌وا نا‌کریت باسی (اضطراب) بکه‌ین.

هه‌روه‌ها نه‌گەر دوو رپوایه‌ته‌هه‌بوو، به‌لام هه‌ر یه‌که‌یان هه‌دیسیکی تایبته‌ی برون، نه‌گه‌رچی هه‌ردوو‌کیشیان له‌یه‌ک باس و بابه‌تدا هات‌ب، نه‌وا دووباره‌هه‌ر نا‌کریت باسی (اضطراب) بکه‌ین.

هه‌روه‌ها نه‌گەر دوو رپوایه‌ته‌که‌ده‌کرا یه‌کتیکیان پێش بخریت به‌سه‌ر نه‌وی تریاندا، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که‌راویه‌کانی متمانه‌دار ترن، یان زۆر ترن، یان... نه‌وا هه‌ر ده‌بیت به‌رپوایه‌ته‌به‌هێزده‌که‌یان وه‌ر‌ب‌گ‌یرد‌ریت، و نه‌وی تریان واز لێ به‌یتریت. وه‌کو له‌باسی هه‌دیسی (شاذ)دا به‌دریژی باس‌مان کرد.

له‌کۆتاییدا، نه‌گەر گو‌نجا ته‌وفیق بخریته‌نیوان نه‌و دوو رپوایه‌ته‌جیاوازه‌وه، به‌پیتی نه‌و رپسایانه‌ی که‌فه‌رمووده‌ناسان دایان نا‌ون بۆ ته‌وفیق خستنه‌نیوان رپوایه‌ته‌جیاواز و نا‌کۆکه‌کانه‌وه، نه‌وا هه‌ردوو رپوایه‌ته‌که‌پیتی وه‌رده‌گیریت وه‌یچ‌کامیان نا‌خریته‌لاوه.^(۱)

ناجیگیری له‌کوینی هه‌دیسا ده‌بیت؟ وه‌چۆن ده‌بیت؟

به‌و پێیه‌ی که‌هه‌دیس دوو لایه‌نی هه‌یه: ده‌ق، و رشته‌ی گێرانه‌وه. بۆیه‌ده‌کریت که‌ناجیگیری‌که‌ته‌نها له‌ده‌قی هه‌دیه‌که‌دا بیت، یان ته‌نها له‌رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌یدا، یان له‌هه‌ردوو‌کیاندا.

(۱) بۆ تیگه‌یشتن له‌حاله‌ته‌غوونه‌یه‌که‌ده‌هینینه‌وه، که‌زۆرێک له‌زانایان به‌(مضطرب)یان داناوه، نه‌ویش هه‌دیسیکی هه‌زره‌ته، له‌وه‌لامی پرسباری که‌سێکدا فه‌رموویه‌تی: (إِنَّ فِي الْمَالِ لَحَقًّا سِوَى الرِّكَاءِ). به‌لام له‌رپوایه‌تیکی تردا هاتووه که‌هه‌زره‌ته‌فه‌رموویه‌تی: (لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الرِّكَاءِ). جا هه‌ندێک له‌زانایان فه‌رموویه‌نه: ده‌کریت ته‌وفیق بخریته‌نیوان نه‌م دوو رپوایه‌ته‌ی که‌به‌رواله‌ت دژی یه‌کن و پێچه‌وانه‌ن، به‌وه‌ی که‌رپوایه‌تی یه‌که‌م تایبته‌ی بکریت به‌خیر و خیراتی سونه‌ت، وه‌رپوایه‌تی دووه‌میش تایبته‌ی بکریت به‌مافی پێوست، که‌بێگومان مافی پێوست له‌سه‌ر مال ته‌نها زه‌کاته. به‌مه‌ش فه‌رموویه‌نه: نه‌م دوو رپوایه‌ته‌بۆ نه‌م باسه‌درووست نین، چونکه‌ده‌کریت به‌م جۆره‌ته‌وفیق بخریته‌نیوانیه‌وه. ب‌روانه: فتح المغیث / ۱ / ۲۶۰، و تدریب الراوی / ۲۲۵، و توجیه‌النظر / ۲ / ۵۸۲، و شرح‌الرزقانی علی‌البیوقنی مع‌حاشیه‌الأجهوری / ۱۹۵.

به‌لام نه‌وه‌نده هه‌یه که زانا‌یان به زۆری پێیان وایه که ناجیگی‌ری نه‌گهر له ده‌قی هه‌دیسه‌یکدا هه‌بوو، نه‌وا له ریشه‌ی گێرانه‌وه‌که‌شیدا هه‌ر هه‌یه، نه‌گینا زۆر به که‌می رێک ده‌که‌ویت که ناجیگی‌ری ته‌نها له ده‌قی هه‌دیسه‌که‌دا بێت و به‌س.^(۱)

ده‌گێرنه‌وه که شیخی (ابن خزیمه) به‌کیک بووه له‌وه‌که‌سانه‌ی که زۆر باسی له‌وه‌هه‌دیسه‌یه‌ کردوو که له‌ رواله‌تدا له‌ نێوان ده‌قی هه‌دیسه‌که‌دا (اضطراب) هه‌یه، تا گه‌یشه‌وه‌ته‌ نه‌وه‌ قه‌ناعه‌ته‌ی که فهرموویه‌تی: من وا نازانم که دوو هه‌دیس له‌ هه‌زره‌ته‌وه‌ به‌ دوو نێسنادی (صحیح) رپوایه‌ت کرابن، و ده‌قه‌که‌شیان دژی به‌کتر بێت، جا هه‌ر که‌سه‌یک که نمونه‌یه‌کی له‌م باره‌وه‌ له‌لایه‌، با به‌یه‌نیت، تاوه‌کو بۆی به‌ک بچم.^(۲)

زانا‌یان نمونه‌یان بۆ جیاوازی ده‌قی هه‌دیس، به‌وه‌هه‌دیسه‌ی هه‌زره‌ت هێناوه‌ته‌وه‌ که له‌ وه‌لامی پرسیاری که‌سه‌یکدا، به‌ دوو رپوایه‌ت، فهرموویه‌تی: (إِنَّ فِي الْمَالِ لَحَقًّا سِوَى الزَّكَاةِ). به‌لام له‌رپوایه‌تیکی تر دا هاتوو که هه‌زره‌ت فهرموویه‌تی: (لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ).

(۱) بروانه: نزهة النظر / ۱۱۷، وفتح المغیث / ۱ / ۲۶۰. نیمامی سه‌خاری ده‌فه‌رموویت: {شیخی عه‌سه‌قلانی له‌ باسی نهم جزره هه‌دیسه‌دا کتیبیکی داناه، که به‌ زۆری نمونه‌کانی له‌ کتیبی (العلل الواردة في الأحاديث النبوية) ی نیمامی (دار قطنی) هێناوه، و ناوی ناوه: (المقترَب في بيان المضطرب)}. به‌لام نه‌وه‌ کتیبه‌ وێنه‌ی ده‌ست نێمه‌ نه‌که‌وتوو، نه‌گهرچی به‌کیک له‌ توێژه‌کانی زانستی فهرمووده‌ناسی به‌ناوی: (أحمد بن عمر بن سالم بازمول)، که وانه‌بێژ بووه له‌ په‌یمانگه‌ی حه‌ره‌می مه‌که‌کی، کتیبیکی (ماسته‌ر نامه له‌ زانکزی أم القرى) به‌ هه‌مان ناو‌نیشانی نه‌وه‌ کتیبه‌ی شیخی عه‌سه‌قلانی نووسیوه، که نه‌ویش هه‌ولتی داوه‌ نه‌وه‌ باسه‌ به‌ تێر و ته‌سه‌لی به‌یه‌نیت، من بێم وایه‌ تا راده‌یه‌کی باش سه‌رکه‌وتوو بووه. سوپاس بۆ خوا نهم ماسته‌رنامه‌یه‌ به‌چاپ گه‌یه‌نراوه‌ بۆ جاری به‌که‌م له‌ سالی ۱۴۲۲ - ۲۰۰۱، له‌لایه‌ن (دار الخراز - المملكة العربية السعودية، و دار ابن حزم - بيروت - لبنان).

(۲) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۷۰، وفتح المغیث / ۲ / ۷۱، وشرح البصرة والتذكرة / ۲ / ۱۰۹، و تدریب الراوی / ۴۷۱.

ناشکریت که هیچکام له ریوایه‌ته‌کان پیش بخریت به‌سەر ئه‌وانی تردا، وه ناشکریت که ته‌وفیق بخریته نیتوانیان ویتک به‌یترینه‌وه. ^(۱)

شیخی عه‌سقلانی له شیخ (أبو سعید العلائی) ماموستای خۆیه‌وه نقل ده‌کات، که جیاوازی وناکۆکی نیتوان دوو رشته‌ی گێرانه‌وه‌ی حه‌دیسێک، ده‌کریت به‌یه‌کێک له‌م شیتوانه بیت:

- ۱) یه‌کیتکیان (موصول)ه، وئه‌وی تریان (مرسل)ه.
- ۲) یه‌کیتکیان (موقوف)ه، وئه‌وی تریان (مرفوع)ه.
- ۳) یه‌کیتکیان (متصل)ه، وئه‌وی تریان (منقطع)ه.
- ۴) کۆمه‌لێک حه‌دیسیتکیان له‌که‌سێکه‌وه، نه‌ویش له‌یه‌کێک له‌تایبعینه‌وه، نه‌ویش له‌هاوه‌لێکی حه‌زهره‌ته‌وه ریوایه‌ت کرد، وه‌ کۆمه‌لێکی تر هه‌ر له‌هه‌مان که‌سه‌وه، به‌لام له‌یه‌کێکی تره‌وه له‌تایبعین، وئه‌ویش هه‌ر له‌هه‌مان هاوه‌له‌وه ریوایه‌ت کرد.
- ۵) زیاد کردنی که‌سێک له‌یه‌کێک له‌دوو رشته‌که‌دا.
- ۶) جیاوازی له‌ناوی راویه‌ک یان نه‌سب و نه‌ژادی ئه‌و راویه، ئه‌گه‌ر نه‌ده‌زانرا نایا که‌سێکی متمانه‌داره، یان (ضعیف)ه.

حوکمی حه‌دیسێ (مضطرب)

به‌و پێیه‌ی که جیاوازی هه‌یه له‌ نیتوان ریوایه‌ته‌کانی ئه‌م جۆره حه‌دیسه‌دا، ئیتر نایا له‌ده‌قی حه‌دیسه‌که‌دا، یان له‌ رشته‌ی گێرانه‌وه‌که‌یدا، ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ به‌لگه‌ له‌سەر ئه‌وه‌ی که ئه‌و راویه‌ی ئه‌م حه‌دیسه‌ی ریوایه‌ت کردوه که‌سێکی بیرتیژ وزیره‌ک نه‌بووه، وزه‌بته‌ی نه‌بووه،

(۱) بروانه: فتح المغیث / ۱ / ۲۵۹ - ۲۶۰، وتدریب الراوی / ۲۲۴، وتوجیه النظر / ۲ / ۵۸۲. بۆ زانیاری زیاتر له‌سەر هه‌موو ریوایه‌ته‌کان و جیاوازی نیتوانیان، بروانه: العلل الواردة في الأحادیث النبویه، للدار قطنی / ۱ / ۱۹۳ - ۲۱۱.

بۆیه زانایان پێیان وایه که نهم جۆره هه‌دیسه یه‌کیکه له‌و هه‌دیسانه‌ی که له‌ ریزی هه‌دیسه (ضعیف)ه‌کاندا ده‌ژمیتردرتین.^(۱)

به‌لام وه‌کو له‌ باسه‌که‌ی پێشودا باسمان کرد، ده‌گونجیته‌ که ناکۆکی نیتوان دوو رېوايه‌ته‌که له‌ رشته‌ی گێترانه‌وه‌ی هه‌دیسه‌که‌دا، ته‌نها له‌سه‌ر ناو یان نه‌ژادی یه‌کیته‌ که له‌ رايوه‌کان بێته‌، بۆیه له‌م کاته‌دا نه‌گه‌ر هه‌ردوو رايوه‌که وه‌کویه‌ک متمانه‌دار بوون، نه‌وا نه‌و جیاوازیه‌ هه‌یج کاربگه‌ری نابێته‌ له‌سه‌ر (صحیح)ی هه‌دیسه‌که، چونکه هه‌رکامیان بن، هه‌ر متمانه‌دارن.^(۲)

شیخی عه‌سقه‌لانی فهرموویه‌تی: هه‌ندیک جار ده‌کریت به‌ هه‌دیسێک بوتريت: (صحیح ومضطرب)، به‌لام نه‌وه‌نده هه‌یه که نهم جۆره هه‌دیسه له‌ پله‌ی (صحیح)یدا له‌ خوار نه‌و هه‌دیسه‌یه که به‌ته‌نها پێی ده‌وتریت (صحیح) وه‌س.

جا نيمامي (سيوطي) دواي نه‌وه‌ی که نهم فهرمايشته‌ی شیخی عه‌سقه‌لانی ده‌هينیت، خۆشی ده‌فهرمویت: له‌ هه‌ردوو کتیبی صحیحی بوخاری وموسليما له‌م جۆره هه‌دیسه زۆرن. هه‌روه‌ها نيمامي زه‌رکشی له‌ موخته‌سه‌ره‌که‌یدا فهرموویه‌تی: هه‌ندیک جار ده‌کریت هه‌دیسێ (صحیح) و (حسن) وه‌سفدار بکرتین به‌وه‌ی که (مقلوب یان شاذ یان مضطرب)ن.^(۳)

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۵، وشرح البصرة والتذكرة / ۱ / ۲۹۳، وفتح المغيب / ۱ / ۲۶۱، والمقنع في علوم الحديث، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ۲۲۱، وللمنهل الروي / ۵۳، توضيح الأفكار / ۲ / ۴۷، وتوجيه النظر / ۲ / ۵۸۱، شرح الزرقاني على البيهقي / ۱۹۳. ليره‌دا په‌نگه پرسيارته‌ک دروست بێته‌، نه‌ویش نه‌وه‌یه: هه‌ندیک له‌و هه‌دیسانه‌ی که ناچرونیه‌کی له‌ ده‌قه‌کانیاندا هه‌یه، له‌ صحیحی بوخاری یان موسليما رېوايه‌ت کراون، وه‌کو نه‌و هه‌دیسێ که باس له‌و نافه‌رته ده‌کات که خۆی به‌خشیبوو به‌ حمزه‌ت، ودواتر پیاویته‌ هات وخوازیته‌ی کرد ودواوی کرد که حمزه‌ت بیدات به‌ نه‌و، حمزه‌ته‌یش پێی فهرموو: (أَنْكُحْتُكُمَا) یان (فَقَدْ زَوَّجْتُكُمَا) یان (مَلَّكْتُكُمَا) یان (أَمَلَّكْتُكُمَا) بما مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ. جا زانایان فهرموویانه نهم جۆره ناچرونیه‌کیه له‌ نیتوان ده‌قی نه‌و رېوايه‌تانه‌دا کاربگه‌ری له‌سه‌ر (صحیح)ی هه‌دیسه‌که نابێته‌، چونکه رېوايه‌ته‌کان ته‌واو ناچرونیه‌ک نین، واماناکانیان هه‌مووی له‌ یه‌ک ته‌مه‌ره‌دا ده‌سوړینه‌وه، بۆیه ده‌بینین که ناچرونیه‌کیه‌که کاربگه‌ری له‌سه‌ر نه‌و حوکمه‌ شه‌ریه‌ نابێته‌ که له‌و رېوايه‌تانه‌وه ودرده‌گیریت. جا بز تینگه‌یشتنی ته‌واوته‌ی له‌م پرسیاره ووده‌لامه‌که‌ی بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۸۰۲ - ۸۱۰، وعلوم الحديث في ضوء تطبيقات الحديث النقاد / ۱۵۷ - ۱۶۰، والمقرب في بيان المضطرب، أحمد بازمول، باسی: قاعدة الاضطراب في المتن.

(۲) بروانه: الموقظة في علم مصطلح الحديث / ۵۳.

(۳) بروانه: تدريب الراوي / ۲۲۶.

والمدرجات في الحديث ما أتت من بعض ألفاظ الرواة اتصلت

جۆرى بىست وشەشەم

حەديسى (المدرج)

واتە: حەديسى (مدرج) ئەو حەديسەيە كە هەندىك قسەي يەكئىك لە راويەكانى پتوھ لكاود.

ئەم پىناسەيەي مامۆستا لەلايەك پتويستى بە روونکردنەوھ هەيە، ولە لايدەكى ترەوھ تەنھا جۆرئىك لە جۆرەكانى حەديسى (مدرج) دەگرئتەوھ، كە پتئ دەوترئت: (المدرج في المتن).^(١)

پتويستى بە روونکردنەوھ هەيە، چونكە پىناسەي دروست وروون ئەوھيە كە بوترئت: وتەي يەكئىك لە راويەكان تئكەل دەكرئت و دەلكئئرئت بە حەديسەكەوھ، بە جۆرئىك كە جيا ناكرئتەوھ لە دەقى حەديسەكە.

ھەرەوھ پىناسەيەكى وھە كە ھەردوو جۆرەكەي حەديسى (مدرج) بگرئتەوھ، ئەوھيە كە بوترئت: ئەو حەديسەيە كە لە دەقەكەيدا يان لە رشتەي گئپرانەوھكەيدا شتئكى بۆ زياد كراوھ لەلايەن يەكئىك لە راويەكانەوھ، بەبئ ئەوھي كە روون بكرئتەوھ، ئەو حەديسە شتئكى بۆ زياد كراوھ.

جۆرەكانى حەديسى (مدرج)

زانايان بە شتوھيەكى گشتى ئەم جۆر حەديسەيان دابەش كردووه بۆ دوو جۆر، ھەر وەكو نئمەش لە پىناسەكەي سەرەوھدا ناماژەمان پئداون، كە ئەوانئش:

(١) المدرج في المتن: ئەو حەديسەيە كە شتئىك بۆ دەقەكەي زياد كراوھ، كە وتەي خاوەنەكەي نيە، وبەشتئىك نيە لە حەديسەكە، بەجۆرئىك كە نازانرئت ئايا بەشتئىكە لەو حەديسە، يان بەشتئىك نيە وبۆي زياد كراوھ.

(١) دەكرئت بليئن: مامۆستاي دانەرئش يەكئىكە لەو زانايانەي كە پئيان وايە (المدرج في المتن) جۆرەكەي ترئش دەگرئتەوھ، كە پتئ دەوترئت: (المدرج في السند). بروانە: الاقتراح في بيان الاصطلاح / ٢٢، والموقظة في علم مصطلح الحديث / ٥٣، والباعث الخئث / ٦٢ - ٦٣.

(۲) المدرج في السند: نهو هه‌دیه‌یه که شتیك زیاد کراوه بۆ رشتهی گێژانه‌وه‌که‌ی، به‌بێ نه‌وه‌ی له‌و رشته‌یه‌دا هه‌بێت.

نه‌وجا زانایان هاتوون، جاریکی تر هه‌ر یه‌که له‌م دوو جۆره‌شیان دابه‌ش کردووه بۆ چه‌ند جۆریکی تر، نه‌وه‌تا فهرموویانه:

(۱) نه‌و زیاده‌یه‌ی که ده‌خړیته سه‌ر ده‌قی هه‌دیه‌یه‌ک، ده‌کریته بخریته سه‌ره‌تای ده‌قی هه‌دیه‌یه‌که، یان بخریته ناوه‌ندی ده‌قی هه‌دیه‌یه‌که، یان بلیکتریته به‌ کۆتایی ده‌قی هه‌دیه‌یه‌که‌وه. جا بۆ زیاتر روونی بۆ هه‌ر یه‌که له‌م جۆرانه نمونه‌یه‌ک ده‌هێنینه‌وه:

• شتیك له سه‌ره‌تای ده‌قی هه‌دیه‌یه‌که‌وه زیاد کراوه، که نه‌م جۆره‌یان زۆر که‌مه: وه‌کو نه‌و هه‌دیه‌ی که نیمامی نه‌بو هوره‌یره ریوایه‌تی ده‌کات له هه‌زره‌ته‌وه که فهرموویه‌تی: «أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ، وَبِئَلِّ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ». ئیستا نه‌م هه‌دیه‌یه له نه‌صلدا ته‌نها به‌شی کۆتاییه‌که‌ی فهرمووده‌ی هه‌زره‌ته، نه‌گینا به‌شی سه‌ره‌تاکه‌ی فهرمایشتی نه‌بو هوره‌یره‌یه، وه‌اوه‌لانی پێ هه‌لئاوه وه‌انی داوون که به‌ باشی ده‌ستنویژه‌کانیان بشۆرن، چونکه هه‌زره‌ت ناوا ده‌فهرمویت. به‌لام نه‌و که‌سه‌ی که نه‌م هه‌دیه‌یه‌ی ریوایه‌ت کردووه، وای گومان بردووه که هه‌دیه‌یه‌که به‌ هه‌ردوو به‌شه‌که‌یه‌وه فهرمووده‌ی هه‌زره‌ته، که له نه‌صلدا وانیه. چونکه زۆرینه‌ی نه‌و که‌سه‌نی که نه‌م هه‌دیه‌یه‌یان ریوایه‌ت کردووه، به‌م جۆره‌یان ریوایه‌ت کردووه که به‌شی یه‌که‌می فهرمایشتی نه‌بو هوره‌یره بێت و به‌شی دووه‌میشی فهرمووده‌ی هه‌زره‌ت، هه‌روه‌کو له سه‌حیحی بوخاریدا هاتووه که نه‌بو هوره‌یره فهرموویه‌تی: (أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ فَإِنَّ أَبَا الْقَاسِمِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ وَبِئَلِّ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ).^(۱)

(۱) پروانه: الفصل للوصل المدرج في النقل، للخطيب البغدادي / ۱ / ۱۵۸ - ۱۶۴، والتقيد والإيضاح / ۱۲۸، والشذا الفياح / ۱ / ۲۱۹، والنكت على مقدمة ابن الصلاح / ۳ / ۸۰۰، وتدريب الراوي / ۲۲۹، وتوضيح الأفكار / ۲ / ۵۵، وتوجيه النظر / ۱ / ۴۰۹ - ۴۱۰، وصحيح البخاري / كتاب الوضوء / باب غسل الأعقاب / هه‌دیه‌ی ژماره ۱۶۳.

- شتیك له ناوهندی هه‌دیسه‌که زیاد کراوه، که نه‌مه‌شیان هه‌ر که‌مه، وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی که نیمامی (دار قطنی) هیناوتی، که هه‌زهره‌ت فه‌رموویه‌تی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ أَوْ اُنْتَبِيهِ أَوْ رُفِعَ عَلَيْهِ فَلْيَتَوَضَّأْ). پاشان فه‌رموویه‌تی: نه‌وه‌ی که فه‌رمووده‌ی هه‌زهره‌ته، ته‌نها نه‌وه‌نده‌یه که فه‌رموویه‌تی: (من مس ذكره فليتوضأ)، به‌لام نه‌وه‌ی که زیاد کراوه بریتیه له وته‌ی عوروه‌ی کورپی زوبه‌یر، به‌لام راویه‌که، که ناوی عه‌بدولخه‌میدی کورپی جه‌عفه‌ره، زیاد‌ی کردوه، وکردوویه‌تی به‌ناو ده‌قی هه‌دیسه‌که‌دا.^(١)
- شتیك له کۆتایی هه‌دیسه‌که زیاد کراوه، که نه‌مه‌یان زۆر زۆره، وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی که باسی نه‌وه ده‌کات که چۆن هه‌زهره‌ت ته‌حیاتی نوژی فی‌ری عه‌بدولای کورپی مه‌سعود کردوه، که پیتی فه‌رموه: « قُلِ التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ». پاشان له کۆتایی هه‌دیسه‌که‌دا وتراوه: (إِذَا فَعَلْتَ هَذَا أَوْ قَضَيْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ، إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فُقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ). جا زانایان فه‌رموویانه: نه‌م به‌شه‌ی کۆتایی که زیاد کراوه، فه‌رمایشتی عه‌بدولای خۆیه‌تی، نه‌وه‌کو به‌شیک بیته له فه‌رمووده‌که‌ی هه‌زهره‌ت، به‌لکو زیادیه ولکیتراوه به فه‌رمووده‌که‌ی هه‌زهره‌ته‌وه، له‌لایه‌ن به‌کیتک له راویه‌که‌نه‌وه به ناوی: زوه‌ییری کورپی مو‌عاوییه‌وه.^(٢)

(١) بیروانه: سنن الدار قطنی / کتاب الطهارة / باب ما روي في لمس القبل والدبر والذكر والحكم في ذلك / هه‌دیسی ژماره ١٠. هه‌روه‌ها بیروانه: الفصل للوصل المدرج في النقل / ١ / ٣٤٦.

(٢) بیروانه: سنن الدار قطنی / کتاب الصلاة / باب صفة التشهد ووجوبه واختلاف الروايات فيه / هه‌دیسی ژماره ١١. ومعرفة علوم الحديث / ٨٤، والسنن الكبرى، للبيهقي / كتاب الحيض / باب تحليل الصلاة بالتسليم / هه‌دیسی ژماره ٢٧٩١، والفصل للوصل المدرج في النقل / ١ / ١٠٣ - ١٠٤. نیمامی نه‌واوی له‌سه‌ر نه‌م هه‌دیسه فه‌رموویه‌تی: ((اتَّفَقَ الحَفَاطُ عَلَى أَنَّمَا مُدْرَجَةٌ)). بیروانه: خلاصة الأحكام في مهمات السنن وقواعد الإسلام / ١ / ٤٤٩ / هه‌دیسی ژماره ١٤٧٢، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي / حققه وخرج أحاديثه: حسين إسماعيل الجمل / مؤسسة الرسالة - لبنان - بيروت / الطبعة الاولى ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م / عدد الأجزاء: ٢. هه‌روه‌ها بۆ نه‌م فه‌رمایشته‌ی بیروانه هه‌ریه‌که له: الشذا الفياح / ١ / ٢١٨، وشرح التبصرة والتذكرة / ١ / ٢٩٥، وفتح المغيث / ١ / ٢٦٤، وتدريب الراوي / ٢٢٨، وتوضيح الأفكار / ٢ / ٥٤.

(۲) نهو زیاده‌یه‌ش که ده‌خریته سهر پرشته‌ی گپرانه‌وی همدیسیتک، وه‌کو زانایان فهرموویانه، خۆی له چهند شیوه‌یه‌کدا ده‌بینیتته‌وه: ^(۱)

• ده‌قی همدیسیتک له دوو ریگه‌وه ریوایه‌ت کراوه، به‌لام له یه‌کیتک له ریگه‌کانه‌وه زیاده‌یه‌کی هه‌یه، نه‌وجا که‌سیتک دیت ده‌قی همدیسه‌که به زیاده‌که‌شه‌وه ریوایه‌ت ده‌کات لهو ریگه‌یانه‌وه که زیاده‌که‌ی تیدا نیه. بۆ نمونه: سوفیانی کورپی عوبه‌ینه و زانیده‌ی کورپی قودامه له عاصیمی کورپی کوله‌بیسه‌وه، نه‌ویش له باوکیه‌وه، نه‌ویش له وانیلی کورپی حوجره‌وه همدیسیتکیان ریوایه‌ت کردووه له‌باره‌ی چۆنیتتی نوێژکردنی هه‌زره‌ته‌وه، که له کۆتاییه‌که‌یدا هاتووه: ((ثُمَّ جِئْتُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ شَدِيدٌ، فَرَأَيْتُ النَّاسَ عَلَيْهِمْ جُلُ الثِّيَابِ، تَحْرُكُ أَيْدِيهِمْ تَحْتَ الثِّيَابِ)) . جا نه‌م زیاده‌یه له‌م پرشته‌یه‌دا هاتووه: عاصیمی کورپی کوله‌یب، نه‌ویش له عه‌بدو‌لجه‌باری کورپی وانيله‌وه، نه‌ویش له یه‌کیتک له که‌سوکاره‌کانی خۆیه‌وه، نه‌ویش له وانیلی کورپی حوجره‌وه. که‌چی نه‌و که‌سه‌ی که ده‌قی همدیسه‌که‌ی به زیاده‌که‌وه ریوایه‌ت کردووه، لهو ریگه‌یه‌وه ریوایه‌تی کردووه که زیاده‌که‌ی تیدا نیه.

• دوو همدیس به دوو ریگه‌ی جیاواز ریوایه‌ت کرابن، به‌لام که‌سیتک بیت، به‌شیتکی یه‌کیتک له همدیسه‌کان تیکه‌ل بکات له‌گه‌ل نه‌وی تریاندا، وبه هه‌مان پرشته‌ش بیگپرتته‌وه. وه‌کو همدیسی: « لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا » وه همدیسی: « لَا يَجَسَسُوا وَلَا تَحَسَسُوا وَلَا تَنَافَسُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا ». شیخی شاره‌زوری فهرمویه‌تی: همدیسی یه‌که‌م سه‌عیدی کورپی نه‌بو مه‌ریه‌م، له مالیکه‌وه، نه‌ویش له زوه‌ریه‌وه، نه‌ویش له نه‌نه‌سه‌وه ریوایه‌تی کردووه، که هه‌زره‌ت وه‌های فهرمووه، به‌لام (سه‌عید) هاتووه پرسته‌ی: (وَلَا تَنَافَسُوا) ی بۆ زیاد کردووه، که له همدیسی دووه‌مدا هاتووه، که پرشته‌که‌ی بریتیه له: مالیک له نه‌بو زه‌ناده‌وه، نه‌ویش له نه‌عره‌جه‌وه، نه‌ویش له نه‌بو هوره‌یره‌وه.

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۷، والنکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۸۳۲ - ۸۳۵. هه‌روه‌ها بۆ زیاتر روونی وباشتر تیگه‌بشتن له نمونه‌کان ته‌ماشای کتیبی (الفصل للوصل المدرج في النقل) بکرت باشتره.

- که‌سیک حه‌دیسێک له‌ کۆمه‌لێکه‌وه‌ رپوایه‌ت ده‌کات، که‌ ناکۆکی هه‌یه‌ له‌ نێوانیاندا له‌ ریشه‌ی گێڕانه‌وه‌ی حه‌دیسه‌که‌دا، به‌لام‌ نه‌و حه‌دیسه‌که‌یان وه‌ها لێ ده‌گێرێته‌وه‌ که‌ هه‌یج ناکۆکیه‌کیان له‌ نێواندا نیه‌. وه‌کو نه‌و حه‌دیسه‌ی که‌ عه‌بدولایێ کورێ مه‌سه‌ود پرسیاری کردووه‌ له‌ هه‌زه‌ت که‌: ((يا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ؟)) نێستا نه‌م حه‌دیسه‌ (عبد الرحمن بن مهدي و محمد بن كثير) له‌ سوڤیانی ئوریه‌وه‌، نه‌ویش له‌ (مه‌نصور، و نه‌عمه‌ش، و واصلی نه‌حه‌ده‌به‌وه‌)، نه‌وانیش له‌ واتیله‌وه‌، نه‌ویش له‌ عه‌مری کورێ شه‌رحه‌بیله‌وه‌، نه‌ویش له‌ نێبو مه‌سه‌ودی رپوایه‌ت کردووه‌، به‌لام‌ خۆی راستیه‌که‌ی نه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ ریشه‌ی گێڕانه‌وه‌که‌ی واصلدا عه‌مری کورێ شه‌رحه‌بیلی تیدا نیه‌. که‌چی نه‌وان وایان رپوایه‌ت کردووه‌ که‌ له‌ هه‌رسی رینگه‌که‌وه‌ عه‌مری تیدا، به‌لام‌ وایه‌.
- که‌سیک حه‌دیسێک رپوایه‌ت بکات، که‌ هه‌ندێکی له‌ مامۆستاکیه‌وه‌ بیستووه‌، وه‌هه‌ندێکی له‌ که‌سیکه‌وه‌ بیستووه‌ که‌ نه‌و له‌ مامۆستاکیه‌ی بیستووه‌، نه‌وجا که‌سیکی تر بێت و ته‌واوی حه‌دیسه‌که‌ (به‌ هه‌ردوو به‌شه‌که‌وه‌)، به‌ جوړێک رپوایه‌ت بکات که‌ هه‌مووی له‌ مامۆستاکیه‌وه‌یه‌. که‌ نه‌م جوړه‌یان له‌ گه‌ژ حه‌دیسێ (مُدَلِّس) دا هاوبه‌شن. وه‌کو نه‌و حه‌دیسه‌ی چیرۆکی عوره‌ینیه‌کان، که‌ نێسماعیلی کورێ جه‌عفر له‌ (حُمَيد الطويل) وه‌ رپوایه‌تی کردووه‌، نه‌ویش له‌ نه‌نه‌سه‌وه‌، که‌ هه‌زه‌ت به‌ عوره‌ینیه‌کانی فه‌رموو: ((لَوْ خَرَجْتُمْ إِلَى دَاوُدَ لَنَا فَشَرِّتُمْ مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا)) نێسته‌ وشه‌ی (وَأَبْوَالِهَا) حومه‌ید له‌ قه‌تاده‌ی بیستووه‌، و نه‌ویش له‌ نه‌نه‌سه‌وه‌. به‌لام‌ نه‌و که‌سه‌ی که‌ حه‌دیسه‌که‌ی رپوایه‌ت کردووه‌، جیای نه‌کردۆته‌وه‌، وه‌ه‌مووی وه‌ها گێڕاوه‌ته‌وه‌ که‌ حومه‌ید خۆی له‌ نه‌نه‌سی بیستووه‌.^(۱)

(۱) نه‌م فه‌رموه‌یه‌و فه‌رموه‌ی (ولا تنافسوا) زیاتر له‌ سه‌رچاوه‌کاندا بۆ نه‌م (المدرج في السنه) ده‌هه‌ترێته‌وه‌، به‌لام‌ نه‌که‌ر به‌ وردی بۆیان بڕوانین، ده‌بینین زیاتر له‌ (المدرج في المتن) نزیک ترن! ته‌نها نه‌وه‌نده‌ هه‌یه‌ که‌ راویه‌که‌ وته‌ی خۆی تێکه‌ژ به‌ حه‌دیسه‌که‌ نه‌کردووه‌، به‌لکو به‌شێکی ده‌قی رپوایه‌تێکی هه‌ناوه‌ وه‌ گه‌ژ ده‌قی رپوایه‌تێکی تردا بێکه‌وه‌ی نووساندوون، یان به‌شێکی ده‌قی حه‌دیسێکی هه‌ناوه‌ و تێهه‌لکێشی کردووه‌ له‌ گه‌ژ ده‌قی حه‌دیسێکی تردا.

- كه سێك دهقی هه دیستیکی هیتتریّ باس نه کردوه، به لگو ههر خهریکه یهك بهیهك كه سهكانی رستهی گێرانه وه كهی ناو دینیت، به لام شتیك دیته پیش كه رسته كهی بی دهبچرینیت، و لهو ناوهندهدا شتیك ده لیت، جا نهو كه سهی كه گوئی لیتیهتی وا تیدهگات كه نهو قسهی كه كردی بریتیه له دهقی نهو هه دیسهی كه خهريك بوو رسته كهی باس بكات. وهكو نهو هه دیسهی كه ده گێرانه وه یه كێك له خواناسه دنیانه ویسته كان به ناوی (ثابت بن موسی) چووته مه جلیسی له (شريك بن عبّده الله القاضی) هوه، كه خهریکی گێرانه وهی هه دیستیك بوو، ده یفه رموو: نه عمهش له نه بو سو فیانه وه نه ویش جابیره وه ریوایهتی کردوه، كه هه زه رت فه رموویه تی: نیتر ماویهك راوه ستا ویتدهنگ بوو، تاوه كو نهو كه سهی كه دانیشتبوو گوئی لیدهگرت فریا بکهویت بینووسیته وه. جا کاتیک كه (شريك) سه ری بهرز کرده وه وسهیری ده موچاوی (ثابت) ی کرد، فه رمووی: ((مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ)) . كه مه بهستی پیتی (ثابت) بوو، چونكه كه سێکی زۆر له خواترس وپاریزكار بووه، به لام (ثابت) خۆی وایزانی كه نه وه دهقی نهو هه دیسهیه كه ده یویست ریوایهتی بكات، كه چی له راستیدا نه وه وتهی خۆی بووه نه وهك هه دیسه كه. (۱)

چۆن هه دیسی (مدرج) بناسین؟

چه ندین رینگه هه ن بۆ ناسینه وهی نه م جۆره هه دیسه، له وانه:

- ناكریت نهو هه دیسه بدریته پال هه زه رت. وهكو نهو هه دیسهی كه نیهامی بوخاری له نه بو هورهیره وه ریوایهتی ده كات، كه هه زه رت فه رموویه تی: ((لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ

(۱) نه م هه دیسه هه ندیک له زانایان به جۆرێك له جۆره كانی هه دیسی (موضوع) ی داده نین، كه راویه كه به هه له دروستی ده كات. بروه: سنن ابن ماجه / كتاب اقامة الصلاة والسنة فيها / باب ما جاء في قيام الليل / هه دیسی ژماره ۱۳۳۳، ومقدمه ابن الصلاح / ۵۹، به لام (ابن حبان والحافظ العراقي والعسقلاني) به جۆرێك له جۆره كانی: (المدرج في السنه) ی ده زانن. بروه: شرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۳۱۶.

أَجْرَانِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحُجُّ وَبُرُّ أُمِّي لَأَخْبَيْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا تَمْلُوكُ)).^(١) نیتسا بهشی کۆتایی نهم هه دیسه (والذی نفسی بیده.....) هه مووی فهرمایشتی نه بو هورهیره خۆیهتی، چونکه له دوو پرووه ناکریت فهرموودهی هه زههت بیته: یه کهم: هه زههت ناوات ناخوازیت که کۆیله بیته! دوهم: دایکی له ژیاندا نه ماوه، تاوه کو چاکهی له گه لدا بکات. بۆیه زانا یان فهرموویانه: نهم هه دیسه (مدرج).^(٢)

● له رینگهی ترهوه هه دیسه که ریوایهت کراوه، ونه و هاوه لهی که له هه زههت وهه ریوایهتی کردووه، خۆی دهه فهرمویت: نه و رسته یه م له هه زههت نه بیستووه. وه کو نه و هه دیسهی که ده گیتر نه وه له عه بدولای کورپی مه سهوده وه که هه زههت فهرموویه تی: « مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ ». نیتسا نهم هه دیسه نیمامی بوخاری هیتاویتی، به لام عه بدولا فهرموویه تی: من وتوومه: ((مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ)).^(٣)

● یه کیتک له زانا پایه به رزه فهرمووده ناسه کان (نیتر خۆی راوی هه دیسه که بیته یان نا) دهه فهرموون که نه و هه دیسه (مدرج) ده، ونه و به شهی وتهی که سیکی تره، و به شیک نیه له هه دیسه که. وه کو نه و هه دیسه ی پیتتر هیتا مانه وه له سهه ته حیاتی نوژن کردن، که فهرمایشته که ی عه بدولای کورپی مه سهودی پتوه لکیترا بوو. یان وه کو نه و هه دیسه ی که نه نه سی کورپی سیرین له عه بدولای کورپی عومه ره وه ده ی گیتر پتته وه که: هاوسه ره که ی

(١) پروانه: صحیح البخاری، کتاب العتق، باب العبد إذا أحسن عبادة ربه ونصح سيده، هه دیسی ژماره ٢٤١٠.
(٢) پروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح: ٨١٣/٢، وتدريب الراوي: ٢٢٩. سهه راوی نه وهی که له ریوایه تی تردا هاتووه که نه بو هورهیره خۆی فهرموویه تی: (وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحُجُّ وَبُرُّ أُمِّي لَأَخْبَيْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا تَمْلُوكُ). پروانه: الأدب المفرد، للبخاري، الخدم والماليك، باب من أحب أن يكون عبدا، هه دیسی ژماره ٢٠٨، وصحيح المسلم، كتاب الأيمان، باب ثواب العبد وأجره إذا نصح لسيده وأحسن عبادة الله، هه دیسی ژماره ١٦٦٥، ومسند أحمد بن حنبل، مسند المكثرين من الصحابة، مسند أبي هريرة، هه دیسی ژماره ٨٣٥٤.

(٣) پروانه: صحیح البخاری / کتاب الجنائز / باب فی الجنائز ومن كان آخر كلامه لا إله إلا الله / هه دیسی ژماره

خۆی ته لاتی دابوو، له کاتیکدا که له سووری مانگانهدا بوو، نيمامي عومهریش گيرايهوه بۆ حهزرت، نهویش فهرمووبووی: ((مُرَّةٌ فَلْيُرَاجِعْهَا، فَإِذَا طَهَّرْتَ ؛ فَلْيُطَلِّقْهَا " قال: فَتُحْسَبُ بِالتَّطْلِيقَةِ؟ قال: فَمَنْ !!. زانای پایه بهرز (الخطيب البغدادي) فهردوويه تي: راستيه که ی نهويه که رسته ی (فَتُحْسَبُ بِالتَّطْلِيقَةِ؟) وتی نه نه سه وپرسیاری له عهبدولای کردووه، وعهبدولاش وهلامی داوه ته وه وپتی فهرمووه: (مه) واته: بی دهنگه وکۆتایی پی بهینه. چونکه موحه مه دی کورپی جه عفر ویه حیای کورپی سه عید و(النضر بن شمیل المازنی) که نه مه حدیسه یان له شوعه به وه ریوایه ت کردووه، بهم جۆره روونیان کردووه ته وه، که نه وه به شه ی حدیسه که فهرمووده ی حهزرت نیه. (۱)

● رهنگه به هۆی گه ران وپشکنینی باش به شوین ته وای ریوایه ته کانی حدیسه ی کدا بۆ مان دهرکه ویت، که نه وه حدیسه (مدرج) ه، چونکه له ته وای ریوایه ته کاندای به شوپه یه ک هاتووه، به لام له تنها ریوایه ی کدا شتیکی بۆ زیاد کراوه. که نه مه ش کارتیکی ناسان نیه، وپتویستی به رۆچوون وشاره زاییه کی باش هیه.

هۆیه کانی دروست بوونی حدیسی (مدرج)

رهنگه زۆر هۆکار هه بن که پال به یه کیک له راویه کانی حدیسه یکه وه بنین بۆ نه وه ی شتیکی بۆ زیاد بکات، که گرنگترینیان نه مانه ن:

● له وانیه راویه که وپستبیتی وشه یه کی غه ریب هیه له ناو حدیسه که دا، که مانا که ی ناسان نیه، نه مه ش بیت مانای بکات، وتیه له کیشی بکات له گه ل حدیسه که دا. وه کو نه وه حدیسه ی که نيمامي بوخاری له سه ره تای سه حیه که یدا هیناوتی له (ابن شهاب

(۱) بروانه: الفصل للوصل المدرج في النقل / ۱ / ۱۵۵. ههروه ها بروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲ / ۸۱۵. شیخی عه سه لانی دوا ی نه وه ی که فهرماشته که ی به غدادی نقل ده کات، ده فهرموت: نه مه رینگه ی سییه میان وه کو دوانه که ی تر دلنیایی نادات له سه ره نه وه ی که حدیسه که (مدرج) بیت، چونکه بریاری نه مه زانا شاره زا فهرمووده نانه له سه ره نه ساسی گومانه، که رهنگه وا نه بیت، به لام دوانه که ی تریان وه ها نین، به لکو دلنیایی ده ده ن له سه ره نه وه ی که حدیسه که (مدرج) ه.

الزهری)، نه‌ویش له‌عوروه‌ی کوری زوبه‌بیره‌وه، نه‌ویش له‌دایکه‌ عانیشه‌وه له‌باره‌ی چیرۆکی سه‌رده‌تای دابه‌زینی وه‌حیه‌وه هاتوو، که فه‌رمویه‌تی: ((وَكَانَ يَخْلُو بِغَارِ حِرَاءٍ فَيَتَحَنَّنُ فِيهِ وَهُوَ التَّعَبُّدُ اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَبْلَ أَنْ يَنْزِعَ إِلَى أَهْلِهِ)). زانایان فه‌رمویانه: رسته‌ی (وهو التبعبد) فه‌رمایشتی (ابن شهاب)ه، وتیکه‌ل به‌حه‌دیه‌که کراوه، مه‌به‌ستی

وه‌ها بووه که مانای وشه‌ی (تَحَنُّنٌ) لیک بداته‌وه، که به‌مانای به‌ندایه‌تی کردن دیت. ^(۱)

● له‌وانه‌یه‌ راویه‌که ویستبیتی حوکمیک‌ی شه‌رعی له‌و حه‌دیه‌سه‌ ده‌ره‌یه‌نیت: وه‌کو نه‌و حه‌دیه‌سه‌ی پی‌شته‌ر هینامان، سه‌بارده‌ت به‌ ده‌ست‌نوێژ شکاندن (مَنْ مَسَّ دَكْرَهُ أَوْ أُثْنِيَهُ أَوْ رُفِعَ فُلَيْتَوَضَّأً). نیمامی (سیوطی) فه‌رمویه‌تی: له‌کاتی‌کدا که عوروه‌ وه‌ها تینگه‌ی‌شته‌وه له‌حه‌دیه‌سه‌که، که هۆکاری ده‌ست‌نوێژ شکان به‌ ده‌ست‌دان له‌ (نامیری جوت بوونی پیاو) به‌هۆی نه‌وه‌ویه‌ که نه‌گه‌ری درووستبوون ووروزاندنی ناره‌زویی لی ده‌کریت، بۆیه‌ نه‌وه‌شی لی وه‌رگرتوه‌ که ده‌ست‌دان له‌ جینگه‌یه‌کیش که نزیک بیت له‌ نه‌وه‌وه، وه‌کو: (هیلکه‌ گون‌ه‌کان، یان بن‌ران) نه‌وانیش هه‌ر ده‌ست‌نوێژ ده‌شکینن، بۆیه‌ نه‌وانیشی بۆ زیاد کردوه، به‌لام دواتر هه‌ندیک له‌و که‌سانه‌ی که حه‌دیه‌سه‌که‌یان ریوايه‌ت کردوه، وایان زانیوه‌ که فه‌رمایشته‌ زیاده‌که‌ی عوروه‌ش، به‌شیکه‌ له‌ ده‌قی حه‌دیه‌سه‌که‌ی هه‌زه‌ت. ^(۲)

● له‌وانه‌یه‌ راویه‌که ویستبیتی حه‌دیه‌سه‌که‌ بکات به‌ به‌لگه‌ له‌سه‌ر حوکمیک‌ی شه‌رعی، جا سه‌رده‌تا حوکمه‌که ده‌هینیت، پاشان حه‌دیه‌سه‌که‌ش به‌ شوینیدا: وه‌کو حه‌دیه‌سه‌که‌ی پی‌شروی نه‌بو هوره‌بیره‌ که له‌باره‌ی باش ده‌ست‌نوێژگرتنه‌وه‌ هینابووی، که هه‌ره‌شه‌ی تیدابوو بۆ نه‌و که‌سانه‌ی که که باش ده‌ست‌نوێژ ناشۆرن، وپاژنه‌کانیان ته‌واو ته‌ر ناکه‌ن (أَسْبِعُوا الْوُضُوءَ، وَئِلَّ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ).

(۱) پروانه: النکت علی کتاب ابن الصلاح / ۲/ ۸۲۵، وتدریب الراوی / ۲۳۰، الیواقیت والدرر / ۲/ ۸۱.

(۲) پروانه: تدریب الراوی / ۲۳۰.

- لهوانهیه راویه که ناگای له مهسه له که نه بیته، ویه ههله تیگه یشتیته: وه کو حه دیسه که ی (ثابت) که له (شَرِيك القاضِي) هوه ریوایه تهی کردبوو (مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ).^(۱)

حوکمی حه دیسی (مدراج)

وه کو له باسه که ی پیشوودا وتمان: رهنکه هۆکار زۆر ههبن، بۆ درووست بوونی نهم جوژه حه دیسه، نیت ره نندیکیان به ههله وه نندیکیشان به مه بهست.

شیخی شاره زووری فهرموویه تهی: بزانه که درووست نیه هیچ شتیکی به دهستی نه نقه ست زیاد بکریت بۆ حه دیسیک.^(۲)

نیمامی (سیوطی)، له شهرحی فهرمایشتهی نیمامی نه اووی: (وَكُلُّهُ حَرَامٌ) فهرموویه تهی: نهم بریاره فهرمووده ناسان وشه رعزانان تییدا کۆده ننگن.^(۳)

شیخی زهرکشی له سه ره نهو فهرمایشتهی شیخی شاره زووری، فهرموویه تهی: لهم فهرمایشته دا دوو باس ههیه:^(۴)

(۱) روونی نه کردوه ته وه، نایا نه گهر که سیک کاریکی لهو جوژه ی کرد، حوکمی چۆنه؟ نیمامی ماوهردی وره ویانی وئیبنو سه معانی فهرموویانه: نهو که سه به که سیک می جروح داده نریت، وعه دالهت له دهست ددهات، وه ده چیتته ریزی نهو که سانه وه که قسه له جیگه ی خۆی لاده دن، ویه درۆزن داده نریت.

(۱) رهنکه ریک بکه ویت که نهو که سه ی حه دیسه که ی نووسیوه ته وه، به ههله شتیکی بۆ زیاد کرد بیته، وئیر دوا ی نهو همر که سیک هاتیته، همر بهو زیاد وه هیتا ویتی.

(۲) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۷.

(۳) بروانه: تدریب الراوی / ۲۳۳.

(۴) بروانه: النکت علی مقدمة ابن الصلاح / ۳ / ۸۱۱ - ۸۱۲.

(۲) باسی ئەوھی نەکردووێ کە جیاوازی ھەبێ لە نیتوان ئەو ھۆکارانھی کە دەبنە ھۆی پەیدا بوونی ئەم جۆرە ھەدیسە! کە خراپترینیان ئەوھبە کە وتەبەک ھی ھەزرت نەبیت، ویدریتە پال ئەو.

جا بەگوێرەھی ئەم فەرماشتەھی شیخی زەرکەشی، وا دەردەکەوت کە ھەندیک جۆریان ھەرام نین، بۆیە نیمامی (سیوطی)ش لەم بارەبەر فەرموویەتی: ((بەلای منەو: ھەر وتەبەک کە بۆ تەفسیری وشەبەکی غەریب خرابیتە ناو ھەدیسێکەو، ئەو دروستە، ھەر بۆیە ھەم نیمامی (زەھری) وھەم چەند کەسێکی تریش لە پیشەوایان کردوویانە.))^(۱)

شیخی (صنعانی)یش فەرموویەتی: ((قیاس وەھایە، ھەر تێھەلکێشکردنێک کە بۆ تەفسیر کردن بوو، ئەو ھەرام نیە. بەلام ئەگەر بۆ تەفسیر کردن نەبوو، وەکو ئەوھی کە ھوکمێکی شەری تێدا بیت، یان وا بگەبەنیت کە زیادکراو کەش فەرمووھی ھەزرتە، ئەو دروست نیە.))^(۲)

لە تەواوی ئەم فەرماشتانەو بۆمان دەردەکەوت کە ئەم جۆرە ھەدیسەش یەکیکە لە جۆرەکانی ھەدیسە (ضعیف).^(۳)

(۱) پروانە: تدریب الراوی / ۲۳۳. وە لە ئەلفیئە کەشیدا فەرموویەتی:

۲۴۹-وَكُلُّ دَأْمَحْرَمٍ وَقَادِحٌ وَعِنْدِي التَّفْسِيرُ قَدْ يُسْتَمَحُّ

مامۆستای پایەبەرز (أحمد شاکر) فەرموویەتی: کاتیک کە بۆ تەفسیرکردنیش بیت، ھەر باشتر وایە کە روون بکریتەرە ئەو بەشەیان زیاد کراو و لەگەڵ ھەدیسە کەدا تێھەلکێش کراو. پروانە: الباعث الخیث / ۶۵.

(۲) پروانە: توضیح الأفكار / ۲ / ۶۶.

(۳) پەنگە کەسێک بیریست، و مافی خۆشیتتی کە بیریست: باشە خۆ ھەندیک لەو نمونانھی کە بۆ ئەم جۆرە ھەدیسە ھیترانەو، لە صەحیحی بوخاریدا ھەن، وەکو: ("للعبد المملوك الصالح أجران، والذي نفسي بيده، لولا الجهاد في سبيل الله، والحج وبرّ أمي لأحببت أن أموت وأنا مملوك") نیتەر چۆن بلیین: جۆریکە لە جۆرەکانی ھەدیسە (ضعیف) !!

نیمەش دەلێن: جارێ وەکو وتمان مانای بەشی دووھمی ئەم ھەدیسە لەگەڵ کەسایەتی ھەزرتەدا ناگۆنجیت، ودروست نیە بدریتە پال ئەو، ئەمە لەلایەک، لەلایەکی ترەو، نیمامی بوخاری ھەر خۆی لە کتیبی (الأدب المفرد)دا ھەدیسە کە بەو شێوھە ھیتاوە کە ئەو بەشە کۆتایی فەرماشتی نەبو ھورەبەرە، وەکو لە جێگەھی خۆیدا ناماژەمان پیتکرد.

وَمَا رَوَى كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أَخِيهِ مُدَبَّحٌ فَأَعْرِفُهُ حَقًّا وَانْتَحِهُ

جۆری بیست و ههوتهم

حه دیسی (المُدبَّح)

واته: نمو حه دیسهی که که سیک له که سیک تری هاوسه ردهم وهاورپی خۆی گێرایتتهوه، پیتی دهوتریت (مُدبَّح)، بیناسه، وشانازیشی پتوه بکه. ^(۱)

لهم پیتاسه یهوه دهرده که ویت که کاتیک حه دیسیک بهم ناوه وه ناو دهتریت، که دوو مهرجی تیدا بیتتهجی، نهوانیش:

۱) دوو کهس ههبن که ته مه نیان له یه که وه نزیک بیت، وهاونیسناد بن. واته: ههردووکیان حه دیسیان له یه ک مامۆستاوه ریوایهت کردبیت. ^(۲)

۱) چونکه نمو ریوایهته نیشانهی کهم نهفسی و خۆ به کهم زانینه، دوو کهسی هاوته مهمن قوتابی یه ک مامۆستان، بهلام ههندیک جار حه دیسی له یه کتری ریوایهت ده کهن.

۲) مهرج نیه نمو دوو کهسه یه ک ته مه نیان هه بیت، به لکو گرنگ نهوه یه که ته مه نیان له یه کتر نزیک بیت، بۆیه نه گهر ته مه نیان له یه کتره وه دوو بوو، نمو حه دیسه که یان به چه ند ناویکی تر ناو ده بریت، همر یه که به نیعتیباریک، له وانه: (روایه الأکابر عن الأصغر. روایه الآباء عن الأبناء. روایه الشيخ عن تلميذه. روایه الصحابة عن التابعين. روایه الأصغر عن الأکابر، که نه میش چه ند جۆریکی تر ده گرتتهوه: روایه الابن عن أبيه. الابن عن أبيه عن جده. روایه المرأة عن أمها أو عن جدتها. روایه التلميذ عن شيخه. روایه التابعي عن الصحابي). بهلام به لای (الحافظ العراقي) یه وه، مهرج نیه که نمو دوو کهسه هاوته مهمن وهاو قوتابی بن، به لکو گرنگ نهوه یه که حه دیسیان له یه کتره وه ریوایهت کردبیت. که وایتت نزیک ته مهمن وهاونیسنادی به لای نه مه وه مهرج نیه. بروانه: التقيد والإيضاح / ۲۳۳. ههروه ها فرمایشتی شیخی عه سقه لانی وه های لی ورده گه ریت، که گرنگ نهوه یه که کیک له نمو مه رجی سهروه بیتتهجی، نیر گرنگ نیه کامیانه. که واته به لای نه مه وه نه گهر نمو دوو کهسه ته نها هاو قوتابی بن، یان ته نها هاوته مهمن بن، نمو حه دیسه که یان همر به (مدبج) ناوده بریت. بروانه: نزهة النظر / ۱۴۹، وفتح المغيث / ۱۳۹/۳. بهلام شیخی عه سقه لانی همر لهم باسه دا پرسیاریک دروست ده کات، وده فهرمویت: وه کو چۆن قوتابی که له مامۆستا که یه وه حه دیسی ریوایهت ده کات، خۆ نه گهر مامۆستا که شی له قوتابی که وه حه دیسی ریوایهت کرد، نایا لهم حالته دا پیتی دهوتریت: (مدبج) ؟ نه و جا خۆشی وه لام ده داته وه، وده فهرمویت: نه خیر، نه وه پیتی دهوتریت: (روایه الأکابر عن الأصغر)، بهلام له (مدبج) دا ده بیت دوو کهسه که یه کسان وهاورپی بن.

٢) ههردووکیان هه‌دیس‌یان له یه‌کتری ر‌یوایه‌ت کرد‌یه‌ت. که‌واته نه‌گه‌ر دووان له ه‌اوه‌لاه‌تی هه‌زه‌ت هه‌دیس له یه‌که‌روهه ر‌یوایه‌ت بکه‌ن، (وه‌کو دایکه عانیشه و نه‌بو هوره‌یره)، نه‌وا به هه‌دیس‌ه‌که‌یان ده‌وتری‌ت: (مُدَبَّج).^(١) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر دوو که‌س له شو‌ینه‌که‌وتوان، (وه‌کو ابن شهاب الزه‌ری و عومه‌ری کور‌ی عه‌بدوله‌زیز) یان شو‌ینه‌که‌وته‌ی شو‌ینه‌که‌وتوان، (وه‌کو نیمامی مالیک و نیمامی نه‌وزاعی) هه‌دیس له یه‌که‌تر ر‌یوایه‌ت بکه‌ن. نی‌تر هه‌ر به‌م شی‌وه له هه‌ر سه‌رده‌مه‌یکدا دوو ه‌اوری وه‌اوه‌سه‌رده‌م هه‌دیس له یه‌که‌تر ر‌یوایه‌ت بکه‌ن، هه‌دیس‌ه‌که‌یان هه‌ر به‌م ناوه‌وه ناو ده‌بری‌ت. جا کاتی‌ک که زانایان باسی نه‌م جو‌ره هه‌دیس‌ه ده‌که‌ن، له چوارچ‌یه‌ی باسی‌که‌دا ده‌یه‌ت‌ن که پ‌تی ده‌وتری‌ت: (روایه‌ الأقران). به‌لام مه‌رج نی‌ه هه‌رکه‌ی باسی (روایه‌ الأقران) مان کرد، نی‌تر ب‌ل‌ین هه‌دیس‌ه که له جو‌ری (مُدَبَّج) ه. به‌ل‌کو زانایان فه‌رموویانه: کاتی‌ک هه‌دیس‌ه که پ‌تی ده‌وتری‌ت (مُدَبَّج)، که نه‌و دوو که‌سه هه‌ردووکیان هه‌دیس‌یان له یه‌که‌تری ر‌یوایه‌ت کرد‌یه‌ت. نه‌گینا نه‌گه‌ر ته‌نها یه‌ک‌ت‌کیان هه‌دیس‌ی له نه‌وی تریانه‌وه ر‌یوایه‌ت کرد‌بوو، نه‌وا پ‌تی ناوتری‌ت: (مُدَبَّج).^(٢)

نموونه‌ی نه‌و که‌سانه‌ی که هه‌دیس‌یان له یه‌که‌تری ر‌یوایه‌ت کرد‌وه

نه‌گه‌ر بمانه‌وی‌ت نموونه له‌سه‌ر نه‌و که‌سانه به‌یه‌ت‌ینه‌وه که هه‌دیس‌یان له یه‌که‌تری ر‌یوایه‌ت کرد‌وه، نه‌وا ره‌نگه ر‌یمان له ده‌یان وه‌دان هه‌دیس بکه‌وی‌ت، به‌لام ته‌نها بۆ ناشنابوون به

(١) یه‌که‌م که‌سی‌ک که نه‌م ناوه‌ی به‌کار ه‌ینای‌ت، نیمامی (دار قطنی) بووه، به‌لام نه‌وه‌نده هه‌یه که نه‌یه‌سه‌ته‌وه ته‌نها به‌و هه‌دیس‌انه‌ی که دوو که‌سی ه‌اوت‌مه‌ن وه‌اوت‌تابی له‌یه‌که‌تری بیان‌گ‌یر‌نه‌وه، به‌ل‌کو له‌و نموونه‌ی که ه‌یناوه‌ی هه‌ندیک‌کیان ه‌اوت‌مه‌ن وه‌اوت‌تاب‌ین، وه هه‌ندیک‌کیان ته‌نها نه‌وه‌نده‌یه که هه‌دیس‌یان له یه‌که‌ت‌بوو ر‌یوایه‌ت کرد‌وه، نه‌گینا نه ه‌اوت‌مه‌ن، وه ه‌اوت‌تاب‌یشن. بر‌وانه: فتح‌ المغیث / ٣ / ١٤٠.

(٢) بر‌وانه: مقدمة ابن‌ الصلاح / ١٨٤، والمنهل‌ الروي / ٧٣، قفو‌ الأثر / ١ / ١٠٣، وشرح‌ البصرة‌ والتذكرة / ٢ / ١٧٤، وفتح‌ المغیث / ٣ / ١٤٠، وتوضیح‌ الأفكار / ٢ / ٤٧٦، وتوجیه‌ النظر / ١ / ٤٦٠، وشرح‌ الزرقانی‌ علی‌ البیقونی / ٢٠٤.

هه‌ندیکیان، چهند نمونه‌یه‌ک ده‌هتینینه‌وه، هه‌ر یه‌که له نمونه‌کان له چینیکی تایبته و سه‌رده‌میتکی دیاریکراودا:

(١) چینی هاوه‌لانی حه‌زه‌ت: وه‌کو دایکه عایشه و نه‌بو هوره‌یره.

• نه‌بو هوره‌یره له دایکه عایشه‌وه: وه‌کو نه‌و حه‌دیه‌سی که نیمامی موسلیم له سه‌حیه‌که‌یدا هیناوتیتی، و فه‌رموویه‌تی: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- لَيْلَةً مِنَ الْفَرَاشِ فَالْتَمَسْتُهُ فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَهِيَ مَنْصُوبَتَانِ وَهُوَ يَقُولُ «اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَمِعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِكَ».^(١)

• دایکه عایشه له نه‌بو هوره‌یره‌وه: وه‌کو نه‌و حه‌دیه‌سی که نیمامی نه‌حمد و نیمامی حاکیم بۆمان ده‌گێرته‌وه، که دایکه عایشه پرسیاری کردوه له نه‌بو هوره‌یره، که نایا نه‌و گێراویه‌تی‌وه له حه‌زه‌ته‌وه که ئافه‌هتیک به‌هۆی پشیله‌یه‌که‌وه توشی سزا بووه؟ نه‌ویش فه‌رموویه‌تی: به‌لئی من له حه‌زه‌ته‌م گێراوته‌وه.^(٢)

(٢) چینی شوینکه‌وته‌کان: وه‌کو ابن شهاب الزه‌ری و عومه‌ری کوری عه‌بدولعه‌زیز.

• (ابن شهاب) له عومه‌ری کوری عه‌بدولعه‌زیزه‌وه: وه‌کو نه‌و حه‌دیه‌سی که نیمامی نه‌حمد له موسنه‌ده‌که‌یدا هیناوتیتی، و فه‌رموویه‌تی: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ وَابْنُ بَكْرِ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي ابْنُ شَهَابٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَارِظٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ

(١) صحیح مسلم / کتاب الصلاة / باب ما یقال فی الركوع والسجود / حه‌دیه‌سی ژماره ٤٨٦.

(٢) مسند أحمد بن حنبل / مسند المکثرین من الصحابة / مسند أبي هريرة / حه‌دیه‌سی ژماره ٧٨٣٤، ومعرفة علوم الحديث / لایه‌ره ٢٩٥.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَدْ لَعَنَتْ. (١)

● عومهري كوري عهبدولعهزیز له (ابن شهاب) هوه: وهكو نهو حهديسهی كه نیمامی حاكم هیناویتی، ودهفهرمویت: أخبرني محمد بن إسماعيل المقرئ قال أخبرنا محمد بن نوح الجندیسابوری قال ثنا محمد بن عبد الله بن عبيد بن عقيل بن صبيح الهلالي قال ثنا يعقوب بن محمد الزهري قال حدثنا عبد العزيز بن عمران عن عمر بن عبد العزيز عن الزهري عن سالم عن أبيه قال: [دعا رسول الله صلى الله عليه و سلم يوم الحديبية الناس للبيعة ف جاء أبو سنان بن محسن فقال: يا رسول الله أبايُك عَلى ما في نَفْسِكَ قال: وما في نَفْسِي؟ قال: أَضْرِبُ بِسَيْفِي بَيْنَ يَدَيْكَ حَتَّى يُظْهِرَكَ اللهُ أَوْ أُقْتَلَ. قال فَبَايَعَهُ وَبَايَعَ النَّاسُ عَلى بَيْعَةِ أَبِي سنان]. (٢)

(٣) چینی شوتنکهوتهی شوتنکهوتوان: وهكو نیمامی مالیک و نیمامی نهوزاعی.

● نیمامی مالیک له نیمامی نهوزاعی: وهكو نهو حهديسهی كه نیمامی (ابن حبان) له صهحيحهكهيدا هیناویتی، وفهرموويهتی: أخبرنا الحسن بن سفيان قال: حدثنا إبراهيم بن المنذر الحزامي قال: حدثنا معن بن عيسى عن مالك عن الأوزاعي عن الزهري عن عروة عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: (إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّ الرُّفُقَ فِي الأَمْرِ كُلِّهِ). (٣)

● نیمامی نهوزاعی له نیمامی مالیک: وهكو نهو حهديسهی كه نیمامی حاکیم هیناویتی، وفهرموويهتی: أخبرنا أبو الحسين محمد بن أحمد الحنظلي ببغداد قال ثنا سليمان بن محمد بن الفضل قال ثنا محمد بن عقبة بن علقمة قال حدثني أبي قال حدثني الأوزاعي عن مالك بن أنس عن أبي نعيم وهب بن كيسان [عن عمر بن أبي سلمة قال:

(١) مسند أحمد بن حنبل / مسند المكثرين من الصحابة / مسند أبي هريرة / حهديسی ژماره ٧٦٧٢.

(٢) معرفة علوم الحديث / لاپيره ٢٩٦.

(٣) صحيح ابن حبان / كتاب البر والإحسان / باب الرفق / حهديسی ژماره ٥٤٧.

قال لي رسول الله صلى الله عليه و سلم: اذنُ يا بني، فسمَّ الله، وُكُلنَ يَمِينِكَ، وُكُلنَ مِمَّا يَلِيكَ [١].

سوودی باس کردنی هه دیسی (مَدَبَج)

رهنهگه که سێک بپرسیت: باشه سوودی باسکردنی نهم جۆره هه دیسه چیه؟ یان به جۆریکی تر: سوودی چیه نهگه بزاین که سانیکی هاوته مهن و هاوئیسناد هه دیسیان له یه کتر ریوایهت کردوه؟

زانایان فهرموویانه^(١): گرنهگ ترین سوودی نهوهیه که نهگه ناوی نهو که سانه له رشتهی گێرانهوی هه دیسیکدا به شوین یه کدا هاتبوو، با یه کسه ر نهوتریت: نهو ئیسناد هه لهی تیدایه. یان نهگه له نیوان نهو که سانه دا وشه ی (عن) به کار هینرا، راسته وخۆ که سێک بلیت: نهو وشه ی (عن) به مانای (واو) هاتوه، به خه یالی نهوهی که گوایه نهوان به یه که وه هه دیسه که یان ریوایهت کردوه، نهک یه کتیکیان لهوی تریان! که نهم جۆره لیکدانه وه و خه یالانه هه له و پووچه لێن، چونکه وه کو وتان: ده کریت نهو که سانه هه دیسیان له یه کتر ریوایهت کردیت، به لکو نهک ده کریت، هه ر کراویشه، و هه دیسیان له یه کتر ریوایهت کردوو، و ده کو نهو نمونانه ی که له باسه که ی پێشوو دا هینامانه وه.^(٢)

(١) معرفة علوم الحديث / لایمه ٢٩٧.

(٢) بروانه: منهج النقد في علوم الحديث / ١٥٤.

(٣) به لکو زیاد له وهش هه نديک جار رێک ده که ویت که سێ یان چوار یان پینج کهس له هاره لانی هه زرهت، یان شوینکه وتوان له رشتهی گێرانهوی هه دیسیکدا کۆبوونه تهمه. وه کو نهو هه دیسه ی که بهم رشتهیه ریوایهت کراوه { أحمد بن حنبل عن أبي خنيمَةَ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ، عن يحيى بن معين، عن علي بن المديني، عن عبيد الله بن مُعَاذٍ، عن أبيه، عن شعبة، عن أبي بكر بن حفص، عن أبي سلمة، عن عائشة قالت: ((كُنَّ أزواج النَّبِيِّ تَأْخُذْنَ مِنْ شُغُورِهِنَّ حَتَّى يَكُونَ كَالْوَقْرَةِ)) { نیتسا لهم رشتهیه دا هه م نیامی نه محمد وهه م چوار کهسه که ی سه رووی نهو به (أقران) داده نرین. بروانه: النکت علی مقدمة ابن الصلاح / ٢ / ٦٤ - ٦٧، والشذا الفياح / ٢ / ٥٤٥ - ٥٤٦، وفتح المغیث / ٣ / ١٤٠ - ١٤١، و تدریب الراوی / ٥٢٣، والیواقیت و الدرر / ٢ / ٢٥٠.

حوکمی هه دیسی (مُدَبَّح)

ئهم جۆره هه دیسه ش وه کو خۆی هیچ هۆکارێکی وه های تیدا نیه که به رهو (ضعیف) ی رایبکیشت، به لکو هه نه وه نده هه یه که دوو کهس یان زیاتر له رشته ی گێرانه وه که یدا هه ن، که ته مه نیان له یه که وه نزیکه، وهاو ئیسنادیشن.

بۆیه بریاردان به سه ر ئهم جۆره هه دیسه دا، ده بیته به پیتی هاتنه جی ونه هاتنه جیته مه رجه کانی هه دیسی (صحیح) و (حسن) بیته.

که واته نه گه ر مه رجه کانی تیدا هاتبوه جی نه وا ده وتریت هه دیسیکی (صحیح) ه یان (حسن) ه. به پێچه وانه شه وه نه گه ر مه رجه کانی تیدا نه هاتبونه جی نه وا ده چیتته ریزی هه دیسه (ضعیف) دکانه وه.

مُتَّفِقٌ لَفْظاً وَ خَطّاً مُتَّفِقٌ وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا الْمُفْتَرِقُ

جۆری بیست وهه‌شته‌م

حه‌دیسی (المُتَّفِقِ وَالْمُفْتَرِقِ)

واته: ئەو ناوانە‌ی که له دەربرین و نوسیندا وه‌کو یه‌ک وه‌هان (به‌لام که‌سه‌کان جیاوازن)، پێیان دهرتریت: (متفق)، وه‌ دژی ئەویش له‌ نوسین و دهربریندا پێیان دهرتریت: (مفترق).

- له‌م دێره هۆنراوه‌یه‌ی مامۆستاوه‌ نه‌وه وه‌رده‌گیریت که، ئیمه دوو جۆر ناومان هه‌یه:
- ١) هه‌ندیکیان له‌گه‌ڵ هه‌ندیکێ تریاندا له‌ دهربرین وه‌ نوسینیدا وه‌کو یه‌کن، به‌لام وه‌کو که‌سه‌کان خۆیان له‌یه‌که‌تر جیاوازن، که‌ ئەم جۆره‌یان پێی دهرتریت: (متفق).
 - ٢) هه‌ندیکیشان نه‌ له‌ دهربرین وه‌ نه‌ له‌ نوسینیدا له‌یه‌که‌تر ناچن، که‌ ئەمه‌شيان پێی دهرتریت: (مفترق).

به‌لام نه‌گه‌ر به‌ باشی بروانینه‌ ئەم دێره هۆنراوه، ده‌بینین که‌ له‌ دوو لایه‌نه‌وه‌ ره‌خنه‌ رووی تێده‌کات:

- ١) له‌لایه‌که‌وه، زانایانی فهرمووده‌ناس نه‌هاتوون ئەم دوو ناوه‌ له‌یه‌که‌تر جیاکه‌نه‌وه، به‌لکو هه‌رکه‌ی باسیان کردبن، به‌یه‌که‌وه‌ ناویان هێناون، و کردوونیان به‌ یه‌ک ناو، و فهرموویانه: (المُتَّفِقِ وَالْمُفْتَرِقِ). که‌ ئەو جۆره‌ ناوه‌ی یه‌که‌مه‌ که‌ مامۆستا به‌ ته‌نها ناوی ناون (متفق).
- ٢) له‌لایه‌کی تریشه‌وه، ئەوه‌ شتیکی مه‌علومه‌ که‌ دوو ناو ته‌گه‌ر له‌ نوسین و دهربریندا له‌ یه‌که‌تری جیاواز بن، ئەوه‌ (مفترق)ن، به‌لام زاراوه‌یه‌که‌مان نیه‌ به‌م شتیه‌ بۆ ئەم جۆره‌ ناوانه، هه‌روه‌ها باسی ئەم جۆره‌ ناوانه‌ش له‌ باسه‌کانی ئەم زانسته‌ نیه، و زانایان هه‌یج بایه‌خیکیان به‌ باسکردنیان نه‌داوه.

ئه‌وجا با بچینه‌ سه‌ر ئەو پێناسانه‌ی که‌ زانایان کردوونیان بۆ ئەم جۆره‌ ناوانه، که‌ هه‌موویان له‌م مانایه‌دا یه‌که‌ده‌گرنه‌وه: ناوی کۆمه‌له‌ که‌سیکی جیاوازن، که‌ له‌ دهربرین و نوسیندا وه‌کو یه‌ک وه‌هان، نیتر ئایا ته‌نها ناوی که‌سه‌کان، یان ناوی خۆیان و باوکیشان، یان

باوك ویاپیرهشیان، یان لهقهبهکانیان، یان کونیهکانیان (أبو فلان، یان أم فلان، یان ابن فلان) وهکو یهکن.^(۱)

جا بهپیتی نهم پیناسهیه، دهکرتیت نهم جۆزه ناوانه دابهش بکهین بۆ چهند جۆرتیک، که لهم باسهی داهاتوودا به درژیی باسیان دهکهین.

جۆرهکانی نهو ناوانهی که پینان دهوتریت: (المتفق والمفترق)

زانایان کاتیک باسی نهم جۆزه ناوانهیان کردووه، ههستاون کردوونیان به چهند جۆرتیکهوه،^(۲) که نهوانیش:

- ناوی خۆیان ویاوکیشیان وهکو یهک وههایه، وهکو: (خلیل بن أحمد)، که ناوی شەش کەس یان زیاتره، که یهکیتیان مامۆستاکی شیخی سیهوهیهیه له زانستی نهوودا.
- ناوی خۆیان ویاوک ویاپیرهشیان وهکو یهک وههایه، وهکو: (أحمد بن جعفر بن حمدان)، که ناوی چوار کەس، و ههمووشیان ههدیسیان لهو کهسانه ریوایهت کردووه، که ناویان عهبدولایه. یهکیتک لهو نهحمد ناوانه بریتیه له (أبو بكر القطيعي)، که ههدیسی له عهبدولای کوری نیمامی نهحمدوهه ریوایهت کردووه.
- کونیه ونیسههتی کهسهکان وهکو یهک وههایه، وهکو (أبو عمران الجوني)، که بۆ دوو کەس بهکار هاتووه، یهکیتیان بریتیه له (عبد الملك بن حبيب التابعي)، وه نهوی تریان بریتیه له (موسی بن سهل البصري)، که مامۆستای نیمامی (طبراني) بووه.
- ناوی خۆیان ویاوکیان ونیسههتیشیان وهکو یهک وههایه، وهکو: (محمد بن عبدالله الأنصاري البصري)، که ناوی دوو کەس بووه، یهکیتیان بریتیه له (القاضي أبو عبدالله محمد بن عبدالله بن المثني بن عبدالله بن أنس بن مالك الأنصاري البصري)، نهوی تریان

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۱۶ - ۲۲۱، وشرح التبصرة والتذكرة / ۲ / ۲۵۸، ونزهة النظر / ۱۶۳، والتقريب بشرح تدريب الراوي / ۵۹۴ - ۶۰۰، وفتح المغيث / ۳ / ۲۰۸.

(۲) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۱۶ - ۲۲۱، والمنهل الروي / ۱۲۷ - ۱۲۹، وشرح التبصرة والتذكرة / ۲ /

- بریتیه له (أبو سلمة محمد بن عبدالله بن زياد الأنصاري البصري)، که زانایان به که‌سیکی (ضعیف)ی ده‌زانن، که هه‌ردووکیان هه‌دیسیان له‌م که‌سانه‌ی ریوایه‌ت کردووه (حمید الطویل، وسليمان التيمي، ومالك بن دينار، وقرّة بن خالد).
- کونیه‌ی خۆیان وناوی باوکیشیان وه‌کو یه‌ک وه‌هایه، وه‌کو: (أبو بكر عياش)، که بۆ سۆ که‌س به‌کار هاتووه، که یه‌کیکیان بریتیه له (أبو بكر بن عياش سالم الأسدي الكوفي)، که خۆیندنه‌وهی قورناتی له‌سه‌ر شیوه‌ی (عاصم) ریوایه‌ت کردووه.
 - ناوی خۆیان وکونیه‌ی باوکیان وه‌کو یه‌ک وه‌هایه، وه‌کو (صالح بن أبي صالح)، که ناوی چوار که‌س بووه، که یه‌کیکیان بریتی بووه له (وصالح بن أبي صالح ذكوان السمان)، که هه‌دیس‌ی له‌نه‌سی کورپی مالیک ریوایه‌ت کردووه.
 - ته‌نها ناوی خۆیان یان کونیه‌که‌یان یان نیه‌سه‌ته‌که‌یان وه‌کو یه‌ک وه‌هایه، وه‌کو: (عبد الله). سه‌له‌مه‌ی کورپی سوله‌یمان فه‌رموویه‌تی: نه‌گه‌ر له‌ شاری مه‌که‌دا وترا عه‌بدولاً، نه‌وه مه‌به‌ستیان عه‌بدولای کورپی زوبه‌یره. وه‌ نه‌گه‌ر له‌ شاری مه‌دینه‌دا وترا، نه‌وه مه‌به‌ستیان عه‌بدولای کورپی عومه‌ره. وه‌ نه‌گه‌ر له‌ شاری کوفه‌دا وتیان، نه‌وه مه‌به‌ستیان عه‌بدولای کورپی مه‌سه‌وده. وه‌ نه‌گه‌ر له‌ شاری به‌صره‌دا وتیان، نه‌وه مه‌به‌ستیان عه‌بدولای کورپی عه‌بباسه. وه‌ نه‌گه‌ر له‌ خۆراساندا وتیان، نه‌وه مه‌به‌ستیان عه‌بدولای کورپی موباره‌که. وه (أبو يعلى الخليلي القزويني) فه‌رموویه‌تی: نه‌گه‌ر خه‌لکی میصر وتیان عه‌بدولاً، نه‌وه مه‌به‌ستیان عه‌بدولای کورپی عه‌مری کورپی عاصه.
 - ته‌نها له‌ نیه‌سه‌ته‌دا وه‌کو یه‌ک وه‌هان، نه‌ویش له‌ ده‌رپریندا، نه‌گینا نیه‌سه‌ته‌که‌یان جیاوازه، وه‌کو (حنفیة)، که بۆ نیه‌سه‌ته‌ بۆلای به‌نی هه‌نیفه، به‌کار ده‌هینریت، وه‌کو (أبو بكر عبدالکبير بن عبدالمجيد الحنفي)، وه‌ براکه‌ی که‌ ناوی (عبیدالله) بووه، که هه‌ردوو نیه‌مامی بوخاری وموسلیم هه‌دیسیان لیه‌ هه‌تاون. هه‌روه‌ها بۆ که‌سیکیش به‌کار دیت که له‌سه‌ر مه‌زه‌به‌ی نیه‌مامی نه‌بو هه‌نیفه‌ بیت.
 - نیه‌مامی سه‌خاوی جۆریکی تری باس کردووه،^(۱) نه‌ویش نه‌وه‌یه که: ناوی باوکی که‌سه‌که وناوی مامۆستا که‌ی وه‌کو یه‌ک وه‌هابن، وه‌کو: ره‌بیعی کورپی نه‌نه‌س، که له‌ نه‌نه‌سی

(۱) پروانه: فتح المغیث / ۳ / ۲۱۸.

کورپی مالیکهوه هه دیسی پریوایهت کردووه. ئیستا نهگهر بوتریت: (عن الربیع بن أنس عن أنس)، نازانریت که نهو نههسه باوکیتی یان مامۆستا کهیهتی، کهچی باوکی نهو پریهه ناوی نههسه وله هۆزی بهنی بهکره، بهلام مامۆستا کهی وهکو وتمان: هاوهلی خۆشهویست نههسی کورپی مالیکه، که هیچ کورپتیکی نهبووه به ناوی پریههوه.^(۱)

سوودی ناسینی نهم جۆره ناوانه

بی گویمان ناسینی نهم جۆره ناوانه ی و جیاکردنهوهی کهسایهتیهکان له یهکتری چهندن سوودی گرنگی ههیه، لهوانه:

- پهنه کهسینک لیتی تیک بچیت که نهو ناوه کتیه، نهزانیت نایا کهسیتی متمانهداره، یان نا؟ بۆیه لهوانهیه بریار بدات که کهسیتی (ضعیف)ه، وکهچی لهراستیدا کهسیتی متمانهداره، یان به پیتچهوانهوه.
- پهنه کهسهی که ناوه که دهیسیت و بزانیت که تنها یه کهس ههیه بهو ناووه، کهچی چهندن کهس ههه بهو ناووه، وهه مووشیان هه دیسیان پریوایهت کردووه.^(۲)

نهوجا جیاکردنهوه و ناسینی نهم جۆره ناوانه و کهسایهتی خاوه نهکانیان، ههروا کارپتیکی ناسان نیه، بۆیه شیخی شاره زووری فهرموویهتی: لهم باسه دا بههزی نهم

(۱) نمونهی نهم جۆره، وهکو نهو هه دیسهی که پریههیی کورپی نههس له نههسی کورپی مالیکهوه پریوایهتی کردووه، سهبارهت بهو کهسهانی که هاوهلهکانی بیی مهعونهیان شهید کرد، که ههزرت چۆن تاوهکو مانگیتک له قونوتدا دووعای لی کردوون، وهکو نیامی بهیههتی پریوایهتی کردووه، وهه موویهتی: (عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَنَّتْ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ، ثُمَّ تَزَكَّهُ، فَأَمَّا فِي الصُّبْحِ فَلَمْ يَزَلْ يَقْنُتُ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا). پروانه: السنن الكبرى / كتاب الحيض / باب الدليل على أنه لم يترك أصل القنوت في صلاة الصبح / هه دیسی ژماره ۲۹۲۶. ئیستا نهگهر تنها له پراوتهی نهم پریوایهته پروانریت، وته ماشای پریوایهتهکانی تر نهکریت، نازانریت نایا نهو نههسه باوکی پریهه خۆیهتی، یان نههسی کورپی مالیکه !!

(۲) پروانه: فتح المغیث / ۳ / ۲۰۸.

لهیه کچوونی ناوانهوه، پیتی چهند زانایهکی گهوره وپایه بهرز هه ئخلیسکاوه، به لکو نهم هاوبهشی ولهیه کچوونه له زۆرێک له زانستهکاندا هۆکاری بهههله داچوون ولتیتیکچوونه.^(۱)

سه بارهت بهم جۆره ناوانه زانای گهوره (الخطیب البغدادي) کتیبیکى داناوه بهناوی (المثقف والمفتقر). شیخی عهسقلانی دهفهرمویت: من نهو کتیبهم بوخت کردووه، و زۆر شتیشم بۆ زیاد کردووه.^(۲)

ههروهها زانای پایه بهرز (محمد بن طاهر المقدسي) ش کتیبیکى داناوه، بهناوی (الأنساب المثقفة).

حوکمی نهو هه دیسهی که نهه جۆره ناوانه له سه نه ده که یدا هه یه

وهکو باسمان کرد، ناسینی نهم جۆره ناوانه گرنگی وپایه خى تایبهتی ههیه سه بارهت به ناسینی که سه کانی رستهی گێرانهوهی هه دیسهکان، که نایا متمانه دارن، یان نا. بۆیه ههر له بهر رۆشنایی ناسینی نهو که سانه، ده که ریت بریار بدریت که نهو هه دیسهی که نهوان له رستهی گێرانهوه که یدا ههن، (صحیح)ه یان (صحیح) نهه. کهواته، ههر هه دیسێک که ناوی یه کیتک لهو که سانهی تیدابیت، ده که ریت (صحیح) بیته، و ده شکریت (صحیح) نه بیته، نهویش به پیتی عه دالهت و زه بتی که سه کانی رستهی گێرانهوهی هه دیسه که.

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۱۶. بهلام وهکو زانایان فهرموویانه: گرنگی نهم باسه زیاتر لهو کاته دا ده رده که ویت که نهو که سانهی ناوه کانیان له یه که ده جیت له یه که سه رده مه دا ژیا بن، وه له یه که ماموستا هه دیسیان رپوایهت کرد بیته، یان یه که سه هه دیسی له هه موویان رپوایهت کرد بیته. بروانه: شرح البصره والتذکره / ۲ / ۲۵۸، و فتح المغیث / ۳ / ۲۰۸، و تدریب الراوی / ۵۹۴.

(۲) بروانه: نهه النظر / ۱۶۴.

مُؤْتَلِفٌ مُّتَّفِقٌ خَطٌّ فَحَطٌّ وَضِدُّهُ مُخْتَلِفٌ فَخَشٌّ الْعَلَطُ

جۆری بیست و نۆیه‌م

حه‌دیسی (المؤتلف والمختلف)

واته: ئەو ناوانە‌ی که تەنها لە نووسیندا وەک یەک وەهان (بەلام کەسەکان جیاوازان)، پێیان دەوتریت: (مؤتلف)، وە دژی ئەویش پیتی دەوتریت (مختلف)، جا لە هەڵە بترسه.

لەم جۆره‌شدا دووباره مامۆستای دانەر نەپیتکاوه، که وەهای خستۆته پیتشچاو، گوايه جۆریک هەیه پیتی دەوتریت (مؤتلف)، وە دژی ئەویش پیتی دەوتریت (مختلف). بەلام راستیه‌که‌ی ئەوهیه که ئەم دوو وشه‌یه هەردووکیان پیتکه‌وه دەبن بە ناو بۆ یەک جۆر ناو، نەک دوو جۆر، چونکه زانایان هەمیشه ئەم دوو وشه‌یه‌یان پیتکه‌وه بەکار هێناوه، و له‌یه‌کتريان جیا نەکردوونه‌تە‌وه، بە‌لکو بۆ هەردووکیان پیتکه‌وه پیتناسه‌یه‌کیان کردووه، و فەرموویانه:

(المؤتلف والمختلف): بەو ناوانه دەوتریت که لە شتوازی نووسیناندا له‌یه‌ک ده‌چن، نیتر وەک یەک وەهان، یان له‌یه‌ک نزیکن، بەلام لە دەرپریندا له‌یه‌کتر جیاوازان.^(۱)

جا کاتیك که دەوتریت لە شتوازی نووسیناندا له‌یه‌ک ده‌چن، یان له‌یه‌کتر نزیکن، مەبه‌ست ئەوهیه که پسته‌کانی هەردوو ناوه‌که وەک یەک وەهان، وەک (عَبِيد، وَعَبِيد)، و (سُلَيْم، وَسُلَيْم)، نیتر هەر بەم شتوه. یانه تەنها لە شتوه‌ی نووسیندا له‌یه‌کتر نزیکن، وەک: (بشار، ویشار)، یان وەک: (هەدانی و هەدانی).

لە‌مه‌وه دەرده‌که‌ویت که جیاوازی نیتوان ناوه‌کان هەندیک جار لە سەر وژیر و پۆر و زه‌نه‌ی سەر پسته‌کاندا درووست ده‌بیت، وەک ناوه‌کانی جۆری یه‌که‌م. هەندیک جاریش جیاوازیه‌که‌ له‌ خالی سەر وژیری پسته‌کاندا دەرده‌که‌ویت، وەک ناوه‌کانی جۆری دووه‌م.

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۰۷، ونزهة النظر / ۱۶۴. جا ناوه‌کان هەر جۆریک بن (اسم یان کنیه

یان لقب یان نسب)

بهلام نهمه‌ی دووه‌میان له سه‌رده‌مانیکدا زیاتر ده‌رده‌کهوت که نوسین ته‌نھا پیت بوو، نیت هر هه‌چ وشه‌یه‌ک خالی له‌سه‌ر نه‌بوو، چونکه نه‌و کاته جیاوازی له نیتوان (ن و ب) دا نه‌بوو، هه‌روه‌ها له نیتوان (س و ش). بهلام له‌به‌ر نه‌وه‌ی که نیتستا هه‌موو نه‌و پیتانه‌ی که خالیان هه‌یه له نوسیندا له‌یه‌که‌تر جیاکراونه‌ته‌وه و جیا‌ده‌کرینه‌وه، نیت نهم جو‌ره کیشه‌ی پوومان تیتناکات سه‌بارت به جیاوازی نیتوان وشه‌کان له‌رووی بوونی ژماره و جیتگی خاله‌کانه‌وه، چونکه هه‌موو که‌سیتی خوینده‌وار ده‌زانیت که (بشار ویشار) جیاوازن له‌یه‌که‌تر، هه‌روه‌ها (همدانی و همدانی) ش، هه‌روه‌ها (حمزه و حمزه) ش، هه‌روه‌ها (حیان و حیان) بیش.

بهلام جیاوازی نیتوان نه‌و ناوانه‌ی جو‌ری یه‌که‌م، که ته‌نھا به سه‌ر و ژیر و پوور و زه‌نه وشه‌ده‌ده له‌یه‌که‌تر جیا‌ده‌کرینه‌وه، نه‌وه نیتسته‌ش هه‌ر کاریکی گران و سه‌خته، چونکه له زۆرینه‌ی نوسینه‌کاندا وا باو نیه که سه‌رو ژیر و پوور بکریت بۆ پیته‌کان، بۆیه نه‌گه‌ر که‌سیتک نوسی (سلام)، که‌سیتک چۆن بزانتیت، نه‌وه (سلام) ه‌نک (سلام)، که جیاوازی نیتوانیان ته‌نھا شه‌ده‌ده‌که‌یه. هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر نوسرا (عمارة)، کۆ ده‌زانیت که نه‌وه (عمارة) یه، نک (عمارة)، یان به پیتچه‌وانه‌وه؟

چۆن نهم جو‌ره ناوانه بناسینه‌وه، وله‌یه‌که‌تر یان جیا بکه‌ینه‌وه

زانایان بۆ جیا‌کرده‌وه و ناسینی نهم جو‌ره ناوانه فهرموویانه: ده‌کریت له دوو ریتگی سه‌ره‌که‌یه‌وه بیانناسینه‌وه، که نه‌وانیش^(۱):

(۱) هه‌ندیکیان زۆرن و به‌ناسانی له‌یه‌که‌تر جیا‌ناکرینه‌وه، مه‌گه‌ر له ریتگی نه‌قل کردن له زانایانه‌وه، که نه‌وان فهرموویتییان به‌م شتیه‌یان ده‌خوینرتیتته‌وه، نه‌وه‌کو به شتیه‌که‌ی

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۰۷ - ۲۱۶، و شرح التبصرة والتذكرة / ۲ / ۲۱۷.

تریان. وه‌کو (أَسید، وَأَسید)، و(جَبان، وَجَبان)، وهاووینه‌کانیان، که تنها ریتگه بۆ ناسینه‌وه له‌یه‌ک جیا‌کردنه‌وه‌یان بریتیه له فرمایشتی زانایانی شاره‌زا وپسپۆر.^(۱)

(۲) هه‌ندیکیان که‌من وکه‌م به‌کار ده‌هێنرین، بۆیه ده‌کریت ریتسایه‌ک دابنریت بۆ جیا‌کردنه‌وه و ناسینه‌وه‌یان. که نه‌مانه‌ش زانایان دوو جۆر ریتسایان بۆ داناون:

- هه‌ندیکیان به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی ریتسایه‌کیان بۆ داناون، که فرموویانه، بۆ نمونه: هه‌رچی ناویک به‌م شێوه‌یه نووسرا، نه‌وه به‌و جۆره ده‌خوینریته‌وه، تنها سی دانه یان چوار دانه یان پینج دانه‌یان نه‌بیت. وه‌کو له ناوی (سلام) دا که فرموویانه: هه‌رچی ناویک به‌م شێوه‌یه نووسرابیت، به‌ شه‌ده‌وه ده‌خوینریته‌وه (واته: سلام)، تنها ناوی پینج که‌س نه‌بیت، که بریتین له: (سلام والد عبد الله بن سلام الإسرائیلی الصحابي، و سلام والد محمد بن سلام الیکندي البخاري شيخ البخاري، و سلام بن محمد بن ناهض المقدسي، و سلام جد محمد بن عبد الوهاب بن سلام المتکلم الجبائي المعتزلي، و سلام بن أبي الحقیق).
- یان وه‌کو ناوی (عمارة)، که هه‌رچی ناویک به‌م شێوه‌یه نووسرابیت، نه‌وه به‌ (عمارة)

(۱) جا بۆ ئەم مه‌به‌سته زانایان چه‌ن‌دین کتیبیان داناه، له‌وانه:

- (المختلف والمؤتلف) (للداری قطني).
- (المؤتلف والمختلف) (لأبي سعد الماليني).
- (المختلف والمؤتلف) (لابن الترمذاني).
- (المؤتلف تكملة المختلف) (للخطيب البغدادي).
- (الإكمال في رفع الاریاب عن المؤتلف والمختلف من الأسماء والكنی والأنسب) (لابن ماکولا).
- (التقييد لمعرفة رجال السنن والمسائيد) (لابن نقطة).
- (المشبهه) (للذهبي).
- (تبصير المتبه في تحرير المشبهه) (للعسقلاني). بروانه: الرسالة المستطرفة / ۱۱۴ - ۱۱۹.

دهخوینرتیهوه، تنها ناوی یهك كهس نهبیته كه نهویش باوكی بهكیتك له هاوهلانه به ناوی (أَبِي بِنِ عِمَارَةَ).

- ههندیکیان ریسای تایهتیان بۆ داناوان، وهكو نهوهی كه بوترتیت: له سهحیحی بوخاری وموسلیمدا ههر ناویك هاتیبت كه بهم شیویه نوسرایبت، نهوه بهم جۆره دهخوینرتیهوه، تنها (فلان وفلان) نهبیته. وهكو ناوی (البراء) كه ههر ناویکی لهم شیویه له سهحیحی بوخاری وموسلیمدا هاتیبت به (البراء) دهخوینرتیهوه، تنها دوانیان نهبیته، به (البراء) دهخوینرتیهوه، كه بریتین له: (أبو معشر البراء) و (أبو العالية البراء).

گرنگی و بایهخی ناسین و جیاکردنهوهی نهم جۆره ناوانه لهیهکتر

گرنگی و بایهخی و سودی ناسینی نهم جۆره ناوانه و جیاکردنهوهیان له یهکتری هیچ کهمتر نیه له سود و گرنگی ناسینی ناوهکانی جۆری (المتفق والمفترق).

بۆیه زانایان به یهکیتك له باسه ههره گرنگهکانی نهم زانستهیان داناوه، وفهرموویانه: ههرکهسیتك ناگای لهم جۆره ناوانه نهبیته ولتیکیان جیا نهکاتهوه، زۆر تیدهکهویت، وله لیتیکچوون و بههلهداچوون پاریزراو نابیته، چونکه ناوهکان پهت و بلاون، وله زۆرینهشیاندا قیاس و ریسایهکی تایهتی نیه که لهسهری پرۆن بۆ ناسینهوهیان.^(۱)

جا لهم روانگهیهوه دهکریت بلتین: سود و بایهخی ناسینی نهم جۆره ناوانهش ههر ههمان سود و بایهخی ناسینی ناوهکانی جۆری (المتفق والمفترق)ه. واته گرنگه بۆ لینهگۆران ونهخستنه جینگه کیسهک بۆ کهسیکی تر، چونکه رهنگه کهسهکان له پرووی متمانهداری وعهدالهتهوه جیاوازیان ههبیته، که نهمهش کاریگهری دهبیته لهسهر بریاردان بهسهر رستهی نهو چه دیسهی که ناوی کهسهکی تیدایه، وپاشان کاریگه ریشی لهسهر دهقی چه دیسه که، که رهنگه له (صحیح)یهوه بیگۆریت بۆ (حسن) یان (ضعیف)، یان به پیچهوانهوه!.

(۱) پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۲۰۷، وشرح النصرة والتذكرة / ۲ / ۲۱۶، ونزهة النظر / ۱۶۴.

وَالْمُنْكَرُ الْفَرْدُ بِهِ رَأَوْ غَدَا تَعْدِيلُهُ لَا يَحْمِلُ التَّفَرُّدَا

جۆری سییه‌م

حه‌دیسی (المنکر)

واته: هه‌دیسی (منکر) به‌و هه‌دیسه ده‌وتریت که ته‌نها که‌ستیکی وه‌ها ریوایه‌تی کردووه، که متمانهداریه‌که‌ی له ناستیکدایه که هه‌دیسی به ته‌نها لی وه‌رناگیریت.

نهم پیناسه‌یه‌ی که مامۆستا هه‌لی بژاردووه بۆ نهم جۆره هه‌دیسه یه‌کیکه له‌و پیناسانه‌ی که زانایان کردووینه بۆی، به‌لام چهند پیناسه‌یه‌کی تریشی بۆ کراوه، له‌وانه:

- هه‌ندیک فهرموویانه: نه‌و هه‌دیسه‌یه که ته‌نها که‌ستیک ریوایه‌تی کردووه. نیتز نه‌زانراوه که ده‌قی نه‌و هه‌دیسه بیتجگه له ریوایه‌ته‌که‌ی نه‌و، له که‌ستیکی تره‌وه ریوایه‌ت کرابیت.^(١)
- به‌لامی شیخی شاره‌زووویه‌وه، ده‌کرتیت به دوو جۆره‌وه، یه‌کیکیان نه‌ویه که که‌ستیک به ته‌نها هه‌دیسیک ریوایه‌ت بکات به پیتجه‌وانه‌ی نه‌وه‌ی که‌سانی متمانهدار ریوایه‌تیار کردووه. دووهمیشیان نه‌ویه که نه‌و که‌سه‌ی هه‌دیسه‌که‌ی ریوایه‌ت کردووه، نه‌وه‌نده متمانهدار ومه‌بیوت نیه که به ته‌نها هه‌دیسی لی وه‌رناگیریت.^(٢)

(١) نهمه پیناسه‌ی (الحافظ أبو بکر أحمد بن هارون البغدادي)، وه‌کو شیخی شاره‌زوووری لیه‌موه نقل کردووه. بڕوانه / مقدمة ابن الصلاح / ٤٦. نهم پیناسه‌یه به شیوه‌یه‌کی ره‌ها هاتووه، وجیاوازی نه‌کردووه له نیتوان نه‌وه‌ی که نایا نه‌و که‌سه‌ی که هه‌دیسه‌که‌ی ریوایه‌ت کردووه، که‌ستیکی متمانهداره یان نا ! هه‌موه‌ها پیتجه‌وانه‌ی ریوایه‌تی که‌سانی متمانهدارتره یان نا ! بۆیه به‌پیتی نهم پیناسه‌یه نهم جۆره هه‌دیسه له‌گه‌ل هه‌دیسی (فرد)دا هیچ جیاوازیه‌کیان نابیت !.

(٢) بڕوانه / مقدمة ابن الصلاح / ٤٦ - ٤٧. جا پیناسه‌که‌ی مامۆستای دانهریش هه‌ر هه‌مان پیناسه‌ی جۆری دووه‌مه که شیخی شاره‌زوووری کردوویتی. به‌پیتی نهم بۆچوونه وا ده‌رده‌که‌ویت که جیاوازی نیه له نیتوان هه‌دیسی (شاذ و منکر)دا !! که نهمه‌ش به‌لامی زانایانه‌موه زۆر دووره، چونکه که‌سی راوی له هه‌دیسی (شاذ)دا متمانهداره، به‌لام له هه‌دیسی (منکر)دا که‌ستیکی (ضعیف)د. بڕوانه: نزهة النظر / ٨٧، وتدریب الراوی / ١٩٨. هه‌ر بۆیه نیشامی (سوطی) له نه‌لفیه‌که‌یدا ده‌فهرموت:

١٨٤- المُنْكَرُ الَّذِي رَوَى غَيْرُ الثَّقَةِ مُحَالِفًا، فِي تَحْبِئَةٍ قَدْ حَقَّقَهُ
١٨٥- قَابَلَهُ الْمُعْرُوفُ، وَالَّذِي رَأَى تَرَادُفَ لِلْمُنْكَرِ وَالشَّاذِ نَأَى

- شیخی عسقلانی فهرموویه‌تی: نهو حدیسه‌یه که که‌سیکی (ضعیف) ریوایه‌تی بکات به پیچه‌وانه‌ی که‌سانیک که له نهو به‌هیز ترن. ^(۱)
- هندیك فهرموویانه: نهو حدیسه‌یه که تنها که‌سیکی (ضعیف) ریوایه‌تی کردووه. نیتر باسی موخاله‌فهیان نه‌کردووه.

نمونه‌ی حدیسی (منکر)

به‌پیتی نهو پیناسه‌یه‌ی که مامۆستا کردوویه‌تی بۆ نه‌م جوژه حدیسه، زانایان نمونه‌یه‌کیان هیناوده‌تووه که نه‌ویش نهو حدیسه‌ی حه‌زره‌ته که نیمامی نه‌سانی وئیننو ماجه ریوایه‌تیا‌ن کردووه له‌ریگه‌ی (أبو زُکَيْرٍ يَحْيَى بن مُحَمَّدِ بنِ قَيْسِ بنِ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ)، که حه‌زره‌ت فهرموویه‌تی: ((كُلُوا الْبَلْحَ بِالتَّمْرِ؛ فَإِنَّ ابْنَ آدَمَ إِذَا أَكَلَهُ غَضِبَ الشَّيْطَانُ، وَقَالَ: عَاشَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الخَلْقَ بِالْجُدِيدِ)). ^(۲)

جا نیمامی نه‌سانی فهرموویه‌تی: نه‌م حدیسه (منکر).ه. زانایانیش فهرموویانه: نه‌م حدیسه تنها (أبو زُكَيْرٍ) ریوایه‌تی کردووه، خو نه‌گه‌رچی شیخیکی چاکه‌کاری خواناسه، وئیمامی موسلیمیش حدیسی لیتوه هیناوه له سه‌حیحه‌که‌یدا، به‌لام نه‌ونده هه‌یه که نه‌گه‌یشتوده‌ته پله‌یه‌کی وه‌ها که حدیسی به‌تنها لی‌ودریگیریت. ^(۳)

نمونه‌یه‌کی تر وه‌کو نهو حدیسه‌ی که نیمامی (طبرانی) هیناویتی له ریگه‌ی (حُبَيْب بن حَبِيب) که ده‌کاته برای (حَمْرَةَ الزَّيَّاتِ)، له (أَبُو إِسْحَاقَ) هوه، نه‌ویش له (العُزَّارِ بن

(۱) بروانه: نزهة النظر / ۸۶.

(۲) سنن النسائي الكبرى / كتاب الوليمة / البلح بالتمر / حدیسی ژماره ۶۷۲۴، و سنن ابن ماجة / كتاب الأطعمة / باب أكل البلح بالتمر / حدیسی ژماره ۳۳۳۰.

(۳) بروانه / مقدمة ابن الصلاح / ۴۷، و شرح التبصرة والتذكرة / ۱ / ۲۵۲، و فتح المغيث / ۱ / ۲۲۴، و تدرب الراوي / ۱۹۷.

حُرَيْث) دوه، نه‌ویش له (ابن عَبَّاس) دوه، که حه‌زرت فهرموویه‌تی: (مَنْ أَقَامَ الصَّلَاةَ، وَآتَى الزَّكَاةَ، وَحَجَّ الْبَيْتَ، وَصَامَ رَمَضَانَ، وَقَرَأَ الصِّفِّ دَخَلَ الْجَنَّةَ).^(۱)

شیخی عه‌سقه‌لانی له (ابن ابي حاتم) دوه نقل ده‌کات که سه‌بارت به‌م حه‌دیه سه‌ فهرموویه‌تی: نه‌و که‌سه (واته: حُبَيْب بن حَبِيب) که‌سیکی (منکر)ه، چونکه چه‌ند راپوه‌کی متمانهدار نه‌م حه‌دیه‌یان له (أَبُو إِسْحَاق) دوه رپویه‌ت کردوه، که فهرمایشتی (ابن عباس)ه، نه‌ک فهرمووده‌ی حه‌زرت، که‌چی له‌م رپویه‌ته‌دا وا هاتوه که فهرمووده‌ی حه‌زرت بیّت!.^(۲)

حوکمی حه‌دیه‌سی (منکر)

به‌و پیته‌ی که زانایان له‌سه‌ر پیناسه کردنی حه‌دیه‌سی (منکر)دا ناکۆکن، بۆیه یه‌کینک له شوینه‌واره سرووشته‌کانی نه‌و ناکۆکیه بریتیه له درووستبوونی ناکۆکی له‌سه‌ر حوکمی نه‌م جۆره حه‌دیه‌سه.

بۆ گومان نه‌و زانایانه‌ی که به پیناسه‌ی یه‌که‌م پیناسه‌یان کردوه، پیتان وایه که نه‌م جۆره حه‌دیه‌سه ده‌گرنجیتت (صحیح) یان (حسن) یان (ضعیف) بیّت. چونکه وه‌سفی سه‌ره‌کی به‌لای نه‌وانه‌وه ته‌نها نه‌ویه که حه‌دیه‌سه که ته‌نها یه‌ک که‌سه رپویه‌تی کردیتت، نیتر دیاریان نه‌کردوه که نه‌و که‌سه متمانهداره یان نا، هه‌روه‌ها به‌مه‌رجیان نه‌گرتوه که نه‌و حه‌دیه‌سه پیچه‌وانه‌ی رپویه‌تی که‌سانیکمی متمانهدار بیّت.^(۳)

(۱) المعجم الكبير / باب العين / عبد الله بن العباس / حه‌دیه‌سی ژماره ۱۲۶۹۲.

(۲) بروانه / نزهة النظر / ۸۶، هه‌روه‌ها بروانه: علل الحديث لابن ابي حاتم / حه‌دیه‌سی ژماره ۲۰۴۳، والجرح والتعديل / لابن ابي حاتم / ۳ / ۳۰۹ / له باسی (حُبَيْب)دا، به ژماره‌ی ۱۳۷۳، والکامل فی ضعفاء الرجال / ابن عدی / ۲ / ۴۱۵ / به ژماره‌ی ۵۳۲.

(۳) بۆ تیگه‌یشتنی ته‌واو له‌م باسه، بروانه / الرفع والتکمیل، أبو الحسنات اللکنوی / ۱۹۹ - ۲۱۰، ومنهج النقد فی علوم الحديث، نور الدین عتر / ۴۳۰ - ۴۳۳.

بهلام نهوانه‌ی که به پیناسه‌ی دووه‌میان وه‌رگرتووه، وه‌کو شیخی شاره‌زووری ومامزستای دانه‌ر، جیاوازیان نه‌کردووه له‌نیوان هه‌دیسی (منکر) و(شاذ)دا، بۆیه به‌لای نه‌وانه‌وه هه‌مان حوکمی هه‌دیسی (شاذ)ی هه‌یه، که له‌جینگه‌ی خۆیدا باسمان کرد، وناماژه‌شمان به‌بوونی ناکۆکی کرد له‌نیوان زانایاندا سه‌باره‌ت به‌زاراوه‌ی (شاذ)، به‌لام زۆرینه‌یان هه‌ر له‌سه‌ر نه‌وه‌ن که هه‌دیسیکی (ضعیف)ه.

بهلام نهوانه‌ی که به پیناسه‌ی سینه‌م وچواره‌میان وه‌رگرتووه، گومانی تیدا نیه که نه‌م جوژه هه‌دیسه‌یان به (ضعیف) داناوه، چونکه نه‌و ته‌نها که‌سه‌ی که هه‌دیسه‌که‌ی ریوايه‌ت کردووه (ضعیف)ه، نیتر ئایا پیچه‌وانه‌ی ریوايه‌تی که‌سانیکی متمانه‌داره، وه‌کو شیخی عه‌سقه‌لانی فهرموويه‌تی، یان باسی پیچه‌وانه‌یان نه‌کردووه، وه‌کو نه‌وانه‌ی پیناسه‌ی چواره‌م.

مَتْرُوكُهُ مَا وَاٰحِدٌ بِهٖ اَنْفَرَدُ وَاَجْمَعُوْا لِضَعْفِهٖ فَهٗوَ كَرَدُ

جۆری سی ویه کهم

حه دیسی (المترُوك) (١)

واته: حه دیسی (مترُوك) بهو حه دیسه دهوتریت که تنها کهسیکی وها ریوایهتی کردوو، که زانایان کۆدهنگن لهسەر نهوهی که کهسیکی (ضعیف)ه، وه حه دیسه کهش رهد دهکریتسه وه وپیتی وهرناگیریت.

سه رده تا، نهم جۆده حه دیسه بهر له شیخی عهسقه لانی کهسیکی تر باسی نه کردوو وه کو جۆریک له جۆره کانی حه دیس، نه گهرچی له فهرمايشتی هه ندیک له زانایانه وه له باسی (جرح وتعدیل)ی راویه کانه وه وهرده گیریت، که هه ندیک حه دیس هه ن وازیان لی دههینریت وپیان وهرناگیریت، به لام بهراشکاو ی نهم ناوه یان لی نه ناوه.

زانای پایه بهرز (أحمد بن صالح المصري) فهرموویه تی: واز له حه دیسی هیچ کهسیک ناھینریت، تاوه کو تهواوی زانایان یه که دهنگ نه بن لهسەر وازلیهینانی. (٢)

نیمامی نهسانی فهرموویه تی: هیچ کهسیک به لای منه وه وازلیهینراو نیه، مه گهر تهواوی زانایان وازیان لی هینابیت. (٣)

نه وجا کاتیک شیخی عهسقه لانی باسی نهم جۆره حه دیسه ی کردوو، بهم جۆره پیناسه ی کردوو: نهو حه دیسه یه که رهد دهکریتسه وه وپیتی وهرناگیریت، بههۆی نهوهی که راویه که ی تۆمه تبار کراوه به درۆکردن. (٤)

(١) نیمامی (ذهبی) به (المطروح) ناوی بردوو. بروانه: الموقظة في علم مصطلح الحديث / ٣٤. نیمامی سه خاوی فهرموویه تی: نهمه نهو جۆره یه که شیخی عهسقه لانی به (مترُوك) ناوی بردوو. بروانه: فتح المغیث / ١ / ٢٩٧، والغایة في شرح الهدایة في علم الروایة / ١٥٦. شیخ (طاهر الجزائری) فهرموویه تی: که وابهو نهم جۆره حه دیسه دوو ناوی هه یه. بروانه: توجیه النظر / ٢ / ٥٧٥.

(٢) بروانه: الکفایة في علم الروایة / ١١٠.

(٣) بروانه: الرفع والتکمیل / ٣٠٧، النکت علی کتاب ابن الصلاح / ١ / ٤٨٢، ونزهة النظر / ١٧٨، وفتح المغیث / ١ / ٩٧، وتدریب الراوی / ٢٦٥، وتوضیح الأفكار / ١ / ٢٢٠.

(٤) بروانه: نزهة النظر / ١١٢.

پاشان کاتیک که نیمامی (سیوطی) ئەم پێناسەییە شیخی عەسقلانیمان بۆ دینیت، خوشی چەند سیفەتیکێ تر زیاد دەکات بۆ ڕاویەکە، و دەفرمویت: یان زۆر هەلە دەکات، یان زۆر تاوان دەکات و نافەرمانی شەریعەت دەبیت، یان زۆر بێ ناگایە. واتە سەرەڕای تۆمەتی درۆکردنەکە، که شیخی عەسقلانی دایناوە، ئەم هاتوووە ئەم سیفەتەنەشی بۆ زیاد کردوووە.^(۱) بۆیە مامۆستای دانەر هەستاوە بە جۆریک پێناسەیی کردوووە، که هەردوو پێناسەکەیی شیخی عەسقلانی و نیمامی (سیوطی)ش بگرتتەو، و فرمویت: ئەو حەدیسەییە که تەنها کەسێک ڕیوایەتی کردوووە، زانایان یەکدەنگن لەو هەدا که کەسێکی (ضعیف)ە.

چۆن ڕاویەک بە درۆ تۆمەتبار دەکریت؟

بۆ ئەوێ کەسێک تۆمەتبار بکریت بە درۆکردن، زانایان دوو پێتووریان داناوە^(۲):

۱) ئەو ڕاویە تەنها کەس بێت که حەدیسەکەیی ڕیوایەت کردبیت، و حەدیسەکەش پێچەوانەیی ڕیسا گشتییەکانی شەریعەتی نیسلام بێت.

۲) ئەو کەسە لەقەسەیی عادەتی خۆیدا درۆ بکات، ئەگەرچی نەزانرا بێت که لە حەدیسەیی حەزرتدا درۆی کردبیت، چونکە ئەگەر بزانی بێت لە حەدیسەکەشدا درۆی کردوووە، نیتەر حەدیسەکەیی بە (متروک) دانانریت، بەلکو بە (موضوع) دادەنریت.

نموونەیی حەدیسەیی (متروک)

ئەم جۆرە حەدیسە نموونەیی زۆرە، بەتایبەتی لە باسی ئەو کەسانەدا که زانایانی فەرموودەناس کۆدەنگن لە (ضعیف)یاندا، هەر وەکو لە باسی بێتەرتترین و لاوازترین ڕشتەیی گێڕانەوێ حەدیسدا ناویان هێناون و باسیان کردوون.

(۱) پروانە: تدریب الراوی / ۱۹۸. هەر وەها لە ئەلقیە کەشیدا فرمویت:

۱۸۶- وَسَمَّ بِالْمَثْرُوكِ فَرْدًا تُصِيبُ زَاو لَأُ مَثَّهَمَ بِالْكَذِبِ

۱۸۷- أَوْ عَرَفُوهُ مِنْهُ فِي غَيْرِ الْأَثَرِ أَوْ فُسِقَ أَوْ غَفَلَهُ أَوْ وَهَمَ كَثُرَ

(۲) پروانە: نزهة النظر / ۱۰۶.

نيمامى حاكم دهفرموت: (١)

- أوهى أسانيد أهل البيت: عمرو بن شمر عن جابر الجعفي عن الحارث الأعور عن علي.
- أوهى أسانيد الصديق: صدقة بن موسى الدقيقي عن فرقد السبحي عن مرة الطيب عن أبي بكر الصديق. (٢)
- أوهى أسانيد العميرين: محمد بن القاسم بن عبد الله بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر عن أبيه عن جده.
- أوهى أسانيد أبي هريرة: السري بن إسماعيل عن داؤد بن يزيد الأودي عن أبيه عن أبي هريرة.
- أوهى أسانيد عائشة نسخة عند البصريين عن الحارث بن شبل عن أم النعمان الكندية عن عائشة. (٣)
- أوهى أسانيد عبد الله بن مسعود: شريك عن أبي فزارة عن زيد عن عبد الله. (٤)

(١) بروانه: معرفة علوم الحديث / ١٠٥ - ١٠٦. هرودها بروانه هديه كه له: الاقتراح في بيان الاصطلاح / ١١ - ١٥، والنكت على كتاب ابن الصلاح / ١ / ٤٩٦ - ٥٠٠، والنكت على مقدمة ابن الصلاح / ٢ / ٤١٣ - ٤٢٠، وتدريب الراوي / ١٣٣ - ١٣٤. بهلام نابي كس ودها تينكات كه راويه كانى نمو زنجيرانه ههصويان (ضعيف)ن، بهلكو لموانهيه يهكيكيان يان دونيان يان سيانان (ضعيف)بن، ونوماني تريان متمانهدار بن، چونكه ههنديك لمو كهسانهيه كه لمو زنجيرانه دا ناويان هاتروه، له رستهيه چهندين ههديسى (صحيح)دا ناويان هاتروه. بزيه ناگاداره نمو جزره تينگهيشته ههلهيه.

(٢) نيمامى (ترمذي) بهم رستهيه ههديسكي هيناوه، وهك دهفرموت: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ نَبِيحٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ مُوسَى عَنْ فَرْقَدِ الشَّحْبِيِّ عَنْ مَرَّةِ الطَّيِّبِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وسلم) قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ حَبِيٌّ وَلَا سَنَّانٌ وَلَا بَجِيلٌ». بروانه: سنن الترمذي / البر والصلة / البخيل / ههديسى ژماره ١٩٦٣.

(٣) نيمامى (طبراني) بهم رستهيه ههديسكي هيناوه، وهك دهفرموت: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى عَنْ إِسْحَاقَ الْأَخْمَرِيِّ، نَا شَادُ بْنُ الْفَيْضِي، ثنا الْحَارِثُ بْنُ شَيْبَةَ، عَنْ أُمِّ النَّعْمَانِ، عَنْ عَائِشَةَ (أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم): "أَخْفُ النَّسَاءِ صَدَقًا أَكْبَرُهُمْ بَرَكَةً". بروانه: المعجم الأوسط / ٩ / ١٧٣ / ههديسى ژماره ٩٤٥١.

(٤) نيمامى (طبراني وأبو داود) بهم رستهيه ههديسكيان هيناوه، وهك دهفرموت: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ عَنْ أَبِي فَرَازَةَ عَنْ أَبِي زَيْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم) قَالَ لَهُ لَيْلَةَ الْجَنَّةِ: «مَا فِي إِذَاوتِكَ ؟» قَالَ: نَبِيذٌ. قَالَ: «تَمَرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ». بروانه: المعجم الكبير / باب العين / عبد الله بن مسعود الهذلي / ههديسى ژماره ٩٩٦٤، وسنن أبي داود / كتاب الطهارة / باب الوضوء بالنبيذ / ههديسى ژماره ٨٤.

- أوهی أسانید أنس: داؤد بن المحبر بن قحذم عن أبيه عن أبان بن أبي عیاش عن أنس.
- أوهی أسانید المکیین: عبد الله بن میمون القداح عن شهاب بن خراش عن إبراهيم بن یزید الخوزی عن عكرمة عن ابن عباس.
- أوهی أسانید الیمانیین: حفص بن عمر العدنی عن الحكم بن أبان عن عكرمة عن ابن عباس. (١)
- أوهی أسانید المصریین: أحمد بن محمد بن الحجاج بن رشدين بن سعد عن أبيه عن جده عن قرة بن عبد الرحمن بن حیویل عن كل من روى عنه.
- أوهی أسانید الشامیین: محمد بن قیس المصلوب عن عبید الله بن زحر عن علي بن یزید عن القاسم عن أبي أمامة. (٢)

(١) نیمامی (طبرانی) بهم رشتیه هدیستیکی هیتاوه، وهك دهفهرمویت: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْقَدِّيُّ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ أَبَانَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم): لَا يَزْنِي الرَّأْيِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَنْتَهَبُ النَّهْبَةَ وَهُوَ مُؤْمِنٌ. بروانه: المعجم الكبير / باب العين / أحاديث عبد الله بن العباس / هديسی ژماره ١١٦٢٣. نیمامی (سیوطی) رشتیهك دینیت له عهبدولای كوری عهباسهوه، كه دهفهرمویت: نعم رشتیه لاوازترین ویتیهزترین رشتیه (ابن عباس)ه، وماموستاهم (كه شیخی عهسقلانیه) فهرمویهتی: ((هذه سلسلة الكذب لا سلسلة الذهب)). رشتیهكش نهمهیه: محمد بن مروان عن الكلبي عن أبي صالح عن ابن عباس. بروانه: تدریب الراوی / ١٣٤. جا بو زانیاری، نیمامی بهیهقی له (شعب الإيمان)دا چهند فهرمایشتیکی (ابن عباس)ی سهبارت به تفسیری همدنیک نایهتیک قورنانی پیروز، لهم رشتیهوه هیتاوه. بروانه هدیسهکانی ژماره (٣٢)، و٣٥٦، و٥١٩٤).

(٢) نیمامی (البرار) بهم رشتیه هدیستیکی هیتاوه، وهك دهفهرمویت: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَحْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدٍ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: كُنْتُ آتِي النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم) فَأَسْتَأْذِنُ، فَإِنْ كَانَ فِي الصَّلَاةِ تَنَحَّجْتُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي صَلَاةٍ أَدْنَى لِي. بروانه: البحر الزخار (مسند البرار) / هديسی ژماره ٤٩٨.

- أوهی أسانید الخراسانین: عبد الله بن عبد الرحمن بن مليحة عن نھشل بن سعید عن الضحاک عن ابن عباس. (۱)

جوگمی خه‌دیسی (مَثْرُوك)

کاتیک که تهماشای پیناسه‌ی نهم جوړه خه‌دیسه ده‌که‌ین، و به‌راوردی ده‌که‌ین له‌گه‌ل مەرجه‌کانی خه‌دیسی (صحیح وحسن) بۆمان دهرده‌که‌ویت که نهم جوړه خه‌دیسه ده‌چیتته ریزی خه‌دیسه (ضعیف) دکانه‌وه، چونکه نه‌و که‌سه‌ی که ریوایه‌تی خه‌دیسه‌که‌ی کردووه، که‌سیکی (ضعیف) ه.

به‌لکو زیاد له‌وه‌ش زانایان (که مامۆستاش به‌کیکه له‌وان) فهرموویانه: زۆر نزیکه له خه‌دیسی (مَوْضُوع) هوه، به‌لام ناگاته پله‌ی نه‌و.

(۱) نیمامی (طبرانی) به‌م رسته‌یه خه‌دیسیکی هیناوه، وه‌ک ده‌فهرموتت: عَنْ نَهْشَلِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنِ الضَّحَّاكِ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا بَعَثَ سَرِيَّةً فَغَنِمُوا حَمْسَ الْغَنِيمَةِ ، فَضَرَبَ ذَلِكَ الْحُمْسَ فِي حَمْسَةِ ، ثُمَّ قَرَأَ {وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ} فَجَعَلَ سَهْمَ اللَّهِ وَسَهْمَ الرَّسُولِ وَاجِدًا ، "وَلِذِي الْقُرْبَىٰ" ، فَجَعَلَ هَذَيْنِ السَّهْمَيْنِ قُوَّةً فِي الْحَيْلِ وَالسَّلَاحِ ، وَجَعَلَ سَهْمَ الْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ أَلَا يُعْطِيهِ غَيْرَهُمْ ، وَجَعَلَ الْأَرْبَعَةَ الْأَسْهُمَ الْبَاقِيَةَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ ، وَلِرَاكِبِهِ سَهْمًا ، وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا. بروانه: المعجم الكبير / باب العين / أحاديث عبد الله بن عباس / خه‌دیسی ژماره ۱۲۶۶۰.

والكذبُ المِخْتَلَقُ المِصْنُوعُ عَلَى النَّبِيِّ فَذَلِكَ المَوْضُوعُ

جوړی سی و دووهم حه‌دیسی (المَوْضُوع)

واته: درۆی هه‌لبه‌ستراوی درووستکراو به‌دهم هه‌زره‌ته‌وه، نه‌وه پینی ده‌وتریت: هه‌دیسی (مَوْضُوع).

له‌م پیناسه‌یه‌وه وهرده‌گیریت که نه‌و که‌سه‌ی هه‌دیسه‌که‌ی به‌ درۆ درووست کردووه، مه‌به‌ستی هه‌بووه که بیداته پال هه‌زره‌ت، نه‌گینا بۆچی ده‌یداته پال هه‌زره‌ت وده‌شزانیت که هه‌دیسی نه‌و نیه؟!

به‌لام هه‌ندیک له‌ زانایان پینان وایه که مه‌رج نیه که‌سه‌که به‌ ده‌ستی نه‌نقه‌ست هه‌دیسه‌که درووست بکات و بیداته پال هه‌زره‌ت، به‌لکو نه‌گه‌ر به‌ هه‌له‌شدا چووبیت له‌ دانه‌پالی نه‌و هه‌دیسه‌ بۆلای هه‌زره‌ت، نه‌وا هه‌دیسه‌که هه‌ر به‌ (موضوع) داد‌ه‌نریت، نه‌گه‌رچی که‌سه‌که به‌وه و هه‌س‌ف‌دار ناکریت که هه‌دیسی درووست ده‌کات و هه‌له‌یده‌به‌ستیت به‌دهم هه‌زره‌ته‌وه.^(۱)

جوړه‌کانی هه‌دیسی (مَوْضُوع)

وه‌کو زانایان باسیان کردووه، هه‌دیسی (موضوع) دوو جوړی سه‌ره‌کی هه‌یه، نه‌وانیش:^(۲)

- که‌س‌یک و ته‌یه‌کی خۆی ده‌داته پال هه‌زره‌ت، ووه‌های پیشان ده‌دات که فهرمووده‌ی نه‌وه. که نه‌م جوړه‌ نمونه‌ی زۆره، یه‌ک‌یک له‌وانه نه‌وه‌یه که که‌س‌یک به‌ ناوی (سعد بن طریف الإسکاف) کوریک‌کی هاتبوو به‌ گریان‌ه‌وه بۆ لای، نه‌ویش پرس‌یاری لی کردبوو: بۆچی

(۱) وه‌کو نه‌و هه‌دیسه‌ی که له‌ باسی هه‌دیسی (مدرج‌دا) باحسان کرد، که له‌ نیتوان (ثابت بن موسی الزاهد) و(شریک القاضی) دا درووست بووه، که ده‌قه‌که‌ی نه‌مه بوو: (مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ خَسِنَ وَخَفُهُ بِالنَّهَارِ). که (ثابت) له‌م ده‌قه و هه‌ا تیگه‌یشتیبوو که فهرمووده‌ی هه‌زره‌ته، که‌چی له‌ راستیدا فرمایشتی (قاضی شریک) بوو. نیتنا نه‌مه به‌ هه‌له‌ بووه، بۆیه هه‌ندیک له‌ زانایان به‌ هه‌دیسی (موضوع) بیان داناوه. ب‌روانه: الموضوعات، لابن الجوزي / ۲ / ۱۰۹ - ۱۱۱، المقاصد الحسنه، للسخاوي / ۱ / ۶۶۶ / هه‌دیسی ژماره ۱۱۶۹، والآلی المصنوعة في الأحاديث الموضوعه، للسبوطي / ۲ / ۲۸ - ۳۲، وکتر العمال، للمتقي الهندي / ۷ / ۳۲۳ / هه‌دیسی ژماره ۲۱۳۹۰.

(۲) ب‌روانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۹، وشرح البصيرة والتذكرة / ۱ / ۳۱۵.

ددگری؟ نه‌ویش ده‌لی ماموستا‌که‌ی لیتی داوه. سه‌عدیش ده‌لی: ده‌بی نه‌مرۆ سه‌رشۆر وریسویان بکه‌م. (عکرمه) له (ابن عباس) هوه بۆی گیتراومه‌ته‌وه، که هه‌زده‌ت فه‌رموویه‌تی: "مُعَلَّمُوا صِبْيَانَكُمْ شِرَارَكُمْ، أَقَلُّهُمْ رَحْمَةً لِلْيَتِيمِ، وَأَعْلَظُهُمْ عَلَى الْمِسْكِينِ" ^(۱) که‌سی‌تک وه‌ی پیاوچاک‌یتک یان هه‌کیم‌یتک یان یه‌کیتک له به‌نی نیسرائیلیه‌کان ده‌هینیت وده‌یداته پال هه‌زده‌ت. وه‌کو: (حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ). ^(۲) که هه‌ندیتک ده‌فه‌رموون: فه‌رمایشتی هه‌زده‌تی عیسیاه، هه‌ندیکیش ده‌فه‌رموون: فه‌رمایشتی مالیکی کوری دیناره. یان وه‌کو: (المَعْدَةُ بَيْتُ الدَّاءِ، وَالْحَمِيَّةُ رَأْسُ الدَّوَاءِ)، که وه‌ی پزیشکی‌که به‌ ناوی (الحارث بن کلده). ^(۳)

نیشانه‌کانی هه‌دیسی (موضوع)

سه‌ره‌تا، مه‌رج نیه هه‌ر هه‌دیسی‌تک که وترا (موضوع)ه، نیتر نیتمه به‌ دلتیاییه‌وه بلیتین: به‌لی وایه، وحه‌دیسی هه‌زده‌ت نیه، وبه دده‌مییه‌وه هه‌لبه‌سراوه. چونکه له هه‌ندیتک له‌و کتیبانه‌ی که باسی ته‌م جۆره هه‌دیسانه‌یان کردووه، هه‌ندیتک هه‌دیسیان له ریزی ته‌م جۆره هه‌دیسه‌دا هه‌ژمار کردووه، که زانایانی تر به (ضعیف) یان (حسن) یان بگه‌ به (صحیح)یشیان داناون. ^(۴)

(۱) بیروانه: الموضوعات / ۱ / ۴۲.

(۲) بیروانه: اللآلی المشورة في الأحاديث المشهورة، للزركشي / ۱ / ۱۲۲.

(۳) بیروانه: المقاصد الحسنة / ۱ / ۶۱۱ / هه‌دیسی ژماره ۱۰۳۵. نه‌و پزیشکه له سه‌رده‌می هه‌زده‌تا ژیاوه، به‌لام نیما‌ی نه‌هیناوه، به (طیب العرب) به‌ناوبانگه، وحه‌زده‌ت چه‌ندین که‌سی نه‌خۆشی نارده‌وه بۆلای. بیروانه: الطبقات الكبرى، لابن سعد / ۵ / ۵۰۷.

(۴) وه‌کو هه‌دیسی: (إِنَّ طَالَ بَكَ مُدَّةً أَوْ شَكَّتْ أَنْ تَرَى قَوْمًا يَغْدُونَ فِي سَخَطِ اللَّهِ وَيَبْرُوخُونَ فِي لَعْنَتِهِ فِي أَيْدِيهِمْ مِثْلَ أَذْنَابِ الْبَقَرِ) که (ابن الجوزي) به (موضوع)ی داناوه، که‌چی له صحیحی نیما‌ی مرسلیدا هاتووه !!! بیروانه: الموضوعات / ۳ / ۱۰۱، و صحیح مسلم / کتاب الجنة وصفة نعيمها وأهلها / باب النار يدخلها الجبارون والجنة يدخلها الضعفاء / هه‌دیسی ژماره ۲۸۵۷. نیما‌ی (سیوطی) له نه‌لفیه‌که‌یدا فه‌رموویه‌تی:

لَيْسَ مِنَ الْمَوْضُوعِ حَتَّى وَهَمَّا
صَمَّتْهُ كِنَانِي "الْقَوْلُ الْحَسَنُ"
فِيهِ حَدِيثٌ مِنْ صَحِيحِ مُتْلِمٍ

۲۶۶- وَفِي كِتَابِ وَوَلِدِ الْجَوْزِيِّ مَا
۲۷۰- مِنَ الصَّحِيحِ وَالضَّعِيفِ وَالْحَسَنِ
۲۷۱- وَمِنْ غَرِيبِ مَا تَرَاهُ فَاغْلَمِ

- بزیه وهکو شیخی عهسقهلانی فهرموویهتی: بریاردان بهسهر ههدیستکدا که (موضوع) ه بهپیتی گومانه نهوهک دلنیاپی، چونکه دهگونجیت که کهسیکی دروژن راستیش بکات.^(۱)
- جا بۆ ناسینهوهی ههدیسی (موضوع) زانایان چند نیشانهیهکیان دیاری کردووه، که ههندیکیان له رشتهی گپرانهوهی ههدیسهکه دا ههن، وههندیکیشیان له دهقی ههدیسهکه دا.^(۲)
- (۱) نهوانهی که له رشتهی گپرانهوهی ههدیسهکه دا ههن بریتین له:
- رای ههدیسهکه به دروژن ناسرا بیت، وههدیسهکهش هیچ کهسیکی متمانهدار ریوایهتی نهکردیبت.
 - نهو کهسهی که ههدیسهکهی ههلبهستووه، خوژی دان بنیت بهودها که ههلی بهستووه بهدهم ههزرهتهوه.^(۳)

(۱) پروانه: نزهة النظر / ۱۰۷ - ۱۰۸.

(۲) پروانه: التلخیص الحیر / ۱ / ۳۸ - ۳۹، وأصول الحدیث علومه ومصطلحه / ۴۶۰ ۴۶۴، ومنهج النقد فی علوم الحدیث / ۳۰۹ - ۳۱۷. زانای پایهبرز شیخ (عبد الفتح أبو غدة) لهسهر کتیبی (توجیه النظر إلى أصول الأثری طاهر الجزائر) فهرموویهتی: "من له کتیبیکی خزمدا بهناوی (موضوع) ی پیدا دهناسریتتهوه، یانزه نیشانم له زانای پایهبرز (ابن ههصو نهو رپسا ونیشانانم هیناوه که ههدیسی (موضوع) ی پیدا دهناسریتتهوه، یانزه نیشانم له زانای پایهبرز (ابن عزاق) هوه له کتیبی (تنزیه الشریعة المرفوعة) بهرگی ۱ / لاپره ۵ - ۸ نقل کردووه، وپاشان بیست وپینج رینام بۆ ناسینهوهی ههدیسی (موضوع) نقل کردووه له زانای پایهبرز (ابن القیم) هوه له کتیبی (المنار المنیف فی الصحیح والضعیف) لاپره ۴۳ - ۱۱۵، جا نهگهر دهتهویت با ناگات لییان بیت. "پروانه: توجیه النظر / ۱ / ۲۰۷.

(۳) وهکو نهوهی که نیمامی بوخاری له (عمر بن صحیح بن عمران التمیمی) گپراوهتهوه که وتوویهتی: ((أنا وَضَعْتُ خَطْبَةَ النَّبِيِّ)). پروانه: التأریخ الصغیر، للبخاری / ۲ / ذکر ما بین عشر إلى الثمانین / ههدیسی ژماره ۲۳۳۵، والبدر المنیر، لابن الملکن / ۴ / ۴۶۰، والموضوعات / ۳ / ۲۵۴، وتدریب الراوی / ۲۳۴. یان وهکو نهوهی که کهسیک به ناوی (میسره بن عبد ربه الفارسی) دانی بهودها ناوه که چند ههدیستکی لهبارهی گهورهیی قورنانهوه ههلبهستووه بهدهم ههزرهتهوه. یان ودکو نمو کهسهی که ناوی (أبو عصمة نوح بن أبي ابراهيم) ه، ویه (نوح الجامع) ناسراوه، ههدیسی له رپگی (عکرمه) هوه، بهدهم ههبلولای کوری عههباسهوه دروست کردووه، سهبارت به گهورهیی قورنان سوردت به سوردت. جا پرسیاریان لی کردووه: باشه نم ههدیسانه چن تنها لای تز دست دهکویت، ولای هیچکام له قورتابهکانی (عکرمه) دست ناکویت؟! نهویش وتوویهتی: بینیم که خهلکی وازیان له قورنان هیناوه وپشتیان تیکردووه، وپرویان کردوته فیقهی نهبو حنیفه ومهغازی موحهمهدی کوری نیشاق، منیش نم ههدیسانم لهبر نهوه داناوه، وچاوهروانی پاداشت لای خوا دهکه. پروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۹، والموضوعات / ۱ / ۴۱، وشرح البصرة والتذكرة / ۱ / ۳۱۱، وتدریب الراوی / ۲۴۲، واللآلی المصنوعة / ۲ / ۳۹۰، وتوضیح الأفكار / ۲ / ۸۱.

- هەندێك جار كەسە كە دان ناییت بە‌وه‌دا كە هەدیسه‌كه‌ی هەلبەستوه، بە‌لكو شتیك دە‌لیت وە‌كو نه‌وه وایه كە دانی پیا ناییت.^(١)
- قەرینه‌یه‌ك هه‌یه له‌ راویه‌كه‌دا، ده‌بیته‌ به‌لگه‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی كە هەدیسه‌كه‌ی هەلبەستوه.^(٢)

(٢) هەندێك له‌وانه‌ش كە له‌ ده‌قی هەدیسه‌كه‌دا هەن بریتین له‌:

- وشه‌كانی نه‌وه‌ هەدیسه‌ له‌ وته‌ی كەسێكی كەم فام و كەم عەقل‌ ده‌چیت، و‌دیاره‌ كە وته‌ی كەسێكی ژیر و‌ره‌وانبێژ نه‌یه، چی جای هەزره‌ت.^(٣)

(١) (الحافظ العراقي) وشێخی نه‌بناسی فهرموویانه: وە‌كو نه‌وه‌ی كە كەسێك هەدیسه‌كە له‌ مامۆستایه‌كه‌وه‌ رپوایه‌ت بكات، پاشان هه‌والی له‌دايكبوونی خۆی لێ بپرسیت، نویش به‌روار و‌میژووێه‌ك بلیت، كە بزانیته‌ت نمو مامۆستایه‌ له‌و كاته‌دا مردوووه‌ وله‌ ژياندا نه‌ماوه‌! وه‌ نمو هەدیسه‌ش ته‌نها له‌لای نمو كەسه‌ ده‌ست بكه‌وت. جا نیستا نم كەسه‌ دانی نه‌ناوه‌ به‌وه‌دا كە هەدیسه‌كه‌ی هەلبەستوه‌ به‌ده‌می نمو مامۆستاوه‌، به‌لكو شتیكی وتوه‌ و‌ه‌كو دانپیانان وه‌هایه‌. پروانه: التقیید و‌الإيضاح / ١٣٢، والشذا الفیاح / ١ / ٢٢٩. یان هه‌ر قەرینه‌یه‌كی تر، و‌ه‌كو نه‌وه‌ی كە نیشامی (ذهبی) بۆمان ده‌گێرته‌وه‌ كە كەسێك به‌ ناوی (مأمون بن أحمد الهروي)، هەدیسه‌ی له‌ هیشامی كورێ عه‌مه‌اره‌وه‌ رپوایه‌ت كردوو، (ابن حبان) لێی پرسیه‌وه‌: كە‌ی چووته‌ ولاتی شامه‌وه‌ ؟ نویش وتووێه‌تی: سالی دووسه‌د و‌به‌نجای كۆچی. نمو‌جا (ابن حبان) پیتی فهرمووه‌: خۆ نمو هیشامی كە تۆ هەدیسه‌ی لێوه‌ رپوایه‌ت ده‌كه‌یت سالی دووسه‌د و‌چل و‌پینج كۆچی دوا‌ی كردوووه‌ !!! نیته‌ر نویش وتووێه‌تی: ده‌ی نمو هیشامی كورێ عه‌مه‌اره‌ هیشامیكی تره‌ !!! پروانه: میزان الاعتدال / ٣ / ٤٢٩ / به‌ ژماره‌ی ٧٠٣٦.

(٢) وە‌كو هەدیسه‌ی: (معلّموا صبايكم شراؤكم). یان نمو هەدیسه‌ی كە (مأمون بن أحمد الهروي) هیناویته‌تی له‌ نه‌نه‌سی كورێ مالیكه‌مه‌ كە هزره‌ت فهرموویه‌تی: (يكون في أمي رجل يقال له محمد بن إدريس أضر علي أمي من إبليس، ويكون في أمي رجل يقال له أبو حنيفة هو سراج أمي هو سراج أمي) پروانه: اللدخل إلى كتاب الإكليل، للحاكم النيسابوري / ٥٦ - ٥٧، الموضوعات / ٢ / ٤٨، واللآلي المصنوعة / ١ / ٤١٧. جا (ابن الجوزي) له‌سه‌ر نمو هەدیسه‌ ده‌فهرمویت: نمو هەدیسه‌ به‌ده‌م هزره‌تموه‌ هەلبه‌سراوه‌، له‌عنه‌تی خوا له‌و كەسه‌ی كە هەلبه‌ستوه‌، چونكه‌ دینی نه‌یه.

(٣) وە‌كو هەدیسه‌ی: (أربع لا يَشْفَعَنَّ من أربع: أرضٌ من مطر، ولا أنثى من ذكر، ولا العيّن من نظر، ولا العالم من العليم، وفي رواية: ولا أدن من خير). پروانه: للموضوعات / ١ / ٢٣٥.

- خرابی ونه‌گونجانی مانای همدیسسه‌که، نه‌ویش له چند حاله‌تیکدا خزی ده‌بینیتته‌وه:
 - 1 } همدیسسه‌که پیچه‌وانه‌ی ده‌قی راشکاوی قورنانه، به جۆرتیک که ته‌نویل ناکریت. ^(۱)
 - 2 } همدیسسه‌که پیچه‌وانه‌ی ده‌قی راشکاوی همدیسیتی (متواتر)ه. ^(۲)
 - 3 } همدیسسه‌که پیچه‌وانه‌ی رپسا گشتیه‌کانی بریاره شهرعیه‌کان وره‌وشته به‌رزه‌کانه. ^(۳)
 - 4 } همدیسسه‌که پیچه‌وانه‌ی زانستی پزیشکی ورپنموویسه ته‌ندرووستیه‌کانه. ^(۴)
 - 5 } همدیسسه‌که له‌گه‌ل عه‌قلدا ناگونجیت، وناشکریت ته‌نویل بکریت. ^(۵)
- همدیسسه‌که هه‌ر‌ده‌یه‌کی زۆری تیدایه له‌سه‌ر کارتیک یان ووتیه‌کی کم و ساده، یان موژده و به‌لینی گه‌وره‌ی تیدایه سه‌باره‌ت به‌کردنی کارتیکی که‌مبایه‌خ و بچوک. که نه‌مه‌یان وه‌کو نیامی (سیوطی) ده‌فهرمویت: زیاتر که‌سانی چیرۆک‌گیره‌وه درووستی ده‌که‌ن وه‌له‌ی ده‌به‌ستن. ^(۶)

(۱) وه‌کو همدیسی: (وَلَدُ الزُّنَا لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ). بروانه: المصنوع في معرفة الحديث الموضوع / ۲۰۴، وكشف الحفا، العجلوني / ۳۳۹/۲، همدیسی ژماره ۲۹۱۸. که نه‌مه پیچه‌وانه‌یه له‌گه‌ل ده‌قی نایه‌تی: {وَلَا تَزُرُ وَارِثَةَ وَرَثَةِ أَخِي}. (۲) وه‌کو همدیسی: (إِذَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُؤَافِقُ الْحَقَّ فَخُذُوا بِهِ، حَدَّثْتُ بِهِ أَوْ لَمْ أُحَدِّثْ بِهِ). زانایان فهرموویانه: نه‌م همدیسسه نه‌صلی نیه، وکه‌سانتیکی بن‌دین دایان ناوه وه‌له‌یان به‌ستوهه. بروانه: اللآلی المصنوعة: ۱/۹۵، وتنزيه الشريعة المرفوعة، أبو الحسن علی بن محمد بن العزّاق الکنانی: ۱/۲۶۴/ همدیسی ژماره ۴۱. که نه‌مه پیچه‌وانه‌یه ده‌قی نه‌و همدیسسه (متواتر)یه که ده‌فهرمویت: «مَنْ كَذَّبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلَيْتَبَوُّا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ».

(۳) وه‌کو همدیسی: (جَوُّزُ الثُّرُكِ وَلَا عَدْلُ الْعَرَبِ)، که به هیچ جۆرتیک له‌گه‌ل بریاره شهرعیه‌کاندا ناگونجیت، چونکه له‌لایه‌ک سه‌مه‌ی هیچ گه‌ل وه‌ژۆرتیک فه‌زل نادریت به‌سه‌ر عه‌داله‌تی هیچ گه‌ل وه‌ژۆرتیکی ترده، وه له‌لایه‌کی تریشه‌وه هم هه‌زرت وه‌م خه‌لیفه‌کانیشی عمره‌ب بوون. بۆیه زانایان فهرموویانه: نه‌م وته‌یه به‌رواله‌ت کوفرتیکی صهریجه. بروانه: الحد الحثيث في بيان ما ليس بحديث، العامري، أحمد بن عبد الكريم الغزي / ۸۳، والمصنوع في معرفة الحديث الموضوع، ملا علي القاري / ۸۸، والمقاصد الحسنة، السخاوي / ۲۸۸، والنخبة البهية في الأحاديث المكذوبة على خير البرية، محمد الأمير الكبير المالكي / ۵۱، وكشف الحفا، العجلوني / ۲ / ۳۳۷.

(۴) وه‌کو همدیسی: (الْبَيْتُ إِذَا شِغَاءٌ مِنْ كُلِّ دَا). بروانه: اللآلی المصنوعة / ۱۸۹/۲، والموضوعات / ۳۰۱/۲.

(۵) وه‌کو همدیسی: (أَنَّ سَفِينَةَ نَوْحٍ طَافَتْ بِالْبَيْتِ سَبْعًا، وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ)، که که‌ستیک به‌ناوی (عبدالرحمن بن زید بن أسلم) له‌باوکیه‌وه له‌باپیره‌یه‌وه رپوایه‌تی کردوهه. بروانه: الموضوعات / ۱ / ۱۰۰.

(۶) بروانه: تدريب الراوي / ۲۳۶. هه‌ر بۆیه هه‌ستاوه به‌دانانی کتیبیتیک به‌ناونیشانی (تحذیر الخواص من أكاذيب القصص) تاوه‌کو خه‌لکی تیبیگه‌یه‌نیت له‌کرده‌وه‌ی نه‌و جۆره که‌سانه.

هۇكاره كانى هەلبەستنى خەدىس

يان

پۇلن كوردنى ئەو كەسانەى كە خەدىسيان هەلبەستووه

و دکو باسماں کرد، رېك دە کەوئیت کە بە هەلە کەسێک خەدیسیک دەداتە پال خەزرەت، و کەچى خەدىسى نەوئیش نیه، بەلام زۆرجار بە دەستی ئەنقەست ئەو کارە دەکریت ! وه هۇكارىش زۆرن کە پال بە خەلکانیکهوه دەئین بۆ بەدرۆ هەلبەستنى خەدىس بە دەم خەزرەتەوه، بۆیه هەر لەم روانگەیهوه زانايان هەستاون بە پۇلن كوردنى ئەو كەسانەى كە خەدىسيان بە درۆوه هەلبەستووه، بۆ چەند پۆلێك، لەوانه:

(۱) خەلکانیکى بى دین و بى باوهر، بە مەبەستى تانە گرتن لە ناينى نىسلام چەندین خەدىسيان درووست کردووه. و دکو دەگێرەنەوه لە کەسێک بە ناوى (عبد الکریم بن أبى العرجاء) وه، کە بەر لە کاتى لەسێدارەدانى وتوویهتى: سوئند بەخوا، چوار هەزار خەدىسم بەدرۆوه داناوه، خەلالم پى حەرام کردوون، و حەرامیشم پى خەلال کردوون، و ابووه کە کاتى رۆژوو گرتن بووه، من رۆژوو کەم پى شکاندوون، واش بووه کە کاتى رۆژوو نەبووه، من رۆژووم پى گرتوون.^(۱)

(۲) دەمارگىرى بۆ بۆچوونیکى ديارى کراو يان مەزھەبێک، وه کوخەلکانیک بەناوى خۆشەويستى ئالوبەتتى خەزرەتەوه چەندین خەدىسيان بە درۆ هەلبەستووه بە دەم خەزرەتەوه. و دکو لە چەندین کەسەوه رىوايەت کراوه کە ئەگەر بۆچوونیکيان پى باش وپەسەند بوایه دەیانکرد بە خەدىس و دەیاندايه پال خەزرەت.^(۲)

(۳) دەمارگىرى بۆ گەلێک يان هۆزێک يان رەگەزێک يان زمانیک يان ناوچەیهک، وه کو: "إن الله أنزل الوحي بالعربية، وإذا رضي أنزل بالفارسية" يا وه کو: "أبغض الكلام إلى الله تعالى

(۱) بروانه: الموضوعات / ۱ / ۳۷.

(۲) بروانه سەرچاوهى پيشوو / ۱ / ۳۸ - ۳۹.

الفارسیة، وكلام الشيطان الخوزية (الخورية)، وكلام أهل النار البخارية (النجارية)، وكلام أهل الجنة العربية"^(١) یا وهكو نهو هه دیسانه ی كه كه سیتك بهناوی (میسره بن عبد ربه) له وهسفی شاری قهزویندا دایناون.^(٢)

٤) هه ئنان وهاندان لهسه ر چا كه كردن وترساندن بۆ دوور كهوتنه وه له خراپه، كه هه ندیتك كه س بۆ نهو مه بهسته چه ندين هه دیسیان به ده م هه زه ته وه هه لبه ستوه، به خه یالی خۆیان گویا نه م ئاینه نو قسانی تیدا بووه، ویتویستی به ته واو كردن وپر كردنه وه هه بووه !!! وهكو نهو هه دیسانه ی كه له سه ر فه زلی سووره ته كانی قورنان یه كه به یه كه هاتوون.^(٣)

٥) نزیك بوونه وه له ده سه لات، وده ستخستنی مال وپاره، وهكو ده گێر نه وه كه كه سیتك به ناوی (غیاث بن ابراهیم) چووته لای مه هدی باوكی هارونه ره شیدی خه لیفه ی عه بباسیه كان، كه هه زلی له كۆتر بوو وه له و كاته دا گه مه ی پێ ده كرد، نه ویش هه دیسیتكی به ده م هه زه ته وه هه لبه ست، ووتی: هه زه ته فه رموویه تی: (لَا سَبَقَ إِلَّا فِي خُفٍّ، أَوْ خَافِرٍ، أَوْ نَصْلٍ، أَوْ جَنَاحٍ). كه عیباره تی (أو جناح) ی بۆ زیاد كرد، ته نها له بهر نه وه ی كه خه لیفه هه ندیتك پاره ی بداتی.^(٤)

(١) بروهانه سه رچاوه ی پیتشو / ١١١/١، واللآلی المصنوعة / ١٧-١٨، وتنزیه الشریعة المرفوعة / ١٣٦-١٣٧.

(٢) بروهانه: تنزیه الشریعة المرفوعة / ٢ / ٥٧.

(٣) بروهانه: الموضوعات / ١ / ٣٩ - ٤١. جا كاتیتك كه به م كه سانه یان وتووه: باشه چۆن هه دیس به ده م هه زه ته وه هه لبه ست، له كاتیتكدا كه نهو خۆی فه رموویه تی: « مَنْ كَذَّبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَبْتَوُا مُعَقَّدَةً مِنَ النَّارِ ». نهوانیش وتوویانه: هه زه ته فه رموویه تی: (كذب علي) واته درۆیه ك بكات له دژی من بهرنامه كه ی من ته واو بییت، خۆ ئیمه شتیتك ده ئین كه له سوودی بهرنامه كه ی نهو ته واو ده بییت، چونكه خه لكی هانده ده یین بۆ كاری چا كه، وه یانترستین له كار وكردنه وه ی خراپ. بروهانه: هه مان سه رچاوه / ١ / ٩٨، وشرح البصرة والتذكرة / ١ / ٣١٤، والباعث الحثيث / ٦٦، وتدريب الراوي / ٢٤٣، وتوضیح الأفكار / ٢ / ٨٥.

(٤) بروهانه: الإرشاد في معرفة علماء الحديث / ٢ / ٥٩٣ - ٥٩٤، والمدخل إلى كتاب الإكليل / ٥٥، والموضوعات / ١ / ٤٢، والآثار المرفوعة في الأخبار الموضوعة / ١٦ - ١٧، والبدر المنير، ابن الملحق / ٩ / ٤٢٠ - ٤٢١، واللآلی المصنوعة / ٢ / ١٩٦ - ١٩٧، وتنزیه الشریعة المرفوعة / ١ / ١٤ - ١٥، وشرح البصرة والتذكرة / ١ / ٣٠٨ - ٣٠٩، وفتح المغيث / ١ / ٢٨٠ - ٢٨١، والشفا الفياح / ١ / ٢٢٥، وتدريب الراوي / ٢٤٥.

- (٦) به‌رژوه‌ندی که‌سیتی و نیاززی تۆله‌سه‌ندنه‌وه له که‌سانیک، وه‌کو حه‌دیس‌ی (معلّموا صیابنکم)، یان وه‌کو نه‌و حه‌دیس‌ه‌ی که که‌سیتک به‌ناوی (محمد بن الحجاج اللّخمي) دایناوه له‌باره‌ی هه‌ریسه‌وه، که گوايه حه‌زرت فه‌رموویه‌تی: إِنَّ جَبْرِيلَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، أَطْعَمَنِي الْمَرْيَسَةَ، يَشُدُّ بِهَا ظَهْرِي لِقِيَامِ اللَّيْلِ.^(١)
- (٧) هه‌ندیک که‌س به مه‌به‌ستی ناوبانگ و ناوده‌رکردن حه‌دیس درووست ده‌کات، وه‌کو نه‌وه‌ی که حه‌دیسیتک دینن، که گوايه ته‌نها لای نه‌وان هه‌یه ولای که‌سی تر نه‌و حه‌دیس‌ه ده‌ست ناکه‌ویت، بۆ نه‌وه‌ی خه‌لکی روویان تی بکه‌ن وگوئیان لی بگرن.^(٢)
- (٨) هه‌ندیکیش هه‌ر وته و قسه‌یه‌کی جوان و پیتکیان ده‌ست که‌وتبیت، داویانه‌ته پالّ حه‌زرت، به‌پاساوی نه‌وه‌ی که قسه‌ی جوان هه‌مووی شه‌ریعه‌یه، وه‌کو ده‌گێرنه‌وه له که‌سیتکه‌وه به‌ناوی (محمد بن سعید بن حسان بن قیس القرشی الأسدی المصلوب)، که وتوویه‌تی: هیچ خراپه‌یه‌کی تیدا نیه که وتیه‌کی جوان ببینیت، ورشته‌یه‌کی گێرانه‌وه‌ی بۆ درووست بکه‌یت!^(٣)

حوکمی درۆ کردن به‌دهم حه‌زرته‌وه

سه‌رته‌تا درۆ کردن خۆی بۆخۆی تاوانه، چی جای نه‌وه‌ی که به‌دهم حه‌زرته‌وه بکرت، وته‌یه‌که بدریته پالی که هی نه‌و نه‌بیت، نه‌گه‌رچی وته‌که وته‌یه‌کی باش وشه‌رعیش بیت.

نیمامی بوخاری وموسلیم له هاه‌وه‌لی به‌ریتز موغه‌یره‌ی کورپی شوعبه‌وه ده‌گێرنه‌وه، که حه‌زرت فه‌رموویه‌تی: « إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبِ عَلَيَّ أَحَدٍ، مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَبْتَوُا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ ». ^(٤)

(١) بروانه: علل الحديث / ٢ / ٨ / حه‌دیس‌ی ژماره ١٤٩٦، والموضوعات / ٣ / ١٨، واللآلي المصنوعة / ١ / ١٦٧، والمصنوع في معرفة الحديث الموضوع / ٢٧٢، والمغني عن حمل الأسفار، للحافظ العراقي / ١ / ٣٧٧، وجمع الزوائد ومنبع الفوائد، للهشيمي / ٥ / ٣٢ / حه‌دیس‌ی ذمارة ٧٩٩٣.

(٢) بروانه: الموضوعات / ١ / ٤٣، واللآلي المصنوعة / ٢ / ٣٩١ - ٣٩٢.

(٣) بروانه: الموضوعات / ١ / ٤١ - ٤٢، واللآلي المصنوعة / ٢ / ٣٩٠.

(٤) بروانه: صحيح البخاري / كتاب الجنائز / باب ما يكره من النياحة على الميت / حه‌دیس‌ی ژماره ١٢٢٩، وصحيح مسلم / المقدمة / باب تغليظ الكذب على رسول الله / حه‌دیس‌ی ژماره ٤.

زانایان له‌سەر ئەم هەدیسە فەرموویانە: زیاد له شەست کەس له هاونەوان رێواپەتیان کردووه، له نێوانیاندا هاونەوان بە بەهەشت مژدەپێندراوه‌کان، وزانایان بە هەدیسێکی (متواتر)یان داناه. (۱)

بۆیه دەبینین زانای پایەبەرز (أبو محمد الجويني) (۲) فەرموویەتی: هەر کەسێک بە دەستی نەنقەست درۆ بکات بە دەم هەزره‌ته‌وه کافر دەبێت. (۳)

بەلام وەکو باسمان کرد، هەندێک له‌وانەیی که هەدیسێان درووست کردووه و داویانەته پال هەزره‌ت، بە خەیاڵی خۆیان مەبه‌ستی سەرخستن و پالپشتی کردنی تاینی نێسلام نەو کارەیان کردووه، و بە کاری چاکیان زانیوه! بۆیه زۆرینه یان ته‌واوی زانا متمانه‌داره‌کان پێیان وایه که هەدیس درووست کردن و هەلبەستنی قسه بە دەم هەزره‌ته‌وه یه‌کیکه له تاوانه گه‌وره‌کان، و خاوه‌نه‌که‌ی له دین دەرناچیت و کافر نابیت، مه‌گەر نەو کاره به‌هەڵاڵ و شەرعی بزانییت! (۴)

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۱۵۷، و شرح النبصرة والتذكرة / ۸۱-۸۲، وتوجيه النظر / ۱۳۸/۱.
(۲) ناوی(عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْجُوَيْنِيِّ)یه، که ده‌کاته باوکی زانای پایەبەرز (إمام الحرمین)، له سالی (۴۳۸)ی کۆچی وه‌فاتی کردووه. بروانه: سير أعلام النبلاء، الذهبي / ۳۴ / ۱۲۳ - ۱۲۴، ووفیات الأعيان، ابن الخلكان / ۳ / ۴۷، وطبقات المفسرين، السيوطي / ۴۵، وطبقات الشافعية الكبرى، تاج الدين السبكي / ۵ / ۷۳.

(۳) بروانه: نزهة النظر / ۱۱۱ - ۱۱۲، وفتح المغيث / ۱ / ۲۸۹، وتدريب الراوي / ۲۴۴، وتوضيح الأفكار / ۲ / ۸۸. له‌م باره‌یه‌وه فەرمووده‌یه‌کی هەزره‌ت هینراوه‌ته‌وه له‌سەر کەسێک که چووه بۆ جینگه‌یه‌ک، ووتوویه‌تی به‌خه‌لکه‌که‌ی، که گوايه هەزره‌ت ناردوویه‌تی بۆلایان، و نه‌گەر خوازیبێتی هەر نافرەتیکیشی کرد با پیتی بدەن! ئەوانیش وتیان: تاكو نیتستا کاری له‌م جۆره‌مان له هەزره‌ت نه‌بینیوه‌وه، بۆیه لێره‌به تاوه‌کو کەسێک ده‌نێرینه خزمه‌تی، بزانی چي ده‌فەرمویت. جا که هه‌وا له‌که‌یان گه‌یاندە هەزره‌ت، ئەویش نێمامی عەلی و زوبه‌یری کوری عه‌ووامی نارد، و پیتی فەرموون: نه‌گەر بینیتان بیکوژن. بروانه: مصنف عبد الرزاق / كتاب الجامع للإمام معمر بن راشد الأزدي رواية الإمام عبد الرزاق / باب الكذب على النبي / هاديسی ژماره ۲۰۴۹۵، والبدر المنير في تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في الشرح الكبير، ابن الملقن / ۹ / ۲۰۵.... / هاديسی ژماره ۲۲.

(۴) بروانه: شرح النووي على مسلم / ۱ / ۶۹، وفتح المغيث / ۱ / ۳۶۸، وتوضيح الأفكار / ۲ / ۸۸.

حوکمی گێڕانهوهی هه‌دیسی (موضوع)

زانایان فهرموویانه: خراپترین جۆری هه‌دیسی (ضعیف) بریتیه له هه‌دیسی (موضوع). بۆیه هه‌ر که‌سیک که بزانیته‌وه هه‌دیسه (موضوع)ه، درووست نیه ریوایه‌تی بکات، مه‌گه‌ر بۆ خه‌لکی روون بکاته‌وه، نه‌مه‌ش به‌ پیچه‌وانه‌ی جۆره‌کانی تری هه‌دیسی (ضعیف) که ده‌کریت راست بن، و فهرمووده‌ی هه‌زرت بن، و درووستیشه له هاندان و ترساندنی خه‌لکیدا ریوایه‌ت بکرین.^(۱)

که‌واته ریوایه‌ت کردنی نه‌م جۆره هه‌دیسه هه‌رام و نا‌په‌وایه، مه‌گه‌ر به‌جۆریک که خه‌لکی ناگادار بکریته‌وه له‌وه‌ی که هه‌دیسی هه‌زرت نیه، و به‌درۆوه هه‌لبه‌ستراوه به‌ده‌میه‌وه.

به‌لگه‌ی نه‌م بۆچوونه‌ی زانایان فهرمووده‌یه‌کی هه‌زرته که نیمامی موسلیم ریوایه‌تی کردووه له سه‌ره‌تای سه‌حیحه‌که‌یدا، که هه‌زرت فهرموویه‌تی: « مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُزِي أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ ». واته: هه‌ر که‌سیک هه‌دیسیک له منه‌وه بگێرتیه‌وه، وگومان هه‌بیته که درۆیه، نه‌وه خۆشی یه‌کیکه له درۆزان.

هه‌ر بۆیه زانایان خوا پاداشتی چاکه‌یان بداته‌وه، هه‌ر له کۆنه‌وه چه‌ندین کتیبیان داناوه، هه‌م له‌باردی هه‌دیسه (موضوع)ه‌کانه‌وه، و هه‌م له‌باردی نه‌وه که‌سانه‌شه‌وه که هه‌لیان به‌ستوون، له‌وانه:^(۲)

● تذكرة الموضوعات: لأبي الفضل محمد بن طاهر المقدسي.

(۱) بروانه: مقدمة ابن الصلاح / ۵۸، وألفية العراقي / بيت ۲۲۵، وألفية السيوطي / بيت ۲۷۲. ره‌نگه که‌سیک ره‌خه بگړیت و بلیت: خۆ هه‌دیسی (موضوع) هه‌ر هه‌دیسیش نیه، نیتر چۆن فهرموویانه: خراپترین جۆری هه‌دیسه (ضعیف)ه‌کانه؟!

زانایان فهرموویانه: مه‌به‌ست به‌ هه‌دیسی له‌وه فهرماشته‌دا، هه‌دیسی هه‌زرت نیه، به‌لکو وته‌یه‌که که ریوایه‌ت کرابیت، نیتر هی هه‌رکه‌سیک بیت. بروانه: النکت علی مقدمة ابن الصلاح / ۳ / ۸۱۳، وفتح المغیث / ۱ / ۲۷۴، و توضیح الأفكار / ۲ / ۶۹.

(۲) بروانه: الرسالة المستطرفة / ۱۴۹ - ۱۵۴.

- الموضوعات من الأحاديث المرفوعات: لأبي عبد الله الحسين ابن إبراهيم الجورقاني، كه به كتيبى (الأباطيل) بهناوبانگه.
- الموضوعات: لأبي الفرج عبد الرحمن بن علي بن الجوزي.
- اللآلئ المصنوعة في الأحاديث الموضوعة: للإمام السيوطي.
- الكشف الحثيث عمن رُمي بوضع الحديث (للحافظ برهان الدين إبراهيم بن محمد بن سبط بن العجمي).
- تنزيه الشريعة المرفوعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعة: لأبي الحسن علي بن محمد بن عراق الكتاني.
- تذكرة الموضوعات: لجمال الدين محمد بن طاهر الفتني.
- الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة: كه ناسراوه به "تذكرة الموضوعات" لملا علي القاري الهروي.
- المصنوع في معرفة الحديث الموضوع: للملا علي القاري.
- الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة: لمحمد بن علي الشوكاني.
- الآثار المرفوعة في الأخبار الموضوعة: للعلامة عبد الحفي بن عبد الحلين اللكنوي.
- الجد الحثيث في بيان ما ليس بحديث: للشيخ أحمد بن عبد الكرم العامري الغزي.

وَقَدْ أَتَتْ كَالْجَوْهَرِ الْمَكْنُونِ
فَوْقَ الثَّلَاثِينَ بِأَرْبَعِ أَتَتْ

سَمِّيَتْهَا: (مَنْظُومَةُ الْبَيْقُونِي)
أَيَّاتُهَا تَمَّتْ بِخَيْرِ خُتِمَتْ

كۆتايى

واتە: ئەم ھۆنراوئە ھاتەر وو، وەكو گەوھەرىكى پارىزراوى شاراو، وناوم لىنا (ھۆنراوى بەيقوونى). دىرەكانى لە سەر ووى سىيەو بە چوار دىر تەواو بوون، و بەخىر كۆتايى پى ھىنرا.

مامۆستاي دانەر لەم دوو ھۆنراوى كۆتايەدا دەيويت بەرمويت: ئەو زانباريانى كە لەناو ئەم چەند دىرە ھۆنراوئەدا كۆ كراونەتەو، وەكو گەوھەر و بەردى گرانبەھا وەھان، و زۆر بەنرخن لەم زانستەدا، بۆ كەسانىك كە بەشويتن زانباريدا بگەرین. وەكو گەوھەرىكى بەنرخ وەھايە كە پارىزراو وداپۆشراو بيت، و تىشكى خۆرى بەرنەكەوتىت، و تەپوتۆز و چلك و چەپەلى پىو نەنىشتىت، و ھەر بە درەشاوئەى و خاوتىنى مايتتەو.

ھەر وھا وەكو زۆرىك لە زانايانى ترى پىش خۆى، ئەمىش ھۆنراوئەكەى ناوناو بەناو ونازناوى خۆئەو، ناوى ناو: (ھۆنراوى بەيقوونى).

بەلام من ئەوئەندەى كە تەماشاي شەرحەكانى ئەم ھۆنراوئەم كردوو، وگەر اوم بەناو ئەو كىتیب و سەرچاوانەى كە باس لە ناساندن و ژيانى زانايان دەكەن، شتىكم دەست نەكەوتوو لەسەر ئەوئەى كە بزائىن ئايا (بەيقوونى) نىسبەتە بۆلاى چى ! ئايا ناوى ئەو لادى يان شارە بوو كە تىيدا لەدايك بوو، يان لىي ژياو، يان ناوى باوكى يان باپەرەى بوو؟؟ ھەر وھا لەو سەرچاوانەدا لە ناوى مامۆستا خۆشيدا ناكۆكى ھەيە ! ھەندىك جار دەفەرموون ناوى عومەر، و ھەندىك جار پىش دەفەرموون ناوى طاھايە.^(۱)

دىرەكانى ھۆنراوئەكەش، وەكو مامۆستا خۆى فەرموئەتى، سى و چوار دىر، وناو و پىناسەى سى و دوو جۆر ھەدىس و زاراوئەى فەرموئەناسى تىدا ھىناو، و بە خىر و چاكە كۆتايى پى ھاتوو، و ئەوئەى كە خۆى مەبەستى بوو لەو سى و چوار دىرە ھۆنراوئەدا جىگەى كردۆتەو.

(۱) برونە: الأعلام، خير الدين الزركلي / ۵ / ۶۴، و معجم المؤلفين، عمر كحالة / ۵ / ۴۴. كە

دەفەرموئە: شافىعى مەزھەب بوو، و لە دىمەشقا ژياو، و تاوەكو سالى ۱۰۸۰ى كۆچى لە ژياندا بوو.

منیش لیره‌دا هاتمه کۆتایی روونکردنه‌وه‌که‌م له‌سه‌ر نه‌و هۆنراوه‌یه‌ی مامۆستا، که هیوادارم توانیبیتم وه‌کو نه‌ودی که پیتیسته، ته‌واوی دیره‌کانیم به‌باشی شی کردیبته‌وه، ونه‌ودی که له‌خۆی گرتوه، به‌جوانی خستیتمه‌ روو، دوور له‌هه‌له‌ وتیکه‌وتن وپه‌ی خزان، که زۆر که‌س رووبه‌روویان ده‌بیته‌وه.

خوایه‌ هه‌ر کارێک ده‌که‌م ته‌نها له‌به‌ر خاتری تۆ بیته، جیگه‌ی ره‌زامه‌ندی وپه‌حمه‌تی تۆ بیته، له‌هه‌له‌کانم ببووریت، چاوپۆشی له‌تاوانه‌کانم بکه‌یت، له‌خۆم ویاوک ودایک و دۆست وخۆشه‌ویسته‌کانم خۆش بیته.

نیوه‌ش نه‌ی خوینه‌ره‌ به‌ریزه‌کان، به‌چاوی دلسۆزی و دۆستایه‌تیه‌وه‌ بۆ نه‌م کاره‌م بپوانن، هه‌ر هه‌له‌یه‌کیشتان که‌ بینی، به‌چاکه‌ی خۆتان چاکه‌ی بکه‌نه‌وه، من ئیددیعا‌ی خوینه‌وا‌ری وشاره‌زایی ناکه‌م، به‌لام هه‌رچی له‌توانامدا هه‌بووه‌ بۆ نه‌م کاره‌ کردوومه‌.

على قَدْرِ أَهْلِ الْعَزْمِ تَأْتِي الْعَزَائِمُ وتَأْتِي عَلَى قَدْرِ الْكِرَامِ الْمَكَارِمُ

خو پشت وپه‌نای هه‌موولایه‌ک بیته.

* * *

هه‌زار جار شوکۆر له‌باتی جارێ	به‌ر له‌هه‌موو شت له‌دوا‌ی گشت کارێ
هه‌میشه‌ له‌سه‌ر هه‌زه‌رت بیبارێ	دروود و سه‌لام وه‌ک تاوی باران
گشت کوردزمانی له‌دی و له‌شارێ	هه‌م نال و به‌دیت وهاوه‌لان سه‌رجه‌م

* * *

أحمد محمد زاهد شيخ محمد

ده‌ریه‌ندیخان

پۆژی دووشه‌مه

٢٤ی شه‌ووالی ١٤٣١ی کۆچی

٣ / ١٠ / ٢٠١٠ی زاینی

ليستى سه رچاوه كان

١. أصول الحديث، علومه ومصطلحه، الدكتور محمد عجاج الخطيب، دار المنارة للنشر والتوزيع، جدة - مكة، الطبعة السابعة ١٤١٧ - ١٩٩٧.
٢. أطراف الغرائب والأفراد، أبي الفضل محمد بن طاهر المقدسي، دار الكتب العلمية، عدد الأجزاء: ٥.
٣. الآثار المرفوعة في الأخبار الموضوعة، اللكنوي، عبد الحي، دار الكتب العلمية، عدد الأجزاء: ١.
٤. الإرشاد في معرفة علماء الحديث، الخليل بن عبد الله بن أحمد الخليلي القزويني أبو يعلى، مكتبة الرشد - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤٠٩، تحقيق: د. محمد سعيد عمر إدريس، عدد الأجزاء: ٣.
٥. الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة المعروف بالموضوعات الكبرى، نور الدين علي بن محمد بن سلطان المشهور بالملا علي القاري، تحقيق محمد الصباغ، دار الأمانة / مؤسسة الرسالة، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى ١٣٩١ هـ - ١٩٧١ م، عدد الأجزاء ١.
٦. الاقتراح في بيان الاصطلاح وما أضيف إلى ذلك من الأحاديث المعدودة من الصحاح، تقي الدين محمد بن علي بن وهب بن مطيع ابن دقيق العيد، علق عليه ووضع حواشيه م. ع. بيضون، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية ١٤٢٧ - ٢٠٠٦ م.
٧. الباعث الحثيث، الحافظ ابن كثير، تحقيق: أحمد محمد شاكر، مكتبة دار التراث - القاهرة، طبعة مزيدة ومنقحة ١٤٢٣ - ٢٠٠٣.
٨. البدر المنير في تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في الشرح الكبير، ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري، المحقق: مصطفى أبو الغيط و عبدالله بن سليمان وياسر بن كمال، دار الهجرة للنشر والتوزيع - الرياض-السعودية، الطبعة الاولى، ١٤٢٥ هـ-٢٠٠٤ م، عدد الأجزاء: ٩.

٩. التاريخ الصغىر، محمد بن إبراهيم بن إسماعيل أبو عبدالله البخارى الجعفى، دار الوعى ، مكتبة دار التراث - حلب , القاهرة، الطبعة الأولى، ١٣٩٧ - ١٩٧٧، تحقيق: محمود إبراهيم زائد، عدد الأجزاء: ٢.
١٠. التبيين لأسماء المدلسين، إبراهيم بن محمد بن سبط ابن العجمى أبو الوفا الحلبي الطرابلسى، مؤسسة الريان للطباعة والنشر والتوزيع - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤١٤ - ١٩٩٤، تحقيق: محمد إبراهيم داود الموصلى، عدد الأجزاء: ١.
١١. التقييد والإيضاح شرح مقدمة ابن الصلاح، الحافظ زين الدين عبد الرحيم بن الحسين العراقى، دار الفكر للنشر والتوزيع - بيروت - لبنان، الطبعة الأولى، ١٣٨٩هـ - ١٩٧٠م، تحقيق: عبد الرحمن محمد عثمان، عدد الأجزاء: ١.
١٢. التلخيص الحبير فى تخريج أحاديث الراعى الكبير، أبو الفضل أحمد بن على بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلانى، دار الكتب العلمىة، الطبعة الأولى ١٤١٩هـ. ١٩٨٩م، عدد الأجزاء: ٤.
١٣. التوضيح الأهر لتذكرة ابن المللقن فى علم الأثر، محمد بن عبد الرحمن بن محمد بن أبى بكر بن عثمان السخاوى، مكتبة أصول السلف - السعودىة، الطبعة الأولى، ١٤١٨، تحقيق: عبد الله بن محمد عبد الرحيم البخارى، عدد الأجزاء: ١.
١٤. الجامع الصحىح المختصر، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخارى، دار ابن كثر، اليمامة - بيروت، الطبعة الثالثة، ١٤٠٧ - ١٩٨٧، تحقيق: د. مصطفى ديب البغا، عدد الأجزاء: ٦.
١٥. الجامع الصحىح سنن الترمذى، محمد بن عيسى أبو عيسى الترمذى، دار إحياء التراث العربى - بيروت، تحقيق: أحمد محمد شاكرو آخرون، عدد الأجزاء: ٥.
١٦. الجامع لأخلاق الراوى وأداب السامع، أحمد بن على بن ثابت الخطيب البغدادى أبو بكر، مكتبة المعارف - الرياض، ١٤٠٣، تحقيق: د. محمود الطحان، عدد الأجزاء: ٢.

١٧. الجرح والتعديل، عبد الرحمن بن أبي حاتم محمد بن إدريس أبو محمد الرازي التميمي، دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة الأولى، ١٢٧١ - ١٩٥٢، عدد الأجزاء: ٩.
١٨. الجدل الحثيث في بيان ما ليس بحديث، العامري، أحمد بن عبد الكريم الغزي، المحقق: فواز أحمد زمري، دار ابن حزم، عدد الأجزاء: ١.
١٩. الرسالة المستطرفة لبيان مشهور كتب السنة المصنفة، محمد بن جعفر الكتاني، دار البشائر الإسلامية - بيروت، الطبعة الرابعة، ١٤٠٦ - ١٩٨٦، تحقيق: محمد المنتصر محمد الزمزمي الكتاني، عدد الأجزاء: ١.
٢٠. الرفع والتكميل في الجرح والتعديل، أبو الحسنات محمد عبد الحي اللكنوي الهندي، مكتب المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة الثالثة، ١٤٠٧هـ، تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة، عدد الأجزاء: ١.
٢١. الشذا الفياح من علوم ابن الصلاح، إبراهيم بن موسى بن أيوب الرهان الأبناسي، مكتبة الرشد - الرياض - السعودية، الطبعة الأولى، ١٤١٨هـ - ١٩٩٨م، تحقيق: صلاح فتحى هلال، عدد الأجزاء: ٢.
٢٢. الطبقات الكبرى، محمد بن سعد بن منيع أبو عبدالله البصري الزهري، المحقق: إحسان عباس، دار صادر - بيروت، الطبعة: ١ - ١٩٦٨ م، عدد الأجزاء: ٨.
٢٣. الغاية في شرح الهداية في علم الرواية، ابن الجزري / السنخاوي، تحقيق أبو عائش عبد المنعم إبراهيم، مكتبة أولاد الشيخ للتراث، ٢٠٠١م، عدد الأجزاء: ١.
٢٤. الفروسية، محمد بن أبي بكر أيوب الزرعي أبو عبد الله (ابن قيم الجوزية)، دار الأندلس - السعودية - حائل، الطبعة الأولى، ١٤١٤ - ١٩٩٣، تحقيق: مشهور بن حسن بن محمود بن سلمان.
٢٥. الفصل للوصول المدرج في النقل، أحمد بن علي بن ثابت البغدادي أبو بكر، تحقيق محمد مطر الزهراني، دار الهجرة - الرياض، ١٤١٨، عدد الأجزاء: ٢.

٢٦. الكامل في ضعفاء الرجال، عبدالله بن عدي بن عبدالله بن محمد أبو أحمد الجرجاني، دار الفكر - بيروت، الطبعة الثالثة، ١٤٠٩ - ١٩٨٨، تحقيق: يحيى مختار غزاوي، عدد الأجزاء: ٧.
٢٧. الكفاية في علم الرواية، أحمد بن علي بن ثابت أبو بكر الخطيب البغدادي، المكتبة العلمية - المدينة المنورة، تحقيق: أبو عبدالله السورقي، إبراهيم حمدي المدني، عدد الأجزاء: ١.
٢٨. اللآلي المصنوعة في الأحاديث الموضوعة، الشُّيوطي، جلال الدين، دار الكتب العلمية، عدد الأجزاء: ٢ + فهرس.
٢٩. اللآلي المنثورة في الأحاديث المشهورة، الزركشي، محمد بن عبد الله بن بهادر، المكتب الإسلامي، المحقق: محمد بن لطف الصباغ، عدد الأجزاء: ١.
٣٠. المحدث الفاصل بين الراوي والواعي، الحسن بن عبد الرحمن الرامهرمزي، دار الفكر - بيروت، الطبعة الثالثة ١٤٠٤، تحقيق: د. محمد عجاج الخطيب، عدد الأجزاء: ١.
٣١. المختصر في علوم الحديث، الشريف الجرجاني.
٣٢. المدخل إلى كتاب الإكليل، محمد بن عبد الله بن حمدويه أبو عبد الله الحاكم، تحقيق د. فؤاد عبد المنعم أحمد، دار الدعوة - الاسكندرية، عدد الأجزاء: ١.
٣٣. المراسيل لأبي داود.
٣٤. المستدرك على الصحيحين، محمد بن عبدالله أبو عبدالله الحاكم النيسابوري، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤١١ - ١٩٩٠، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، عدد الأجزاء: ٤.
٣٥. المصنف في الأحاديث والآثار، أبو بكر عبد الله بن محمد بن أبي شيبة الكوفي، مكتبة الرشد - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤٠٩، تحقيق: كمال يوسف الحوت، عدد الأجزاء: ٧.
٣٦. المصنوع في معرفة الحديث الموضوع، ملا علي القاري بن سلطان الهروي، المحقق: عبد الفتاح أبو غدة، مكتب المطبوعات الإسلامية، عدد الأجزاء: ١.

٣٧. المعجم الأوسط، أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، دار الحرمين - القاهرة، ١٤١٥، تحقيق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، عدد الأجزاء: ١٠.
٣٨. المغني عن حمل الأسفار، أبو الفضل العراقي، تحقيق أشرف عبد المقصود، مكتبة طبرية - الرياض، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م، عدد الأجزاء ٢.
٣٩. المقاصد الحسنة في بيان كثير من الأحاديث المشتهرة على الألسنة، السخاوي، عبد الرحمن، دار الكتاب العربي، عدد الأجزاء: ١.
٤٠. المقنع في علوم الحديث، سراج الدين عمر بن علي بن أحمد الأنصاري (ابن الملقن)، دار فواز للنشر - السعودية، الطبعة الأولى، ١٤١٣ هـ، تحقيق: عبد الله بن يوسف الجديع، عدد الأجزاء: ١.
٤١. المنظومة البيقونية بشرح الزرقاني مع حاشية الأجهوري / علق عليها وخرج أحاديثها: أبو عبد الرحمن صلاح محمد عويضة / منشورات محمد علي بيضون / دار الكتب العلمية / بيروت - لبنان / الطبعة الأولى ١٤٢٠ - ١٩٩٩.
٤٢. المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري النووي، دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة الثانية، ١٣٩٢، عدد الأجزاء: ١٨.
٤٣. المنهل الروي في مختصر علوم الحديث النبوي، محمد بن إبراهيم بن جماعة، دار الفكر - دمشق، الطبعة الثانية، ١٤٠٦، تحقيق: د. محيي الدين عبد الرحمن رمضان، عدد الأجزاء: ١.
٤٤. الموضوعات، أبي الفرج عبدالرحمن بن علي بن الجوزي القرشي، ضبط وتقديم وتحقيق عبدالرحمن محمد عثمان، الطبعة الأولى ١٣٨٦ - ١٩٦٦.
٤٥. الموقظة في علم مصطلح الحديث، الإمام شمس الدين محمد بن أحمد الذهبي، اعتنى به عبد الفتاح أبو غدة، اعتنى بإخراجه وطبعته سلمان عبد الفتاح أبو غدة، دار البشائر الإسلامية، بيروت - لبنان، الطبعة الثامنة ١٤٢٥ هـ.

٤٦. النخبة البهية في الأحاديث المكذوبة على خير البرية، محمد الأمير الكبير المالكي / تحقيق زهير الشاويش / المكتب الإسلامي - بيروت / الطبعة الأولى ١٤٠٩ - ١٩٨٨.
٤٧. النكت على كتاب ابن الصلاح، أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني، المحقق: ربيع بن هادي عمير المدخلي، عمادة البحث العلمي بالجامعة الإسلامية، المدينة المنورة، المملكة العربية السعودية، عدد المجلدات: ٢، الطبعة: الأولى، ١٤٠٤هـ/١٩٨٤م.
٤٨. النكت على مقدمة ابن الصلاح، بدر الدين أبي عبد الله محمد بن جمال الدين عبد الله بن بشار، أضواء السلف - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٩هـ - ١٩٩٨م، تحقيق: د. زين العابدين بن محمد بلا فريج، عدد الأجزاء: ٣.
٤٩. البواقيت والدرر في شرح نخبة ابن حجر، عبد الرؤوف المناوي، تحقيق المرتضى الزين أحمد، مكتبة الرشد - الرياض، ١٩٩٩م، عدد الأجزاء: ٢.
٥٠. بلوغ المرام في أحاديث الأحكام.
٥١. بيان الوهم والإيهام في كتاب الأحكام، علي بن محمد بن عبد الملك الكتامي الحميري الفاسي، أبو الحسن ابن القطان، المحقق: د. الحسين آيت سعيد، دار طيبة - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٨هـ-١٩٩٧م، عدد الأجزاء: ٦ (٥ أجزاء، ومجلد فهرس).
٥٢. تاريخ بغداد، أحمد بن علي أبو بكر الخطيب البغدادي، دار الكتب العلمية - بيروت، عدد الأجزاء: ١٤.
٥٣. تدريب الراوي في شرح تقريب النواوي، الحافظ جلال الدين السيوطي، حققه: أبو قتيبة نظر محمد الفارياي، مؤسسة الريان، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية ١٤٣٠ - ٢٠٠٩، عدد الأجزاء: ١.
٥٤. تنزيه الشريعة المرفوعة، أبو الحسن علي بن محمد بن العراق الكناني، المحقق: عبد الله بن محمد بن الصديق الغماري، دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية ١٩٨١، عدد الأجزاء: ٢.
٥٥. تنقيح كتاب التحقيق في أحاديث التعليق، شمس الدين محمد بن أحمد بن عبد الهادي الحنبلي، تحقيق: سامي بن محمد بن جاد الله وعبد العزيز بن ناصر الحباني، أضواء السلف - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م، عدد الأجزاء: ٥.

٥٦. توجيه النظر إلى أصول الأثر، طاهر الجزائري الدمشقي، مكتبة المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة الأولى، ١٤١٦هـ-١٩٩٥م، تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة، عدد الأجزاء: ٢.
٥٧. توضيح الأفكار لمعاني تنقيح الأنظار، محمد بن إسماعيل الأمير الحسيني الصنعاني، المكتبة السلفية - المدينة المنورة، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد، عدد الأجزاء: ٢.
٥٨. جامع التحصيل في أحكام المراسيل، أبو سعيد بن خليل بن كيكليدي أبو سعيد العلائي، عالم الكتب - بيروت، الطبعة الثانية، ١٤٠٧ - ١٩٨٦، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، عدد الأجزاء: ١.
٥٩. جرح الرواة وتعديلهم . الأسس والضوابط / رسالة دكتوراه / إعداد محمود عيدان أحمد الدليمي / بإشراف الدكتور زياد محمود رشيد العاني / جامعة بغداد . كلية العلوم الإسلامية.
٦٠. حلية الأولياء وطبقات الأصفياء، أبو نعيم أحمد بن عبد الله الأصبهاني، دار الكتاب العربي - بيروت، الطبعة الرابعة، ١٤٠٥، عدد الأجزاء: ١٠.
٦١. رسوم التحديث في علوم الحديث، برهان الدين أبو إسحاق إبراهيم بن عمر الشهير ب: الجعيري، دار ابن حزم - لبنان / بيروت - ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م، الطبعة: الأولى، تحقيق: إبراهيم بن شريف الملي.
٦٢. سنن ابن ماجه، محمد بن يزيد أبو عبدالله القزويني، دار الفكر - بيروت، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، عدد الأجزاء: ٢.
٦٣. سنن أبي داود، سليمان بن الأشعث أبو داود السجستاني الأزدي، دار الفكر، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد، عدد الأجزاء: ٤، مع الكتاب: تعليقات كمال يوسف الحوت.
٦٤. سنن البيهقي الكبرى، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى أبو بكر البيهقي، مكتبة دار الباز - مكة المكرمة، ١٤١٤ - ١٩٩٤، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، عدد الأجزاء: ١٠.
٦٥. سنن الدارقطني، علي بن عمر أبو الحسن الدارقطني البغدادي، دار المعرفة - بيروت، ١٣٨٦ - ١٩٦٦، تحقيق: السيد عبد الله هاشم يماني المدني، عدد الأجزاء: ٤.

٦٦. سنن الدارمي، عبدالله بن عبدالرحمن أبو محمد الدارمي، دار الكتاب العربي - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٧، تحقيق: فواز أحمد زمري، خالد السبع العلمي، عدد الأجزاء: ٢.
٦٧. سنن النسائي الكبرى، أحمد بن شعيب أبو عبد الرحمن النسائي، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤١١ - ١٩٩١، تحقيق: د. عبد الغفار سليمان البنداري، سيد كسروي حسن، عدد الأجزاء: ٦.
٦٨. سير أعلام النبلاء، للذهبي
٦٩. شرح التبصرة والتذكرة، الحافظ العراقي، تحقيق: الدكتور عبد اللطيف المميم والشيخ ماهر ياسين الفحل، منشورات محمد علي البيضون / دار الكتب العلمية / بيروت - لبنان / الطبعة الأولى ١٤٢٣ - ٢٠٠٢.
٧٠. شرح شرح نخبة الفكر في مصطلحات أهل الأثر، نور الدين أبو الحسن علي بن سلطان محمد القاري الهروي المعروف "بملا علي القاري"، قدم له: الشيخ عبد الفتاح أبو غدة، حققه وعلق عليه: محمد نزار تميم وهيثم نزار تميم، دار الأرقم، لبنان / بيروت، عدد الأجزاء: ١.
٧١. شرح علل الترمذي لابن رجب، الإمام العالم الحافظ النقاد زين الدين أبي الفرج عبد الرحمن بن أحمد البغدادي المعروف (بابن رجب الحنبلي)، المحقق: د. نور الدين عتر، مع مقدمة تحقيق د. همام عبد الرحيم سعيد، عدد الأجزاء: ٢، مصدر الكتاب: ملتقى أهل الحديث، www.ahlalhdeth.com
٧٢. صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، محمد بن حبان بن أحمد أبو حاتم التميمي البستي، مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة الثانية، ١٤١٤ - ١٩٩٣، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، عدد الأجزاء: ١٨.
٧٣. صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج أبو الحسين القشيري النيسابوري، دار إحياء التراث العربي - بيروت، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، عدد الأجزاء: ٥.
٧٤. طبقات الشافعية الكبرى، تاج الدين بن علي بن عبد الكافي السبكي، هجر للطباعة والنشر والتوزيع - ١٤١٣هـ، الطبعة الثانية، عدد الأجزاء / ١٠، تحقيق: د. محمود محمد الطناحي، د. عبد الفتاح محمد الحلو.

٧٥. طبقات المفسرين، عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، مكتبة وهبة - القاهرة، الطبعة الأولى، ١٣٩٦، تحقيق: علي محمد عمر، عدد الأجزاء: ١.
٧٦. علل الحديث، ابن أبي حاتم أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن مهرا ن الرازي، تحقيق: الدكتور سعد بن عبد الله الحميد.
٧٧. علوم الحديث [مقدمة ابن الصلاح]، أبو عمرو عثمان بن عبد الرحمن الشهرزوري، مكتبة الفارابي، الطبعة: الأولى ١٩٨٤ م، عدد الأجزاء: ١.
٧٨. علوم الحديث في ضوء تطبيقات المحدثين النقاد، الدكتور حمزة عبد الله الملياري / دار ابن حزم / بيروت - لبنان / الطبعة الأولى ١٤٢٣ - ٢٠٠٣.
٧٩. فتح المغي ن شرح ألفية الحديث، شمس الدين محمد بن عبد الرحمن السخاوي، دار الكتب العلمية - لبنان، الطبعة الأولى، ١٤٠٣هـ، عدد الأجزاء: ٣.
٨٠. قفو الأثر في صفوة علوم الأثر، رضي الدين محمد بن إبراهيم الحلبي الحنفي، مكتبة المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة الثانية، ١٤٠٨هـ، تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة، عدد الأجزاء: ٢.
٨١. قواطع الأدلة في الأصول، أبي المظفر منصور بن محمد بن عبد الجبار السمعاني، دراسة وتحقيق: محمد حسن محمد حسن اسماعيل الشافعي، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، الطبعة الأولى، ١٤١٨هـ/١٩٩٩م، عدد الأجزاء: ٢.
٨٢. قواعد التحديث من فنون مصطلح الحديث، العلامة محمد جمال الدين القاسمي الدمشقي، قدم له الشيخ عبد القادر الأرناؤوط، حققه وعلق عليه مصطفى شيخ مصطفى / مؤسسة الرسالة ناشرون / بيروت - لبنان / الطبعة الأولى ١٤٢٥ - ٢٠٠٤.
٨٣. كشف الخفاء ومزيل الالباس عما اشتهر من الاحاديث على ألسنة الناس، العجلوني، إسماعيل بن محمد الجراحي ضبطه ووضحه ووضع حواشيه الشيخ محمد عبد العزيز الخالدي، منشورات محمد علي البيضون / دار الكتب العلمية / بيروت - لبنان / ١٤٢٢ - ٢٠٠١.

٨٤. كتر العمال فى سنن الأقوال والأفعال، على بن حسام الدين المتقى الهندي، تحقيق: محمود عمر الدمياطي / منشورات محمد علي البيضون / دار الكتب العلمية / بيروت - لبنان / الطبعة الأولى ١٤١٩ - ١٩٩٨.
٨٥. لسان المحدثين (مُعجم يُعنى بشرح مصطلحات المحدثين القديمة والحديثة ورموزهم وإشاراتهم وشرح جملة من مشكل عباراتهم وغريب تراكيههم ونادر أساليهم)، محمد خلف سلامة، (الموصل: ٢٠٠٧/٢/١٤)، عدد الأجزاء: ٥، مصدر الكتاب: ملفات ورد نشرها المؤلف فى ملتقى أهل الحديث. نال شرف فهرسته وإعداده للشاملة: أبو أكرم الحلبي من أعضاء ملتقى أهل الحديث.
٨٦. مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، الحافظ نور الدين علي بن أبي بكر الهيثمي، تحقيق: محمد عبد القادر أحمد عطا / منشورات محمد علي البيضون / دار الكتب العلمية / بيروت - لبنان / الطبعة الأولى ١٤٢٢ - ٢٠٠١.
٨٧. محاضرات فى علوم الحديث، د. ماهر ياسين الفحل، رئيس قسم الحديث - كلية العلوم الإسلامية - جامعة الأنبار، maher_fahl@hotmail.com.
٨٨. مسند الإمام أحمد بن حنبل، أحمد بن حنبل أبو عبدالله الشيباني، مؤسسة قرطبة - القاهرة، عدد الأجزاء: ٦، الأحاديث مذيلة بأحكام شعيب الأرناؤوط عليها.
٨٩. مسند البزار (البحر الزخار)، أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق البزار، تحقيق د. محفوظ الرحمن زين الله، مؤسسة علوم القرآن ، مكتبة العلوم والحكم، بيروت ، المدينة ١٤٠٩، عدد الأجزاء ١٠.
٩٠. مصنف عبد الرزاق، أبو بكر عبد الرزاق بن همام الصنعاني، المكتب الإسلامي - بيروت، الطبعة الثانية، ١٤٠٣، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي، عدد الأجزاء: ١١.
٩١. معرفة علوم الحديث، أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الثانية، ١٣٩٧هـ - ١٩٧٧م، تحقيق: السيد معظم حسين، عدد الأجزاء: ١.

٩٢. منحه المغىث شرح ألفىة العراقى فى الءءءء، مءءء ءءرىس الكانءهلوى، ءءقءق: ء. ساءء عبء الرءمن الصءقى، ءار البشائر الإسلامىة، بىروء - لبنان، الطبعه الأولى ١٤٣٠ - ٢٠٠٩.
٩٣. منهء النءء فى علوم الءءءء، نور الءىن عءر، ءار الفكء ءمشق- سورىة، الطبعه الءالءه ١٤١٨هـ - ١٩٩٧م، عءء المءلءاء: ١.
٩٤. موطاء الإمام مالك - رواءة بءى اللىءى، مالك بن أنس أبو عبءالله الأصبءى، ءار إءىاء الءراء العربى - مصر، ءءقءق: مءءء فؤاء عبء الباقى، عءء الأءزاء: ٢.
٩٥. مىزان الاءءءال، للءهبى، ءءقءق على مءء البءاوى، ءار المءرفة للطباعه والنشر بىروء - لبنان.
٩٦. نءبه الفكء فى مصءلء أهل الأءر، أءء بن على بن ءءر العسقلانى، ءار إءىاء الءراء العرب - بىروء، ءءقءق: ضمن كءاب سبل السلام، عءء الأءزاء: ١.
٩٧. نزهة النظر فى ءوضىء نءبه الفكء فى مصءلء أهل الأءر، أبو الفضل أءء بن على بن مءء بن أءء بن ءءر العسقلانى، المءقق: عبء الله بن ضىف الله الرءىلى، مطبعه سفىر بالرىاض، الطبعه الأولى (١٤٢٢هـ).
٩٨. وفىاء الأعمىان وأنباء أبناء الزمان، أبو العباس شمس الءىن أءء بن مءء بن أبى بءر بن ءءلكان، المءقق: إءسان عباس، ءار صاءر - بىروء، موقع الوراق: <http://www.alwarraq.com>

ناومرۇك

لاپەرە	بايەت
۵	لەسەر نووسىنى مامۇستاي پايە بەرز (نورى فارس ھەمە خان)
۷	پىشەكى
۱۵	پەيرموى من لەم روونكر دىنەۋەى دەدا
۱۷	(متن المنظومة البيقونية)
۱۹	(ديارى دەريە ندىخانى)
۲۱	چەند زاراۋەى كى فەر موودەناسى
۲۴	دەستپىكى روونكر دىنەۋەى
۲۸	جۈرەكانى ھەدىس
۳۰	جۈرى يەكەم؛ ھەدىسى (الصحيح)
۳۴	جۈرەكانى ھەدىسى (صحيح)
۳۶	ھوكمى ھەدىسى (صحيح)
۳۷	جىياۋازى پەلى دەقى ھەدىسە (صحيح) كان
۳۸	مەرجى بوخارى وموسليم چىە؟
۳۹	جىياۋازى پەلى رشتەى گىپرانەۋەى ھەدىسى (صحيح)
	نايا نەگەر رشتەى گىپرانەۋەى ھەدىسىك (صحيح) بوو، ئەۋە وا دەگە يەنىت كە دەقى ئەۋ ھەدىسە
۴۱	(صحيح)؟
۴۲	ناسىنى ھەدىسى (صحيح)
۴۴	جۈرى دووم؛ ھەدىسى (الحسن)
۴۵	جۈرەكانى ھەدىسى (حسن)
۴۸	ھوكمى ھەدىسى (حسن)
۴۹	نەگەر وترا بە ھەدىسىك؛ حسن صحيح. ماناي چىە؟
۵۲	جۈرى سىيەم؛ ھەدىسى (الضعيف) وجۈرەكانى
۵۳	ھوكمى گىپرانەۋەى وپشت بەستن بە ھەدىسى (ضعيف)
۵۸	جۈرى چوارەم؛ ھەدىسى (المرفوع)
۵۹	جۈرەكانى ھەدىسى (مرفوع)
۶۲	جۈرى پىنچەم؛ ھەدىسى (المقطوع)
۶۳	جۈرەكانى ھەدىسى (مقطوع)
۶۳	جىياۋازى نىۋان (مقطوع ومنقطع)
۶۶	جۈرى شەشەم؛ ھەدىسى (المسند)
۶۷	ھوكمى ھەدىسى (مسند)

- ۷۰..... جۇرى ھەوتەم: ھەدىسى (المُتَّصِل).
- ۷۱..... ھوكمى ھەدىسى (متصل)
- ۷۱..... جىياوازى نىوان (متصل ومسند)
- ۷۴..... جۇرى ھەشتەم: ھەدىسى (المُسَلَّسَل)
- ۷۶..... سوودەكانى ھەدىسى (مسلسل)
- ۷۸..... ھوكمى ھەدىسى (مسلسل)
- ۷۸..... ھەھىجەتەين ھەدىسى (مسلسل)
- ۸۲..... جۇرى نۆيەم: ھەدىسى (العَرِيْز)
- ۸۴..... ھوكمى ھەدىسى (عزیز)
- ۸۵..... نەموونەھى ھەدىسى (عزیز)
- ۸۸..... جۇرى دەيەم: ھەدىسى (المَشْهُور)
- ۹۰..... جۇرەكانى ھەدىسى (مشهور)
- ۹۱..... ھوكمى ھەدىسى (مشهور)
- ۹۴..... جۇرى يانزەھەم: ھەدىسى (المُعْتَمَد)
- ۹۵..... نایا ھەدىسى (معنعن) بە (مُتَّصِل) دادەنریت، يان بە (مُنْقَطِع)؟
- ۹۷..... ھوكمى ھەدىسى (معنعن)
- ۱۰۰..... جۇرى دوئزەھەم: ھەدىسى (المُبْتَهَم)
- ۱۰۱..... ھۇبەكانى ناو نەبەردنى كەسەك لە رشتەي رابوھەكانى ھەدىسدا
- ۱۰۲..... كەسەك ناو نەبەرت، بە لام بوتەرت: كەسەكى مەمانەدارە
- ۱۰۳..... چۇن بزەنن كەسە ناونەبراو كە كىبە؟
- ۱۰۸..... جۇرى سىانزەھەم وچواردەھەم: ھەدىسى (العَالِي وَالنَّازِل)
- ۱۱۲..... ھوكمى ھەدىسى (عالى)
- ۱۱۶..... جۇرى پانزەھەم: ھەدىسى (المَوْقُوف)
- ۱۱۷..... چەند تەبىئەك لەسەر پىنئاسەكەھى مامۇستەي دانەر
- ۱۱۸..... ھوكمى ھەدىسى (موقوف)
- ۱۲۲..... جۇرى شانزەھەم: ھەدىسى (المُرْسَل)
- ۱۲۴..... ئەو كەسانەھى كە زۇرتەين ھەدىسى (مرسل يان لىوھ رپوایەت كراوھ)
- ۱۲۵..... ھوكمى ھەدىسى (مرسل)
- ۱۲۷..... باسى (مرسل الصحابي)
- ۱۳۰..... جۇرى ھەقدەھەم: ھەدىسى (العَرِيْب)
- ۱۳۲..... ھوكمى ھەدىسى (غريب)
- ۱۳۴..... جۇرى ھەزەدەھەم: ھەدىسى (المُنْقَطِع)
- ۱۳۶..... چۇن ھەدىسى (منقطع) بناسەين؟

- ۱۳۷..... ھوكمى ھەدىسى (منقطع).
- ۱۴۰..... جۆرى نۆزدەيەم: ھەدىسى (المفضل)
- ۱۴۲..... ھوكمى ھەدىسى (معضل)
- ۱۴۳..... نەموونەي ھەدىسى (معضل)
- ۱۴۶..... جۆرى بىستەم: ھەدىسى (المدئس)
- ۱۴۷..... جۆرەكانى ھەدىسى (مدئس)
- ۱۴۷..... يەكەم: تەدئس الإسناد
- ۱۴۹..... دووہم: تەدئس الشيوخ
- ۱۵۰..... پۆلئن كەردنى ئەو كەسانەي كە تەدئسسان كەردووہ.
- ۱۵۱..... ھۆكارەكانى تەدئس كەردن
- ۱۵۲..... ھوكمى ھەدىسى (مدئس)
- ۱۵۸..... جۆرى بىستەم يەكەم: ھەدىسى (الشاذ)
- ۱۶۱..... جۆرەكانى ھەدىسى (شاذ)
- ۱۶۳..... ھوكمى ھەدىسى (شاذ)
- ۱۶۶..... جۆرى بىستەم و دووہم: ھەدىسى (المقلوب)
- ۱۶۸..... ھۆكارەكانى قەلبكەردن لە ھەدىسدا
- ۱۷۰..... ھوكمى ھەدىسى (مقلوب)
- ۱۷۴..... جۆرى بىستەم وسئبەم: ھەدىسى (الفرد)
- ۱۷۷..... ھوكمى ھەدىسى (فرد)
- ۱۸۰..... جۆرى بىستەم و چوارەم: ھەدىسى (المغلل)
- ۱۸۱..... كەرنكى و بايەخى ناگابوون لەم باسە
- ۱۸۲..... جۆرەكانى عىللەت
- ۱۸۴..... چۆن بە عىللەتى ھەدىس بزائين؟
- ۱۸۶..... عىللەتى ھەدىس لە كوئىدايە؟
- ۱۸۹..... ھوكمى ھەدىسى (مغلل)
- ۱۹۲..... جۆرى بىستەم و يئنجەم: ھەدىسى (المضطرب)
- ۱۹۴..... ناچىگىرى لە كوئى ھەدىسدا دەبئت؟ وە چۆن دەبئت؟
- ۱۹۷..... ھوكمى ھەدىسى (مضطرب)
- ۲۰۰..... جۆرى بىستەم وشەشەم: ھەدىسى (المدرج)
- ۲۰۰..... جۆرەكانى ھەدىسى (مدرج)
- ۲۰۵..... چۆن ھەدىسى (مدرج) بناسين؟
- ۲۰۷..... ھۆيەكانى درووست بوونى ھەدىسى (مدرج)
- ۲۰۹..... ھوكمى ھەدىسى (مدرج)

- ۲۱۲..... جۆرى بىست وەوتەم: ھەدىسى (الْمَدْبِجِ).
- ۲۱۳..... نەوونەى ئەو كەسانەى كە ھەدىسيان ئە يەكترى رېوايەت كەردووه.
- ۲۱۶..... سوودى باس كەردنى ھەدىسى (مَدْبِجِ).
- ۲۱۷..... ھوكمى ھەدىسى (مَدْبِجِ).
- ۲۲۰..... جۆرى بىست وەشتەم: ھەدىسى (الْمُتَّفِقِ وَالْمُفْتَرِقِ).
- ۲۲۱..... جۆرەكانى ئەو ناوانەى كە بىنيان دەوترىت: (الْمُتَّفِقِ وَالْمُفْتَرِقِ).
- ۲۲۳..... سوودى ناسىنى ئەم جۆرە ناوانە.
- ۲۲۴..... ھوكمى ئەو ھەدىسەى كە ئەم جۆرە ناوانە ئە سەنەدەكەيدا ھەيە.
- ۲۲۶..... جۆرى بىست وەنۆيەم: ھەدىسى (الْمُؤْتَلَفِ وَالْمُخْتَلَفِ).
- ۲۲۹..... گەرنكى وىبايەخى ناسىن وىياكەردنەوى ئەم جۆرە ناوانە ئە يەكتر.
- ۲۳۲..... جۆرى سىيەم: ھەدىسى (الْمُنْكَرِ).
- ۲۳۳..... نەوونەى ھەدىسى (مُنْكَرِ).
- ۲۳۴..... ھوكمى ھەدىسى (مُنْكَرِ).
- ۲۳۸..... جۆرى سى وىەكەم: ھەدىسى (الْمُتْرُوكِ).
- ۲۳۹..... چۆن رايەك بە درۆ تۆمەتبار دەكرىت؟
- ۲۳۹..... نەوونەى ھەدىسى (مُتْرُوكِ).
- ۲۴۲..... ھوكمى ھەدىسى (مُتْرُوكِ).
- ۲۴۴..... جۆرى سى وەووم: ھەدىسى (الْمَوْضُوعِ).
- ۲۴۴..... جۆرەكانى ھەدىسى (مَوْضُوعِ).
- ۲۴۵..... نىشانەكانى ھەدىسى (مَوْضُوعِ).
- ۲۴۹..... ھۆكارەكانى ھەئبەستنى ھەدىس يان پۆلەن كەردنى ئەو كەسانەى كە ھەدىسيان ھەئبەستووه.
- ۲۵۱..... ھوكمى درۆ كەردن بەدەم ھەزەرەتەوه.
- ۲۵۳..... ھوكمى گىراندەوى ھەدىسى (مَوْضُوعِ).
- ۲۵۶..... كۆتايى.
- ۲۵۸..... لىستى سەرچاومكان.
- ۲۶۹..... ناومرۆك.